

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ESKİ ÇAĞ'IN BÜYÜK

MÖ
1479

MS
453

KOMUTANLARI

HAZIRLAYAN
ANDREW ROBERTS

ÇEVİRİ: KUTSİ AYBARS ÇETİNALP

Ücretsiz PDF Kitap Alın: <https://rantey.org>

Kronik

ESKİ ÇAĞ'IN BÜYÜK KOMUTANLARI

Hazırlayan
ANDREW ROBERTS

KRONİK KİTAP: 217

Dünya Tarihi Dizisi: 19

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

ÇEVİRİ

Kutsi Aybars Çetinalp

EDİTÖR

Can Uyar

DÜZELTİ

Bahattin Bayram

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

MİZANPAJ

Kronik Kitap

KRONİK KİTAP

Şakayıklı Sk. N°8, Levent

İstanbul - 34330 - Türkiye

Telefon: (0212) 243 13 23

Faks: (0212) 243 13 28

kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com

   kronikkitap

BASKI VE CİLT

Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1

34295 K. Çekmece / İstanbul

Telefon: (0212) 463 71 25

Matbaa Sertifika No: 41707

1. Baskı, Haziran 2021, İstanbul

ISBN

978-625-7631-27-3

ESKİ ÇAĞ'IN BÜYÜK

MÖ
1479

MS
453

KOMUTANLARI

HAZIRLAYAN
ANDREW ROBERTS

ÇEVİRİ: KUTSİ AYBARS ÇETİNALP

ANDREW ROBERTS

Andrew Roberts, Cambridge Gonville & Caius College Modern Çağ Tarihi'ni birincilikle bitirdi. Aynı üniversiteden fahri kıdemli öğretim üyesi ve fahri doktora unvanlarını aldı. Winston Churchill'in Dış İşleri Bakanı Lord Halifax'ın biyografisini kaleme aldığı *The Holy Fox [Kutsal Tilki]* Weidenfeld & Nicholson tarafından 1991'de basıldı. Bunu, *Eminent Churchillians [Ünlü Churchill'iler]*, Weidenfeld & Nicholson, 1994], Wolfson Ödülü'nü ve James Stern Silver Pen Ödülü'nü kazanan *Salisbury: Victorian Titan [Salisbury: Viktoryen Titan]*, Weidenfeld & Nicholson, 1999] eseri ile *Napoléon ve Wellington* (Weidenfeld & Nicholson, 2002), *Hitler and Churchill: Secrets of Leadership [Hitler ve Churchill: Liderliğin Sırları]*, Weidenfeld & Nicholson, 2003] ve *Waterloo: Napoleon's Last Gamble [Waterloo: Napoléon'un Son Kumarı]*, HarperCollins, 2005] kitapları izlemiştir.

Ayrıca, tarihçiler tarafından kaleme alınmış on iki karşı-olguşal makalenin yer aldığı *What Might Have Been [Nasıl Olurdu?]* Weidenfeld & Nicholson, 2004] başlıklı kitabının yanı sıra *The Correspondence of Benjamin Disraeli and Mrs Sarah Brydges Williams [Benjamin Disraeli ve Mrs Sarah Brydges Williams'in Yazışmaları]*, 2006] adlı eserin editörlüğünü yaptı. *A History of the English-Speaking Peoples Since 1900 [1900'den Bu Yana İngilizce Konuşan Halkların Tarihi]*, Weidenfeld & Nicholson, 2006] kitabı 2007 ABD Üniversitelerarası Çalışmalar Kitap Ödülü'nü kazandı. Dr. Roberts, Royal Society of Literature üyesi, fahri edebiyat doktorası sahibi ve bir düzineden fazla gazetede ve süreli yayında tarih kitapları için incelemeler yazmaktadır. *Masters and Commanders: How Churchill, Roosevelt, Alanbrooke and Marshall Won the War in the West, 1941-45 [Churchill, Roosevelt, Alanbrooke ve Marshall Won Batı'da Savaşı Nasıl Kazandı, 1941-45]*, Allen Lane, 2009] adlı eseri Uluslararası Churchill Topluluğu Ödülü'ne layık görülürken, *The Storm of War: A New History of the Second World War [Savaş Fırtınası: İkinci Dünya Savaşı'nın Yeni Tarihi]*, Allen Lane, 2010] eseri Britanya Ordusu Yılın Kitabı Ödülü'nü kazanmıştır. Web sayfası: www.andrew-roberts.net.

KUTSİ AYBARS ÇETİNALP

1990 yılında İstanbul'da doğdu. 2015 yılında İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı anabilim dalından, 2019 yılında çift anadal programı kapsamında aynı üniversitenin Klasik Arkeoloji anabilim dalından mezun oldu. Çetinalp, 2015-2019 yıllarında İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Tarihi ve Ortaçağ Tarihi kürsülerinde aldığı yüksek lisans eğitiminin ardından, İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim-Teknoloji Tarihi bölümündeki yüksek lisans eğitimine ve Kapadokya Üniversitesi Turist Rehberliği bölümündeki tezsiz yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Çeviri ve araştırmalarına devam eden Çetinalp, Latince, Eski Yunanca, Bizans Yunancası ve İngilizce bilmektedir.

Johnnie Heffer ve
Matthew Sadler'a ithafen

GİRİŞ	ESKİ ÇAĞ KOMUTANLIK TARİHİNE GİRİŞ	9
ÇEVİRMEN NOTU		13
KATKI SUNANLAR		15
BİRİNCİ BÖLÜM	III. THUTMOSIS	23
İKİNCİ BÖLÜM	II. RAMSES	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	YEŞU BEN NÛN	43
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	KRAL DAVUD	53
BEŞİNCİ BÖLÜM	III. TIGLATH-PILESER	61
ALTINCI BÖLÜM	SUN TZU	71
YEDİNCİ BÖLÜM	BÜYÜK KYROS	81
SEKİZİNCİ BÖLÜM	LEONIDAS	91
DOKUZUNCU BÖLÜM	THEMISTOKLES	101
ONUNCU BÖLÜM	THOUKYDIDES	109
ON BİRİNCİ BÖLÜM	ALKIBIADES	119
ON İKİNCİ BÖLÜM	KSENOPHON	129
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	MAKEDONIALI II. PHILIPPÖS	137

ESKİ ÇAĞ'IN BÜYÜK KOMUTANLARI

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	BÜYÜK İSKENDER	147
ON BEŞİNCİ BÖLÜM	HANNIBAL	157
ON ALTINCI BÖLÜM	SCIPIO AFRICANUS	167
ON YEDİNCİ BÖLÜM	YEHUDA MAKABİ	177
ON SEKİZİNCİ BÖLÜM	POMPEIUS	187
ON DOKUZUNCU BÖLÜM	IULIUS CAESAR	197
YİRMİNCİ BÖLÜM	ARMINIUS	207
YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM	TRAIANUS	217
YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM	ZHUGE LIANG	227
YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	I. ALARIC	237
YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	AETIUS	247
YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM	ATTÍLA	257
İLAVE OKUMALAR		267
DİZİN		273

ESKİ ÇAĞ KOMUTANLIK TARİHİNE GİRİŞ

“Tek bir insan yüz kişiye nasıl liderlik edebilir?” Bu, 1981’deki Cambridge Üniversitesi giriş sınavındaki sorulardan birisiydi ve bu soru her ne kadar beni uzun süredir büyülese de çağımızın önde gelen askeri tarihçilerinin katkılarıyla otuz yıl sonra cevabını burada, dört ciltlik *Büyük Komutanlar* serisinin ilk cildinde kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalıştım. “Liderlik nedir?” diye sorulduğunda, cevabının alanının önde gelen uzmanlarının insanlık tarihindeki en büyük komutanların kariyerlerini incelediği ve tek bir kişi tarafından galibiyet ya da mağlubiyete götürülen insanların sadece yüz değil, bazen yüz bazen de milyonlarca olduğunun kısa ve öz bir biçimde açıklandığı bu sayfalarda bulunacağına inanıyorum.

İlk cilt, [Batı] Roma İmparatorluğu’nun çöküşüne kadar –durmak için uygun bir yer– Eski Çağ dünyasının tüm hikâyesini kapsıyor. Büyük Mısır, Yahudi, Asur, Yunan, Makedon, Roma ve son olarak da Hun imparatorluklarının komutanları sadece kendi içlerinde korkunç ve ilham verici liderlik örnekleri sunmakla kalmaz aynı zamanda da kendilerinden sonra gelen tüm büyük komutanlar için bir örnek teşkil ederler. Söz gelimi Napoléon Bonaparte’ın askeri ve siyasi kariyerini, kendisini Büyük İskender ve Iulius Caesar’ın modern halefi olarak gördüğü – nitekim St. Helena Adası’ndaki

sürgünü sırasında bunu dile getirmiştir – gerçeğine dayandırmadan değerlendirmek imkânsızdır.

Eski Çağ'da liderlik genellikle içgüdüsel ve oldukça kişisel bir özellikti. Komutanların savaş öncesi coşkulu nutuklarını aktarabilecekleri mikrofonları yoktu. Mesajlarının askerlerine iletilmesi hususunda astlarına güvenmek zorundaydılar. I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi cepheden kilometrelerce uzaklıktaki bir şatodan da komuta edemiyorlardı. Fiziken orada olmaları ve adamlarının onları görmesi gerekiyordu. Üçüncü ve dördüncü ciltlerde ele aldığımız Erken modern ve modern çağlarda ortaya çıkan asker siyasi ayrımı da bulunmuyordu. Devlet adamlığının vazifeleri, generalliğin vazifeleriyle kusursuz biçimde örtüşüyordu. Birindeki başarı, diğerinde de başarı beklentisine yol açıyordu ve aynı durum başarısızlık için de söz konusuydu.

Bu ciltteki komutanların bir kısmı komuta etmek için doğmuşlardı. Büyük İskender, II. Ramses, Iulius Caesar, Arminius ve Traianus gibi adamlar kralların, prenslerin ve senatörlerin varisleriydi. Bu nedenle doğdukları andan itibaren insanlara savaşta liderlik etmek için yetiştirildiler. Elbette bu dehayı garantilemez. Nitekim tarih, mucize çocuk varislerin küçük düşürücü başarısızlıklarıyla dolu olmasına rağmen ötekilerine karşı otomatik bir üstünlük sağlıyordu. Dolayısıyla, Kral Davud, Kyros, Yehuda Makabi, Aetius gibi kendi çabalarıyla yükselen ve miras kalan mevkiye abartılı hürmet gösterilen bir zamanda ulusların sadakatini kazanan liderler ne kadar da etkileyicidir. Bu ciltteki liderlerin bazıları çoğunlukla savaş meydanaındaki hünerlerinin bir sonucu olarak devlet başkanı konumuna geldiler. Peloponnesos Savaşı'nın dönüm noktasında Alkibiades'in kurnazca taraf değiştirmesi ya da Caesar'ın *Triumvir*'liğin işlevinin bittiğini gördüğü noktada Rubico Nehri'ni geçmesi gibi zamanlama her zamanki gibi önemliydi.

Bu cilde dair en heyecan verici noktalardan biri, kapsadığı iki bin sene süresince silah teknolojisinin ne kadar da az değiştiğidir. Thutmosis ve Ramses, Zhuge Liang ve Alaric'in muharebe meydanlarına hâkim at, kılıç, ok ve mızrak kombinasyonlarını hemen

tanırdı. İnsanların birbirini boğazlarken kullandıkları asıl araçlardan ziyade bu geniş dönemde değişen orduları üreten toplumların sosyal kompozisyonudur. Bu, sonraki ciltlere, bilhassa yeni icat edilen ve dönüm noktası haline gelen silahların seferlerin sonucunu derinden etkilediği Barut Çağı'na karşı tam bir tezat oluşturur.

Yüreklendirmenin yanı sıra korkutma kabiliyeti de liderliğin ayrılmaz parçalarından biridir. Spartalıların Kralı Leonidas'ın Thermopylai'daki teklifinin toplu intihardan aşağı kalır yanı yoktu ki buna rağmen adamları onun yanındaydılar. Hannibal sadece Avrupa'nın en büyük sıradağlarını geçmekle kalmadı. Bunu aynı zamanda dağ keçilerine uygun bir arazide dev fillerle yaptı. İskender bir şekilde ordusunu kavurucu sıcakta Mekran Çölü'nün haşın, acımasız coğrafyasından geçirdi. Bu tür başarılar, günlük yaşamda nadiren görülen motivasyon gücü olmadan gerçekleştirilemezdi.

Böyle bir şahsiyetler koleksiyonunda olduğu gibi kimin seçileceği hususunda öznel karar verilmelidir. İki tarihçinin listeleri bir olmayacaktır. Bu cilde dâhil edilmek için belirleyici ölçüt, komuta edilen askerlerin sayısı, mağlup edilen uluslar, ele geçirilen bölgeler ya da kazanılan savaşlar değil de Mozart'ı yaratan müzikte ya da Newton'un fiziğinde veyahut da Hawking'in kozmolojisinde görülen o kıvılcımın kimde olduğudur. Çok az insan yapılan her bir seçime katılacaktır. Herkes ihmal edilenler ve dâhil edilenler adına tartışabilecektir ancak bu doğanın öznel koleksiyonunun keyifli yanısıdır. Eski Çağ'ın en büyük komutanları kimlerdi? Bu, benim şahsi seçimim. Büyük tartışma başlasın.

Andrew Roberts, Mayıs 2011

www.andrew-robert.net

Eserde yer alan özel isimleri olabildiğince aslına sadık kalarak çevirmeye çalıştık. Özellikle Latince, Yunanca isimlerde bu yaklaşımı izledik. İbranice ve Eski Doğu dillerindeki isimlerde ya orijinal hallerine sadık kalındı ya da Kitab-ı Mukaddes'te yerleşmiş halleri kullanıldı. Bazı coğrafi isimler ve halklar için Türkçeye yerleşmiş ifadeleri kullandık (Galya, Germen, Vizigot gibi), ancak söz konusu Roma eyaletleri ya da tarihi coğrafya bakımından belli bir bölgeyi vurgulamak amacını taşıyan ifadeler olduğunda orijinal haliyle verdik (Roma eyaleti bağlamında Suriye yerine Syria gibi). Esas metinde İngilizceye çevrilerek verilmiş bazı ifadeler ise Türk klasik bilimcilerin alışkın olduğu şekilde orijinal haliyle verildi (Military tribune yerine *tribunus militum* gibi).

MARTIN VAN CREVELD

Kudüs İbrani Üniversitesi eski mensubu Martin van Creveld, savaşın geleceğine özel ilgisiyle dünyanın önde gelen askeri tarih ve strateji uzmanları arasında yer almaktadır. *The Culture of War* [Savaş Kültürü, Presidio Press, 2008], *The Changing Face of War: Lessons of Combat from the Marne to Iraq* [Savaşın Değişen Yüzü: Marne'dan Irak'a, Muharebe Dersleri, Presidio Press, 2007]), *The Transformation of War* [Savaşın Dönüşümü, The Free Press, 1991], *Command in War* [Harpte Komuta, Harvard University Press, 1985] ve *Supplying War* [Savaşı Beslemek, Cambridge University Press, 1978] dâhil olmak üzere yirmi kitabın yazarıdır. Aralarından seçtiğim bu kitaplar on yedi dile tercüme edilmiştir.

Birkaç ülkede savunma kuruluşlarına danışmanlık yapmış ve Kanada'dan Yeni Zelanda'ya, Norveç'ten Güney Afrika'ya kadar neredeyse tüm stratejik araştırma enstitülerinde ders veya konferanslar vermiştir. Ayrıca sayısız televizyon ve radyo programında yer almış, dünya çapında yüzlerce gazete ve dergide yazmış, söyleşilerde bulunmuştur. Ressam Dvora Lewy ile evlidir ve Kudüs yakınlarındaki Mevasseret Zion'da yaşamaktadır.

JAMES DOYNE DAWSON

Doyne Dawson, doktorasını Princeton Üniversitesi'nde Eski Çağ ve Orta Çağ Tarihi üzerine yapmıştır. MÖ 539'a kadar harp tarihini konu alan *The First Armies [İlk Ordular, Cassell, 2001]*, *Origins of Western Warfare: Militarism and Morality in the Ancient World [Batı Savaş Sanatının Kökleri: Eski Çağ'da Militarizm ve Ahlak, Westview Press, 1996]* ve *Cities of the Gods: Communist Utopias in Greek Thought [Tanrıların Şehirleri: Yunan Düşüncesinde Komünist Ütopyalar, Oxford University Press, 1992]* kitaplarının yazarıdır. Güney Kore Seoul'da bulunan Sejong Üniversitesi Asya Çalışmaları Programı'nda misafir öğretim üyesidir.

BEN DUPRÉ

Ben Dupré, Oxford Exeter College'da Klasik Filoloji okudu. Referans kitabı yayınlama kariyerine başlamadan önce Almanya'da İngilizce eğitimi verdi. Oxford University Press'te 1992'den 2004'e kadar Çocuk Ansiklopedileri Yayıncılığı görevinde bulunmak ile birlikte yirmi yılı aşan editörlük ve genel okuyucuya hitap eden bilgi kitapları yazma tecrübesine sahiptir. *Where History Was Made [Tarih Nerede Yapıldı, Quercys, 2008]* kitabının yazarıdır. Klavsen ve viola de gambada yetenekli Dupré, Kuzey Oxford'da ailesiyle birlikte yaşamaktadır.

JONATHAN FENBY

Jonathan Fenby, *The Dragon Throne: Dynasties of Imperial China 1600 BC-AD 1912 [Ejder Taht: Çin İmparatorluğu'nun Hanedanları MÖ 1600-MS 1912, Quercus, 2007]* ve *The Penguin History of Modern China [Modern Çin Tarihi, Allen Lane, 2008]* dâhil olmak üzere Çin tarihine dair beş eserinin yanı sıra *On the Brink: The Trouble with France [Eşikte: Fransa'yla Problem, Little, Brown, 1998]* ve

Alliance: The Inside Story of How Roosevelt, Stalin and Churchill Won One War and Began Another [İttifak: Roosevelt, Stalin ve Churchill Bir Savaşı Kazanıp Diğerini Nasıl Başlattığının İçyüzü, Simon & Schuster, 2007] kitaplarının da yazarıdır. *Observer* ve *South China Morning Post* eski editörü Fenby, *Economist*, *The Guardian*, *The Independent* ve *Reuters Haber Ajansı*'nda kıdemli editörlük yapmıştır. 2000 yılında gazeteciliğe hizmetlerine binaen Britanya İmparatorluk Nişanı'na layık görüldü.

ADRIAN GOLDSWORTHY

Adrian Goldsworthy, Oxford St. John's College'da Eski Çağ ve Modern Çağ Tarihi eğitimi aldıktan sonra doktorasını tamamlamak üzere aynı kurumda kaldı. Tezi daha sonra *The Roman Army at War, 100 BC–AD 200* [*Roma Ordusu Savaşta, MÖ 100–MS 200*, Oxford University Press, 1996] ismiyle kitaplaştırılarak basıldı. Muhtelif üniversitelerde araştırmacı ve okutman olarak çalıştıktan sonra şimdilerde tam zamanlı yazarlığa devam ediyor. *Roman Warfare* [*Roma Savaş Sanatı*, Cassel, 2000], *The Punic Wars* [*Pön Savaşları*, Weidenfeld & Nicholson, 2000. Bu eser, *The Fall of Carthage* başlığıyla (*Kartaca'nın Düşüşü*) 2003'te başlığıyla ciltsiz olarak basıldı], *Cannae* (Cassell, 2001), *The Complete Roman Army* [*Roma Ordusu*, Thames & Hudson, 2003], *In the Name of Rome: The Men Who Won the Roman Empire* [*Roma Adına: Roma İmparatorluğu'nu Kazanan Adamlar*, Weidenfeld & Nicholson, 2003] ve *Caesar: The Life of a Colossus* [*Caesar: Bir Devin Hayatı*, Weidenfeld & Nicholson ve Yale University Press, 2006] kitapları arasında yer almaktadır. Muhtelif televizyon dizilerine danışmanlık yapan Goldsworthy dönem dönem belgesellerde Eski Çağ'ın yönleri üzerine konuşmayı sürdürmektedir.

JOHN HAYWOOD

John Haywood, Lancaster, Cambridge ve Kopenhag üniversitele-
rinde Orta Çağ Tarihi eğitimi aldı. Doktora tezi Erken Orta Çağ'da
deniz harbi üzerineydi. Şimdilerde bir düzineden fazla eseri bulunan
tam zamanlı bir tarih yazarıdır. Eserlerinin arasında, *The Penguin
Historical Atlas of the Vikings* [*Viking Tarih Atlası*, 1995], *The
Penguin Atlas of British and Irish History* [*Britanya ve İrlanda Tarih
Atlası*, 2001] bulunmaktadır. *The Dark Ages: Building Europe* ve *The
Great Migrations* [*Karanlık Çağlar: Avrupa'yı İnşa Etmek*, Thalamus,
2008] ve *The Great Migrations* [*Büyük Göçler*, Quercus, 2008] ara-
sında yer almaktadır.

TOM HOLLAND

Tom Holland, Hessel-Tiltman Tarih Ödüllü ve Samuel Johnson
Ödülü'nün finaline kalmış *Rubicon: The Triumph and Tragedy of the
Roman Republic* [*Rubicon: Roma İmparatorluğu'nun Zaferi ve Trajedisi*,
Little, Brown, 2003] kitabının yazarıdır. Pers-Yunan Savaşları üzerine
kaleme aldığı eseri *Persian Fire: The First World Empire ve the Battle
for the West* [*Pers Ateşi: İlk Cihan İmparatorluğu ve Batı İçin Savaş*,
Little, Brown, 2005] 2006'da Anglo-Hellenic League Runciman
Ödülü'nün yanı sıra Klasik Yunan ve Roma'nın dil, edebiyat ve me-
deniyet çalışmalarına yönelik en büyük teşviki yapan kişilere verilen
Classical Association Ödülü'nü 2007'de kazanmış; BBC için Homeros,
Herodotos, Thoukydides ve Vergilius uyarlamaları hazırlamıştır.

ROBIN LANE FOX

Robin Lane Fox, 1997'den bu yana Oxford New College Eski Çağ
Tarihi Bölümü üyesi ve okutmanlığının yanı sıra 1990'dan beri Eski

Çağ Tarihi'nde *reader*'dır.¹ *Alexander the Great* [Büyük İskender, Penguin Books, 1973], *Pagans and Christians* [Paganlar ve Hristiyanlar, Penguin Books, 1986] ve *The Classical World* [Klasik Dünya, Penguin Books, 2006] yazdığı kitaplar arasında yer almaktadır ve birçok dile çevrilmiştir. 2003-2004 yıllarında Oliver Stone'un *Alexander* [Büyük İskender] filmine tarih danışmanlığı yapmıştır. Filmde Makedon süvari taarruzunu yöneten kendisidir.

ADRIAN MURDOCH

Adrian Murdoch tarihçi ve gazetecidir. İskoçya ve Oxford Queen's College'da eğitim almıştır. Londra, Glasgow, Berlin ve Singapur'da yaşamıştır. Şimdilerde Thomson Reuters için çalışmaktadır. Murdoch, 2006'da *Daily Telegraph* tarafından yılın kitapları arasında gösterilen Rome's Greatest Defeat: Massacre in the Teutoburg Forest [Roma'nın En Büyük Yenilgisi: Teutoburg Ormanı Katliamı, Sutton Publishing, 2006], son Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus'un biyografisi *The Last Roman* [Son Romalı, Sutton Publishing, 2006] ve Mürtet Iulianus biyografisi *The Last Pagan* [Son Pagan, Inner Traditions, 2008] kitaplarının yazarıdır. Ayrıca Eski Yunan ve Latin erotik edebiyatı konulu *Emperors of Debauchery: The Dedalus Book of Roman Decadence* [Uçarılığın İmparatorları: Roma'nın Yozlaşması, Dedalus, 1994] kitabının çevirmenlerindendir. Murdoch, Royal Historical Society üyesidir.

JOYCE TYLDESLEY

Dr. Joyce Tyldesley, Liverpool Üniversitesi'nde Doğu Akdeniz Arkeolojisi eğitimi aldı ve Oxford Üniversitesi'nde doktorasını

1 *Reader* ya da *University reader*, Türk akademisinde karşılığı olmayan ve İngiliz Milleter Cemiyeti mensubu ülkelerin akademisi özelinde kabaca kürsüsüz profesör ya da araştırmacı profesöre karşılık gelen unvan. -ç.n.

tamamladı. Şuan Manchester Üniversitesi KNH Centre for Biomedical Egyptology'de Eski Mısır Bilimi üzerine ders vermektedir. Manchester Müzesi üyesi ve Liverpool Üniversitesi'nde fahri araştırma görevlisidir. Asıl çalışma sahası Mısır Yeni Krallık dönemidir. Britanya, Avrupa ve Mısır'da birçok kazıya iştirak etmiştir.

Eski Mısır üzerinde yayınlanmış kitapları arasında *Cleopatra: Last Queen of Egypt* [*Kleopatra: Mısır'ın Son Kraliçesi*, Profile Books, 2008], *Egypt: How a Lost Civilization was Rediscovered* [*Mısır: Kayıp Bir Medeniyet Nasıl Yeniden Keşfedildi*, BBC Publications, 2005], *Ramesses: Egypt's Greatest Pharaoh* [*Ramses: Mısır'ın En Büyük Firavunu*, Viking, 2005], *Egypt's Golden Empire: The Age of the New Kingdom* [*Mısır'ın Altın İmparatorluğu: Yeni Krallık Çağı*, Headline, 2001], *Judgement of the Pharaoh: Crime and Punishment in Ancient Egypt* [*Firavunun Yargısı: Eski Mısır'da Suç ve Ceza*, Weidenfeld & Nicholson, 2000], *Nefertiti: Egypt's Sun Queen* [*Nefertiti: Mısır'ın Güneş Kraliçesi*, Viking, 1998] ve *Daughters of Isis: Women of Ancient Egypt* [*İsi'sin Kızları: Eski Mısır'ın Kadınları*, Viking, 1994)] bulunmaktadır.

ROBIN WATERFIELD

Robin Waterfield, uluslararası şöhrete sahip bir bilim insanı ve anlaması güç akademik makalelerden çocuk hikâyelerine kadar geniş bir yayın yelpazesine sahip bir yazardır. Britanya başta olmak üzere birçok üniversitede çalışmış ya da gönüllü olarak okutmanlık yapmış olsa da şimdilerde yaşamını bir yazar ve Güney Yunanistan'da ufak bir zeytin çiftçisi olarak kazanmaktadır. Çoğunluğu, akademiye meslektaşlarından ziyade lisans öğrencilerine ya da akademi dışındaki zeki okuyuculara hitap eden kırk kadar kitabı vardır. *Xenophon's Retreat: Greece, Persia and the End of the Golden Age* [*Xenophon'un Geri Çekilişi: Yunanistan, İran ve Altın Çağ'ın Sonu*, Faber and Faber/Harvard University Press, 2006], Platon'un

KATKI SUNANLAR

Timaios ve *Kritias* çevirileri (Oxford University Press) ve Sokrates'in yargılanması ve ölümüyle ilgili eksiksiz bir kitap konumundaki *Why Socrates Died* [*Sokrates Neden Öldü*, Faber and Faber/Norton/McLelland & Stewart] yayınlanan son eserleri arasında yer almaktadır. Son kitabı ise *Dividing the Spoils: The War for Alexander the Great's Empire* [*Ganimeti Bölüşmek: Büyük İskender'in İmparatorluğu için Savaş*, Oxford University Press, 2011] başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur.

III. THUTMOSIS

r.¹ MÖ yak. 1479–1425

JOYCE TYLDESLEY

Tahta henüz çocukken geçen III. Thutmosis, Yeni Krallık Dönemi'nde, 18. Hanedanlık'ta elli üç yıl, on ay ve yirmi altı gün tahtta kaldı. Çoğunluk tarafından Mısır'ın en büyük savaşçı kralı sayılan Thutmosis, sınırları Nil'in Nubya'daki [Sudan] üçüncü çağlayanının hemen altında kalan Jebel Barkal'dan Suriye'de Fırat Nehri'nin kıyılarına uzanan bir imparatorluğa hükmetti ve onu genişletti. Mısır'ın nüfuz sahası ise daha uzaklara uzanıyordu.

Thutmosis'in hükümdarlığının ilk yirmi yılı hem halası hem üvey annesi hem de naibi görkemli kadın firavun Hatşepsut'un gölgesinde geçti. Hatşepsut'un dış politikasının, saldırgan bir tutumdan ziyade barışçıl ticaret anlayışını benimsediği kabul edilir ancak ordusunun Nubya ve Levant'ta isyanları bastırmak üzere en az altı sefer düzenlediğine dair kanıtlar mevcuttur. Müşterek hükümdarlıklarının sonuna doğru ihtiyarlayan Hatşepsut Thutmosis'in daha önemli devlet meselelerinde söz sahibi olmasına müsaade edince güç dengesi bariz bir şekilde değişti. Artık eş-naibinin ardında değil, yanında duran Thutmosis başkomutan olarak Mısır'ın sınırlarını savunma sorumluluğunu üstlendi. Mısır, hâlihazırda doğudaki vasallarında

1 Latince *regnabit*, hükümdarlık yıllarını ifade etmek için kullanılan bir kısaltmadır. —ç.n.

yer yer yaşanan ayaklanmalarla uğraşıyordu ve Thutmosis Levant'taki sıkı kontrolü yeniden tesis etmek için birliklerini bir dizi askerî harekâtın ilkinde göndermek zorunda kaldı.

Güçlü bir kralın ölümü bilindiği üzere Mısır'ın vasalları için ayaklanma vakti demektir. Hatşepsut'un 1458 dolaylarındaki ölümü de farklı değildi. Thutmosis hem Mısır'ın çıkarlarını korumak hem de –muhtemelen– savaşçı kral olarak nam salmak için harekete geçmek zorunda kaldı. Mısır'ı geleneksel düşmanlarına karşı korumakla vazifelendiren kutsal görev, bin beş yüz yıl önce hanedanlar çağının başında yontulmuş Narmer steline kadar gitmektedir.

Yıllıklar

Thutmosis'in askeri faaliyetlerinin büyük bir çoğunluğu Mısır'ın kuzeydoğusunda gerçekleşti. Bu seferlerin detaylarına, bir grup askerî kâtibin gerçekleşen olayları kaydettiği resmi “günlükten” öğrenebiliriz. Thutmosis'in doğudaki zaferleri hükümdarlığının ilerleyen yıllarında, Thebai'daki (günümüzde Luksor) Karnak Amon-Ra Tapınağı'nda VI. Pylon'un (kapı) arkasında yer alan yeni inşa edilmiş iki salonun duvarlarına yazılmıştır: “Majesteleri işçilere, babası Amon'un kendisine bahşettiği zaferleri, majestelerinin her bir seferini [majestelerinin] getirdiği ganimetle de birlikte majestelerinin [babası Amon için] yaptırdığı tapınakta bir yazıtla kaydetmelerini emretti...” (III. Thutmosis'in Yıllıkları'ndan).

Bugün “Yıllık” olarak bilinen bu belge Mısır'ın günümüze ulaşmış en uzun yazıttır. Yıllıklar, ilk seferlere odaklanarak 22.-42. hükümdarlık yıllarındaki olaylarını kapsamaktadır. Hem askeri zaferler hem de Mısır'ın doğu vasallarından alınan muazzam miktarlardaki ganimet, haraç ve vergiler hakkında detaylar vermektedir. Her ne kadar Mısır'ı, Mısır firavununu ve Mısır tanrılarını en üstün olarak göstermek hasebiyle yazılmış ve bariz hata, eksilik ve abartılar ile dolu olmaları nedeniyle modern anlamda tarafsız tarihçilik anlayışıyla uyum sağlamaları da mezkûr Yıllıklar, Thutmosis'in askeri başarılarına dair eşi görülmemiş bilgiler vermektedirler. Thutmosis'in seferlerine

ilişkin daha fazla bilgi firavun tarafından diktirilmiş stellerden (anıt-sal yazıtlardan) ve bir dizi özel yazıttan (Thebai mezarları, heykelleri ve stelleri) derlenebilir.

Büyüyen Mitanni Tehlikesi

Yeni Krallık Mısır'ı Libyalılar, Nubyalılar ve Asyalılar ya da Doğulu-lar olmak üzere üç geleneksel düşman tanımıştır. Thutmosis'in tahta geçtiği tarihlerde Batı Çölü'nü ellerinde tutan Libya kabileleri bir süredir sessizlerdi ve mevcut durum için pek bir tehlike arz etmiyorlardı. Güneyde, 18. Hanedan'ın ilk firavunlarından Ahmoses, I. Amonhotep ve I. Thutmosis'in etkili bir şekilde Mısır eyaleti haline getirdiği Nubya kısmen sakindi. Eyalet artık Mısır valisi tarafından yönetiliyordu ve her ne kadar Orta Krallık'ın daha saldırgan işgali sırasında inşa edilmiş etkileyici büyüklükteki kerpiç kaleler kalsa da Mısır kontrolünü asıl sağlayan şey, gurbetçi Mısırlıların yaşadığı bir dizi müstahkem şehirdi. Kuzeydoğuda ise büyüyen bir tehlike vardı. Siyasi harita hızlı bir değişim geçiriyor, Suriye ve Filistin'in şehir devletlerinde huzursuzluk kol geziyordu. Bir kıyı şehri olan Byblos, Mısır firavunlarına uzun süredir sadıktı ancak kuzeyinde, günümüzde Türkiye'nin bulunduğu topraklarda bir Hint-Avrupa kavmi olan Hititler, güçlü bir devlet haline gelmişti. Hititlerin doğal yayılma alanları güneydoğu ve güneybatıydı. Bu da onları eninde sonunda Kuzey Suriye'de çıkarları bulunan Mısır ile karşı karşıya getirecekti. Bu bölgede ayrıca aslen Kuzey Zagros (günümüzde İran) kökenli Hurrilerin de çıkarları vardı ancak artık Mitanni Devleti'nin bir parçasıydılar. Otuz yıldan fazla bir zaman zarfından önce III. Thutmosis'in büyükbabası I. Thutmosis Mitanni'yi talan etmiş ve Fırat Nehri'ne ulaştığında da bu başarısının anısına bir stel dikmişti. Ne var ki ihtiyar Thutmosis doğu imparatorluğu planlarını tamamlamadan ölmüştü. Mitanniler Mısırlıları geri çevirdiler ve aradan geçen yılları Kuzey Suriye'deki ve Mezopotamya'daki güçlerini pekiştirerek geçirerek bu zilletten kurtuldular. Bağımsız ve önemli şehir devletleri Kadeş ve Tunip'le dost Mitanni ittifakı artık Mısır için bir tehditti.

Daha da özelinde, Mitanni Kralı tarafından desteklenen Kadeş Kralı'nın Mısır'a karşı savaş hazırlığı yaptığı rivayet ediliyordu.

Thutmosis doğu topraklarını kaybedemezdi. Suriye ve Levant'taki devletleri kontrolde tutma isteği potansiyel düşmanların yayılmasını engellerken Levant'taki limanlarının kontrolü de Mısır'ın, Bronz Çağı ekonomisini destekleyen ve Mısır'a çok ihtiyaç duyduğu keresteyi tedarik eden Doğu Akdeniz ticaret yollarına hâkim olmasını sağlayacaktı. Bu nedenle, kendi sözleriyle, "o aşağılık düşmanı [Kadeş Kralı'nı] devirmeye ve babası [Tanrı] Amon-Ra'nın emri uyarınca Mısır'ın sınırlarını genişletmeye hazırlandı." Thutmosis bu göreve on yedi yılını verecekti. Kraliyet sarayının profesyonel ve yarı profesyonel askerlerinden oluşan ordusu, vatani hizmetlerini yapmaları için çağrılmış çok sayıda profesyonel olmayan askerlerce destekleniyordu. Kısa süre içinde bunun vakit alan ancak son derece etkili bir teknik olduğu anlaşıldı. Askerler seferdeyken toplanan erzakla besleniyorlardı. Dolayısıyla yemeğe erişmenin kolay olduğu zamanlarda sefere çıkmak önemliydi. Filmlerdeki gibi çarpışmak üzere toplanan iki düşman ordusunun karşı karşıya geldiği muharebeler nadirdi. Mısırlılar bunun yerine, bir müstahkem şehir devletinde başlayıp diğerinde son bulan mevsimsel bir sefer güzergâhını izliyorlardı. Pek çok şehir devleti savaşmadan teslim olmayı makul bulurdu. Thutmosis'e ve ordusuna gitmeleri için bilfiil haraç verirdi. Ardından, Mısırlılar gidince çoğu kez eski bağılık yeminlerini yinelerlerdi. Karşı koyanlar ise kendilerini kuşatma altında bulurlardı. Koçbaşları ya da kuşatma kuleleri gibi karmaşık teçhizatlardan mahrum Thutmosis öylece şehri kuşatır ve düşmanın erzakının bitmesini beklerdi. Akabinde şehri yağmalar ve şehri kendi adına yönetecek yerel bir yönetici atardı.

Çok geçmeden Thutmosis yerel liderlerin çocuklarının Mısır'a eğitilmek için gönderildiği uzun vadeli bir politika geliştirdi. Altıncı seferini müteakip, otuz altı liderin oğlu Mısır aristokrasisinin oğulları ile birlikte eğitim görmek üzere saray okullarına gönderildi. Yıllarca süren beyin yıkamadan sonra tamamen Mısırlaştırılmış bir halde evlerine, topraklarını firavun adına yönetmeye döndüler. Bu esnada

şeflerin kızları da kraliyet haremının daimî tutsakları haline geldiler. Yıllıklar bize Thutmosis'in, Mısır'a değerli bir çeyiz ve bir grup refakatçiyle dönen Retenulu bir şefin kızıyla evlendiğini aktarıırken Thebai'nın batı yakasının üçra köşesindeki Gabbanat el Kurud Vadisi'ndeki (Maymun Vadisi) bezemesiz bir mezar, Manuwai, Manhata ve Maruta adlı üç yabancı eşin soyulmuş mezarlarını ortaya çıkarırken isimleri üçünün de Suriye-Filistin bölgesinden geldiğini gösterir.

Muzaffer Seferler

Yıllıklar bize, 22. hükümdarlık yılında (Hatşepsut'un ölümünün ardından tek başına yönettiği ilk yılı) "Majesteleri Mısır sınırlarına saldıran insanları cesurca, kudretle ve haklı olarak ezmek için ilk muzaffer seferinde Sile Kalesi'ni geçti." der. Thutmosis, Horus'un Yolu olarak bilinen askeri yolu kullanarak Sina Yarımadası'nın kuzeyini geçti ve Gazze'ye, Yeni Krallık Dönemi'nin başından beri Mısır'a sadık şehre yöneldi. Oradan, Kadeş Kralı'nın liderliğindeki düşman ittifakınca ele geçirilmiş müstahkem şehir Yehem'e saldırdı ve zapt etti. Bir sonraki adımını Yehem'de planladı: Karmel Sıradağları boyunca doğuya, Kadeş Kralı'nın yönettiği korkutucu bir düşman koalisyonu ile yüzleşeceği Megiddo'ya doğru bir harekât. Bu esnada Thutmosis'in generali Djehuty, Yoppa şehrini (günümüzde Yaffa) kuşatmak üzere ayrılmıştı. Bugün British Museum'da bulunan, Ramses Dönemi'ne tarihlenen Papirüs Harris 500 bize, kurnaz Mısırlıların Yoppa'ya büyük sepetlerin içinde saklanarak sokulduklarını aktarıyor.

Bu sefer, Thutmosis'e strateji kabiliyetini ve generallerinin korkaklığının aksine cesaretini gösterme fırsatını sağladı. Bizzat firavunun söylediğine göre şehre yaklaşmanın üç yolu vardı. Generalleri savaş konseyinde hangi rotayı tercih ettiklerini açıkça belli ettiler:

Gittikçe daralan bu güzergâhta ilerlemek nasıl olacak? Düşmanın diğer tarafta beklediğine ve sayılarının gittikçe arttığına dair raporlar alıyoruz. Atlarımız, ordumuz ve halkımız tek sıra halinde ilerlemek zorunda kalmayacaklar mı? Arkadaki birliklerimiz burada,

Aruna'da savaşamaz durumdayken öncü birliklerimiz savaşmak zorunda kalmayacaklar mı? Ancak burada iki yol daha var. Birisi doğumuzda kalıyor, Taanakh'tan geliyor. Diğeri, Djefthi'nin kuzeyine gidiyor ve bizi Megiddo'nun kuzeyine çıkarır. Efendimiz hangisi en iyi gözüküyorsa oradan gitmeli ancak bizi o zor güzergâhtan yürütmeye zorlamasın.

Thutmosis bu tavsiyeye kulak asmayarak kısmen kolay fakat Megiddo'ya çıktığı aşıkâr iki uzun yolu kullanmamaya karar verdi. Bunun yerine, yaklaşık on bin kişilik ordusuna dolambaçlı bir dağ geçidi boyunca tek sıra halinde üç günlük bir yürüyüşte bizzat komuta etti. Oldukça cüretkâr bu hamle, şehir surlarının dışında kamp kurmuş düşmana sessizce yaklaşmasını sağladı.

Şafak sökerken yükselen güneş, devasa Mısır ordusu tarafından tutulmuş yüksek mevkiyi aydınlatıyordu. Mevki açıkça görülüyordu. Askerlerinin başında Thutmosis'in ta kendisi duruyordu: "Majestelerinin ordusunun güney kanadı Kina'nın güney tepesindeydi. Kuzey kanadıysa Megiddo'nun kuzeybatısındaydı. Majesteleriye merkezdeydi. [Tanrı] Amon, onun bedenini koruyordu. [Tanrı] Set'in kana susamışlığı ve gücü ise uzuvlarında dolaşıyordu."

Özetle Megiddo Savaşı, Thutmosis'in askerlerinin kontrolünü yitirdiği esnada kolaylıkla kazanıldı. Mağlup edilmiş düşman şehir surlarına doğru kaçarken Mısırlı askerler emirlere karşı geldiler ve terk edilmiş ordugâhtaki ganimeti yağmalamak için durdular. Şehir kapıları sıkı sıkı kapatılmıştı. Dışarıda kalmış düşmanlar savaş arabalarını bırakıp kaçmak zorunda kaldılar ve Mısır askerleri Megiddo ve Kadeş krallarının giyisilerinden tutulup surlara çıkarılmasını şaşkınlıkla seyrettiler. "[Düşmanı] kaldırıp şehre sokmak için kumaş parçaları indirilmişti." Disiplinsiz askerlerine lanet eden Thutmosis şehrin etrafına kalın bir duvar inşa ettirdi ve kuşatma aletlerine sahip olmadığı için öylece bekledi. Megiddo'nun açlıktan kırılan sakinleri yedi ay sonra teslim oldu.

Thutmosis, düşmandan kalan savaş arabalarını, zırhları ve askerlerini donatmak için kullandığı silahları, altını, besi hayvanlarını

ve Mısır'a çalışmaları için gönderilecek savaş esirlerini hemen ganimet olarak aldı. Kadeş Kralı kaçarken, müttefiklerinin birçoğu yakalanmış ve Mısır'a bağlılık yemini etmeye zorlanmıştı. Megido'daki yenilgi halkın zihninde yüzyıllarca kalacaktı. Bin yıl sonra Kitab-ı Mukaddes'in Vahiy kitabının yazarı kıyamet gününün son çarpışmasına Megido'da yer verecekti: "Ve O [Thutmosis] kralları İbrani dilinde Armagedon denilen yere topladı." (Vahiy 16:16).²

Askeri kayıtlardaki boşluğu takip ettiğimizde Thutmosis'i 29. hükümdarlık yılında, Tunip kontrolündeki Ullaza ve Ardata kıyı şehirlerini ele geçirirken ve 30. yılında da Kadeş'e saldırırken görüyoruz. Kadeş Kralı bir kez daha Mısırlılar tarafından aşağılanmayı tatsa da Asi Nehri'nin kıvrımıyla korunan müstahkem şehir büyük ölçüde sağlam kaldı.

En nihayetinde Thutmosis dikkatini asıl düşmanına, Mitanni'ye çevirdi. 33. hükümdarlık yılında Mısır ordusu Byblos Limanı'na yelken açtı. Ordugâhlarını burada kurup beklerlerken Bybloslu marangozlar bol miktarda Lübnan kerestesini değerlendirerek özel olarak tasarlanmış küçük gemilerden oluşan bir donanma inşa ettiler. Bunlar parçalar halinde arabalara yüklenecek ve askerler dağlardan Asi Vadisi boyunca ilerleyip ele geçirilmiş Kadeş ve Tunip'i geçerken orduyla birlikte taşınacaklardı. Hedef, Mitanni Kralı'nın hâkimiyetindeki Halep'ti.

Thutmosis burada üç çetin ve tatminkâr karşılaşmaya tanık oldu. Düşman dağınık biçimde geri çekilmişti ve Thutmosis kendisini Fırat'ın batı kıyısındaki Karkamış'tan doğu kıyısını tutan Mitanni ordusuna bakarken buldu.

Mitanniler mevcut tüm gemilere el koymuş ya da kasıtlı olarak batırmıştı. Bu yüzden Mısırlıların onları nehir boyunca püskürtmesi imkânsızdı. Tamamen güvende olduklarını düşünen Mitanniler rahatlamıştı ancak Thutmosis durumun farklı olduğunun bilincindeydi. Önceden yaptırdığı gemilerini bir araya getirerek Fırat'ı geçti

2 Yazar [Thutmosis] ifadesini eklemiş olsa da, Kitab-ı Mukaddes bağlamında burada Thutmosis'ten bahsedilmemektedir. Hatta ilgili öznenin kim ya da ne olduğu muğlaktır. -ç.n.

ve güzergâhını izleyerek Mitanni bölgesinin içlerine doğru ilerledi. Geçtiği yerlerdeki mallara el koyup şehirleri ateşe verdi. Mısırlıların önü sıra kaçan Mitanni kurmayları küçük düşürücü biçimde mağaralara saklandı. Thutmosis, tıpkı büyükbabası gibi, Fırat'ın doğu kıyısına zaferini anlattığı bir sınır steli dikebildi. Ardından uzun eve dönüş yolculuğunda rahatlatıcı bir fil avının tadını çıkarmak için Suriye'de durdu. Fakat yeni ele geçirdiği topraklardaki kontrolü elinde tutamadı. Bu büyük zaferden iki yıl sonra Mısır ordusu bir kez daha Mitanni askerleriyle karşı karşıya geldi. Bu defa üstünlük düşmandaydı.

Yıllıklardaki son giriş Thutmosis'i, 42. hükümdarlık yılında kuzeye sefere çıkarken gösterir. Tunip ele geçirilmişti ve muhtemelen Kadeş de saldırı altındaydı. Bunu, 50. yılındaki kısa ve önemsiz Nubya seferi izledi.

Mısırlı Napoléon

Her ne kadar Mitanni tam anlamıyla mağlup edilmemiş ve kısa süre sonra önemli bir bölgesel güç olarak yeniden ortaya çıkacak olsa da geçici olarak bastırılmış ve Mısır'a dikkat etmesi gerektiğini öğrenmişti. İmparatorluğunu güvende tutan Thutmosis, öngörülü biçimde dostu olmak isteyen Babil, Asur ve Hatti (Hitit Krallığı) hükümdarları olan “kardeş krallardan” gelen hediyelere boğulmuştu. Bu esnada, Thutmosis'in korumasını arzulayan daha ufak devletlerden haraç ve vergiler geliyordu. Kraliyet hazinesini dolduran kaynaklar etkileyici bir tapınak inşa programını desteklemek için kullanıldı. Karnak Tapınak kompleksinde yeni bir inşa başlamıştı. Kom Ombo'dan Heliopolis'e kadar bütün Mısır şehirleri ve Nubya ile Nil Deltası'ndaki birkaç bölge bundan nasibini aldı.

Yıllıklar da dâhil olmak üzere Mısır yazıtları kraliyet propagandasıydı. Mısır firavunlarını devamlı zinde, cesur ve zeki olarak betimlerler ve Mısırlıları kazanılmamış zaferlerin galibi olarak göstermek için kadim savaşlara dair detayları sıklıkla çarpıttırlardı. Bu, bir modern tarihçinin firavunun askeri gücünün gerçek değerlendirmesini

III. THUTMOSIS

yapmasını zorlaştırır. Thutmosis'in, çağdaş kayıtlardan alınan ve Suriye ve Filistin'deki arkeolojik bulgularla desteklenen anlatımları birçoğundan daha doğru görünüyor. Bize, son derece enerjik ve üstün taktik kabiliyetine sahip bir adamı gösteriyor. Thutmosis sadece Mısır'ın en büyük savaşçı firavunu değildi aynı zamanda yetenekli bir süvari, muhteşem bir atlet ve ilgi alanı botanikten okumaya, tarihten dine ve hatta iç mekân tasarımına uzanan bir bilgindi.

Elli dört yıllık hükümdarlığının sonunda, II. Amonhotep babası III. Thutmosis'i Krallar Vadisi'nde kayaya oyulmuş bir mezara (KV 34) gömdü. Cenazenin üzerinden geçen üç bin yılı aşkın süre sonra, görünüşte bozulmamış ve orijinal iç tabutunda yatan III. Thutmosis'in mumyası, Thebai'daki Deyrül Bahri'deki özel bir mezarda saklanan Yeni Krallık Dönemi'ne ait kraliyet mumyalarının bir parçası olarak bulundu. Mumya, Kahire Müzesi'ne götürüldü ve açıldı. Firavunun bedenine Eski Çağ'da mezar soyguncuları tarafından oldukça kötü biçimde zarar verildiği ortaya çıktı. Baş, ayaklar ve dört uzvu da kopmuştu. Mumya ipek sargıların altındaki ahşap parçalar sayesinde bir arada duruyordu. Kısa boyu (firavun 1,5 metre boyunda ya da 5 fit uzunluğundaydı ancak kopmuş ayaklarının bu uzunluğa dâhil olup olmadığı net değildir) ve benzersiz askeri başarıları tarihçileri III. Thutmosis'i Mısırlı Napoléon olarak adlandırmaya sevk etti.

II. RAMSES

r. MÖ yak. 1290-1224

JOYCE TYLDESLEY

II. Ramses, 19. Hanedanlık'ın üçüncü firavunuydu. Yeni Mısır Krallığı'nı altmış altı sene yönetti. Uzun hükümdarlığının başları kendini III. Thutmosis'in şanlı timsalini izleyen büyük bir askeri lider olarak yetiştirmeye adanmıştı. En büyük başarısı, epik şiirlerde, nesirlerde ve tapınak duvarlarındaki betimlemelerde tekrar tekrar anlattığı 1275'te Hititlere karşı Kadeş Muharebesi'ndeki 'galibiyeti' idi. Ancak modern tarihçiler genellikle, Ramses'in propagandasının gerçek askeri gücünden daha büyük olduğu hususunda hemfikirlerdir. Ünlü 'zaferi' hiç de öyle değildi.

Tüm Mısır firavunlarının kaosa (*isfet*) düzen (*maat*) getirmeye dayalı bir dini vazifesi vardı. Mısır'ın taş tapınaklarının dış duvarları, bu görevi Mısır'ın geleneksel kaotik düşmanlarıyla savaşılan –ve tabii ki onları yenen– firavunlarının kazılı betimlemeleriyle bezelidir. Bu sahnelerden bazıları tamamen sembolik karşılaşmaları betimlemesine rağmen Ramses'in yaptırdıkları da dâhil olmak üzere pek çoğu firavunun namını büyütmek için abartılmış gerçek savaşlara aittir. Güneydeki Nubyalılar, batıdaki Libyalılar ve doğudaki Asyatıklar, bu üç düşman zaman zaman bu sahnelerde yer alır. Ramses güneylileri ciddi bir tehdit sayamazdı. Zira hükümdarlığı boyunca Nubya faal bir Mısır eyaletiydi. Buna rağmen, koyu tenli Nubyalıları resmi düşmanları arasına dâhil etmişti. 'Libyalılar' olarak bir araya gelmiş

ve açık tenleriyle keçi sakallarından ayırt edilen kabileler, Mısır'ın batı sınırına sürekli tehdit oluşturan ezeli düşmanlarıydı. Asyatikler kızıl-kahve ten rengiyle ve Mısır'a ait olmayan profillerde ve sakallarda görünüyordu ancak önceki dönemler rutin Suriye seferlerine sahne olmuş olsa da Asyalıların resmi düşmanlar haline gelmesi Yeni Krallık Dönemi'nde gerçekleşti.

Savaşçı Prens

Ramses savaş sanatında, babası I. Seti tarafından eğitildi. I. Seti eski bir profesyonel askerdi ve yaklaşık 1306-1209 yıllarında hüküm sürmüştü. Seti, Mısır'ın III. Thutmosis tarafından yaratılmış ve ardıllarınca yönetilmiş doğu imparatorluğunu eski haline döndürmeye kararlıydı. Topraklar, 'kafir firavun' olarak da bilinen Akhenaton'un sıra dışı hükümdarlığı sırasında kaybedilmişti.

Seti'nin 1. hükümdarlık yılının yazı, Mısır'ı Kenan Eyaletine (günümüzde İsrail) bağlayan Sina'daki kara köprüsü üzerinde Mısır kontrolünün yeniden tesisini amaçlayan kısa bir sefere tanıklık etti. Daha sonra aynı yıl Seti, Ürdün Vadisi'ndeki karışıklıklara son vermek için daha kuzeye gitti. Sonraki birkaç yılda Kenan'a ve Upi'nin kuzey eyaletine (Güney Suriye içleri) döndü ve Şam'a kadar ilerleyerek Tyros, Sidon ve Byblos'taki Fenike limanlarını güvene aldı. Limanların kontrolü önemliydi. Zira ağaçtan yoksun Mısır'ın çok ihtiyaç duyulan Lübnan kerestesini ithal etmesine olanak tanıyordu.

İstikrarlı bir hale gelen Mısır İmparatorluğu artık Hitit İmparatorluğu ile ortak bir sınır paylaşıyordu. Belki de kapsamlı bir sefere çıkmadan önce birbirlerine girmeleri kaçınılmazdı. Seti'nin dikkati Batı Nil Deltası'ndaki sorunlarla dağılmıştı. Libyalı kabileler doğuya doğru ilerliyorlardı ve Mısır'ın bereketli topraklarına yerleşmeye çalışıyorlardı. Ordu, kabileleri kısa bir çarpışmada püskürtmek için geri döndü. Bu çarpışma sayesinde on dört yaşındaki 'başkomutan' Ramses'in ilk savaşı deneyimini yaşadı.

Seti'nin batı sınırlarını güvence altına almasıyla doğu seferini sürdürmesine engel kalmadı. Ramses, babasının Amurru eyaletini

(Suriye kıyısı) ve Kadeş Şehir Devleti'ni (modern Tel Nebi Mind) ele geçirdiği seferine eşlik etti. Stratejik olarak Lübnan Sıradağları'nın ucunda yer alan Kadeş, kuzeye doğru akan Asi ve onun doğuya doğru uzanan bir kolu tarafından korunuyordu. İki nehir arasında açılan bir kanal, müstahkem şehri bir ada haline getirmişti. Kısa süreli bir zafer yaşanmasına rağmen (bu sayede Seti, Kadeş'te bir zafer steli dikebilmişti) Hititlere karşı kesin sonuç getiren bir karşılaşma olmadı. Bunun yerine bir anlaşmaya varıldı. Buna göre, Kadeş ve Amurru Hitit kontrolüne bırakılacaktı. Mısır ise kıymetli limanları elinde tutmaya devam edecekti.

13. hükümdarlık yılında, Aşağı Nubya'daki küçük çaplı bir isyan Ramses'e ordunun kontrolünü tek başına alma fırsatını verdi. Bu muharebelerin en kısasıydı, anlaşılan asiler cesaretlerini yitirdi ve Mısır ordusundan kaçtılar. Tehlike o kadar azdı ki Ramses dört ve beş yaşlarındaki en büyük oğullarının savaş arabalarıyla yapılacak taarruza katılmalarına müsaade etti. Yine de Ramses, Beyt'ül Vali'de küçük bir kayaya oyulmuş tapınak inşa ederek zaferini kutlamanın uygun olduğunu düşünmüştü. Burada, eski Suriye ve Libya seferlerine ait betimlemelerin yanı sıra haraç veren Nubyalılar da tasvir edildi.

Deltayı Savunmak

Bronz Çağı Doğu Akdeniz'i devlete, tapınağa ya da şahsa ait saat yönünün tersine yelken açarak Mısır'ı Kıbrıs'a, Yunanistan'a, Girit'e ve Levant'taki limanlara bağlayan bir ticaret yolunu izleyen tüccar gemileriyle kaynardı. Yakın Doğu'daki genel kargaşa ve göç zamanında artık bu gemiler Şerdana olarak bilinen ve Mısır'ın kuzey kıyılarına dağılmış şehirlere çıkıp dehşet saçmaya cüret eden korsanların tehdidi altındaydı. Artık babasının eş-naibi Ramses, bu tehdidin ortadan kaldırılmasıyla görevlendirilmişti. Askerleri ve gemileri kıyıdaki stratejik noktalara konuşlandırıp bekledi. Şerdanalar bir sonraki ortaya çıkışlarında ele geçirildiler ve Mısır ordusunda paralı asker olarak hizmet etmeleri için ikna edildiler.

Nil Deltası Libya'dan gelecek bir istilaya hala açıktı. Bu nedenle Ramses mutlak hükümdarlığının başlarında Mısır'ın kuzeybatı sınırına kerpiçten kalelerden oluşan bir savunma hattı kurdu. Bu kalelerden üçünün kalıntıları İskenderiye'nin batı kıyısı boyunca (Gharbaniyat, el Alameyn, Zaviya Um el Rakham) keşfedildi. İkisinin ise batı deltasında (Tel Abkayn ve Kom el Hisn) olduğu biliniyor. Muhtemelen etkileyici bir kaleler zincirine ait kalıntılar Memphis'ten Um el Rakham'a uzanır. Kalelerin asıl amaçları neredeyse Batı'dan gelecek kara istilalarına karşı bir savunma hattı oluşturmak olsa da Girit'ten Mısır'a giden gemiler için de koruma ve erzak desteği sunarak kıyı şeridini tutuyorlardı.

Kadeş Muharebesi

Ramses şimdi doğuya bakıyordu. Babasının eski seferlerini hatırlayan Ramses, Hititlere meydan okumaya ve Amurru eyaletiyle Kadeş Şehir Devleti'ni tekrar ele geçirmeye kararlıydı. Hükümdarlığının 4. yılının yazı 'Zafer Seferine' tanıklık etti. Ramses iç kısımlara doğru devam etmeden önce Kenan'daki ve tüm önemli limanlardaki hâkimiyetini tasdik etmek için kıyı boyunca ilerledi. Ramses'in etkileyici ordusunun manzarası Amurru Prensi Benteşina'yı ikna etmiş olacak ki Hititleri bırakıp Mısır saflarına geçme hususunda tereddüt göstermedi. Ramses Amurru'ya elit bir birlik yerleştirerek yurduna döndü.

Hain olduğunun düşünülmesini istemeyen Benteşina hemen eski efendisine yazarak topraklarının artık Mısır hâkimiyetine girdiğini ve bunun rızası dışında gerçekleştiğini açıkladı. Bu haberler karşısında öfkelenen Hitit Kralı Muvatalli kaybettiği topraklarını geri almak için kutsal bir yemin etti. On altı farklı bölgedeki dost ve müttefiklerini çağırarak büyüleyici bir ordu kurdu. Abartılı olması beklenebilecek Mısır kaynakları bize Muvatalli'nin iki bin beş yüz savaş arabası ve piyade, paralı askerler ve korsanlar da dâhil otuz yedi bin yaya askerinin olduğunu söylüyor.

Hükümdarlığının 5. yılının baharında Ramses, her biri piyade savaş arabasının karmasından meydana gelen ve yerel koruyucu

tanrılarının sancağı altında ilerleyen beş binlik dört birliğe bölünmüş yirmi bin kişilik bir ordunun başında doğruya doğru sefere çıktı: Amon Birliği (askerler savaşçı tanrı Amon'un evi Thebai'dan geliyordu), Ra Birliği (Güneş tanrısı Ra'nın yurdu Heliopolis'ten), Ptah Birliği (Yaratıcı tanrı Ptah'ın evi Memphis bölgesinden) ve Seth ya da Sutekh Birliği (Sinsi tanrı Seth'in yurdu kuzeybatı deltasından). Ordu ve orduya eşlik eden erzak ve teçhizat yüklü hayvan ve arabaların, Kenan ve Güney Suriye'den geçerek kıyı yolunu geçmek ve Bekaa Vadisi üzerinden güneyden Kadeş'e yaklaşması bir ay sürdü. Bu esnada Amurru'da konuşlanmış elit birlik de Kadeş'e doğru ilerlemeye başladı.

Savaşın nasıl geliştiği, özellikle de Ramses'in buna iştiraki konusunda pek çok tartışma vardır. Mısır kaynaklarına göre Ramses ordusuyla birlikte Kadeş'in on altı kilometre güneyinde Labvi Koruması'nda kamp kurmuştu. Burada, başına bir talih kuşu kondu. İki Şosu bedevisi ordugâha girip kabilelerinin sadakatini Mısırlılara sundu. Bedeviler Hititlerin Halep civarında, Kadeş'in yaklaşık yüz doksan üç kilometre kuzeyinde korkudan dizlerinin bağlarının çözüldüğünü ve savaşmaktan da çekindiklerini doğruladılar. Ramses, bu şüpheli bilgiye güvenerek (daha sonra anlaşılacağı üzere Bedeviler Hitit casusuydu) doğrudan Kadeş'e ilerlemeye karar verdi. Şehri düşman varmadan almayı umuyordu. Ordu bölündü ve Ramses Amon Birliği'nin başında Asi'yi geçerek Kadeş'in kuzeybatısında ordugâhını kurdu. Ra Birliği onu takip etti. Ptah ve Seth birlikleriyse nehrin uzak ucunda kaldılar.

Ardından iki casus daha yakalandı. Casus oldukları o kadar beliydi ki Ramses bile onları fark etmişti. Sağlam bir dayakla teşvik edilen itirafları, gerçek durumu korkunç biçimde gözler önüne serdi. Hititler, Kadeş'in sadece üç kilometre kadar uzaklığındaydılar ve pususu hazırlığı yapıyorlardı. Ramses subaylarını acil bir savaş konseyine çağırdı. Eksik birliklerin getirilmesi için haberciler gönderildi ve saldırıya açık kraliyet ailesi batıya doğru güvenlik bir konuma götürüldü.

Hititler, Amon Birliği'nin ordugâhına ilerleyerek Ra Birliği'ne doğru ani bir savaş arabası hücumu başlattı. Aynı kalan ve gafil avlanan Mısır askerleri dağıldı ve kuzeye, doğrudan Ramses'e doğru

kaçtılar. Şimdi gafil avlanma sırası Amon Birliği'ndeydi. Mısırlılar yaklaşan savaş arabalarına bakıp kaçtılar. Ramses kendini düşmanla sarılı halde buldu. Sadece Thebai'in ulu tanrısı Amon –ve sadık kalkan taşıyıcı Menna– ona yardım edebilirdi. Ramses çaresizce tanrısına dua etti ve bir mucize gerçekleşti:

Uzak bir diyarda dua etmiş olsam da duam Thebai'da duyuldu. Amon, onu çağırduğimde geldi. Bana elini verdi ve sevindim [...] Kalbim güçlendi ve göğsüm neşeyle kabardı [...] Düşmanın savaş arabalarını atlarımın önünde dağılmış halde buldum. Biri bile benimle savaşamadı. Beni gördüklerinde kalpleri korkuyla titredi ve kolları öyle uyuştu ki vuramadılar. Mızraklarını tutmaya yürekleri yoktu. Onları timsahlar gibi suya batırdı. Üst üste, yüz üstü düştüler...

Ramses tek başına Hititleri alt etti. Firavun tarafından öldürülmeyenler panikleyip kaçtılar. Pek çoğu Asi'yi geçerken boğuldu. Ertesi gün Ramses savaşmak için hazırlandı fakat düşman barış için yalvardı.

Ramses bu hikâyenin, eleştiri yapmaktan uzak Mısırlı kitlesi için bile tamamen inanılabilir olmadığını anlamış olacak ki bu anlatısına şöyle bir yemin de ekledi: “Yaşadığım müddetçe, Ra beni sevdiğçe, babam Atum beni destekledikçe, haşmetimin söylediği her şeyi gerçekten yaptım.”

Kadeş'te gerçekte ne oldu? Pusu hikâyesi neredeyse kesin doğrudur. Fakat Muvatalli tüm piyadesini Ra Birliği'ne saldırmakta kullanmadı. Bunun yerine, öyle gözüküyor ki Hitit ordusunun asıl gücü Asi'nin doğu kıyısında kendinden emin Muvatalli ile birlikte bekledi. Amurru'dan yola çıkan Mısır birliğinin tamamen beklenmedik gelişi yıkıcı bir şok etkisi yarattı. Takviye alan Ramses, Hitit savaş arabalarını geri püskürttebildi. Savaş arabalarının sürücüleri belki de ne kadar daha askerin daha geleceğini merak ederek dönüp, Asi'yi yüzerek geçip kaçtılar. Hititler mücadele edip suda boğulurlarken Prah Birliği vardı ve Ra ile Amon birliklerinin firarileri yavaşça dönüp firavunlarıyla durdular. Seth Birliği daha geç geldi ve düzenin tesisi ile yeniden bir araya gelen Mısır ordusu gece için kuruldu.

Mısır kaynakları bize ertesi sabah daha fazla kanın döküldüğünü söyler. Ancak metinler muğlak olduğu için ne olduğu net değildir. Bir çarpışma gerçekleşti mi ya da daha olası bir şekilde, Ramses firar eden askerlerini mi cezalandırdı? Suriye'nin gördüğü en büyük iki ordu Asi'nin iki kıyısında duruyordu ve her kisi de hamle yapmak için isteksizdi. Çıkmaza girmişlerdi. İki taraf da meydan savaşını tercih etmezdi. Hititler düşmanlarını pusuya düşürmeyi tercih ederlerdi ve kuşatma savaşına alışkın Mısırlılar daha önce bu denli büyük ve disiplinli bir orduyla karşılaşmamışlardı. Sonunda ya da Ramses'in bize söylediğine göre Hitit Kralı inisiyatifli olarak Mısır ordugâhına bir mektup gönderdi. Arabulucular çağrıldı ve Ramses resmi bir anlaşmayı imzalamayı reddetse de bir ateşkes ilan edildi.

Olayların Mısır versiyonu şimdilik yeterli. Günümüz Türkiye'sinde Boğazköy'de (kadim Hitit başkenti Hattuşas) bulunan kayıtlar, aşağılanan Ramses'nin geri çekilmeye zorlanmasıyla biten çok farklı bir savaşı anlatır. Savaşın akabinde gerçekleşen olaylar Hitit versiyonunu destekler niteliktedir. Ramses'in anlaşmayı imzalamadan ayrılışı Hititlerin Kadeş'teki güçlerini pekiştirmelerine ve Amurru'daki kontrolü tekrar ele geçirmelerini sağladı. Durumdan mutsuz Benteşina indirildi ve Hattuşas'a hizmetçi olarak çalışması için gönderildi. Ardından Hititler, kralın kardeşi Hattuşili'nin kontrolüne verdiği Şam'ı ve Upi eyaletini ele geçirerek Bekaa Vadisi üzerinden güneye doğru ilerleyebildiler.

Kadeş bozgunu ve bunu izleyen süreçte Upi'nin kaybına misilleme yapılamaması birçok yerel yöneticinin yıllık haracı ödemeyi ihmal etmesine neden oldu. Bu ise Ramses'i vasalları üzerindeki kontrolünü yeniden tesis etmeye zorladı. Düzen yeniden tesis edilince Ramses sınırlarını genişletmeyi tekrar düşünmeye başladı. Karnak Tapınağı'ndaki duvarda bir dizi Suriye seferi kaydedilmiştir. Ancak tarihlerin talihsiz eksikliği seferin kesin sırasını belirlemeyi güçleştirmektedir. Görünüşe göre 8. ve 9. hükümdarlık yıllarında Ramses, neredeyse yüz yılı aşkın bir süre önce kaybedilen Hitit kontrolündeki Dapur ve Tunip şehirlerini ele geçirmek için doğruya doğru yapacağı seferden önce Celile'de sefere çıkmıştı. Bir sonraki

Fenike seferi 10. hükümdarlık yılında gerçekleşmişken, 10. ve 18. yılları arasında ise münavebe ile Suriye hedef alınmıştı.

Dapur Kuşatması hem Luksor'da hem de Ramses'in Thebai'daki Ramesseum olarak bilinen tapınağında ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Betimlemeler, son derece müstahkem bir şehir konumundaki Dapur'un Mısırlı askerlerin aşağıdan saldırmaya zorlayan bir tepe üzerinde olduğunu ve kulelerle birlikte iç ve dış surlarla korunduğunu doğrulamaktadır. Şehri savunanlar duvarlarda durup aşağıda merdiven ve koçbaşları kullanan Mısırlıları vurmak için ok ve yay kullanıyorlardı. Mısırlılar nadiren bu tür seferleri kaybetmişler olsalar da nihayetinde bu kuşatmalar pahalı ve zaman alıcı bir kaynak israfıydı. Dapur gibi bir şehir Ramesses'e kolaylıkla teslim olabiliirdi ancak Mısır ordusu uzaklaşır uzaklaşmaz Hitit kontrolüne geri dönerdi.

Hititlerle Barış

Yeni ve son derece saldırgan bir düşman Asurlular, Kuzey Suriye'deki Hitit bölgesini tehdit etmeye başlamışlardı. Hitit ve Asur imparatorluklarının ortak bir sınırı paylaşması çok uzun sürmedi. Kısa süren bir kötü yönetimden sonra ağabeyi Muvattali'nin yerine geçen Hattuşili, Mısır ile yapılacak barışın Asur tehlikesine odaklanmasını sağlayacağını farkındaydı. Hâlihazırda Babil Kralı'yla barış yapmış Hattuşili, hatırı sayılır öneme sahip diplomasi yeteneklerini Ramses'te uygulamaya odaklandı. Kadeş Muharebesi'nden on altı yıl sonra, hükümdarlığının 21. yılında uzlaşmalar başladı ve nihayet şartlar kabul edildi. Anlaşma iki gümüş tablet üzerine yazıldı. Tabletin aktardığına göre anlaşma iki diyarın da tanrılarının şahitliğinde yapıldı. Mısırlılar ve Hititler artık birbirlerinin bölgesine saygı duyacaklarına ve düşman saldırısında birbirlerini savunacaklarına dair yemin etmişlerdi. Anlaşmanın iki kralın da ölümünün ötesinde bir kalıcılığa sahip olması amaçlanmıştı. İki saray bir anda en iyi arkadaş olmuştu. Hattuşili, Ramses'e yazmaya başlamıştı. Kraliçesi Puduhepa ise Mısır Kraliçesi Nefertari ile mektuplaşmaya koyuldu ve en nihayetinde Hattuşili, Ramses'e en büyük kızını gelin olarak gönderdi.

II. RAMSES

Anlaşma Ramses'in doğu seferlerine son vermişti. Amurru ve Kadeş artık geri dönüşü olmayan bir biçimde kaybedilmişti ancak Suriye'deki bölgeler Mısır'ın elinde kalmıştı ve Ugarit Limanı'na geçiş izni vardı. Ramses doğudaki vasalları üzerindeki sıkı kontrolünü asla gevşetmedi ve hükümdarlığı ölümünden çok sonra da devam edecek kasıtlı bir yeniden modelleme politikasının başlangıcını gördü. Ticari işlevi az ya da hiç olmayan Kenan şehirleri terk edildi. Ekonomik ya da stratejik öneme sahip şehirler ise tahkim edildi ve Mısır ileri karakolları olarak hizmet görmeye başladı.

Tahtta geçen altmış altı yıl, Ramses'e kendi propagandasını yapmak için birçok fırsat sundu. Öldüğü vakit kadim dünya boyunca tanınan ve saygı duyulan biriydi. Mısır içinde yaşayan bir efsane ve büyük bir askeri lider olarak görülüyordu. Nubya'da zaten bir tanrıydı. Ramses, bazen çok sabırsız ve saf olsa dahi cesur, hevesli ve hırslıydı. Mısır Firavunu'nu diğer tüm ölümlülerden üstün gösterme şeklindeki kadim gelenek, Ramses'in kendi askeri kariyerini nasıl değerlendirdiğini anlamayı zorlaştırıyor. Kendi propagandasına gerçekten inanıyor muydu veyahut Kadeş Zaferi'ne dair anlattıkları, yabancıları mağlup eden ve *maat*'ın destekçisi geleneksel firavun rolünü yerine getirmekten mi ibaretti?

YEŞU BEN NÛN

MÖ 1354-1244

MARTIN VAN CREVELD

Tarih boyunca çok az komutan Yeşu'nun sahip olduğu söylenen ilahi yardıma sahip olmuştur. Var olan kısıtlı tarihsel kanıtlar ise çok etkili bir savaş beyi olduğunu göstermektedir. Yeşu sadece halkına İsrail'in büyük kısmını ele geçirirken liderlik etmedi aynı zamanda geçimsiz on iki kabileyi de bir arada tuttu. Halefli hâkimlerin altında neler yaşandığını düşünecek olursak görevlerinin en zoru bu olabilir. Görevinin doğası göz önüne alındığında ise sistematik şiddet eylemlerine girişmesi belki de kaçınılmazdı.

Kral Davud'dan bu yana Kitab-ı Mukaddes'teki kahramanlar sıklıkla kitapların, resimlerin ve heykellerin konusu olmuşlardır ve onurlarına müzikler bestelenmiştir. Ancak bunun çok ufak bir kısmı Yeşu için geçerlidir. Her ne kadar Kitab-ı Mukaddes'te onun adını taşıyan bütün bir kitap olsa da nadiren insanların hayal gücüne hitap ettiği görünmektedir. Onun sıradan, hatta belki de avam doğası öyle aksettirilmişti ki bu denli başarılı bir şekilde yönettiği İsrailoğullarının çoğu, Yeşu'nın ölümüne fazla aldırış etmeyecek kadar kendi işleriyle meşguldü. 2007 yazına değin Wikipedia'da bir başlığa bile layık görülmemişti. Bu, dijital dünyamızda muhakkak hakaretlerin en kötüsüdür.

Yönetimi Ele Almak

Yeşu ('İlahi Kurtarıcı'), Ephraim Kabilesi'nden Nûn'un oğluydu. Özel bir hayatı, gizli planları, eğilimleri ya da mizacı olmuşa bile bunlar hakkında nerdeyse hiçbir şey bilmiyoruz. İlk defa Mısır'dan Çıkış kitabında, Musa onu İsrailoğullarının can düşmanları Amaleklilere karşı mücadelelerinde komutanları yaptığında karşımıza çıkıyor. Biraz sonra Yeşu'yu, Musa'ya Sina Dağı'na yolcuğunda eşlik edecek ve söylenene göre Musa, Tanrı ile konuşup On Emir'i alırken bekleyecek iki kişiden biri olarak görüyoruz.

Çölde Sayım'da İsrailoğulları Şeria Irmağı'nın doğusuna kamp kurdukları zaman bahsi bir kez daha geçer. Musa'nın İsrail topraklarını keşfetmek için ırmağın karşısına gönderdiği on iki casustan biri olarak Yeşu'yu görevlendirdiği söylenir. Casuslar, kırk gün sonra dönerek topraklarda 'süt ve balın aktığını' bildirdiler. Raporlarını doğrulamak için beraberlerinde getirdikleri üzerinde birkaç üzümün olduğu büyük bir asma dalını sergilediler. Ancak, on ikisinden onu İsrail topraklarının oldukça korunaklı olduğunu, devlerin (normal insanlarla aralarındaki fark bir çekirge ile insan arasındaki fark kadardı) yaşadığını ve toprakları ele geçirmeyi denerlerse başarısız olacaklarını belirttiler. Sadece ikisi, Yeşu ve Kaleb Ben Yefunne bu seferin başarıyla ulaşacağını düşünüyorlardı.

Bu kısa atıflara göre Musa Yeşu'yu açıkça hünerli, Tanrı korkusu taşıyan ve güvenilir biri olarak düşünüyordu. Benzer şekilde açıktır ki Yeşu'ya her komutanın ihtiyaç duyduğu üç özelliğe de sahiptir: Harekâtlardan ele ettiği deneyim, istihbarat çalışması kavrayışı ve her şeyden önce kendi talihi kadar halkının talihine de duyduğu inanç. Musa'nın halefini seçme zamanı geldiğinde, Tanrı'nın ona 'Rab'bin ruhunun olduğu birini', yani Yeşu'yu seçmesini söylediğine inanılır. Halka açık bir merasimde Yeşu, tüm halkın önünde müteveffa Harun'un oğlu Kâhin Eleazar tarafından kutsandı. Bu olaydan kısa bir süre sonra Musa öldü.

İlk Zafer

Musa'nın ölümünden hemen sonra Yeşu, Tanrı ile uzun bir konuşma yaptığını öne sürdü. Rab ona şöyle söylemişti:

Kalk, bütün halkla birlikte Şeria Irmağı'nı geç. Sana ve İsrail halkına verdiğim ülkeye girin [...] Yaşamın boyunca hiç kimse sana karşı koyamayacak [...] [Bu yüzden] güçlü ve yürekli ol, korkma, yılma; çünkü Tanrın Rab gideceğin nereye gidersen git seninle birlikte olacak.

Yeşu'nun ilk adımı bir marş emri vermek ve bunu denetleyecek astlarını belirlemektir. Ardından Yeriho [Eriha] şehrini gözleyecek casuslar gönderdi. Yakalanmak üzere olsalar da son anda sığındıkları Rahav adındaki bir fahişenin yardımıyla kurtuldular. Bir minnet göstergesi olarak casuslar Rahav'a evinin pencerelerini kırmızı bir iplikle işaretlemesini söylediler. Böylece saldıran İsraililer şehri aldığı anda kimi sağ bırakması gerektiğini bileceklerdi. Sonraları ortaya çıkan bir Yahudi geleneğine göre Yeşu onunla evlenmiştir.

Eşlerini, çocuklarını ve hayvan sürülerini geride bırakan İsrailoğulları Şeria'yı geniş savaş düzeninde geçtiler. İlk hedefleri Ölü Deniz'in hemen kuzeyindeki Yeriho'ydu. Ancak bir sorun vardı. Bugünkü kalıntılarından da anlaşılabilen üzere Yeriho surlarıyla birlikte son derece müstahkem bir şehirdi. Kitab-ı Mukaddes bu hususta bir şey belirtmese de büyük olasılıkla İsraililerin tarihteki bütün çöl halkları gibi kuşatma savaşı tecrübesi yoktu. Bunu gerçekleştirebilecekleri ağır koçbaşları gibi teknolojilerden de mahrumlardı. Baskın ve ufak çarpışmalara alışık oldukları için uzun süren savaşlar kolaylıkla cesaretlerini kırıyordu.

Kitab-ı Mukaddes'e göre Tanrı mucizevi bir şekilde müdahil olup yardım etmeyi seçti. Bu, son olmayacaktı. Yeşu'ya belirterek, tüm İsrail ordusunun Ahit Sandığı ve koçboynuzlarından yapılmış trompetler¹ gibi tüm dini eşyalarla birlikte tören alayında toplanmasını emretti.

1 Şofar. -ç.n.

Talimatları son derece teferruatlıydı. İsrailoğulları şehri altı gün boyunca altı kere turlayacaklardı. Yedinci gün bu şekilde değil de yedi defa turlayacaklardı. Ardından trompetlerini çalıp büyük bir nara attıklarında, surlar karşılarında dümdüz olacaktı.

Bu emirleri harfi harfine yerine getirdiler ve olaylar vaat edildiği gibi gerçekleşti. Trompetler tiz sesi çıkardığında (sonraları ortaya çıkan bir Yahudi geleneğine göre bu ses gökleri bile delecek güçteydi) surlar yıkıldı. İsraililer için geriye kalan tek şey şehri yağmalamaktı. Nitekim öyle de yaptılar. “Kadın, erkek, genç, yaşlı, küçük ve büyük baş hayvanlardan eşeklere dek kentte ne varsa hepsini kılıçtan geçirip [yok ettiler].” Sadece altın, gümüş, tunç ve demirden yapılan kaplar bırakıldı. Bunlar da kişisel kullanım için değil, Rab’be adanması içindi.”

Yeriho hikâyesindeki mucizevi unsurların olası açıklaması jeolojik kanıtlarda bulunabilir. Ürdün Vadisi, sık sık depremlerin gerçekleştiği büyük bir yarıktadır. Aşağı yukarı surların yıkılışıyla aynı zamanda Şeria Irmağı da İsrailoğullarının kuru toprağa basarak geçmesi için sözde yarılmıştır. Bu ‘mucizeye’ yakın örneği 1927’de meydana gelen, depremlerin neden olduğu çamur kaymalarının nehirde bir set oluşturmasıyla tanıklık edildi. Bir depremin Şeria Irmağı’nı engellemesi ve Yeriho surlarını yıkması makul gözükmektedir, dolayısıyla mucize olayın kendisinden ziyade zamanlamasıydı.

İsrail Topraklarının Fethi

Artık sebebi her neyse Yeriho düştüğünde Yeşu çabalarını Yahudiye² Tepeleri’nin daha yukarısındaki Ay adında küçük bir şehre yöneltti.

Ay’ın zaptı, Yeşu’nun tek askeri başarısızlığıydı ancak bunu daha sonra taktiksel bir şahesere çevirmeyi başaracaktı. Bunu yaparak kararlılık, liderlik (cesareti kırılan ordusunu nasıl yüreklendirmesi gerektiğini biliyordu), kurnazlık ve zaferi yenilginin pençelerinden almak gibi büyük komutan niteliklerine sahip olmasının yanı sıra kuşkusuz alışıldık zalimliğini de gösterdi.

2 İbranice Yehuda ya da Yahuda olan bölge isminin Yehuda ismiyle karışmaması adına Yahudiye olarak çevrilmesini uygun gördük. —ç.n.

Yeriho'nun aksine Ay önemsiz ufak bir şehre benziyordu. Ancak Bethel'in doğusunda olması hasebiyle Ürdün Vadisi'nden batıya, ülkenin dağlık iç kesimlerine giden birkaç güzergâhtan birini kontrol ediyordu.

Yeriho'da olduğu gibi Yeşu casuslar göndererek işe başladı. Şehrin zayıf olduğunu ve zaptı için üç bin askerin yeterli olduğunu bildirdiler. Ancak işler planlandığı gibi gitmedi ve Yeşu'nun adamları Aylılar tarafından geri püskürtüldü. Tepeden aşağıya doğru kovalandılar ve otuz altısı öldürüldü. Kitab-ı Mukaddes'in aktardığına göre "insanların kalbi eridi ve su gibi oldu."

Açıkça görülüyor ki askerleri, düşmanını başta küçümseyen, ardından kaçan ve sonra birkaç tanesi öldüğü için cesaretlerini kaybeden bir orduda oldukça yanlış giden bir şeyler vardı. Yeşu, şartlar göz önüne alındığında yapılması gerekeni yaptı. Önce Rab'be danışmasını büyük bir gösteri haline getirdi. Ardından insanlara, iddiasına göre Tanrı'nın ona söylediğini söyledi: Yenilginin sebebi tam olarak aralarından bazılarının Rab'bin emirlerini çiğneyip Yeriho'dan ganimet almasıydı. Kurallar çekildi ve Akan adında birinin ismi çıktı. Yapılan aramada çalınan ganimetler bulundu. Akan ve tüm ailesi büyük bir törenle taş tutularak öldürüldü. Ardından bedenleri yakıldı.

Rab hoşnut olunca, gerisi de geldi. 'Yiğit otuz bin adam' seçildi ve gizli noktalara mevzilendirildi. Eğer bu sayı doğruysa sadece bu güç tek başına Ay sakinlerini misliyle geçiyordu. Bizzat Yeşu'nun komutasında İsrail ordusunun ana kuvveti aksi yönden saldırdı. Mağlup olmuş gibi davranıp geri çekildiler ve düşmanı üzerlerine çektiler. Ardından Yeşu pusudakilere saklandıkları mevzilerinden çıkmalarını ve şehre arkadan girip ateşe vermeleri için işaret verdi. On iki bin erkek, kadın ve çocuk katledildi "çünkü Yeşu, Ay şehrinin tüm sakinleri yok edilinceye dek elini indirmede."

Bununla birlikte belki de tüm bu hikâyedeki en ilginç ayrıntı asıl noktayı ortaya çıkaran anahtar bilgidir. Yeşu pusudakilere işaret vermek için bir mızrağı sallamıştı. Keskin bir görüşe sahip insanlar için bile mızrağın görülebileceği mesafenin bir sınırı vardır. Bu

bilgi, bize muharebe alanının aslında ne kadar küçük olduğunu ve kısıtlı sayıda savaşçının bulunabileceğini anlatıyor.

Ay'ın sakinlerine uyguladığı aşırıya kaçan acımasızlığın iki farklı sonucu bulunmaktadır. Bir yandan bize aktarıldığına göre en azından Kudüs'ün birkaç kilometre kuzeybatısındaki Givon'un sakinleri öyle dehşete düşmüşlerdi ki savaşmak yerine barış yapmayı tercih etmişlerdi. Elçiler gönderip, Yeşu'ya yakınlaşıp bir anlaşma yapmak için 'çok uzaktaki bir ülkeden geliyormuş' gibi davranmışlardı ve anlaşma usulünce yapılmıştı. Yeşu bu hileyi fark ettiğinde çok kızsada da sözünden dönmedi. Anlaşmaya uymaya karar vermişti lakin Givonluları zapt etmiş ve onları "sonsuz kadar odun kesip su çekmekle" cezalandırmıştı.

Her ülkenin sakini aynı şekilde tepki vermedi. "Şeria'nın bu yakasındaki, tepelerdeki, vadilerdeki ve Şeria'nın karşısındaki büyük denizin [Akdeniz] kıyısındaki tüm krallar [...] tek bir amaç uğruna, Yeşu ve İsrail'le savaşmak için bir araya geldiler." Yeşu'nun dehşet saçma stratejisi büyüyen bir direnişe sebep olmuştu.

Bu direniş Yeşu'nun ilk meydan savaşına neden oldu. En azından beş kral ordularını Givon yakınlarında toplamıştı. Tehlikeyi ilk Givonlular fark edip yeni efendilerinden onları gelip kurtarmalarını istedi. Bu esnada Yeşu ve ordusu Ürdün Vadisi'nin biraz daha doğusunda Gilgal'da konuşlanmıştı. Rab'be usulüne uygun olarak danıştıktan sonra Yeşu, ordusunu oldukça yorucu bir gece yürüyüşüyle dağlardan geçirerek düşmanı gafil avladı. Kitab-ı Mukaddes bize "büyük bir katliamın" gerçekleştiğini söylese de detay vermez. Bildiğimiz tek şey düşmanın batıya, dağdan aşağıya kıyıdaki düzlüğe açılan Beyt Horon Vadisi'ne doğru kaçtığıdır.

Muharebe böyle bitmedi. Kitab-ı Mukaddes'teki anlatı bize kaçan düşmana daha fazla zarar vermek için Tanrı'nın bizzat müdahale ederek üzerlerine gökten "büyük taşlar" yağdırdığını aktarır. Dahası Yeşu'nun özel ricası üzerine Tanrı, İsraoğulları katliamı bitirebilsin diye Güneş'in ve Ay'ın hareketini durdurarak günün yirmi dört saatine birkaç saat daha eklemiştir. Beş talihsiz kral bir mağaraya saklandı ama yakalanıp Yeşu'ya getirildi. Önce onları yere

yatmaya zorlayarak aşağıladı ve bu esnada İsrail askerleri ayaklarını boyunlarına dayadı. Ardından da onları astırdı.

Fethi Tamamlamak

Yeşu'nun beş krala karşı zaferi, artık bölgenin merkezinin kontrolünde olduğu anlamına geliyordu. Oysa Kudüs'ü ele geçirmemişti. Kudüs Kral Davud'un dönemine kadar Yevusluların elinde kalacaktı. Bu durum, Yeşu'nun kontrolünün ne kadar sıkı olduğu hususunda bazı şüpheler uyandırmaktadır. Ele geçirmeye gittiği diğer şehirlerin konumlarını bilmiyoruz. Dahası, stratejisini anlamamız coğrafyanın, Kitab-ı Mukaddesi derleyenlerin ve ona bugünkü biçimini kazandıranların güçlü noktası olmadığı gerçeği nedeniyle engellenir.

Tüm bunlar bir sonraki hamlelerini ve zamanlamalarını takip etmeyi güçleştiriyor. Yine de Yeşu, Yahudiye Tepeleri'nin güneyinin ve Gazze ile Goşen'e kadarki güneybatı kıyı bölgesinin hâkimi oldu. Sonuncusunun Mısır'da olduğunu göz önüne alacak olursak şüpheyi yaklaşmamak elde değil. "Tepelerdeki, güneydeki, vadi-deki, nehirlerdeki tüm ülkelerde yaşayanların ve krallarının hiçbirini sağ bırakmadı, İsrail'in Tanrısı Rab'bin emrettiği gibi nefes alan herkesi öldürdü."

Yeşu güneyde meşgulken, kuzeyde daha fazla kralın yer aldığı ikinci koalisyon kuruldu. Arkasındaki asıl güç Hatsor Kralı Yavin'di. Yavin'in müttefiklerinin kimi Samaria'nın tepelerinden kimileri ise bugün Aşağı Celile olarak bilinen Yizrael'den [Emir Vadisi] Hermon Dağı'nın eteklerine kadar uzanan bir bölgeden bir araya getirilmişlerdi. Hem nitelik hem de nicelik bakımından bu kuvvetler İsrailoğullarının daha önce karşılaştığı düşmanlarından çok daha güçlüydü. Kitab-ı Mukaddes der ki "Bu krallar bütün ordularıyla, sahillerin kumu kadar sayısız askerleriyle, çok sayıdaki at ve savaş arabalarıyla yola çıktılar."

Yeşu bir kez daha, ona zafer teminatı veren Tanrı'ya danıştı ve bir kez daha düşmanını gafil avlayabildiyse de bu sefer nasıl yaptığını

bilmiyoruz. Muharebe Merom Suları'nda, Yizrael Vadisi'nde gerçekleşti. Sonucu kesin bir muharebe olmuştur. Bunun birkaç ay mı yoksa birkaç yıl mı sürdüğünü bilmiyoruz.

Yeşu tüm toprakları, tepeleri, tüm güney ülkelerini, Goşen diyarını, vadiyi, ovayı, İsrail Dağı'nı ve aynı vadiyi ele geçirdi [...] Givon'da yaşayan Hivliler dışında, İsrailoğullarıyla barış yapmayan başka bir şehir yoktu. İsraililer, diğerlerinin hepsini savaşarak aldılar. Çünkü onları savaşta yok edebilsin diye İsrail'e karşı savaşılmaya kararlı yapan Rab'bin kendisiydi.

Zafer tam değildi. Zira anakim (devler) olarak bilinen Filistliler boyunduruk altına alınamamıştı. Yine de Yeşu'nun fethedilen toprağı on iki kabile arasında paylaşılması yeterliydi. Kitab-ı Mukaddes'e göre bunu yaparken Musa'nın bıraktığı detaylı buyrukları izlemişti. Ölümünün yakın olduğunu hisseden Yeşu halka, zaferlerinin yegâne sebebinin Rab olduğunu ve O'nu terk edecek olurlarsa, O'nun da kendilerini terk edeceğini hatırlattı. Yüz on yaşında öldü. İsrail'i yirmi sekiz yıl yönetmişti.

Efsane

Muazzam başarısına bakılacak olursa, Yeşu'ya dair belki de en şaşırtıcı şey, onun hakkında kişisel hiçbir efsanenin olmamasıdır. İlahi yardımdan payına düşenden daha fazlasını aldığına inanılsa da ne mucizevi kaçışları ne de özellikle eziyet ettiği ya da ihanet ettiği birileri olmamıştır. Başkalarının pahasına sahip olacağı arzuları duymuyordu. Musa'nın yaptığı gibi Tanrı ile tartışmamıştı bile. Halkına son mesajında söylediği tek şey, "Rab'den korkun ve O'na samimiyetle ve dürüstlikle hizmet edin" olmuştur ki bu söz ne kadar işe yarar olursa olsun, selefi Musa'nın sözleriyle karşılaştırıldığında biraz yavan kaçmaktadır.

Modern bir bakış açısından bakıldığında, sakinlerinin ona hiçbir kötülüğü dokunmamış bir ülkeyi istila etmek ve boyun

YEŞU BEN NÜN

eğdirmek için kılıç ve ateş kullanan bir tür minyatür Cengiz Han'dı. Gittiği her yerde büyük katliamlar yapıyordu. Kadın ve çocukları nadiren esirgiyordu. Lehine söylenebilecek tek şey Tanrı'nın (ya da kendisinin ve halkının inandığı veya inandırıldığı şeyin) buyruğunca hareket ettiğidir.

Sonraki nesiller, itibarını artırmak için birkaç gönülsüz girişimde bulundu. Bize aktarıldığına göre Yeşu, Musa'nın Sina Dağı'nda Tanrı'yla karşılaşmasından dönmesini beklediği sırada, Rab ona özel ilgisini göstererek, başkaları gibi kendi payını düşen ilahi zenginliği alacağını söyledi. Bir diğer hikâye eşi Rahav'la ilgiliydi. – Şayet gerçekten eşi olduysa – basit bir fahişe değil de yüce bir ruha (artık ne demekse) sahipti. Üçüncü bir hikâyeye göre ise sikkelerinin bir yüzünde bir öküz, diğerindeyse görkemli boynuzlara sahip bir hayvan olan bir *re'em* (oriks) yer aldığıydı. Ama aşağı yukarı hepsi bu kadar.

KRAL DAVUD

MÖ yak. 1037-967

MARTIN VAN CREVELD

İsrail Kralı Davud genellikle tarihin en büyük komutanlarından biri olarak görülür. Bununla birlikte, komutanlığından daha büyük bir şair ve arp çalmada mahir bir müzisyen olarak bilinir. Hepsinden öte Davud kendini Tanrı'ya adanmış biriydi. Hakkında bildiğimiz hemen her şeyi Tanrı'yla yüz yüze konuşabildiğini bildirdiği Kitab-ı Mukadde'sten öğreniyoruz.

Davud iktidara yükselmeye başladığında İsrail Krallığı, bugün İsrail'in güneybatısı ve Gazze Şeridi'nde kalan anavatanlarını terk eden Filistliler tarafından en kötü yenilgisini yaşamıştı. Kuzeye doğru ilerleyerek Taberiye Gölü'nün güneyinden çok da uzak olmayan Gilboa Dağı'na yaklaştılar. Burada gerçekleşen savaşta Kral Saul ve oğlu Yonatan hayatlarını kaybettiler ve bedenleri Filistliler tarafından Beth Şean kasabasının duvarlarına çivilendi. Halkının makûs talihini değiştirmek Davud'a düşmüştü. Arkası kesilmeyen savaşlardan sonra ölümü sırasında sadece krallığı restore etmekle kalmamış aynı zamanda Orta Doğu'da mütevazı bir imparatorluk yaratacak şekilde de onu genişletmişti.

Gençliği ve Çıraklığı

Davud yaklaşık olarak MÖ 1030'da Yehuda Kabilesi'nde dünyaya gelmiştir. Boaz ve Ruth'un (Ruth'un hikâyesi Ruth'un Kitabı'nda anlatılmaktadır) oğlu Obed'in oğlu Yesse'nin en küçük oğluydu. Gençliğini Bethlehem'de çobanlık yaparak geçirdi. Bugün olduğu gibi o zaman da çobanların medeni toplumun dışında, her zaman savaşıma hazır oldukları ve bazen de hırsızlık ve şantaj olaylarına karıştıkları düşünülürdü. Davud bu profile uyuyor muydu bilmiyoruz, Kitab-ı Mukaddes bundan bahsetmiyor. Ancak bir seferinde sürüsüne saldıran bir aslanı öldürdüğünü nakleder. Kendisi de benzer başka olaylardan bahsediyor. Bu zamanlarda öyle görünüyor ki Tanrı'nın emriyle hareket eden Peygamber Samuel, neden seçildiğini açıklamasa da Davud'u İsrail Kralı olarak takdis etti.

Sonra olanlara gelecek olursak bu hususta Kitab-ı Mukaddes bir nebze karmaşıktır. Bir versiyona göre, Kral Saul kederli hissediyordu ve genç, yakışıklı bir çobandan keyfini yerine getirmesi için arp çalmasını istemiştir. Bir başka versiyonda ikisi, İsraililerin Filistlilere karşı sürdürdüğü birçok savaştan birinde karşılaşmışlardır. Kardeşlerini görmek için İsrail ordugâhına gelen Davud, Filistli dev Goliath'ın meydan okumasını kabul etmiş ve bu meydan okumanın sonunda onu öldürmüştür.

David Goliath'a Karşı

Davud ve Goliath arasındaki savaş, hiçbir çekişmenin olmadığı bir savaş gibi gözüküyordu. Bir tarafta Kitab-ı Mukaddes'e göre yaklaşık 2,9 metre uzunluğunda, kocaman bir kalkanla donanmış bir dev vardı. Kalkanı öyle büyüktü ki taşınması için ayrı bir yardımcısı vardı. Öte yandaysa elinde sapanında başka hiçbir şeyi olmayan bir genç duruyordu. Fakat aslında hiç şansı olmayan Goliath'tı.

Filistliler köken bakımından Egeli bir halktı. Bilinmeyen nedenlerden dolayı yurtlarını terk etmiş ve Mısır'a yerleşmeye çalışmışlarsa da geri püskürtülmüşlerdi. Sonunda bugün İsrail'in güneybatısı ve Gazze Şeridi olarak bilinen yeri ele geçirmişlerdi. Yeşu

onlarla savaşmış ancak zapt etmeyi başaramamıştı. Homeros'un *Ilias* destanında anlatılanlara benzer bronz silahlar kullanmıştı. Goliath bir at arabası sürüp bir mızrak yerine iki tane taşısaydı benzerlik tam olurdu. Bunun tam zıttı olarak sapan, kadim Orta Doğu'da daha iyisini alacak gücü olmayan fakir bir adamın silahıydı.

Davud İsrail'in seçilmişisi olarak hareket edip Goliath'la birebir dövüşmeye gönüllü olduğunda Kral Saul ona kendi silahını ve ağır zırhını sundu. Davud bunları denedi ancak fazla ağır buldu. Silahları kuşandığında güçlkle hareket edebiliyordu. Kendisinden çok daha güçlü bir düşmana yaklaşmak ve böylesi silahlar taşıyorken onunla savaşmak kesin ölüm demekti.

Bunun yerine, bugün "asimetrik savaş" dediğimiz şeyi seçti. Gençliğini çoban olarak geçirmişti ve yapacak daha iyi bir işinin olmadığı sonu gelmeyen boş zamanlarda sapan atma becerisini geliştirmişti. Bu silahta uzman biri, her on beş saniyede bir doksan metre mesafeye bir taşı fırlatarak hedefini her defasında vurabilirdi. Ağır zırhlı Goliath fazla hızlı hareket edemezdi. Böylece Davud'un şayet ilkinde ıskalarsa sapanına bir taş daha koyup fırlatmaya epey zamanı olacaktı. En kötü ihtimalle düşmanın etrafında daireler çizebilirdi.

Dövüşten önce Goliath'ı kızdırıp dikkatini dağıtan bir ağız dalası oldu. Ardından Davud koşarak ona yaklaştı. Güvenli bir mesafedeyken durdu, sapanını kullandı ve hedefini ıskaladı. Çok büyük olasılıkla Goliath'ın miğferinin altında kalan alınına nişan almıştı. Bunun yerine gözünden vurdu. Çok kötü bir yara olsa da ölümcül olamazdı.

Goliath oracıkta yere yığıldı. Zırhı ve silahları çınıladı. Davud yerde yatan devin yanına gitti ve onun kılıcını kullanarak başını kesti.

Çobanlıktan Krallığa

Davud bu noktadan itibaren artık ulusal bir kahramandı. Kral Saul için arp çalmaya devam etti ve Saul'un oğlu Yonatan ile Batı kültüründe spekülasyon konusu haline gelen yakın bir bağ kurdu. Saul, kızı Mikhal'ı ona evlenmesi için verdi. Mikhal "onun için tuzak olabilirdi" zira kral başlık parası olarak yüz Filistinlinin sünnet derisini istemişti.

Aslında Davud'dan bunun iki katını alacaktı. Kral'ın öfkesinden mi yoksa Davud'un ona karşı bir komplo kurduğundan şüphelenmesinden midir bilinmez, birbirlerine düştüler. Saul önce bir mızrak atarak Davud'u öldürmeye çalıştı ancak başarısız olunca Davud'u öldürmesi için suikastçılar gönderdi. Davud, onu evlerinin penceresinden aşağıya bir halatla sarkıtan eşi sayesinde kurtuldu. Bir başka anlatıya Yonathan, Davud'u babasının planı konusunda uyarılmıştı.

Davud önce Filistlilere sığındı fakat sonra hayatı için endişelendiği için oradan ayrıldı ve sonraki yıllarının çoğunu bugün Necef Çölü'nün kuzeyinde kalan bölgede geçirdi. Etrafında, "sıkıntısı, borcu, hoşnutsuzluğu olan" dört yüz haydudu topladı. Bunların en önemlisi, kız kardeşi Zeruyah'ın oğulları Yoav, Avişay ve Asael adındaki üç yegheniydi. Onların yardımıyla Filistlilerle küçük çarpışmalara girdi ve kendine daima zafer vaat eden Tanrı'ya danışmaya dikkat etti.

Geçimini civardaki toprak sahiplerine şantaj yaparak sağlıyordu ve aralarından en azından birini öldürüp dul eşiyle evleniyordu. Saul iki kez ordu hazırlayıp onu avlamaya gitti fakat Davud kaçış taktiklerinin ustası ve yakalanması güç bir komutan olduğunu kanıtladı. Bir seferinden Saul'u gafil avladı. İstese onu öldürebilirdi ancak barışmayı tercih etti. Bu, uzun sürmedi.

Saul Filistlilere karşı savaşırken öldüğünde Davud yirmi üç yaşındaydı. O ve adamları uzakta, İsraililerin geleneksel düşmanları Amaleklilerle savaşıyorlardı. Haberleri duyunca Yehuda Kabilesi'nin başkenti Hebron'a gitti. Saul ve varisi Yonatan ölmüştü. Sağ kalan oğullarıysa yöneticilik vasfına sahip değildi. Böylece Davud'u kral yapmaya karar verdiler, en azından Kitab-ı Mukaddes böyle söylüyor. Yedi yıl süren sayısız küçük çarpışmadan sonra Davud sonunda Saul'un kalan destekçilerini mağlup edip bütün İsrail kabilelerinin kralı oldu.

İsrail Kralı

Benjamin Kabilesi'nin evladı Saul'un başkenti, Kudüs'ün kuzeyindeki Giva'daydı. Davud, sefiyle ya da diğer on iki kabileyle bağlantısı

olmayan yeni bir başkente ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Ülkenin tam merkezinde yer alan Kudüs'te karar kıldı. Lakin, Kudüs'ün o zamanki sakinleri Yevuslulardı. Bu müstahkem şehri fethedebilmek adına Davud, şehri zorlu bir kuşatma altına almak zorunda kaldı. En nihayetinde Kudüs ancak su ikmalinin kesilmesiyle alınabildi.

Filistliler halen bölgedeki en büyük güçtü. Durmaksızın saldırıyorlardı. Saldırıları, bugün büyük Kudüs'ün sınırlarında kalan Refaim Vadisi'ne kadar ulaşıyordu. Davud Tanrı'yla istişare ederek onları püskürtebildi. Böylece iyi bir taktisyen olduğunu kanıtladı. Öyle ki bir seferinde dut ağaçların rüzgârda çıkardığı sesi kullanarak yaklaşan ordusunun sesini bastırdı. Bu sayede düşmanı arkadan vurabildi ve sonunda tamamen tarih sahnesinden silinecek Filistlileri zapt edebildi.

Elbette başka düşmanlar da vardı: Güneyde Edom, güneydoğuda Moav, doğuda Ammon ve kuzeydoğuda Aram. Hepsi de hizaya getirildi. Ammonluların başkenti Rabat'ın [Amman] kuşatılması sırasında Davud, evinin çatısında yıkanan Batşeba'yı görür görmez arzuladı. Onu aldı, onunla yattı ve evine gönderdi.

Batşeba hamile olduğunu söylediğinde Davud, kadının kocası Uriah'ı Kudüs'ten geri çağırttı ki karısıyla yatabilsin. Ancak Uriah hayatı ciddiye alıyordu ve harp sürdükçe geri dönmeyi kabul etmedi. Bu yüzden Davud onu cepheye gönderdi ve gizlice Yoav'ı, Uriah'ı düşmana ifşa etmesi için görevlendirdi. Böylece Uriah çarpışmada öldürülecekti.

Kitab-ı Mukaddes bir askeri talimname değildir. Bahsi geçen muharebelere dair çok az detay verir. Herhangi bir taktik namına öğrenebildiğimiz en büyük detay, Davud'un iki yeğeni Yoav ve Avişay'ın iki farklı istikametten yaklaşan düşman ordusu karşısında kendi ordularını bölmesiydi. Başkomutan Davud'du ancak sonraki günlerde askerlerini şahsen nadiren komuta edecekti.

Sahadaki komutan, Davud'u kariyerinin başlarından itibaren tanıyan sert mizaçlı Yoav'dı. Silahlarda hünerli olmasının yanı sıra kendisini hemen vazgeçilmez biri kıldı ve kendisinininkinden daha güçlü orduları ele geçirebilen, istekli iyi bir stratejist olduğunu

kanıtladı. Eşit derecede öneme sahip başka özellikleri de vardı: İni-siyatif alıp harekete geçebiliyordu ve bugün suikast diyebileceğimiz nahoş vazifeleri yerine getirebiliyordu. Sonunda Davud'un oğlu ve varisi Süleyman'ın buyruğunca öldürüldü.

Yoav, Davud'un etrafındaki otuz yedi "kudretli adamdan" biriy-di. Ancak bunların ya da diğer kuvvetlerin nasıl organize olduğunu ve komuta edildiğini bilmiyoruz. Ordunun merkezi üç birim pa-ralı askerden meydana geliyordu. Şüphesiz güvenlik endişesinden dolayı üç farklı halktan seçiliyorlardı. Geri kalan muhtemelen on binlercesi acil durumlarda çağırılan kabilelerden gelen savaşçılardı.

Kitab-ı Mukaddes bu orduların nasıl donatıldığına dair hiçbir şey söylemez. Sadece düşmanları gibi kuşatmaların ve meydan mu-harebelerinin vazgeçilmezi piyadelerden ve süvarilerden meydana geldiğini tahmin edebiliriz. İmkânı el veren bazı zırh unsurlarını kullanmış olabilir. Elbette mızraklar, kılıçlar ve kısa hançerler gibi bilindik enli silahlar ve yaylar, oklar, sapanlar kullandılar. Kitab-ı Mukaddes'e göre Davud'un hükümdarlığının zirvesinde gücünün sınırları Şam'a kadar uzanıyordu ve birçok vasal kraldan haraç alı-yordu. Ordusunun çok etkili olduğu açıktır.

İsyanı Bastırmak

Davud'un karşılaştığı en büyük askeri zorluk bir bakıma oğlu Avşalom'un (isim çelişkili biçimde "Barışın Babası" anlamına gelmektedir) isyanıydı. İsyân, Avşalom üvey kızkardeşi Tamar'a tecavüz ettikten sonra (ya da Tamar'ın beyanı böyleydi) meydana gelen bir aile tartış-masından çıkmıştır. Avşalom sürgüne gönderildi ancak Yoav'ın aracılı-ğıyla babasıyla barıştırılır ki Yoav bu olayda iyi bir diplomat olduğunu kanıtlamıştır. Bu barışma uzun sürmedi. Bir noktadan sonra, çok ya-kışıklı ve popüler olduğu söylenen Avşalom, Davud'a karşı ayaklandı.

İsyân beklenmedik bir anda patlak verdi. Kudüs tehdit altın-daydı. Davud'un yönettiği tüm halkların arasından sadece, emir-lerindeki paralı askerlerle kendi hanesindekiler sadık kalmıştır. Davud mezkûr destekçileriyle birlikte doğuya kaçtı ve ardında

sarayı korumaları için on cariyesini bıraktı. Söylenene göre Avşalom, muhtemelen babasıyla arasındaki köprüyü tamamen yakmak için onlarla topladığı insanların önünde ilişkiye girmiştir.

Öyle gözükmektedir ki Davud kuvvetlerini Şeria Irmağı'nın ve Ölü Deniz'in batısındaki ıssız bölgede toplamayı umuyordu. Fakat Kudüs'teki casusları düşmanın, onun için geldiğini bildirdiğinde nehri geçti. Bu esnada Kudüs'te Avşalom'un ordugâhı bölünmüştü. Bilhassa Ahitophel (Cehennem'in Kardeşi) adındaki danışmanı, on iki bin adamın toplanıp komutasını verilmesini ve Davud'u yakalamak için kullanılmasını önermişti. Eğer planı uygulaysaydı muhtemelen başarılı olacaktı.

En nihayetinde, gizlice Davud'a sadık kalan ve Avşalom'un güvenini kazanmayı başaran Huşay'ın planı kabul gördü. Belli ki Avşalom stratejist değildi. Huşay ona "Baban Davud'la adamlarının güçlü savaşçılar olduklarını biliyorsun. Kırdı yavrularından yoksun bırakılmış bir ayı gibi öfkeliylerdir. Baban deneyimli bir savaşçıdır, geceyi şehirde geçirmez" dedi. Bu yüzden on iki bin adamı değil bütün orduyu mobilize edip yeryüzüne düşen çiy gibi Davud'un üzerine çökmeyi önerdi.

Plan benimsendi. Davud'a en çok ihtiyaç duyduğu şeyi, zamanı verdi. Daha fazla adam saflarına katıldıkça onları bölüp başlarına yüzbaşılar ve binbaşılar atadı. Böylece ordu hızlı bir şekilde oluşturuldu ve üçe bölündü: Biri Yoav tarafından, biri Avişay tarafından, üçüncüsü de sadık bir paralı askeri komutanı Gatlı İttay tarafından komuta edilecekti.

Anlaşıldığı kadarıyla Davud bizzat komuta etmek istedi ancak adamları Davud'un on bin hayata bedel olduğunu öne sürerek müsaade etmediler. Bunun üzerine istediklerini yapmalarına izin vermek zorunda kaldı. Muharebe Efraim Ormanı'nda gerçekleşti ve kazanıldı. Ormanın nerede olduğunu bilmiyoruz. Mağlubiyetin ardından kaçan Avşalom'un, çok böbürlendiği upuzun saçlı bir ağacın dalına takıldı. Kaçtığı katır devam etti. O ise havada asılı kaldı. Kardeşi, Yoav'a kimsenin kralın oğluna dokunmayacağını söylediğinde, oraya gitti ve onu öldürdü. Böylece isyan bastırıldı.

Kral sarsıldı. Giriş kapısının üstündeki odaya çıkıp ağladı. Giderken, 'Ah oğlum Avşalom! Ah oğlum, oğlum Avşalom!' diye inliyordu. 'Keşke senin yerine ben ölseydim, oğlum! Ah oğlum Avşalom!' Yoav'a, 'Kral Davud Avşalom için ağlayıp yas tutuyor' diye bildirdiler. O günkü zafer, bütün halk için yasa dönüştü. Çünkü kralın oğlu için nasıl acı çektiğini duymuşlardı.

2. SAMUEL 18: 33; 19: 1-2.

Sonrası

Başlangıçta Davud, Tanrı tarafından mesh edilmişti. Tanrı'ya danışıp sorularına cevap alabildiği çok açıktı. Günün birinde Tanrı'ya bir tapınak kurmayı umut ediyordu. Ancak Tanrı, Davud'un bir savaşçı olduğunu ve ellerinde çok kan olduğunu söyleyerek bu teklifini geri çevirdi.

Sonraları, yaptığı birçok yanlış işten dolayı Davud'un Tanrı'yla ilişkisi bozulmaya başladı. Önce Batşeba'yla o iğrenç ilişki yaşandı. Ardından Saul'un sağ kalan oğullarını imha etmesiyle birlikte, Tevrat yasalarını çiğneyerek hareket etti ve sayım yaptı. Tüm bunlar Tanrı'nın desteğini çekmesine neden oldu. Dahası, eğer Kitab-ı Mukaddes'e inanılacaksa, Avşalom Davud'un en sevdiği oğluydu. Avşalom'un isyanını ve ardından gelen ölümünü asla kabullenemedi.

Yaşlılıkta, bu heybetli savaşçının ve aşığın (düzinelerce karısı ve cariyesi vardı) durumu o kadar kötüleşti ki ona beraber olması için değil, sadece onu sıcak tutsun diye genç bir kız getirdiler. Davud, hayatının sonunda bir başka oğluyla, tahtı meşru varis Süleyman'dan gasp etmeye çalışan Adoniya'yla uğraşmak zorunda kaldı. İsyan bastırıldı ancak Yoav, Davud'a ihanet etmeden önce değil.

Davud kırk senesi Kudüs'te olmak üzere bütünüyle kırk yedi sene hüküm sürdü. En önemli başarısı yalnızca varisinin yaşamı boyunca sürdü ve Süleyman'ın ölümünden sonra krallık ikiye bölündü. Yahudi geleneğine güvenecek olursak, Davud ardında tüm Mezmurlar kitabının yanı sıra Saul ve Yonatan için yazdığı ağıtı da içeren şiirsel bir eser bırakmıştır. Soyundan gelenlerin arasında uzun bir krallar soyu ve nihayet İsa'nın annesi Meryem vardı.

III. TIGLATH-PILESER

MÖ 744-727

DOYNE DAWSON

III. Tiglath-Pileser genellikle en büyük Asur Kralı ve Eski Çağ'ın en başarılı komutanlarından birisi olarak düşünülür. Serüvenine, önceki Asur kralları tarafından gevşekçe düzenlenmiş hükümlerinin yerine tarihin ilk merkezi imparatorluğunu kurarak başladı. Bu, sonraki imparatorlukların tümü için bir model oluşturdu. Aynı zamanda Asur ordusunu da düzenledi ve piyadeyle süvarinin müsterek hareket ettiği karma sınıflar sistemini getirdi.

Bu iddialar beraberinde tarih birikimi de gerektirir. Eski Çağ Tarihi'ne dair bilgi sahibi okuyucular muhtemelen çok büyük imparatorlukların Tiglath-Pileser'den binlerce yıl önce Orta Doğu'da var olduğunu biliyorlardır. Fethiye dayalı ilk imparatorluk, Akkad Kralı Sargon'un-kiydi. Sargon, Erken Bronz Çağı'nda (milattan önce üçüncü bin yılın sonları) neredeyse tüm Mezopotamya'yı Sümer ve Akkad olarak bilinen devlete dönüştürdü. Geç Bronz Çağı'nda (milattan önce ikinci bin yıl) Yeni Krallık'ın Mısırlıları, Anadolu'nun Hititleri ve asıl devletleri Kuzey Mezopotamya ve Suriye'deki Mitanni Krallığı, Huriler tarafından benzer büyüklükte imparatorluklar kurmuş olsalar da daha sonraki Asur Devleti gibi merkezi imparatorluklar olmaktan ziyade komşularını yenen, surlarını yıkan ve onları haraca bağlayan başarılı krallar tarafından meydana getirilen hegemonyalardı. Ancak

bu prensliklerin yerli hanedanları değiştirilmedi. Haraç ödedikleri ve tahkimatlarını yeniden inşa etmeye kalkmadıkları sürece, efendilerinin çok az müdahalesine maruz kaldılar. Bronz Çağı'nda böyle bir devlet "Büyük Krallık" olarak adlandırılmıştır. Başka kralları yöneten kral da kendisine Büyük Kral diyebilirdi. Kuşkusuz vasal krallar güvenilir olmama eğilimindeydiler ve doğal olarak onları hizada tutmak için sık sık cezalandırıcı seferler düzenleniyordu.

Asur, III. Tiglath-Pileser'den yüzyıllar önce böyle bir büyük krallıktı. MÖ XIV. yüzyılda Orta Asur Krallığı bütün Kuzey Mezopotamya'yı birleştirmeyi başardı (Orta Asur, Geç Bronz Çağı'nda Asur'da konuşulan Akkad lehçesini tanımlamak için kullanılan lengüistik bir terimdir). Son genişleme hamlesini Babil'i yağmalayan, Anadolu ile İran içlerine akınlar düzenleyen I. Tiglath-Pileser altında yaptı. Bundan sonra Asur, Suriye Çölü'nden göç eden Arami kabilelerinin saldırılarıyla yıkıma uğradı. Aramiler, muhtemelen ulaşım için Arap devesi kullanan ilk halktı. MÖ X. yüzyılda Asur Krallığı, Dicle Nehri'nin yukarısında üzerinde Asur (kadim dini başkent), Nimrud (kraliyet başkenti) ve Ninova (MÖ 700'den sonraki asıl kraliyet başkenti) şehirlerinin olduğu yaklaşık doksan metrelilik bir şeride, yani ana yurtlarına doğru geri çekilmeye zorlandılar. İkinci yayılma dalgası 883-824 yıllarında arasında iki cevval kral, II. Aşurnasirpal ve oğlu III. Şalmanezzer Arami prenslikleri zapt ederek Kuzey Mezopotamya'daki Asur kontrolünü yeniden tesis ettikleri vakit gerçekleşti. Ayrıca Kuzey Suriye boyunca uzanan bir vasal devlet bloğu yarattılar. Bu devlet, Orta Asur Devleti ve Bronz Çağı'nın diğer Büyük Krallıkları gibi gevşekçe düzenlenmiş bir hükümlanlık yapıydı ve fazla kalıcı olmadı. 824-744 yılları arasında bir dizi zayıf kral tahta çıktı ve vasal krallar bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ancak bu zayıflık döneminde dahi Asurlular Kuzey Mezopotamya'yı kontrol altında tuttular. Bu, Dicle ile Fırat arasındaki ova da dâhil olmak üzere, batıda Fırat'ın büyük kıvrımından doğuda Zagros'un eteklerine kadar uzanan bir bölgeydi.

744'te, zayıf kralların sonuncusu bir isyanla tahttan indirildi ve taht Asur başkenti Nimrud'un valisi tarafından geçirildi. Kendisi

önceki krallardan birinin soyundan geldiğini iddia ediyor olsa da bu meçhuldür. Asur geleneğine göre bütün krallar yaklaşık 1500'ten itibaren aynı kraliyet ailesinden geliyordu ve kâtipler tahta geçişlerdeki kopuklukları örtme eğilimindeydiler. Nimrud valisinin gerçek adı bilinmiyor. Tiglath-Pileser, tahta çıkılınca alınan Akkadça bir ismin Kitab-ı Mukaddes'teki yorumudur. Tukulti-Api-Eşarra "Güvenim Eşarra'nın oğlundadır [Tanrı Ninurta]" demektir. Bu isim, tercihi kasıtlı olarak bir yayılma politikasının haberini veriyordu. Asur sancaklarını daha önce hiçbir kralın taşıyamadığı kadar uzağa taşıyan kahraman kral I. Tiglath-Pileser'in ismini aldı.

III. Tiglath-Pileser'in Seferleri

Yazıtlar, kronikler, kraliyet yazışmaları, anlaşmalar ve Kitab-ı Mukaddes'teki kısımlar gibi belgeler, Asur tarihinin önceki dönemlerine kıyasla sıra dışı bir fazlalığa sahiptir ve fetihler için yapılan seferlerin kısmen eksiksiz örgüsünün oluşturulmasına olanak tanır.

Tiglath-Pileser 774'te iktidarı ele geçirir geçirmez Babil'e (Güney Mezopotamya), müttefiki Babil Kralı Nabonassar'ı (Nabu-nasir) İran'ın güneydoğusundaki Elam Krallığı tarafından desteklenen isyancı Arami ve Keldani kabilelerden korumak için bir sefer düzenledi. Asurlular, Babil'in zengin ve stratejik toprakları için artık Elamlılarla mücadele ediyorlardı. Nabonassar on yıllığına daha Babil Kralı olarak hüküm sürmüş olsa da artık Tiglath-Pileser'in bir vasalıydı.

Fakat Asur'a karşı asıl tehdit, doğrudan kuzeylerinde yer alan Ermeni Dağları'ndaki Urartu Krallığı'ndan geldi. Urartu halkının etnik ve lengüistik kökenleri belirsizdir. Hurri ya da Ermeni kökenli veyahut Ermeni bir nüfusu yöneten, Batı Anadolu'dan gelmiş daha eski bir Hurri eliti olmaları olasıdır (nüfusta bir Ermeni toplumu varsayımının temel nedeni, MÖ VI. yüzyılda Urartu'nun yerini Armenia Krallığı'nın almasıdır). VIII. yüzyıl başlarında Urartu, Asur kadar büyük bir krallık haline geldi. Kuzey Suriye ve Güneybatı Anadolu'dan Batı İran'a kadar uzanan müttefikleriyle Asur'un kuzey sınırlarında büyük bir hilâl çiziyordu ve doğu-batı güzergâhındaki

ticaret yollarını elinde tutuyordu. Kronolojinin net olmamasına rağmen 743 dolaylarında Asur Kralı, Urartu'yla müttefik Arpad şehrinin başını çektiği Suriye prenslerinin oluşturduğu bir ittifaka saldırdı. Ertesi yıl Urartu Kralı III. Sarduri, Asurlular tarafından Yukarı Fırat'ta Kommagene Muharebesi'nde yenilgiye uğratıldı. Böylece Levanten müttefiklerini terk etti. Arpad üç yıllık bir kuşatmanın sonunda 740'ta düşmesini, Kuzey Suriye'nin büyük bir kısmının Asur tarafından ilhak edilmesi izledi. Şam ve İsrail kralları haraç verdiler.

737-736'da Asur Kralı doğuya yöneldi ve Zagros Dağları'nın orta kısmını zapt edip, Media'ya doğru ilerleyerek daha önce hiçbir Mezopotamya hükümdarının girmediği kadar İran platosunun derinlerine girdi. 735'te kuzeye döndü ve doğrudan Urartu'yu işgalinin akabinde yüksek Ermeni Dağları'nı geçip Van Gölü'ndeki Urartu başkenti Tuşpa'yı (modern Van) kuşattı. Kuşatma başarısızla sonuçlanmış olsa da Urartu'nun Yakın Doğu'daki etkisi keskin biçimde törpülenmişti.

734-732'de Levant'ta ikinci bir yerleşim gerekli hale geldi. Aşkalon ve Gazze'deki Filistli yöneticiler Asur'a karşı bir Filistli Şehirler İttifakı oluşturdular. İttifak, Tiglath-Pileser tarafından mağlup edildi. Amon, Edom, Moav, Yahudiye ve Arapların kraliçesi haraç vermek zorunda kaldı. 732'de Yahudiye Kralı Ahaz, İsrail ve Şam tarafından saldırıya uğrayınca Asur'dan yardım istedi. Tiglath-Pileser, Şam ve İsrail'in yarısını ilhak etti. İkisini de bölerek eyaletleştirdi fakat Hoşea'yı kukla İsrail Kralı olarak bıraktı. Yahudiye ve Filistli şehirleri Asur vasalları haline geldi.

Asur Kralları, adet olduğu üzere kazandıkları zaferlerle oldukça kanlı yazıtlarda iftihar ederlerdi. Tiglath-Pileser'in, Şam Kralı Rezin ve İsrail Kralı Pekah'a karşı kazandığı zaferini kutlamasına dair Nimrud'daki sarayından bir örnek:

Şamlı Rezin [...] Savaşçıların kanıyla nehri kırmızıya boyadım [...] O [Rezin] hayatını kurtarmak için tek başına kaçıp firavun faresi gibi şehrinin kapısından içeri girdi. Başdanışmanlarını diri diri kazığa oturttum [...] Onu da bir kuş gibi kafese koydum. Onun bah-

çelerini [...] sayısız bostanını yakıp yıktım, birini bile ayakta bırakmadım. Bit-Humri'nin [İsrail] [on altı] mahallesini yerle bir ettim.

Asur fetihleri, Peygamber Yeşaya'ya, Yahudi-Hristiyan geleneği üzerinde büyük etkiye sahip olacak kozmik tarih görüşü için ilham vermiştir. Tüm tarihsel olaylar ilahi bir planın parçası olarak görülmüyordu. Asur, Tanrı'nın gazabı, İsrail halkını günahlarından dolayı cezalandırmak için kullanılan bir enstrümandı:

Asurlu! O, öfkелendiğimde benim [Yahveh] kuşandığım değnektir ve gazabımın sopası onun elindedir. Onu tanrısız bir ulusa [İsrail] karşı salacağım; soyup yağmalasın, sokaktaki çamur gibi onları çiğnesin diye öfkелendiğim halkın üzerine yürümesi için buyruk vereceğim.

Yeşaya 10: 5-6

Sonunda sıra Babil'e geldi. Nabonassar 734'te ölmüştü ve 731'de gaspçı bir Keldani Babil tahtını ele geçirmişti. Tiglath-Pileser güneyi işgal etti, gaspçıyı öldürdü ve 729'da ya da 728'de, Kitab-ı Mukaddes'te kimi zaman Pulu olarak anılan taht ismiyle Babil Kralı unvanını aldı.

Hükümdarlığının sonunda Mısır dışındaki bütün Bereketli Hilâl, birkaç milyonun üzerindeki nüfusuyla birlikte Asur İmparatorluğu'na katılmıştı. Yeni bir eyaletler bloğuyla Akdeniz'e doğru genişliyordu. Bu eyaletlerin dışında sıkı bir biçimde kontrol altında tutulan bir dizi vasal devlet Güney Anadolu'dan Mısır'a kadar uzanıyordu. Babil doğrudan Asur hâkimiyeti altındaydı ve büyük ticaret yollarının iki ucu da Asur topraklarında kalıyordu. İnsanlığın o zamana kadar ortaya çıkardığı en büyük devlet ve en karmaşık siyasi yapıydı.

Yeni Asur emperyalizminin göze çarpan özelliklerinden biri ele geçirilen topraklardaki on binlerce insanın sürülmesiydi. Bu, Orta Doğu'da daha önce de yapılmıştı ancak Tiglath-Pileser'in yaptığı gibi devasa ölçekte değildi. On binlerce insan iskân edildi ve bu politika haleflerince de sürdürüldü. Öyle ki Asur İmparatorluğu'nun 612'deki yıkılışına değin dört milyondan fazla insan iskân edilmişti, şayet

kralların yazıtlarına itibar edeceksek. Elbette bu politikanın amacı isyancıları cezalandırmak ve sadık olmayan nüfusları kırarak gelecekteki isyanların önüne geçmek olduğu kadar tarım işçiliği ve diğer işler için de bir insan gücü yaratmaktır. Sarayın ihtiyaçları karşılandıktan sonra iskân edilenler tapınaklar, soylular ve şehirler arasında paylaşılıyordu. Çoğu aile grupları halinde ufak yerlere yerleşiyordu. Asurlu muamelesi görüyorlardı. Yazıtlar bu ifadeyi sıklıkla tekrar eder: “Zorla iskân edilenleri yerleştirdim, onları Asurlular gibi saydım, Asurlular gibi Rab’bim Aşur’un [Asur baştanrısı] boyunduruğu altına aldım, Asurlular gibi haraç ve vergiden sorumlu tuttum.” Nihayetinde Asur Kralı’nın sadık tebaası olacakları düşünülüyordu ki çoğunun böyle olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Çoğunluğu Arami bölgelerinden geliyordu. Bu da hâlihazırda zaten epey yol kat etmiş, Mezopotamya’nın Aramileşmesine yardımcı oldu.

İdari Reformlar

Fetihler sürdükçe kral eski aristokrasinin yerini alacak yeni Asur elitini yaratmaya başladı. Soyluların gücü, sayılarının azaltılmasıyla ve eyaletlerinin sayılarının seksene ulaşınca dek artırılmasıyla (böylece her bir valinin şahsi gücü azalmış olacaktı) kısıtlandı. Birçok hadım’vali olarak atandı zira hem aileleri yoktu hem de tamamen krala bağımlıydı. Her eyalet *şaknu* (atanan) ya da *bel pihati* (mahalî lider) tarafından idare ediliyordu. Görevleri; düzeni sağlamak, haraç toplamak, kral, maiyeti ve ordusu geçerken ihtiyaçlarını karşılamak, gerektiği takdirde asker ve iş gücü sağlamaktır. Askere alım sistemi Eski Orta Doğu’da yaygın olarak kullanılan bir sistemdi: Krala, askeri hizmet ya da iş gücü için belli sayıda insan tedarik etme şartıyla toprak iktâ (ilkum) ediliyordu. İnsan gücünün çoğu, yukarıda anlatıldığı gibi yurdundan sürülenlerden geliyordu. İmparatorluk büyük bir yol sistemiyle örülüydü. Kullanımı sadece kraliyet mührünü taşıyanlara mahsustu. Saray tarihin ilk etkin posta teşkilatı sayesinde valilerle sürekli iletişim halindeydi. Bu, Perslerin meşhur posta teşkilatına örnek teşkil edecekti. Ayrıca *kurbutu* adında güvenilir

danışmanlardan oluşan ufak bir heyet kralın emrindeydi. Bunlar eyaletleri düzenli aralıklarla teftiş eder ve raporları doğrudan krala bildirirdi. Vasal devletlerin çoğu eyalet haline gelmişti. Bağımsızlığını koruyanlar ise gözetmenlerin (*kepu*) denetimine verilmişti. Haraç vermemenin ya da diğer sadakatsizlik belirtilerinin sonu bağımsızlıklarını kaybedip eyalet sistemine dâhil edilmeleri idi. Tiglath-Pileser'in tüm ardılları tarafından sürdürülen bu reformların hedeflenen amacı, kraliyet otoritesinin muazzam şekilde güçlenmesiydi.

Askeri Reformlar

Sab şarri denilen eski ordu, *ilkum* sahiplerinden ve toprak sahipleri tarafından askere alınan köylülerden meydana geliyordu. Bunlar eyalet valilerinin emri altında imparatorluğa dağıtılıyordu. Sadece yazın, haziran hasadı ve ekim ekimi arasında sefere çıkılıyordu. En temel birim bazen *cohors* olarak da çevrilen *Rab kisri*'nin komuta ettiği *kisru*'ydu. *Rab kisri* altında Ellibaşı ve Onbaşı vardı. Elliden daha büyük bir alt birimin olmaması *kisru*'nun Roma'daki *cohors*'a (altı yüz adamdan müteşekkildi) benzediği varsayımını destekleyebilir. Bu durumda, *rab kisri* aşağı yukarıda günümüzdeki albay rütbesine denk gelir. Doğrudan kralın komutası altında, Praetor Muhafızları gibi elit bir birliği ekleyen muhtemelen Tiglath-Pileser'di. Bu birlik, Kraliyet Müfrezesi (*kisir şarruti*) olarak bilinirdi ve daha ufak ve daha elit bir kuvvete Kraliyet Muhafızları (*şa kurbuti*) denirdi.

Tüm bu birimler benzer teçhizatlara sahipti. Hepsinde, Asur'un yerlilerden toplanarak oluşturulan piyadeler, süvariler ve savaş arabaları vardı (şunu söylemekte fayda var: Bahsedilen yerli Asurlular, aslında artık o dönemde Asur ve Arami meleziydi. Asur Devleti IX. yüzyılda Mezopotamya'nın kuzeyindeki Aramileri asimile ederek yayılmıştı. Tiglath-Pileser'in Aramileri geniş çaplı olarak yerinden etmesi Aramizasyon sürecini devam ettirdi, böylece Asur imparatorluğunun son yıllarında Aramice, Mezopotamya'nın *lingua francası* olarak Akkadcanın yerini aldı). Ekseriyetle yalnızca Arami kabilelerinden gelen Asurlu olmayan çok sayıda destek kuvvet artık hafif

piyade yapılıyordu. Bazıları okçu bazılarıysa mızrakçı yapılıyordu. Ayrıca sınırlardaki vasal devletlerin, kendi bölgesinin geleneksel teçhizatını kullanarak katkıda bulunduğu birçok müttefik birlik vardı. Tahminlere göre Tiglath-Pileser'in komutasından mevcut toplam kuvvet yarım milyon askerdi.

Zamua'da bulun bir metin bize, eyalet valisinin komutasındaki *sab şarri* birliklerinin MÖ geç VIII. yüzyıldaki sayısal dağılımını verir: On savaş arabası, doksan yedi süvari, seksen Asur ağır piyadesi, dört yüz kırk takviye okçu ve üç yüz altmış takviye mızraklı. Ayrıca atlara eşlik yüz bir kişilik bir Asur grubu, seyisleri ve diğer yardımcıları vardı. Valinin, her biri dört yüz kırk (ağır Asur piyadelerini ve Arami mızraklılarını birlikte sayarsak) kişilik tamı tamına eşit sayıda mızraklı ve okçuya sahip olması ilginçtir. Bunlar muhtemelen farazi sayılardı ancak eşit sayıda mızraklı ve okçunun ideal olması bakımından önemlidir.

Yeni ordu modeli bütün bir yıl sefere çıkabilirdi. Sefer esnasında, valilerin sağladığı *sab şarri* birlikleri tarafından desteklenen Kraliyet Birliği ve Kraliyet Muhafızları ordunun temelini teşkil ederdi. Gerekli takdirde müttefik birliklerince de desteklenirlerdi. Normalde ise komuta bizzat kralın kendisinde olurdu fakat sağ kanadın ve sol kanadın olmak üzere iki 'mareşal' de (*turtanu*) bulunurdu.

Süvari bu ordunun en büyük yeniliğiydi. Önceki Asur orduları, Bronz Çağı'ndan yadigâr savaş arabalarına bel bağlamışlardı. Ancak X. yüzyıl dolaylarında Avrasya steplerinin göçebe kavimleri binicilik sanatında ustalaşmışlardı. Asur süvarilerinden ilk kez 853'te bahsediliyor fakat bir müddet savaş arabalarıyla beraber hareket etmişler. Üzengisiz at binicilik sanatında ustalaşılmamıştı. Bu yüzden süvariler çiftler halinde at binerlerdi. Biri dizginleri tutarken diğeri ok atardı. Ancak Tiglath-Pileser döneminde Asur süvarisi, her biri yay, mızrak ya da her ikisiyle de silahlanmış tek bir biniciden meydana geliyordu. Savaş arabası yüksek rütbeli subayların hizmetindeki itibarlı araçlar olmaları dışında kullanımdan kalkmıştı.

Son olarak, yeni ordunun en dehşet teşkilatı kuşatma konvoyuydu. Asurlular, kuşatma savaşı sanatını, Yunanlar MÖ IV. yüzyılda

III. TIGLATH-PILESER

mancınığı icat edinceye kadar asla geçilemeyecek bir zirveye çıkarıldılar. Temel yenilik IX. yüzyılda icat edilmiş şehirlerin hücumla alınabilmesine olanak sağlayan koçbaşıydı. Bazı şehirler Asurlulara bir iki günde düşüyordu. Yine de Arpad üç sene dayanmıştı.

Asur yazıtları gerçekçi muharebe tasvirleri içermez ve Asur sanatı Mısır sanatının aksine askerleri asla düzen almışken göstermez. Hiçbir Asur muharebesi, 1275'te Mısırlılar ve Hititler arasında gerçekleşen Kadeş Muharebesi gibi yeniden çözümlenemez. Asur ordularının temelinde piyade ordusunun bulunduğu açıktır. Zamua'daki kayda göre süvarinin piyadeye oranı 1/8'di. Aşurbani-pal'ın Ninova'daki sarayındaki kabartma 653'teki Ulay Nehri'ndeki muharebeyi gösterir. Asur sanatının en iyi örnekleri arasındaki bu eser, belki de Erken Modern Dönem Avrupası'nın kargı ve tüfekçileri gibi mızraklı ve okçuların birlikte hareket ettiklerini sahnelemektedir. Okçuların, ağır piyadelerin koruması altında muharebeyi başlattığını ve yakın teması girdiklerinde kaçıp onların kalkanları arkasına saklandıklarını zihnimizde canlandırabiliriz. Muharebeler muhtemelen okçuluk sayesinde kazanılıyordu. Süvari, piyadeyi destekleyecek şekilde çalışıyordu. Düşmanı oklarıyla taciz edip düşman hattı çöktüğünde kaçan düşmanın ardından gidiyordu.

Asur savaş sanatı hakkında pek çok şey gölgede kalsa da muharebede farklı birimlerin çeşitli rolleri yerine getirdiği ve birbirini desteklediği karma sınıf doktrinini kullanan ilk harp tarzı olduğu konusunda şüpheye yer yoktur. Yani, Yunanların ve Romalıların da bildiği özgün savaş taktiklerini uygulayabilen ilk orduydı.

SUN TZU

MÖ yak. 544-496

JONATHAN FENBY

Daha sonraları statüsünü gösteren fahri Tzu (usta) payesiyle tarihe geçecek Sun Wu, dünyanın en yoğun nüfuslu milletinin askeri stratejisi ve taktikleri üzerinde münferit en büyük etkiye sahipti. Ona atfedilen on üç bölümlük Savaş Sanatı (bazı parçalar daha sonra başkalarınca eklenmiştir), yüzyıllar boyunca Çinli generaller ve stratejistler tarafından çalışılmıştır. Napoléon, 1771 basılmış Fransızca çevirisini okumuş olabilir. XX. yüzyılın Britanyalı saygın askeri teorisyeni Basil Liddell Hart, Sun'u "Savaşın idaresine odaklanmış bilgeliğin özü" olduğu ve eserinin "kapsam ve anlayış derinliği bakımından asla aşılmadığını" düşündüğü için Clausewitz'in üstüne koyar.

XIX. yüzyıl ortalarında, Taiping asilerinin Çin'de çıkardığı büyük isyanın iki tarafı da Sun'un öğretilerini uyguladı. 1894-1895 yıllarında Çin İmparatorluğu'nu küçük düşürücü bir hezimete uğratan Japonya da mezkûr eseri incelemişti. 1920'lerin sonunda Chiang Kai-Shek komutasındaki Kuomintang Ordusu'nun Kuzey Seferi, zafere ulaşmak gayesiyle Sun'un hızlı hareket, aldatma, casusluk ve siyasi unsurlarının savunuculuğunu yaparken, Çin'i yöneten savaş beylerinin en azından birkaçı da böyle yaptı.

Mao Zedong da bilinen öğrencilerindendi. Doğrudan *Savaş Sanatı*'ndan gelen aforizmaları kullanırdı. Kızıl Ordu Uzun Yürüyüşü'nün

sonunda Shaanxi eyaletindeki güvenli bölge Yanan'a ulaştığında, Sun'un eseri bir şerhle birlikte subaylarının eğitimi için basıldı. Daha yakın zamanlarda talimatları iş için bir rehber olarak sunuldu, *Wall Street* filminde bahsedildi ve bir Amerikan gazetesinde popüler psikoloji ve kişisel gelişim kitaplarıyla yarışacak tavsiyeler verdiği için takdir edildi.

Tüm bunlara rağmen Sun hakkında çok az şey biliniyor. MÖ 100 yılından sonra yazılmış Erken Çin tarihi ve hanedanlarına yönelik temel kaynak kitap niteliğindeki Han Hanedanlık Dönemi'nin klasik eseri *Tarihçinin Kayıtları*'na [Shi Ji] göre Sun, Çin tarihinde Bahar ve Sonbahar Dönemi olarak bilinen VI. yüzyılda Wu Devleti'nin kralı için çalışan bir generaldi.

Tarihçinin Kayıtları'ndaki hikâyeye göre Wu Kralı, Sun'un talimatlarını okur ve ondan yüz seksen güzel kadını kullanarak bir askeri yürüyüş tertiplemesini ister. Sun, bu kadınları iki gruba ayırır ve başlarına da kralın en gözde iki cariyesini koyar. Onlara, teber talimi yaptırıp tatbikat yapmalarını emreder. Kadınlar ise gülerler. Sun iki komutanın da idam edilmesini emreder. Kral en gözde cariyelerinin idamına karşı çıkar ancak Sun ısrar eder. Ardından kadınlar söylenileni yaparlar. Hükümdar, Sun'un komutanlık kabiliyetini fark eder ve onu başarıyla gerçekleştireceği bir dizi seferin başına getirir.

Savaşan Beylikler Dönemi

Han tarihçisinin verdiği mezkûr *Kayıtlar*, bahsettiği silahlar ve orduların boyutları da dâhil olmak üzere birkaç sebepten dolayı olası gözükmemektedir. Amerikalı general ve tarihçi Samuel Griffiths'in dikkat çektiği gibi *Savaş Sanatı*, şövalyevari erken harp anlayışının Çin'de çöktüğü bir dönemde yazılmıştır. Öyle gözükmektedir ki Sun, gerçek otoritesi gittikçe azalan imparatorların sözde hükümü altında ortaya çıkan ve birbirleriyle rekabet halindeki bölgesel devletlerin zamanında yaşamış görünüyor. Devleti altı büyük savaş

beyi yönetiyordu. Etrafları, yavaş yavaş yuttukları ufak topraklarla çevriliydi. Harbin boyutu ve şiddeti arttıkça, profesyonel askerlerin komuta ettiği, kılıç ve mızrak kullananlardan, okçulardan ve savaş arabalarından müteşekkil ordular daha da büyüdü. Askerler, demir silahlar ve güçlü kundaklı yaylar kullanıyor, generaller taktikleri belirliyorlardı. Genellikle, emir dışında geri çekilen komutanların idam edildiği ortak sorumluluk uygulanırdı. Bu nedenle Sun Tzu'nun zamanı itibarıyla Çin, Qin Krallığı tarafından kullanılan güçlü kuvvetlere çıkacak yolda ilerlemekteydi. Qin Kralı, 221'de, ilk imparator olarak tanrılardan gelen Göklerin Yetkisi'ni¹ öne sürerek ve *Savaş Sanatı*'nda gösterilen talimatları uygulayarak Savaşan Beylikler Dönemi'ni kapatacaktı.

Sun'un yazıları doğrudan bu yeni ve daha pragmatik çağa aitti. Amaç belli ritüellere uymak ya da düşmana duyulan romantik saygı değil, oldukça basit bir biçimde asgari kayıpla azami etkiyle kazanmaktı. Öğretileri halefi askeri uzmanların beğenilerini toplayacak Sun, harpte nasıl savaşılacağı konusunda tavsiyelerde bulunurken yalnız değildi. Çok sayıda danışman, Tarihçi C. P. Fitzgerald'ın ifadesiyle “en karanlık ihanet planlarını önerdikleri ve uyguladıkları” mahallî yöneticilerin maiyeti arasında geziyorlardı. “Çoğunlukla, birinin politikasını diğerine karşı oynayarak gizlice aynı anda iki prence hizmet ederlerdi.”

Sun'u farklı kılan vizyonunun genişliği ve orduyu savaşa sürmenin son seçenek olduğuna dair sarsılmaz inancıydı. Çünkü “düşmanın ordusunu savaşmadan alt etmek yeteneklerin en büyüğüydü.” “Bütün savaş aldatma üzerine kuruludur” diye yazıyordu. Modern savunucularından iki bin yıl önce dolaylı yaklaşım stratejisini, yani düşmanın en güçlü noktalarından kaçınarak hattındaki zayıflıklara odaklanmayı savunuyordu. Büyük bir komutan, düşmanı zekâsıyla ve kurnazlığıyla alt ederek, ilk kılıç kınından çıkmadan zaferi mutlak kılandı.

1 Tianming: Tanrılar tarafından Çin İmparatoru'na verildiğine inanılan dünyayı yönetme yetkisi. Tian gökyüzü, cennet anlamlarına gelir. -ç.n.

İnisiyatifin Önemi

“Yapmaya muktedirken değilmiş gibi, zindeyken zinde değilmiş gibi yap” diye öğütler bir dizi kısa, etkin talimatının yer aldığı eserinin “zafere giden yolda stratejistin anahtarları” başlıklı bölümünde.

Yaklaşırken uzaklaşmış gibi yap, uzaklaşırken yaklaşmış gibi. Düşmanı tuzağa çekmek için yemle, kargaşa çıkart ve saldır. Düşmanın yoğunlaştığında ona karşı hazırlan, güçlü olduğu yerde ondan kaçın. Generallerini kızdır ve aklını karıştır. Güçsüzmüş gibi davran ve kibrine oyna. Onu baskı altında tut ve yıprat. Hazırlıksızken, seni beklemediği anda saldır.

Sun, düşmanın stratejisine saldırarak inisiyatifi korumanın öneminin farkındaydı. Yüksek moral, dayanışma ve dövüş becerileri fazlasıyla önemsediği niteliklerken, gösteriş hayranlık duyduğu bir nitelik değildi. Sayısal üstünlüğünü kaybetmiş bütün olanaksızlıklara rağmen yiğitçe yalnız başına savaşan bir ordu ona göre değildi. Daha ziyade çarpışmaya gerek kalmadan karşı tarafın teslim olmasını sağlamak için sayılara odaklanılmalıdır. Böylece, “düşmanın on katı olduğunda onu çevrele, beş katı olduğunda ona saldır, eğer iki katıysan böl, düşmanına denksen saldırabilirsin, azsan çekilmeye ve bakımdan aleyhteysen kaçmaya muktedir olmalısın. Zira ufak bir kuvvet daha güçlü taraf için bir ganimettir.”

Sun’a göre harp çıktığında amaç onu mümkün olduğunca çabuk bitirmek ve düşmanı imha etmektense ele geçirmek olmalıdır. Üstünlük ilk mevzilenen ordudadır. Bu yüzden iyi bir general tercih ettiği konumu almalı ve düşmanını seçtiği muharebe meydanına çekmelidir. Muharebeye girmek istediğinde düşmanı, savunmak zorunda kalacağı başka bir yerden vurarak mevzilerinden çıkarmalıdır. Fakat çarpışmak istemediğinde ise düşman ilerleyişini planladığı güzergâhından saptırarak savuşturmalıdır.

Hareket kabiliyeti, inisiyatif ve düşmanı şaşırtmak... Bu üç unsur, karşısına çıkan ordunun hatlarını saptamayacak kadar yorulana ve yenilgiyi kabul edene değin düşmanın kafasını karıştırıp saf dışı

bırakmak için hile yapmaya gereken her şeydi. “Birinin askerlerini yok etmesindeki nihai nokta, kesin bir şekilde sahip olmamaktır” diyordu Sun. Tıpkı su gibi savaşın da sabit koşulları bulunmuyordu ve taktikler, muharebenin durumunun doğasına göre değiştirilmeliydi.

Nereden saldırıya uğrayacağı ihtimalini bilmeyen düşman, kuvvetlerini birçok konumu savunmak için dağıtmaya mecburdu. Askerleri uzun süre meşgul edecek muhtemel durumlar olan şehir saldırılarından kaçınılmalıydı. Sun’a göre “uzun süren bir harpten fayda sağlamış hiçbir ülke yoktur.” Mağlup edilen düşmanlara, düşmanlık sürdürmemesi adına insanca muamele edilmelidir. Çinli subayların büyüyen profesyonelliğe dikkat çekerek askeri meseleler hakkında bilgi sahibi olmayan, ‘orduyu engelleyecek’ ve düşmanın işine gelecek bir kargaşa yaratabilecek hükümdarları seferlere karışmamaları gerektiğine dair uyardı.

Konfüçyüs Öğretisi

Mantığa karşı duyduğu inancıyla Konfüçyüs’ten (479’da öldü) aktarılan davranış öğretisi, Sun’un yaklaşımının derinlerine kök salmıştı. Bu öğreti, Çin’in iki bin yılı geçen imparatorluk yönetiminin temeliydi ve yankıları günümüzdeki komünist rejimde hala hissedilmektedir. Kendini ve düşmanını bilmek hayatiydi. Şöyle yazmıştı, “düşmanını bil ve kendini bil, yüz savaşta bile asla tehlikede olmayacaksın.” “Düşmanını bilmiyor, kendini biliyorsan, kazanma ve kaybetme ihtimalin eşittir. Eğer hem kendini hem de düşmanını bilmiyorsan, muhakkak girdiğin her savaşta kaybedeceksin.” Başka bir yerde ise şu şekilde ifade etmektedir: “Yenilmezlik kişinin kendisine, düşmana zarar verebilmesiyse düşmanına bağlıdır. Bu sebeple önce akli, mantığı, hazırlığı ve iyi bir düzeni sağlama almak için elinizden gelenin en iyisini yapmanız gerekir.”

Sun ile Konfüçyüs’ün bir öğrencisi arasında geçen bir hikâyede, öğrenci ona eğer “Üç Krallık ordusunu” komuta etseydi yanına ne tür insanları alması gerektiğini sorar. Sun, “hayatta kalıp kalmayacağını umursamadan bir kaplana meydan okumaya veya nehre

atlamaya hazır bir adam yerine, zorluklara gereken ihtiyatla yaklaşan ve stratejiyle başarılı olmayı tercih eden birini kesinlikle almalıyım” diye cevap verir.

Sun, pratik tavsiyelerde bulunur. Farklı arazilerde ve farklı savaş alanlarında uygulanacak taktikleri detaylandırır. Bir bölümde on iki noktayı ateşle saldırıya ayırır. Alçak arazilerde ve çorak topraklarda ordugâh kurmanın tehlikelerine dair uyardıktan sonra, tuzlalardan hızla geçmenin gerekliliğini ve ana hatlarıyla dağların güneşli tarafında mevzilenmenin üstünlüklerini anlatır. Kuşların uçuş şeklinin kurulmuş bir pusuyu ortaya çıkarabileceğini kaydeder. Hassas bir gözlem, düşmanın ne zaman yorgun veya çaresiz olduğunu söyleyebilir. Başka bir satırda, bir komutana askerlerine medeni biçimde davranmasını, onların güvenliğini mantıklı ve etkili emirlerle kazanmasını salık verir. Eğer askerlerini kendi oğulları gibi umursarsa o zaman askerler ‘dingin, ne düşündüğünü belli etmeyen, adil ve iradeli’ bir liderle yürüyecekler ve öleceklerdir.

İstihbarat ve Casuslar

Sun’un en büyük başarısı savaşa geniş bir açıdan bakabilmesinin yanı sıra farklı unsurları birbirine bağlayarak bir araya getirerek derin düşünmenin, planlamanın, diplomasinin, usta manevraların, disiplinin, istihbarat faaliyetlerinin ve yıkıcılığın gerekliliği hususunda ısrarcı olmasıydı. Sun Tzu, “atılan yemleri yutmayın” diye tembih eder.

Sun’un bir düşmanın alt edilmesini sağlamak için bu çeşitli yöntemleri detaylandırdıktan sonra ortaya koyduğu askeri uzmanlığın özeti hakkında yarı mistik bir şey vardır. Sun der ki “gizli ve hayali, bir usta iz bırakmaz; tanrısal biçimde gizemli, usta duyulmaz. Böylece, düşmanın kaderinin efendisidir” ve ekler “taktiklerini düşmanın durumuna göre tadil ederek zafer kazanan birinin tanrısal olduğu söylenebilir.”

Buna rağmen, “ön bilgi” denilen şeyin ruhlardan, tanrılardan, geçmişte yaşanmış olayların benzerliğinden veya hesaplamalardan elde edilemeyeceğini söyleyecek kadar gerçekçi biridir. Bu bilgi,

düşmanın durumunu bilen insanlardan ele edilmeliydi. Bu casuslar beş kategoriye ayrılmaktadır: Düşman bölgesinin yerlileri, düşmana dair bilgiye malum olup da orada yaşayan insanlar, taraf değiştirmiş düşman casusları, yanlış bilgiyle gönderilen ve yakalanarak yanıltıcı bilgileri ifşa edecek casuslar, son olarak sınırları geçip geri dönen, en iyileri zeki ama aptal görünen ve “açlığa, soğuğa, pisliğe ve aşağılanmaya dayanabilen” en kıymetli ajanlar. Beş kategorinin hepsi çalıştığında, “İlahi Ağı ve hükümdarın hazinesini” meydana getirirler. Sun’un eserinin kapanış cümlesinde de belirttiği gibi “savaşta gizli operasyonlar zaruridir, bir ordu her adımını bunlara dayanarak atar.”

Bu karmaşık fakat kusursuz bir şekilde birleştirilmiş harp felsefesinin, Çin’in silahla yaşayıp ölen savaşçı krallıklara bölündüğü bir zamanda ortaya çıkması sıra dışıdır. Daha ziyade daha sonraki, daha yerleşik bir döneme ait görünüyor. Sun kimdi, ne zaman yaşadı, gerçekten *Savaş Sanatı*’nı yazdı mı yoksa daha sonraki dönemlerde metinlerin bir araya getirilmesiyle mi oluşturuldu gibi belirsizliklere rağmen eserinin bilgeliliğinden ve yüzyıllar boyunca Çin’in savaşa yaklaşımındaki temel rolünü oluşturduğundan kimsenin şüphesi yoktur.

Sun Tzu’nun Mirası

Zhuge Liang

MS III. yüzyılda Zhuge Liang (bkz. ss. 227-236), özellikle güneyli isyancı lider Meng Huo’ya yaklaşımında Sun Tzu’dan aldığı psikolojik harp tekniklerini benimsedi. Liang, Huo’nun sadakatini kazanmak için onu yedi kez yakalayıp salıvermişti. Zhuge’nin çok takdir gören şaşırtmacaları ve hileleri doğrudan Sun’un eserinden gelmekteydi. Örneğin düşmanı, Shu Krallığı’ndan başlattığı taarruzuna karşı koyamasın diye düşmanın cephe gerisinde huzursuzluklar çıkarıyordu. Sun gibi çok akılcı bir komutandı. Sichuan bölgesindeki üssünü çevreleyen dağların uzak tarafında erzak ve takviye olmadan yakalanmamak adına, tedarik zincirine dair duyduğu endişe gereği pek çok seferini yarıda kesmişti.

Taiping

XIX. yüzyıl ortalarında Çin, Hristiyan Tanrısı'nın oğlu olduğunu iddia eden bir güneylinin başını çektiği büyük Taiping İsyanı'yla çalkalanıyordu. İsyancı ordular Çin'in birçok kısmını yarmış, başkentlerini Nankin'de kurmuş ve Pekin'e yüz altmış kilometre kadar yaklaşmışlardı. Üst rütbeli komutanları Sun Tzu'nun stratejisini kullanarak, imparatorluğa ait güçlü noktalardan kaçınmış ve saldırılarını zayıf bölgelere yoğunlaştırmıştı. Düşmanlarına karşı hızlı yürüyüş, istihbarat ve şaşırtmacalar gibi taktikleri kullanmışlardı. On dört yıl sonra, Sun'un öğretilerini içselleştirmiş toprak sahipleri komutasındaki ordular tarafından mağlup edildiler. Üstünlüğü kazanana kadar muharebelerden kaçındılar, köylülerin desteğini kazanarak ve yerel milislerce korunan köylerden bir ağ oluşturarak asilerin güçlerini zayıflatılar, yiyecek ve erzak ikmallerini kestiler ve Taiping'in moralini bozmak için bir propaganda ve tehdit karışımı kullandılar.

Chiang Kai-Shek ve Japonlar

1920'lerde, muhtelif Sun Tzu taktikleri, uzak güneydeki Kanton'dan yola çıkan Kuzey Seferi'nde 1949'a kadar Çin'i yönetecek milliyetçi rejimi kuran Kuomintang ordusu tarafından kullanıldı. Lideri Chiang Kai-Shek, ülkeyi kendi aralarında bölen büyük militaristlere karşı güç kazanmak için karşılaştığı küçük savaş beyleri arasından müttefik kazanmaya büyük önem verdi. Sovyet Askeri Danışmanı Galen (Galen, Rus İç Savaşı kahramanı Vasili Blyukher tarafından kullanılan bir takma addı. Daha sonra Kızıl Ordu'ya Uzak Doğu'da liderlik edecek ve Stalin'in 'Büyük Temizliği' sırasında işkenceye uğrayıp öldürülecekti) kanatlardan saldırmaya yönelik taktikleri oldukça etkili biçimde kullanırken, silahları arasında rüşvet ve siyasi ikna vardı.

Kuzey Çin'deki eski müttefiklere karşı milliyetçi taarruzların doruk noktasında Chiang, bocalayan Mançurya savaş beylerini son muharebe olmadan teslim olmaya zorlayarak yendi. Chiang bölgedeki rakiplerine de karşı benzer taktikler uyguladı ancak 1937'de Japonların Çin'e karşı giriştiği topyekûn taarruzda yenildi. Zira Japonlar

da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda tanıştıkları *Savaş Sanatı*'nın çok sayıda analizini yaparak Sun Tzu'nun öğretilerini benimsemişlerdi.

Mao Zedong

Çin'in komünist lideri, Sun'un öğretilerini 1949'taki Komünist Zafer'e değin yirmi senenin üzerinde savaştığı farklı cephelerde uyguladı: Daha güçlü bir düşmana karşı cepheden taarruzdan kaçış, düşmanın zayıf noktalarına yapılan saldırılara odaklanmak, aldatma, istihbarat, hızlı manevra ve olumsuz şartlarda kaçmaya hazır olmak. Tüm bunlar, Mao'nun avukatlığını yaptığı ve 1930'lar Çinli komünistlere empoze ettiği gerilla savaşının temelini teşkil ediyordu.

Jiangxi Dağları'ndaki ilk üssünde uydurduğu dört sloganı, Sun tarafından da yazılabilirdi:

Düşman ilerlediğinde, geri çekiliriz.

Düşman durduğunda, taciz ederiz.

Düşman çarpışmaya girmekten kaçtığında, saldırırız.

Düşman geri çekildiğinde, kovalarız.

Veya Mao'nun uyum sağlama övgüsünü ele alalım. Sun'un taktiksel uyum sağlama kabiliyetini mükemmelleştirmeyi savunan anlayışına tam olarak uymaktadır: "Saldırı savunmaya, savunma saldırıya dönüşebilir. Taarruz ricata, ricat taarruza dönüşebilir. Destek kuvvetleri taarruz kuvvetlerine, taarruz kuvvetleri destek kuvvetlerine dönüşebilir."

1945 sonrası iç savaşta komünistler, 1947-1948'de Mançurya'da milliyetçilerle yapılan büyük muharebelerde ve iç savaşı kazandıracak hayati öneme sahip 1948-1949'daki Huai-Huai Muharebesi'nde Sun'un yaklaşımını devasa bir ölçekte uyguladılar. Ardından Kore Harbi'ne girdiklerinde Çin, Yalu Nehri'nin güneyindeki mevzilere iki yüz elli bin askerini konuşlandırdı. Sun Tzu'nun iki bin yıldan daha önce belirlediği talimatları kullanarak tehlikenin farkında olmayan Birleşmiş Milletler komutasını neredeyse yok edecek bir taarruz başlattı.

BÜYÜK KYROS

MÖ 590/576-529

TOM HOLLAND

Güney İran'da tepelerle çevrili bir düzlükte, sanki bir zigguratın tepesinde kurulmuş çadır gibi tüm dünyaya bakan taştan bir mezar durur. Bu etkileyici abide, İslâmiyet'in muzaffer orduları 640'ta Pers diyarına ilk kez girdiğinde çoktan bin yaşını aşmıştı. Anıtı Müslümanların yıkıcı hevesinden korumak isteyen yerel halk, yeni efendilerine mezarın Süleyman'ın annesine ait olduğunu söyledi. İstilacılar, Kur'an'da peygamber olarak bahsedilen kralın anısına saygıdan mezarı adanmışlıkla korudular. Anıt mezarın kimin olduğu çoktan unutulmuştu. Persler bile ülkelerinin geçmişine dair gerçek bir kavrayışa sahip değillerdi.

Yalnızca Batı'da, eski düşmanlarının arasında, Perslerin bir zamanlar dünyanın en güçlü imparatorluğuna hükmettiği hatırlanıyordu. Yunanların tarih kaynaklarını okuyabilenler, Perslerin krallarından birinin uzun zaman önce devasa bir işgal gücünü gemiden yapılmış köprülerin üzerinde Asya'dan Avrupa'ya taşıdığını ve Yunanistan'ı ele geçirmesine ramak kaldığını biliyordu. Büyük İskender, misilleme yaparcasına Asya'yı istila ettiğinde bunu intikam için yaptığını öne sürmüştü. Her ne kadar Büyük İskender Perslerin imparatorluğunun düşmanı olduğunu ispatlamış olsa da yaratıcısının başarısı karşısında onun bile nutku tutuldu. Bin yıl sonra gelen Müslüman fatihler gibi o da Güney İran'daki çadır biçimli kabri ziyaret etmişti.

Arapların aksine, mezarın kime ait olduğunu anlatacak birine ihtiyacı yoktu.

“Fani!” yazıyordu mezardaki yazıtta. “Ben Perslerin hükümdarlığını kuran Kyros, Asya Kralı’ydım. O halde mezarımı hor görmeyesin!” Nitekim İskender de hor görmedi. Mezarın cömertçe yenilenmesini emrederek, dengi olarak görmeye hazır olduğu fatihe duyduğu saygıyı gayretle sergiledi. Gerçekten de Kyros’un iki yüz sene önceki başarıları İskender’in başarılarından daha şaşırtıcıydı. Bu Pers, Philippos’un oğlunun aksine yüceliğini yoktan var etmişti. 559’da Kyros tahta çıktığında, yönettiği krallık çağın gerisinde ve önemsizdi. Köken itibarıyla Orta Asya steplerinden kopan göçebelerin soyundan gelen Persler, zar zor bölgenin büyük güçlerinin dikkatini üzerlerine çekebilmişti. Fakat krallarının ölümünden otuz yıl sonra hepsini zapt edeceklerdi. Batıda Ege Denizi’nden doğuda Hindukuş’a, Kyros kendisini eş benzeri olmayan bir imparatorluğun efendisi kılmıştı. Bu, dünyanın gördüğü en büyük fetih hareketiydi.

Kyromania

Bunu başaran adamın sıra dışı bir komuta yeteneğine sahip olduğu açıkça görülüyor. İskender bunu kabul eden tek yabancı ya da Perslerin deyimiyle *anairya* değildi. Kyros’a dair bildiklerimizin çoğu, şaşırtıcı derecede beğeni dolu Yunan kaynaklarından gelir. Yalnızca bir istisna dışında Persler, gerçek olayların açıklaması sayabileceğimiz bir şey yazmadılar. Gerçekten de Asur krallarının sefer kayıtlarının benzerleri yoktur. Kyros tarafından akıtılan kanın sevinçle betimlendiği, zapt ettiği kentlerin, kazandığı muharebelerin yer aldığı kayıtlar bulunmaz. Yalnızca, yitip gitmiş sarayların kalıntılarından kurtarılmış ve en iyi ihtimalle ya genelleştirilmiş ya da kısa ve öz olma eğilimindeki ayrıntılarla yazılmış tuhaf bir kil tablet ya da silindir mevcuttur. Ancak bu, suyu daha da bulandırır zira elimizdeki tek Pers kaydı niteliğindeki bugün Bağdat-Tahrân yolunun kenarında kalan Bisitun’da yazılmış yazıt, kasıtlı ve hünerli bir şekilde

yapılmış bir dezenformasyon işidir. Zira bunu ısmarlayan Kral I. Dareios, Kyros'un bir belki de iki oğlunu öldürerek tahtı gasp etmiş biriydi ve gerçeği saklamak istiyordu. Sonuç olarak, Kyros'un hayatına dair tutarlı bir anlatıya üstü kapalı bile değinen bir kaynak için yüzümüzü Yunan tarihçi Herodotos'a dönmek zorundayız. Kuşkusuz, mukayese edilemeyecek bir eser ve yokluğunda Erken Pers tarihine dair bilgilerimiz gerçekten hayali kalırdı. Buna rağmen Herodotos her ne kadar meraklı ve açık görüşlü biri olsa da Kyros'un fetihlerini anlatırken genellikle dillerini konuşamayıp ülkelerini görmediği uzak ve özgün halkları anlatıyordu. En nihayetinde kısmi yanlışlıkları, kimi zaman önyargıları, kimi zaman da Pers tarihinin muğlak yanlarını fantezi olarak ele alma eğilimini muhakkak mazur görmelidir. Eğer Kyros'un askeri biyografisi yazılabiliyorsa, bunu tamamen Herodotos'a borçluyuz. Kaçınılmaz olarak çıkan boşluklar ve belirsizlikler de ondan kaynaklıdır.

Demir Yumruk ve Kadife Eldiven

Herodotos'un uzun öykülerinin ve anlatımlarının benzersiz örgüsünün hiçbir yeri, Kyros'un gençliğini anlattığı kısımdaki kadar gösterişli değildir. Kuşku yok ki efsaneleri çekmek büyük insanların doğasında vardır ve Kyros da istisna değildir. Herodotos'taki gençlik yıllarına dair biyografisi, idrarını yapan prenseslerin kehanetlerinden grotesk yamyamlık hikâyelerine sıklıkla fantastik bir çizgiye kaymaktadır. İçinde anlatılan olayların çoğu, Kyros'un efsaneden ziyade daha az tarihsel bir figür olarak ölümünden sonraki konumuna tanıklık ediyor. Buna rağmen, Herodotos'un aktardığı detaylardan birkaçı gerçek gözükmemektedir. Söz gelimi bir hikâyede genç Pers Kralı'nın daha ulu bir başka kralın, günümüz İran'ın kuzeybatısında kalan alanı elinde bulunduran Med Kralı Astyages'in torunu olduğunu öğreniyoruz. Bu hikâye pekâlâ doğru olabilir. Zira Medler, Kyros'un çocukluğunda Yakın Doğu'nun en büyük güçlerinden biriydi. Astyages ise, şayet Babil kaynakları doğruysa, gerçekten de kızlarını komşu vasallarıyla evlendirmeye hevesliydi. Eğer Kyros

gerçekten Astyages'in torunuysa, o zaman Kyros'un damarlarında hem Pers hem de Med kanı akıyor demekti ki bu da Med aristokrasisiyle bağlantıları olduğu anlamına gelmektedir. Astyages gerçekten de onu potansiyel rakibi olarak görüyordu. Kyros'un hükümdarlığının altıncı yılına tekabül eden 553'te, onu tahttan indirmeye kararlı bir şekilde vassalına karşı güneyden saldırdı. Med süvarisi tüm Yakın Doğu'da en yıkıcı saldırı kuvveti olarak ün saldığı için Kyros'un hayatta kalma olasılığı çok düşüktü. Doğal olarak Persler açısından durum oldukça çaresiz görünüyordu. Hatta, aktarılanlara göre, kadınları da muharebe meydanına inmişti. Fakat Kyros diz çökmeyi reddetti. Savaş üç yıl sürdü. Akabinde bir anda yenilen Astyages oldu. Bu üzücü haber o kadar beklenmedi ki söylenene göre Babil'de krala haberi bir tanrı getirmiş ve ilahi ulak "Medlerin büyük orduları Kyros ve az sayıdaki kuvvetlerince dağıtıldı. Kyros Medlerin Kralı Astyages'i tutsak etti ve yurduna esir olarak götürdü" demişti.

İran'a getirilen Astyages ne kazığa oturtuldu ne derisi yüzüldü ne de hayvanlara atıldı, sadece bir yurtluğa yerleştirildi. Kyros'un büyükbabasına merhamet göstermesi, fethedilen Medlere köle muamelesi yapmayı lütufkâr şekilde reddetmesiyle taçlandı. Elbette yüce gönüllü bir mizaçtan kaynaklanması muhtemel bu olay, aynı zamanda çok sağlam bir hesaplamadan da kaynaklanıyordu. Savaşı kazanan Kyros'un, barışı kaybetmeye hiç niyeti yoktu. Medler, fatihleriyle tam anlamıyla eşit olmasalar da yeni krallarının hükümdarlığındaki büyük maceranın paydaşlarıymış gibi hissetmeye teşvik edildiler. Tam olarak böyleydi, gerçekleşecek olayların göstereceğı üzere seferlerin daha çok başındaydı. Astyages'in, Kyros'a karşı düzenlediğı önleyicisi saldırıdan tam altı yıl sonra, 547'de aynı kumarı bu sefer başka bir kral oynadı. Günümüzde Türkiye'nin batısında kalan Lydia Krallığı'nın efsanevi hükümdarı Kroisos, uzun süredir imparatorluğunu doğuya doğru genişletmesi arzusundaydı. Aynı yılın yaz aylarının sonuna doğru Kroisos, Lydia ve Media arasında bir sınır vazifesi gören Kızılırmak'ı geçti ve böylece zıppçıktı Pers Kralı'na açıkça savaş ilan etmiş oldu. Kış gelmiş olsa bile Kyros, böyle bir meydana okumadan kaçacak biri değildi. Aynı yılın

sonbaharında iki kral acımasızca çarpıştılar ancak üstünlüğü ele geçiremediler. Kroisos, Kyros'un savunmasını yardığından emin bir şekilde başkenti Sardeis'e geri döndü. Ege'den üç günlük mesafedeki Sardeis'te, düşmanından uzakta son derece korunaklı bu şehirde kışlamayı düşünüyordu. Kyros'un onun ardından geleceğı Kroisos'un aklına hiç gelmemişti fakat Kyros onun ardından gitti. Persler ve Medler, koyun postundan gocuklarıyla ve güçlü dağ atlarıyla kış seferi için ideal şekilde donatılmıştı. İliklere kadar işleyen soğuşa dayanarak Kroisos'a gizlice yaklaştılar. Varlıklarını fark ettirmeden, müttefiklerini ve askerlerinin dağılmasını beklediler. Nihayet Sardeis çıplak kaldığı anda saldırdılar. Kroisos deliye dönmüş bir biçimde toplayabildiğı az sayıda kuvveti bir araya getirdiyse de fayda etmedi. Kyros'la karşılaşmak için Sardeis'ten çıkan Lydia Kralı, rakibinin yenilikçi generallik becerisine hesaba katmamıştı. Süvarileri Pers kuvvetlerine taarruz ettiğinde, kendilerini bir anda yük için kullanılan develerden oluşmuş bir hatta buldular. Deve kokusuna alışık olmayan atlar, yönlerini değiştirip kaçtılar. Ardından Kroisos'un bütün ordusu dağıldı ve Sardeis'i Kyros'un ellerine bıraktılar. Kyros, şehre hücum edip muhteşem hazinesini ele geçirdi. Lydia ise beklendiğı gibi Pers Kralı'nın genişleyen hâkimiyetine girdi.

Medler Geldiğinde: İonia'nın Zaptı

Kyros'un 547 ya da 546 yılında Kroisos'a karşı kazandığı zafer, başarısıyla aniden ve görkemli şekilde ufalmış dünyada Astyages'i alaşağı etmesinden daha büyük yankı uyandırdı. Ege'nin doğu kıyısındaki İonia'nın Yunan şehirleri bir anda karşılarında Persler yerine Medler dedikleri fatihleri buldular. Bu lengüistik karmaşa Kyros'un yükselişinin ne kadar kafa karıştırıcı olduğunu göstermektedir. Perslerin yoluna çıkan herkes dehşete düştü. İonia şehirlerinden Phokaia, tüm nüfusu tahliye edecek kadar ileriye gitti. "Kadınlar, çocuklar, taşınırlar, aslında her şeyi aldılar. Geriye Persler için boş bir kabuktan başka bir şey bırakmadılar." Karşı koymayı deneyenler "surların yıkılması, süvari taarruzlarının hengâmesi ve şehirlerin

düşürülmesi” arasında planlı bir şekilde mağlup edildiler ve Pers Kralı’nın boyunduruğa altına alındılar.

İonialılar bir kez bile istilacılara meydan muharebesinde karşılık veremedi. Gerçekten de Perslerin gelişi öyle bir şok etkisi yaratmıştı ki en içten mutluluklara bile gölge düşürmeye uzun süre yeterdi:

Kışın ateşin yanı başındaki divana uzandığında,
Güzel yemeklerle tıka basa yemişleri mideye indirip tatlı şarabı
içerken,
O zaman böyle soruları sorman gerekir:
“Nereden geliyorsun? Söyle bana adın ne?
Medler geldiğinde kaç yaşındaydın?”

Bu korku Ionia ile sınırlı değildi. Pers ordusunun gücünün yarattığı dehşet tüm Yunanların içine işlemişti. Bu, ancak 490’daki Marathon Savaşı’nda bir dereceye kadar defedilene değin onlar yıl sürecektir bir aşağılık kompleksine dönüşecekti.

Kralların Kralı

Bu esnada Kyros batıdaki fetihlerini tamamlarken dahi Media’nın doğusuna uzanan topraklarda huzursuzluk baş göstermeye başlamıştı. Astyages’e haraç verenlerin çoğu başta fatihlerine şüpheli bir biat etmişlerdi ancak sonrasında ayaklanmalarıyla, ihanetleri sayısız savaşın sebebi ve başlangıcı oldu. Bu savaşların nasıl ve ne zaman olduğu konusunda hiçbir şey bilmiyoruz. Doğuda gerçekleşen olaylara dair bildikleri kaçınılmaz olarak muğlak olan Herodotos, sadece “Kyros’un kuzey ve doğu seferlerine çıktığını ve istisnasız bütün devletleri alt ettiğini” aktarır. Pers yayılımının sınırı nihayet, günümüzde Kazakistan’da akan, üzerinde adaların bulunduğu geniş bir nehir Seyhun’da durdu. Ötesinde, dünyanın gördüğü en büyük fatihin bile hırslarına meydan okuyan stepler vardı. Nehirdeki açıkları kapatarak doğal bir sınır haline getirmeye niyetlenen Kyros, yedi sınır kasabasının kurulmasını emretti. Böylece, Orta Asya’dan İran’a yapılacak girişler (bu girişler yağmacı göçebelere hep açıktı) etkili

bir biçimde gözlemlenebilecekti. Bu esnada tampon bölgenin berisinde, bir zamanlar tehlikenin ve istikrarsızlığın yuvası Gandhara, Baktria ve Soğdya toprakları yeni süper gücün kalelerine dönüştürüldü. Büyük bir yay şeklinde Hindukuş'tan Aral Denizi'ne uzanıyorlardı. Sadece sınır hattında sağlamlaştırılmamış aynı zamanda da Pers Kralı'nın ordularının gelecekteki insan gücü rezervleri de tedarik edilmişti.

Kyros fetihlerini henüz bitirmemişti. 540 itibarıyla yeni imparatorluğunun hem batı hem de doğu sınırları güvene alınmıştı ve nihai sınavı için kendini hazır hissediyordu. Her ne kadar zaferlerinin büyüklüğü ve fazlalığıyla boy ölçüşemese de Yakın Doğu'nun hanımı olarak İran'a kafa tutan tek bir büyük güç kalmıştı. Babil, uzun zamandır kendisini dünyevi meselelerinin dayanak noktası olarak görüyordu. Hükümdarları, buna uygun düşen bir kibir göstererek "Dünyanın Dört Bucağının Kralı" ve "Kâinatın Kralı" gibi unvanları sahiplenmede tereddüt etmemişlerdi. Bunun hiç gerçeklik payı yok değildi zira II. Nebukhadnezzar gibi ünlü krallar gerçekten uzun ve korkutucu bir gölge düşürmüşlerdi. Peygamber Yere'mya'nın yakındığı gibi "onların sadakları açık birer mezar gibidir. Hepsi yiğit kimselerdir." Zenginlik, büyüklük ve cazibe bakımından Babil kesinlikle eşsizdi. Kyros'un da pekâlâ bildiği gibi hiç kimse onu alt etmeden kendini gerçekten dünyanın efendisi sayamazdı. Kendisini, böyle bir ödüle layık ve düşmanca önyargıları altüst etme becerisine sahip bir adam olarak gösterme kaygısıyla, ustaca bir propaganda hamlesinin şehre yaptığı saldırıya eşlik etmesini sağladı. Babil topraklarını istila ederken, aslında onu savunduğunu öne sürdü. Savaş görmüş tecrübeli askerlerden oluşan bir orduyla, barışın vücut bulmuş haliymiş dibi davrandı. Stratejisi müthiş bir başarıya ulaştı. Ordusuyla ilerlerken düşman kalelerinin çoğu kapılarını açmak için sıraya girdi.

Belki kahramanlara yaraşmayan bir strateji fakat kesinlikle makul bir strateji. Pers ateş gücü eziciydi ve gerektiğinde sıra dışı gadarlıklar sergilemekten çekinmeyen Kyros, Babillerin bunun bilincinde olduğundan kanaat getirdi. Propagandacıları daha sonraları

Babil'in nasıl "savaşmadan düştüğü" üzerine çok şey yazıp çizecek olsalar da gerçek böyle değildi. Babil kaynaklarından öğrendiğimiz, ilk çarpışma 539 yılının ekim ayında Dicle kıyılarındaki Opiste gerçekleşti. Bunu büyük bir yağma ve katliam izledi. Babil Kralı Nabonidus, Kyros'un önü sıra başkentine çekildi. İlerleyişini durduracak hiçbir şey yoktu. Dicle bile kolaylıkla geçilmişti. Pers askerleri atlara, develere ve şişirilmiş hayvan derilerine tutunarak nehirleri geçerlerdi. Nabonidus'un, Babil surlarının dışında düşmanıya yüzleşmek için yaptığı son girişim, küçümsenerek bertaraf edildi. Ekim ortası itibarıyla bu büyük şehir, fatihini "Kâinatın Kralı" olarak selamladı.

Babil'in zaptı, Kyros'un askeri kariyerinin zirvesiydi ancak sonu değildi. Böyle bir hükümdarın kılıcı kınında rahat durmazdı. Dünyanın başkentine muzaffer girişinden on yıl sonra Kyros hala atının eyeri üzerinde, süvarilerini daha da ileriye götürüyordu. Sonuna dair birçok hikâye anlatılır fakat çoğu Seyhun'un kuzeyinde Orta Asya'da, biraz zamanlar kendi hırslarına koyduğu sınırların çok ötesinde öldüğü hususunda hemfikirlerdir. Naaşının, büyüleyici kabrine gömülmesi için büyük bir saygıyla İran'a getirildiği aşikâr olsa da çok sayıda esrarengiz hikâye farklı olaylar anlatır. Mesela Herodotos'a göre, Kyros'u öldüren kabilenin kraliçesi onun kafasının kesilip, Kyros'un kana susamışlığı artık dinsin diye kan dolu bir şarap tulumuna konulmasını emretmişti. Böylesi bir hikâye, büyük bir fatihin düşmanlarına salabileceği korkuyu güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira vampirler, insan etine aç şeytanlar çok uzun süredir Yakın Doğu halklarının kâbuslarına girmektedir.

Yine de çok farklı bir gelenek, belki de Kyros'un askeri hünerine, barış sanatlarını kullanma becerisinden daha az tanık olmuş bir gelenek Büyük Kyros'un anısını yaşatmaya da hizmet etti. Şüphesiz büyük bir komutandı ancak en özgün başarısı jeopolitik alanında yaptığı yeni ve kapsamlı bir deneyi başlatmış olmaı. Kyros düşmanlarını yenmekle kalmamış, onları ayartmıştı da. Düşmanın çabucak teslim olmasını sağlamak için gaddarlık yapmışsa da tercihi daha çok kendi zekice hazırlanmış propagandasının uçarı iddialarına

BÜYÜK KYROS

göre hareket etmekten yana olmuştu. İktidarını devirdiği imparatorluklara ait cesetlerin üzerine kurulduğunda, dökülen kanı asgari seviyede tuttu. Buyrukları ölçülü ve zarif bir tondaydı. Tapınaklara ve ilahi hak iddialarına saygı duyan Kyros, kendi krallığından çok daha eski krallıklara kendini doğruluk timsali ve hükümdarlığını ise tanrıların verdiği bir karşılık olarak gösterdi. Devasa imparatorluğunun dört bir yanındaki halklar onu kendilerinden biriymiş gibi selamladılar. Şaşırtıcı bir şekilde, Peygamber Yeşaya'nın ürkütücü sözleriyle "dünyayı bir uçtan diğerine titreten" Kyros, evrensel bir barışın mimarı olarak neredeyse mutlak bir hayranlıkla anımsanacaktı. Yüzyıllar sonra en büyük düşmanları arasında bile, kurucusunun parıltılı hatırası Perslerin imparatorluğunu kaplayacaktı. "Ondan önceki ve sonraki tüm hükümdarları gölgede bıraktı." Bu bir Persin değil, Ksenophon'un yani, bir Atinalının yargısıydı.

LEONIDAS

MÖ yak. 530-480

BEN DUPRÉ

Leonidas, büyük komutanlar panteonunda merak konusudur. Zira Thermopylai'daki Pers dalgasını durdurmaya çalışan kahraman Spartalı komutanın namı, tek bir muharebeye, daha doğrusu açıkça mağlup edildiği tek bir muharebeye dayanıyor.

480'de Pers Büyük Kralı Kserkses, güçlü bir donanma tarafından desteklenen devasa bir ordunun başında sefere çıktı. Amacı Yunanistan'ı, hâlihazırda dünyanın gördüğü en büyük imparatorluğun en büyük satraplığı yapmaktı. Orta Yunanistan ve Peloponnesos'a giden yol Thermopylai'daki dar geçitten geçiyordu ve Sparta Kralı Leonidas ile sadık Yunanlardan oluşan ufak bir birlik Pers ilerleyişini burada kesmeye çalışmıştı. Düşmanın ezici sayı üstünlüğüne rağmen Yunanlar üçüncü güne kadar direndiler. Ardından bir Yunan tarafından ihanete uğradılar ve bozguna uğratılıp son adama kadar katledildiler.

Ezici Pers gücü güneye doğru ilerledi ve nihayetinde Atina'yı ateşe verdi. Buna rağmen Leonidas ve yoldaşlarının neredeyse insanüstü direnişi, antik çağlardan beri sonunda Pers tehlikesini söndürecek Salamis ve Plataia'daki peş peşe zaferlerin kıvılcımı ve ilham kaynağı kabul edildi. Böylece Leonidas, Yunan dünyasının ve Batı'ya yayılmasıyla da özgürlük ve medeniyetin muhafızı olarak övüldü.

Yunanistan: Kanayan Yara

Kserkses için Yunanistan tamamlanmamış bir işi temsil ediyordu. On yıl önce Thermopylai'da babası Büyük Dareios, esasen başarısız İonia Ayaklanması'nda Küçük Asya'daki Yunanları destekleyen Atina ve Eretria'yı hedef alan bir intikam seferi başlatmıştı. Fakat Dareios'un girişimi, 490'da Marathon'da çoğunluğunu Atinalıların oluşturduğu Yunan kuvvetlerinin sayıca kendilerinden üstün Pers ordusunu bozguna uğratmasıyla beklenmedik bir biçimde başarısızlığa uğramıştı. Dareios'un 486'daki ölümüyle, babasının Yunanlarca küçük düşürülmesinin öcünü alma sorumluluğu da taçla birlikte Kserkses'e kaldı. Hazırlıklarını titizlikle ve daha önce görülmedik bir büyüklükte yapan Kserkses, öncekinden daha büyük ikinci seferi başlattı. Krallığının dört bir yanından on binlerce asker ve yüzlerce gemi topladı. Bu seferin hedefi açıkça, uzun süredir otoritesini tanımayan Yunan şehir devletlerine diz çöktürmekti.

Yunanın Karşılığı

Kserkses niyetini saklamadığı için Yunan şehir devletlerinin verecekleri karşılığı kararlaştırmak için yeterli zamanı vardı. Buna rağmen çabaları çoğu zaman dağınık ve yetersizdi. Asırlık düşmanlıkları ve rekabeti çözemedikleri için çoğu bölünmüş ve ayrılmış kaldılar. Pers tehdidi neredeyse eşiklerindeyken Yunanların çoğu ya "Medleşmişti", yani Perslerin tarafına geçmişti ya da dikkatleri üzerlerine çekmeyip karışmamaya karar vermişti. Sadece Yunan ana karasındaki otuz bir şehir devleti (ki bu 1/20'den daha azına tekabül eder) aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakıp, Kserkses'e direnmeye karar vermişlerdi.

Herkes tarafından Yunan direnişinin lideri olarak görülen Sparta'ya hem ordunun hem de donanmanın tam komutası verildi. Sparta'nın iki kralından biri olarak Leonidas büyük bir ihtimalle müttefiklerinin stratejisini belirlemede başrolü oynadı. Hemfikir oldukları plana göre Kserkses'in karşısına Kuzey Yunanistan'da çıkıp, eş zamanlı olarak hem karada hem de denizde ilerleyişini keseceklerdi. Kuzeydeki başarısız bir girişimden sonra Yunanlar, Malia

Körfezi'ndeki Thermopylai Geçidi'nden Euboia Adası'nın kuzey kıyısındaki Artemision'a uzanan eksende savunma yapmayı seçtiler.

Thermopylai Geçidi

Leonidas'ın Yunan stratejisinin geniş ana hatlarını belirlemedeki rolünün ötesinde alan seçimi, kuvvetlerinin büyüklüğü ve konumu da dâhil olmak üzere verecekleri karşılığın küçük ayrıntılarına karar vermede derinlemesine yer alacağı konusunda çok az şüphe olabilir.

Bir Eski Yunan, günümüz Thermopylai'ını güçlükle tanıyabilir. Geçen iki bin beş yüz yılda Malia Körfezi alüvyonlarla öyle bir doldu ki çarpışmanın yaşandığı yer şu an birkaç kilometre içeride kalmaktadır. MÖ 480'de Kallidromo Dağları, Ege'den keskin şekilde yükselerek beş veyahut altı kilometrelik dar bir geçit oluşturunuyordu. Geçiş boyunca üç dar geçit ya da 'kapı' (Yunanca *pylai*; sıcak anlamına gelen *thermo*¹ ismini, civardaki sıcak sülfür kaynaklarından alır) bulunuyordu. İki uçtaki geçit de daha dardı. Herodotos sadece bir arabanın geçebileceği genişlikte olduğunu aktarır ancak ortada kalan geçit yaklaşık yirmi metrelik genişliği ile daha büyüktü. Bu noktada kayalar dik ve yaklaşık 1 kilometre yükseklikteydi, bu ise hepsini geçilmez yapıyordu. Leonidas burada, orta geçitte savunmasını yapmaya karar verdi. Doğal avantajlarının yanı sıra geçidin ortasından geçen bir de savunma duvarı vardı. Çok önceleri Phokislilerin inşa etmiş olduğu bu duvar büyük ölçüde harap olmuştu. Yunanlar, Perslerin varışından önceki zamanı bu duvarı tekrar inşa ederek geçirmişlerdi. Böylece düşmana karşı ani taarruzlar yapabilecekleri mükemmel bir pozisyon kazanmışlardı.

Düşman Kuvvetleri

Tüm bu nedenlerden dolayı Thermopylai ve bilhassa orta geçit Leonidas için mükemmel bir tercihti. Bu konum, hemen hemen her bakımdan Yunanların son derece bariz zayıflıklarını kapatıyordu.

1 Yazarın belirttiğinin aksine Yunanca ifade *thermo* değil *thermos* (θερμός) olmalıdır. —ç.n.

Açık alanda yıkıcı olduğunu ispat etmiş Pers süvarisi burada işe yaramazdı. Kserkses'in bir diğer büyük gücü okçuları, üst üste binen Yunan kalkanlarının sıkı safları üzerinde çok az etkili oldu. En açık dezavantajları, Perslerin ezici sayı üstünlüğüydü. Ne kadar olduğu kesin olmamakla birlikte, 20:1 ya da daha beteri idi. Her halükârda, aşırı derece dar bir cephe de çarpışırken böyle bir sayısal üstünlük pek de bir anlam ifade etmiyordu.

Perslerin aksine Yunan (özellikle de Sparta) gücünün neredeyse tümü piyadeye dayanıyordu. Ağır zırhlı Yunan piyadeleri ya da *hoplit*'leri tepeden tırnağa metal zırhla donatılmıştı: Gözler, burun ve ağız dışında tüm başı kapatan sorguçlu bronz miğfer; gövde ya da göğüs zırhı ve bacakları koruyan baldır zırhları. *Hoplit*'in sırtı, disiplinli *phalanks* düzeninde yatmaktadır. Her *hoplit*, ismini aldığı kalkanı yani büyük, yuvarlak *hoplon*'u sol koluna kenetlerken kalkanının kenarından yaklaşık 2,5 metre uzunluğundaki mızrağını ileriye uzatırdı. *Phalanks*'ta *hoplit*'in açıkta kalan sağ tarafı, sağ taraftakinin kalkanı tarafından korunurdu. Geriye kalan koşul, hattı ne pahasına olursa olsun tutmak için gereken demir disiplini. Bu ise Spartalıların uzmanlığıydı.

Thermopylai'daki düşman kuvvetleri ne kadar büyüktü? Yunan ordusunun sayısının yedi bin civarında olduğu bir dereceye kadar kesin olarak biliniyor. Herodotos'un da gördüğü Thermopylai'daki anıta göre, Leonidas'ın da seçtiği üç yüz Spartalı *hoplit*'le beraber dört bin Peloponnesoslu vardı. Kuzeye ilerledikçe, yurtları büyük tehlike altındaki diğer Orta Yunanistan şehirlerinden gelen birlikler de onlara katıldı. Bunlar yedi yüz Thespialı, dört yüz Thebailının – görünüşe göre hiçbiri istekli değildi – yanı sıra bin Phokisli ve Lokrialıların tüm ordusuydu. Pers ordusunun büyüklüğü konusunda ancak tahmin yürütebiliriz. Herodotos'un kendisi, orduya hizmet eden siviller dâhil beş milyonu aşan tahmininden anlaşılır bir şekilde şüphe ediyor. Öyle ki bu hem yiyecek hem de su tedariki sağlanamayacak çılgınca abartılı bir sayıdır. Bu büyüklükte bir sayıyı henüz savunan olmadı. Yalnızca birkaç modern tahmin iki yüz binin üzerine çıktı.

Net sayılar ne olursa olsun, Yunanların sayıca çok az olduğunu ortadadır. Bu anlamsız eşleştirme için Başkomutan Leonidas mı sorumlulu tutulmalıydı? Aslında Yunan ordusunun sadece bir öncü kuvvet amacı güttüğü ve Leonidas'ın sürekli –fakat beyhude yere– destek kuvvet istediği açıktır. Şanssızlık eseri ya da iyi bir Pers planı neticesinde olaylar Olimpik şenlikler döneminde patlak verdi. Bu süre zarfında bunu her zaman özenle gözeten Yunanların, savaşmaktan kaçınması gerekirdi. Aşırı derece özenli Spartalılar için durum çok daha kötüydü zira en büyük bayramları Karneia zamanıydı. Buradan bakıldığında gerçek nedeni bahaneden ayırmak zordur ancak Yunanların böyle bir zamanda herhangi bir gücü toplamış olmaları kayıtsızlığın değil, aksine duruma baktıkları ciddiyetin bir göstergesi olabilir.

Bir İntihar Görevi?

Leonidas, Thermopylai'a ölme niyetiyle mi yola çıktı? Böyle yaptığını öne sürmek için çeşitli kanıt kırıntıları bir araya getirilebilir.

Öncelikle, Herodotos tarafından açıklanmadan bırakılmış bir nokta var. Leonidas üç yüz Spartalıyı sadece oğulları sağ olanlardan seçiyor. Doğal olarak bunun yorumu, Leonidas'ın askerlerinden hiçbirinin geri dönmeyeceğini bildiği ve bu yüzden de hiçbir Sparta ailesinin soyunu kurutmak istemediği şeklinde olur. İkincisi, Plutarkhos'a göre, Leonidas'ın eşi Gorgo'ya yola çıkmadan önce yardım etmek için neler yapabileceğini sorduğunda verdiği cevabı “sana iyi davranacak bir adamla evlen ve ona iyi evlatlar ver” olmuştur. Akabinde, muharebenin hemen öncesinde Kserkses bir casusun, Phokis Duvarı'nın dışındaki Spartalıların uzun lülelerini taradıklarına dair haberi karşısında afallar. Açıklama, sürgün Demaratos'tan gelir. Bu davranış, Spartalıların savaşta ölmeyi umduklarında yaptığı bir âdettir. Ayrıca Leonidas'ın son sabahki kara mizahı var: “İyi bir kahvaltı yapın, zira bu akşam hep birlikte Hades'te yiyeceğiz.” Bu gerçekten de o gün sağ çıkamayacağını düşündüğünü gösteriyor.

Ancak bunların hiçbirisi, Leonidas ve adamlarının savaş öncesi ve sırasında karşılaştıkları büyük tehlikenin tam olarak farkında

olduklarını göstermeye gerek duymaz. Bu, *bile isteye* ölme niyetiyle yola çıktıklarını söylemekten çok uzak bir yakarıştır. Fakat bir delil parçası, intihar teorisini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Herodotos'a göre savaşın başında Spartalılar Delphoi'dan bir kâhini kabul ettiler:

Ya ünlü, ulu kasaban Perseus'in oğulların tarafından yağmalanmalı,
Ya da, şayet öyle olmazsa, tüm Lakedaimonia diyarı
Herakles'in hanesinden çıkan bir kralın ölümüne yas tutacak...

Bu tür sözler her zaman geriye dönük manipülasyona açık olsa da Eski Yunanlar nezdindeki gerçekliğini ve önemini küçümsememeliyiz. Bilhassa Spartalılar, dillere düşecek kadar batıl inançlıydılar ve dini ritüelleri yerine getirme konusunda takıntı derecesinde dikkatliydiler. Thermopylai'daki Spartalı birliğinin küçük boyutunun nedeni –en azından görünüşte– dini bir kaygıydı. Leonidas'ın Delphoi'a has iki anlamlı bir ifadeyi (belki Herodotos'un versiyonundan daha belirsiz bir şekilde ifade edilmiştir) çok ciddiye alacağını varsaymak pek zor değildir.

Yine de Leonidas'ın şehrini kurtarmak için kendini kurban edeceğini kabul etsek de üç yüz Spartalı yoldaşının hâlâ aynı kaderi paylaşması gerektiğine karar vereceğini varsaymak abartı olur. Kâhin böyle bir şey talep etmemişti. Spartalılar gerekli fedakârlıkları yapma konusunda oldukça titiz olduklarıyla bilinseler de aynı zamanda gereksiz fedakârlıkları yapmaktaki isteksizlikleriyle de tanınırlardı.

Birinci ve İkinci Günler

Çarpışmanın ilk iki günü, Leonidas'ın mevzi seçiminin mükemmelliği kısa sürede kendini gösterdi. Birinci gün, Kserkses'in piyadeleri (on bin kişilik seçkin 'Ölümsüzler'i de dâhil olmak üzere) arazi tarafından Yunan *phalanks*'ına doğrudan saldırmak zorunda kaldı. Hafif zırhları ve kısa mızraklarıyla daha çok açık alandaki ufak çarpışmalara alışkın Pers piyadeleri *hoplit*lerle başa çıkabilecek durumda

değillerdi. Bu yüzden, hızla korkunç zayıatlar verdiler. Öte yandan Yunanların kaybı oldukça azdı. *Phalanks*'ın zayıf noktası, en sağ kısmı deniz tarafından korunuyordu. Phokis Duvarı'nın korumasından çıkanlarla yer değiştirip nöbetleşe savaşarak dinç kaldılar. Spartalılar, Kserkses'in askerlerini daha da dağıtmak için merasim alanlarında sergiledikleri manevralardan birini yaptılar ve sahte bir ricatın ardından bir anda dönerek kendilerini büyük bir şevkle kovalayanlara korkunç kayıplar verdirdiler.

İkinci gün de bir istisna ile benzer şekilde geçti: Artık Yunan hattının önünde sürekli büyüyen bir ceset yığını vardı. Herodotos'un abartmasını kabul edeceksek (üç günlük Pers zayıatını yirmi bin olarak verir), cesetlerden oluşan dağ, kavurucu yaz sonu sıcaklığında çürüyen cesetlerin mide bulandırıcı kokusu, toz toprağın ve kanın ortasına üşüşmüş sinekler sadece büyük bir fiziksel engel değildi, ayrıca yılmış saldırganların moralini de darmadağın ediyordu.

Talih Döndü

İkinci günün sonunda Yunan hattının hiçbir şekilde yarılamaması Kserkses'in dikkatini dağıtsa da talihi döndü. Sonsuza dek alçaklığıyla bilinecek Ephialtes adında bir yerli belli bir ücret karşılığında, dağlardan kıvrılan ve doğu geçidinin yakınına çıkaran Anopaia Patikası boyunca Perslere rehberlik etmeyi kabul etti. Ölümsüzler, geceleyin patikayı izleyip üçüncü günün sabahında Leonidas'ın mevzilerine arkadan saldırmak üzere hemen gönderildiler.

Bölgesel bilginin Yunanlar için büyük bir avantaj olduğunu düşünebiliriz, dolayısıyla istihbaratlarının daha iyi olması gerekirdi. Bu durumda, mevzilerinin etrafı sarıldığı için Leonidas'ı suçlayabilir miyiz? Aslında ekseriyetle Yunan *polis*'leri tamamen bağımsız, siyasi olarak bölünmüş ve genellikle sınırları dışındaki hiçbir şeyle ilgilenmezlerdi. Herodotos, Yunan kuvvetinin Anopaia Patikası'nı ancak Thermopylai'a vardıklarından öğrendiğini aktarır. Bunu öğrendiklerinde Leonidas her becerikli komutanın yapacağı gibi yaptı, patikayı koruması için bir grup askeri gönderdi.

O halde gönderilen kuvvet patikayı gözetlemek için yetersiz miydi? Leonidas'a yöneltilen eleştirisi de buydu. Olay anında bin Phokislinin şanlarına uygun davranmadığı doğrudur. Görünen o ki gözcü yerleştirmeyi unutmışlardı ve tamamen gafil avlanmışlardı. Perslerin ok yağmuru altında hemen kaçmışlardı. Yine de Leonidas için neyin daha iyi olduğunu görmek güçtür. Koyduğu muhafızların sayısı, mevcut gücüne göre orantılı durmaktadır. Ayrıca Phokislileri seçmesinin sebebi de mantıklıydı. Her şeyden önce araziye tanıyorlardı ve aslında kendi yuvalarını koruyor olacaktı. Bu nedenle son nefeslerini vermeden önce düşmanı büyük zarara uğratacakları düşünülüyordu.

Yunanların Bölünmesi

Olay sırasında Ölümsüzler, Phokislileri öylece geçiverdiler. Böylece Leonidas'ın mevzilerine iki kanattan saldırabilecek duruma geldiler. Kanatlardan kuşatıldığının haberleri Leonidas'a ulaştıktan saatler sonra, Ölümsüzler gelmeden önce Yunanlar bölündü. Ordunun ana kuvveti güneye güvenli bölgeye doğru ilerlerken Leonidas, Spartalıları, Thespiyalılar ve Thebailılar kaldılar. Neredeyse kesin bir ölümle yüzleşerek meşhur son savunmalarını sergilediler.

Bu noktada Leonidas'ın liderliğine dair diğer önemli bir soru akla gelir. Herodotos, ordunun asıl kısmının liderlerinin buyruğunca düzenli bir şekilde ayrıldığını dile getirir. Bu okumaya göre, son savunma geri çekilenleri korumak için yapılmış kasıtlı bir hamleymiş gibi görülebilir. Açık alanda, Kserkses'in peşlerine taktığı süvarilere karşı zayıf olacakları için geçidin güneyinden geçinceye değin onlara zaman kazandıracaktı. Fakat Herodotos geri çekilmenin rastgele yapıldığı başka bir anlatı daha sunar. Bu daha ziyade artık oyunun bittiği anlaşıldığında birçok birliğin uçup gittiği bir durumdu. Böyle bir okuma geri kalanların liyakatini azaltmaz, bilakis artırır. Ancak Leonidas'ın otoritesini ve komutasındakilerin ona duyduğu sadakate dair şüphe uyandırır.

Son Savunma

Şüphe uyandırmayan, geri kalanların sergilediği olağanüstü cesaret örneğidir. Leonidas ve Spartalı yurttaşları için mevzilerini terk etmek söz konusu dahi olamazdı. Bir epigramda da yazdığı üzere (daha eski bir olaya ithafen) “Sparta için ölüm değil, kaçmak ölmek demektir.” Taktiklerini değiştirerek Yunanlar Phokis Duvarı’nın ötesine, daha açık alana geçtiler. Ölümsüzler gelip etraflarını sarmadan önce, düşmana verebilecekleri en büyük zararı vermeye kararlıldılar.

Bu bağlamda Leonidas’ın kişisel cesaretini değerlendirmek zordur. Sparta askerliğinin özü, *phalanks*’taki disiplinli ortak eylemlerdi. Bu eylemler çocuklukta başlayan ağır talimlere dayalıydı. Herodotos şöyle aktarır: “Tek başlarına savaşırken her asker gibi iyilerdir fakat birlikte savaşırken dünyanın en iyi askerleridir.” Herodotos’un Leonidas’ın ölümünü anlatışı destansı, hatta Homerosçudur. Yoldaşlarının, düşmandan cesedini almak için arkası kesilmeyen girişimleri ve ardından Kserkses’in cesede saygısızlık etmesi, Akhilleus’in Hektor’a yaptığını hatırlatır. Ancak bu muhtemelen basmakalıp ve kalıplaşmış olacaktır. Leonidas’ın örnek bir Spartalı gibi savaşıp öldüğüne şüphe düşürecek bir şey bulunmaz. Gelgelelim bir Spartalının yapması gereken de zaten budur.

Herodotos’a göre, canını dişine takarak savaşmak, Yunanların son meydan okuma eylemi için kelimenin tam anlamıyla doğrudur. Sonunda Ölümsüzler geldiğinde, sağ kalan Yunanlar saflarını sıkdıştırarak ufak bir tepeye çekildiler. Orada, mızrakları kırılincaya kadar savaştilar. Mızrakları kırılınca kılıçlarıyla, sonunda da elleri ve dişleriyle dövüştüler. Nihayet ok yağmurunun altında düştüler. Evvelinde, Dienekes adında bir Spartalı, düşman oklarının göğü kapatacak sıklıkta olacağı haberine tipik kısa öz üslubuyla şöyle yanıt vermişti: “Daha iyi ya, gölgede savaşırız.” Sonunda, Leonidas, Dienekes ve tüm yoldaşları Pers oklarının gölgesinde savaşıp ölmüştü.

Thermopylai'nın Mirası

Eğer Yunan şehir devletlerinin direnişi Kserkses'in ezici gücü altında çabucak çöğnenseydi, şüphesiz tarihin seyri çok farklı olurdu. Özellikle, V. yüzyılın ikinci yarısında yeşerecek Atina demokrasisi ve kültürü var olmazdı. Bunun Batı medeniyetinin gelişimi açısından önemliyse tartışılmaz.

Spartalı Leonidas'ın Batı değerlerinin kurtarıcısı olarak görülmesi ironiktir. Sparta'nın kendisi Yunan şehir devletleri arasındaki en tuhaf ve hoşgörüsüz olanıydı. Yunan soydaşlarını köleleştirilmesiyle beslenen aşırı militarizmi esas almış bir kültürleri vardı. Pers-Yunan Savaşları'nın özü ya da en azından Herodotos ve diğerleri tarafından aktarıldığı kadarıyla, özgürlük-kölelik karşılaşmasıydı. Sürgün Sparta Kralı Demaratos (Herodotos'un sözcüsü olarak) Kserkses'e, Spartalıların tek efendisinin yasa olduğunu açıklar. Bu, Simonides'in ünlü epigramının altında yatan içgörüyü çağırıştırır. Aslında Spartalılar kendi yasaları altında, bunlar her ne kadar epey sıra dışı ve kısıtlayıcı yasalar olsa da özgürce yaşıyorlardı. Sparta'nın Thermopylai'daki fedakârlığının meyvesi, diğer Yunan şehirlerinde reddedilen politik ve kültürel bir gelişmeydi. Aslında birçok açıdan Sparta'nın kendisi için de mekruh sayılıyordu. Leonidas'ın şeklen yenilgisi aslında manevi ve morali yükseltecek bir zaferdi. Zira sadece Perslere değil, herkese Yunanların her şeye rağmen nihai zafer için mücadele edeceklerini gösterdi.

THEMISTOKLES

MÖ yak. 525-459

ROBIN WATERFIELD

Atinalı Themistokles hem evde hem muharebe meydanında hem de mecliste etkili ideal komutandı. MÖ 488-479'daki İkinci Pers İstilas sırasında, Yunanistan'ın en karanlık anında onun kurtarıcısı olarak nam saldı. İstiladan yıllar önce Atinalıları büyükçe bir donanma ve ustalaşacak vakte sahip mürettebatla donattı. 480'de Salamis Deniz Muharebesi'ndeki zaferi tek başına kurnazca planladı. Bu sayede, Perslerin 479'daki nihai yenilgisi daha kolay oldu zira artık Yunanlar-la denizde karşılaşmaya cesaret edemiyorlardı.

V. yüzyıl başlarında Atina çiçeği burnunda bir demokrasiydi. En önemli askeri ve siyasi makamlar her zamanki gibi birbirleriyle sıkı evlilik bağları olan aristokrasinin üyelerine aitti. Themistokles ise tamamen kendi becerileriyle güç kazanmış, önemsiz bir aileden gelen “yeni biriydi”. Hem öngörülü bir demokrat hem de yetenekli bir askeri taktisyendi. 525 yılı dolaylarında doğmuş olması hasebiyle, 508'de Atina demokrasinin temelini atacak Kleisthenes reformlarını görecektik yaşıyordu.

İlk büyük darbesi 493'te Atina'nın birkaç kilometre kuzeyinde denizcilik faaliyetlerinin merkezini eski Phaleron Limanı'ndan, Pire Yardımadası'na taşımak oldu. Pire, üç doğal limanı ile gelecekteki ihtiyaçları için daha uygun ve tahkim etmesi daha kolaydı.

Themistokles, özellikle Miltiades gibi rakiplerinin gölgesinde kalsa da 480'lerde güçlendi ve yükseldi. *Ostrakismos* olarak adlandırılan yöntem sayesinde başta Pers yanlısı ve demokrasi karşıtları olmak üzere güçlü rakiplerini sürgün etti.

Themistokles, 487'deki geniş kapsamlı reformda etkin rol oynadı. Reform sayesinde Atina'nın dokuz yüksek siyasi makamına gelecekler artık seçilmeyecek, kurayla belirlenecekti. Böylece makamlar, gücü elde etmeye yarayan yollar olmaktan çıkarıldı ve hırslı Atinalılar kabaca komutanlık olarak ifade edebileceğimiz on *strategos*'luktan birine girmek için Beş Yüzler Meclisi'ne girdiler. Zira seçime açık önemli makamlar yalnızca bunlardı ve her makam bir seneliğine seçiliyordu. Ardından tekrar seçim oluyordu.

Donanmanın Gelişimi

483 yılı ile birlikte Themistokles, Atina'nın en önde gelen isimlerindendi ve mevkisini tüm belagat becerisini gerektiren bir teklifi zorlamak için kullandı. Laureion'daki Atina madenlerinde zengin bir gümüş cevheri bulunmuştu. Themistokles, Atinalıları bu ihtiyaç fazlasını aralarında paylaşmaktansa savaşta kullanılacak bir donanma için harcamaya ikna etti ve böylece başta sahip olduklarının donanmanın üzerine yüz *trireme*¹ daha eklediler. İvedilikle öne sürdüğü bahane ise bir yandan Atina'nın ticari rakibi Aegina ile devam eden savaşıydı. Öte yandan Perslerin, 490'da Miltiades tarafından Marathon'da aldığı yenilgiden bu yana yeni bir istila planı yaptığı da biliniyordu. Dönüm noktası olacak Salamis Deniz Muharebesi itibarıyla, Atinalılar tecrübeli mürettebatıyla iki yüzün üzerinde gemiyi denize indirmeyi başarabilecekti.

Demokrat bir siyasetçi olarak Themistokles, donanmayı geliştirmenin siyasi yansımalarının da şüphesiz farkındaydı. Her bir Atina *trireme*'si yüz yetmiş kürekçiden müteşekkil iki yüz kişilik bir mürettebat gerektiriyordu. Her ne kadar kürekçilerin bir kısmı şehirde ikamet eden yabancılardan, paralı askerlerden ve hatta kölelerden

1 Eski Çağ'da sıklıkla kullanılan üç kürek sıralı gemi. -ç.n.

oluşsa da büyük bir kısmı şimdiye değin siyasi güç verilmemiş Atinalı fakir yurttaşlardı. Fakat seslerini duyurdukça, önce Atina'nın savunmasında ardında da imparatorluğun ayakta tutulmasında daha önemli hale geldiler. Böylece Themistokles'in donanmaya geliştirmesi, Atina'yı gerçek bir demokrasi hâline getirdi.

Yılda bir talanton masraflarıyla (günümüzde 350.000£ diyebiliriz) *trieme*'lerin bakımı çok pahalıydı. Bir anda bunlardan yaklaşık iki yüzünün tane daha ilave edilmesi, devletin kaldırabileceği ya da dayanmayı tercih edebileceği bir yük değildi. Zengin Atinalıların bir *trieme*'nin yıllık masraflarını karşılaması gerekiyordu. Dolayısıyla donanmanın geliştirilmesinin yeniden siyasi yankıları oldu.

Ahşaptan bir Duvar

Themistokles, Eski Çağ'ın ilerleyen dönemlerinde doğruluğu muğlak birçok hikâyenin konusu oldu. Hatta onun ismiyle yazılmış bir mektup koleksiyonu bile vardı. Bu hikâyelerden birinin, gerçeğe dayanmak için çoğundan daha iyi bir iddiası vardır.

Eli kulağında Pers İstilasası karşısında, Delphoi Kâhini'nin sürekli umutsuzluk aşıladığı ve teslim olmayı önerdiği herkesçe bilinir. Atinalılar Delphoi'a ne yapmaları gerektiğini danıştıklarında net bir cevap aldılar: "Ahmaklar neden hala burada oturuyorsunuz? Dünyanın diğer ucuna kaçsanıza..." Fakat kâhine ikinci kez danıştıklarında, bu kez daha muğlak bir cevap aldılar. Birçok şeyle birlikte şunu da söylemişti: "Ahşaptan bir duvar düşmana karşı yekpare duracak." Bu, halkı ikiye bölen büyük bir tartışma yarattı. Bir tarafa göre, kehanetin kastettiği Akropolis'in etrafını saran ahşap duvardı. Eğer öyleyse tanrı Atinalılara Atina'da kalıp şehri savunmalarını söylüyordu. Öteki taraf ise "ahşaptan duvardan" kastedilenin yeni donanmaları olduğunu iddia ediyordu.

Kâhin, aynı muğlaklıkla Salamis'ten söz etti: "Kutlu Salamis, annelerin oğullarının ölümü olacaksınız..." Bunun, ne pahasına olursa olsun Salamis'ten uzak durmaları gerektiğine yoksa orada öleceklerine işaret ettiğini düşündüler. Fakat Themistokles hem "ahşaptan

duvarın” donanmaya işaret ettiğini hem de Salamis'te öleceklerin Atinalılar değil de Persler olacağını öne sürdü. Aksi takdirde neden “kutlu” densin ki? Themistokles'in o zamanlar Atinalılar üzerinde öyle bir etkisi vardı ki kendi düşüncesi resmen kâhinlerinkine baskın gelmiştir.

İkinci Pers İstilas

490'daki Marathon Muharebesi'nde güçsüz Atina tarafından yenilgiye uğratılmalarının kuyruk acısını çeken Persler, Kserkses'in 486'da Pers tahtına çıktığında miras aldığı ikinci Yunanistan istilasını planlıyorlardı. Vakit gelip çatığında, işgal gücü devasaydı: Modern tahminler yirmi bin kişilik bir kara ordusundan ve bin üç yüzün üzerinde savaş gemisinden oluşan bir donanmadan bahsediyor. İstila iki sıra dışı mühendislik başarısıyla desteklenmişti: Abydos'tan Sestos yakınlarına kadar bütün Hellespontos [Çanakkale Boğazı] boyunca (neredeyse dört kilometrelik bir mesafe) inşa edilmiş çiftli tombaz köprü ve güçlü akıntılarla sert rüzgârlardan korunmak için Kuzey Yunanistan'daki Athos Yarımadası'nın boğazındaki kanal. Bunların yanı sıra Yunan ana karasına ilerleyen orduyu beslemek amacıyla bugün Kuzey Yunanistan'da kalan istila güzergâhı üzerine devasa erzak yığınları depolandı.

İstila ile karşı karşıya kalan Yunanlar, 481'de Korinthos'ta bir toplantıda bir araya geldiler. Yunan şehir devletlerinin çoğu teslim olmayı ya da Perslerin tarafına geçmeyi veyahut tedirginlikle tarafsız kalmayı tercih ettikleri için doğal olarak katılım düşüktü. Toplantıda otuz bir şehir devleti (ki bunların sadece %5'inden daha azı Yunan ana karasındaydı) aralarındaki asırlık farklılık bir kenara bırakıp, askerlikteki uzmanlıklarıyla ünlü Peloponessos'taki güçlü koalisyonun lideri Sparta'ya tüm Yunan kuvvetlerinin komutasını vermeye karar verdiler. Ertesi yıl iki savunma hattı oluşturdular: Biri kuzeyde, doğrudan yaklaşan Pers ordusunun güzergâhındaki Thermopylai-Artemision hattıyken, ötekisi güneyde geri çekilecekleri Isthmos-Peloponnesos civarındaki hattıydı.

Sparta Kralı Leonidas'ın ve çok az sayıdaki askerinin Thermopylai'ın dar geçidinde ihanete uğramasından ve şanlı yenilgisinden sonra (ya da hemen hemen aynı sırada), sıra Artemision'da Themistokles komutasındaki büyük Atina donanmasındaydı. Belki de Pers kuvvetlerinin güneyindeki amansız ilerleyişi Yunanistan boyunca kontrol edebilirlerdi. Bir hayli Pers gemisi fırtına yok olsa da Yunanlar hala sayıca çok azlardı. Fakat Atina yakınlarındaki Saronikos Körfezi'ndeki Salamis Adası'na çekilmeden önceki çarpışmada kendilerini korudular.

Bu esnada Yunan ordusu, Yunan ana karasıyla Peloponnesos'u bağlayan Isthmos'a çekildiler. Pers ilerleyişini durduracak bir şey yoktu. Atina donanması Themistokles'in buyruğunca Atina halkını Salamis'e ve başka yerlere tahliye etmekte kullanıldı. Nitekim şehir talan edildi. Tahliye edilmek için fazla inatçı ya da çok fakir olanlar katledildiler. Tapınaklar yağmalanıp yerle bir edildi. Savaşın sonrakı yıllarda Atinalılar tapınakları, yerlerine günümüzde Akropolis ve diğer yerlerde görülen muhteşem yapılar konuncaya dek, yapılan zulmün unutulmaması için olduğu gibi bıraktılar.

Yunanların çoğu Salamis'teki konumlarını bir ölüm kapanı ya da tuzak olarak görüyorlardı. Onlara göre ana karadaki savaşı bitirmenin tek yolu Atina'yı geri almaktı. Artık yalnızca Peloponnesos'a çekilip orada son bir direniş sergilemeyi düşünüyorlardı. Aslında Peloponnesoslular hâlihazırda Korinthos yakınlarında Isthmos boyunca (modern kanalın yakınında) bir sur inşa ediyorlardı. Fakat bu beyhude bir stratejiydi zira mezkûr sur Pers askerlerini durdursa bile geri kalanlar arkasındaki karaya çıkabilirdi. Yunan donanması Peloponnesos'un tüm kıyı şeridini, fırtınadan ve muharebelerden arta kalan yedi yüz civarındaki düşman gemisine karşı devriye gezeemezdi. Ayrıca Persler yakında daha fazla gemi getirebilirlerdi.

Themistokles, Yunanların tek bir muharebede tüm riskleri almak zorunda olduğunu anlamıştı. Yerel hava koşulları ve denize dair bilgisiyle Salamis'in kendi lehine olacağını gördü. Fakat belki de kâhinin kafasında dolaşan sözlerinden olsa gerek, umutsuz görüyordu.

Salamis Deniz Muharebesi

480 yılının eylül ayının sonlarındaki Salamis Deniz Muharebesi, iki yüz bin kişinin yer aldığı İkinci Pers İşgali'nin en kritik muharebesiydi. Yunan donanmasının ilk kez müşterek hareket ettiği Thermopylai ve Artemision'daki üç gün süren çarpışmaların ardından Yunan ordusu Korinthos Kıstağı'nın [Isthmos] güneyine çekildi. Üç yüz altmış altı gemiyle yeniden toparlanan donanma da Atina'nın batısındaki ve Isthmos'tan otuz beş kilometre uzaklıktaki Salamis Adası'nda demirledi.

Yunan üst komutası kararsızdı. Peloponnesoslular, Peloponnesos'un son savunma girişimi için donanmanın orduya bağlı hareket etmesini istiyordu. Themistokles ise ne Atina'yı ne de Salamis Adası'ndaki Atinalı sığınmacıları terk etmeyi kabul ediyordu. İki yüz parçalık Atina donanmasını geri çekme tehdidi işe yaramayınca, dizginleri kendi eline aldı. Pers yanlısıymış gibi (Yunanların çoğu öyleydi) Kserkses'e gizli bir mesaj yolladı ve Yunanların gece karanlığından faydalanarak adadan ayrılmayı planladığını söyledi.

Bu sebeple Pers Kralı, Phaleron'a yeni varmış yedi yüz parçalık savaş gemisinden müteşekkil donanmasına gece adaya yaklaşmasını emretti. Yunanlar bunu öğrendikleri vakit kapana kısıldıklarını anlamışlardı. Pers donanmasından ayrılan iki yüz parçalık Mısır donanması adanın batı çıkışını kapattılar. Ertesi gün bağlantıları katledilecek dört yüz piyade ise sessizce Psytalia'ya çıktı. Yunanlar artık Themistokles'i dinliyorlardı.

Perslerin, muazzam sayılarının bir dezavantaj olacağı ve Yunanların daha ağır gemilerinin düşman gemileri tarafından saf dışı bırakılamayacağı dar boğaza doğru ilerlemesi Themistokles'in planı için hayatiydi. Bu yüzden, ertesi sabah Yunan donanmasını dağınık düzende konuşlandırdı. Bazı gemiler sanki Isthmos'a gidecekmiş gibi kuzeye kayıyordu. Bu durum, Yunanlar arasında ayrılık görme beklentisindeki Persleri tatmin etti.

Persler yemi yuttular ve dar boğaza doğru ilerlediler. Küreklerine asılıp geri çekilen Yunanlar safları sıkılaştırmak için onları daha

da derine çektiler. Bütün gece mevzilerini bırakmayan yorgun Pers kürekçileri saflarını bozmaya başladı. Themistokles'in beklediği kabarına bazı Pers gemilerinin sürüklenip yanlarını açık etmesine neden oldu. Yunan gemileri küreklere asılıp saldırdı ve Pers gemilerine bodoslama girdiler ya da küreklerini kırdılar. Pers gemilerinin çoğu hemen kaçmaya çalıştı ise de Yunanlar kalanların etrafını sarmayı başardılar. Uzun gün boyunca süren savaş tek taraflıydı. Persler en iyi gemilerinden iki yüzden fazlasını kaybederken, Yunanlar ise yaklaşık kırk gemi kaybetmişlerdi. Salamis'teki zafer kesindi. Kserkses, beklediği zaferi izlemek için tahtını ana karada yüksek bir noktaya yerleştirmişti. Hezimetin ardından donanmasının ana gücüyle, imparatorluğunun diğer bölgelerinde fırsat kollayan isyanları engellemek, ricat rotasını güvene almak ve sefere gelecek yıl devam etmek için kışı Kuzey Yunanistan'da geçiren ordusunun ana gücüne ikmal sağlamak amacıyla Küçük Asya'ya döndü. Şans eseri 479 yılının aynı gününde Yunan kuvvetleri, ana karadaki Plataia'da ve Küçük Asya kıyılarındaki Mykale'de Persleri bozgunu uğrattılar. Asya'daki Yunan şehirlerinin çoğu Pers efendilerine karşı ayaklandı. Persler, yaralarını sarmak ve ilerisine hazırlanmak için geri çekildiler.

Savaşın Sonra Themistokles

Atina'nın iki Pers istilasındaki önde gelen rolü, otorite bakımından Atina'yı Sparta'nın dengi haline getirdi. Themistokles tarafından sunulan bu fırsatı kapmak kolay olmadı. Atina ve Sparta, Persleri uzak tutmak için birlikte hareket edeceklerine söz verdiler fakat bu söz temelde donanmaya dayalı bir girişim olması sebebiyle Yunanistan'ın savunması kısa sürede Atina'ya kaldı. Bir birlik kuruldu. Birliğin üyeleri gemiyle ya da Atina donanmasını geliştirmek ve bakımını yapmak için parayla katkıda bulunuyordu.

Themistokles, her zaman Atina'nın denizdeki ustalığıyla gücüne güç katacağını ve sonunda bunun Atina ve Sparta arasında sonu savaşa varacak bir gerginlik yaratacağını düşünüyordu. Bu yüzden şehrin etrafına yeni bir surun yapılması ve Pire'nin tahkim edilmesi

için ısrarcı oldu. Yeni duvar, Atina şehrinin büyüklüğünü yüzyıllar boyunca yaklaşık 1½ olacak şekilde belirledi ancak surun inşası, kendilerini Yunanistan'ın ana gücü olarak görmeye alışkın ve zıpcıktı Atina'yı frenlemek isteyen Spartalıların yoğun itirazına uğradı. Themistokles, konuyu görüşmek üzere Sparta'ya elçi olarak gönderilmesini kendisi ayarladı fakat Sparta yolculuğunu uzun süre erteledi. Sparta'ya vardığında da konuyu görüşmeyi daha da erteledi, ta ki Atina'nın yeni suru bir oldu bittiye [*fait accompli*] getirilinceye kadar.

Themistokles'in Sparta karşıtı tutumu onu Atina'nın geleceğinin Sparta'yla iş birliğinde yattığını düşünen Miltiades'in oğlu Kimon'la karşı karşıya getirdi. Kimon devasa serveti ve itibarını kullanarak büyük bir destek topladı. 470 dolaylarında yapılan *ostrakismos* mahkemesinde Themistokles on yıllığına sürüldü. Büyük bir olasılıkla savaştan zengin çıkan Themistokles büyük bir kibir sergiliyordu. Mesela, kendisini ve başarılarını yüceltmek için tasarlanmış tapınaklar ve diğer binalarla şehri donatan eski aristokrat oyununu oynuyordu.

Ostrakismos sürgün olmasına rağmen Atina'daki hakları alınmıyordu. Dolayısıyla *ostrakismos*'la sürgün edilmiş biri hala mülk sahibi olabilir ve şehirdeki adamları sayesinde iş yapabiliirdi. Ancak Themistokles Peloponnesos şehri Argos'ta sürgündeyken Spartalılar tarafından Perslerle iş birliği yapmakla suçlandı. Bahsi geçen Themistokles'in Salamis'te Kserkses'le yaptığı gizli anlaşmalar değilse (yukarıda bahsettiğimiz), Spartalıların hangi olay veya olaylardan bahsettiğini bilmiyoruz. Her halükârda ihanet suçlaması onu siyasi sürgün değil, suçlu sürgün yaptı. Susa'daki Pers Kralı'nın sarayına gelinceye (bu muhakkak düşmanlarının hoşuna gitmişti) kadar bir yerden diğerine kovalandı.

Yeni kral I. Artakserkses onu nazikçe kabul etti ve Küçük Asya'daki üç kasabanın gelirini maaş olarak ona bağladı. Zamanla, karşılık olarak Atina İmparatorluğu'nun temelini atan ve çok iyi komutan olduğunu ispatlamış Kimon'la süren savaşta yardımını istedi. 459'da ana yurduna ihanet edemeyeceğini anlayan Themistokles, Atina'nın gördüğü en büyük ve en özgün lider intihar etti.

THOUKYDIDES

MÖ yak. 455-398

ANDREW ROBERTS

Büyük Komutanlar başlıklı bir kitaba Thoukydides'i dâhil etmek biraz Don Kişotça gözüксе de Thoukydides savaşta bozguna uğramış ve bu yüzden sürgüne gönderilerek cezalandırılmış bir generaldi. Buna rağmen kitaba dâhil edilmesi muharebe felsefesinden kaynaklıdır. Zira ondan önce ve ondan sonra hiçbir düşünür, savaşa giren insanlara ne olduğuna dair büyük gerçekleri bu kadar zekice dile getirmedi. Bu gerçekler ebedi olsa da Thoukydides'in bunlara nasıl vardığını anlamak istiyorsak, kendisi hakkında da bir şeyler bilmemiz gerekir.

Thoukydides neredeyse hayatının yarısını sürgünde geçirdiği ve tek edebi eseri vefatında henüz tamamlanmamış olduğu için çağdaşları onun hakkında yazmadı. Ünü, ölümünden yarım bin yıl sonra Erken Roma İmparatorluğu Dönemi'ne değin yayılmadı.

Yazdıklarından yola çıkacak olursak Atina'nın on generalinden, yani 424 yılında bir *strategos* olarak seçildiğinde tahminen otuzlu yaşının üzerinde olduğunu anlıyoruz. Buna hesaba göre, doğumu 450'li yıllara tekabül etmektedir. Bu da kendisini Sokrates, Pheidias, Sophokles, Euripides ve Aristophanes de dâhil Eski Çağ'ın en büyük Yunanlarından bazılarının çağdaşı yapar. Perikles'e hayranlık duyuyordu, Alkibiades'i de tanırdı. Parthenon onun zamanında inşa edilmişti.

Thoukydides'in babasının adının Oloros olduğunu ve kadim Thrak krallarının soyundan geldiğini biliyoruz. Ailesi Trakya'da hala siyasi nüfuz sahibiydi ve orada altın madenleri vardı. Kendisi Atina vatandaşıydı fakat yüz otuz dokuz *deme*'in¹ (kurucu köyler) biri Halimous'tan gelmekteydi. Halimous, Atina'nın 6,4 km uzağında kıyıda yer almaktaydı (bugünkü Atina Havalimanı'nın yakınlarında). Geçmişinden ve eserindeki siyasi atıflardan Thoukydides'in oligarşik eğilimli bir aristokrat olduğunu söyleyebiliriz.

Peloponnesos Savaşı'nın patlak verdiği 431'de, Atina Meclisi'ne girecek yaşta olmasından ve 420'lerin sonuna doğru vebaya yakalanmış olabileceğinden (yaptığı semptom tanımları tecrübe edip de yazılacak kadar detaylıdır), *demos* (oy hakkı tanınmışlar) tarafından *strategos* olarak seçilmesi dışında Thoukydides hakkında çok az şey söyleyebiliriz. Kuzey Ege'deki Amphipolis'teki kuşatmayı kaldırması için gönderildiğinden büyük Spartalı komutan Brasidas tarafından saf dışı bırakıldı. Ardından Atinalılar tarafından Trakya'ya sürgüne edildi. Muhtemelen 390'ların başındaki ölümüne değin sürgünde kaldı. *Demos* tarafından haksızlığa uğradığını düşünen, hayalleri suya düşmüş eski bir general olarak orada zeytin ağaçlarının altında rahat bir sürgün geçirdiğini ve bugüne kadar kaleme alınmış en büyük tarih eseri konumundaki *Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi*'ni kaleme aldığını hayal edebiliriz.

Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi

Thoukydides, *Tarih* eserine 431'de Peloponnesos Savaşı çıkar çıkmaz başladığını söyler bize. Haklı olarak "büyük bir savaş olmasını bekliyordu." Savaştan sağ kalanlarla konuşarak, önemli belgeleri toplayarak, söylevleri not ederek ve mevsim mevsim seferlerin doğru kronolojisini oluşturarak tamamen profesyonel bir yaklaşımla yazdı eserini. Tarihçi Dr. G. B. Grundy, Thoukydides'in ayrıca Syrakousai'ı ziyaret ettiğini ve 413'teki Atina mağlubiyetinin hemen

1 Yazar, burada bir hata yaparak *deme* (δῆμοι) yerine *medes ifadesini kullanmıştır*. Orijinal metinde yer alan *medes* ifadesi *deme* ile değiştirilmiştir. -ç.n.

sonrasında Sicilya Seferi'nin muharebe meydanlarını gezdiğini de düşünmüştür. Kendisinin de ortaya koyduğu gibi Thoukydides salt hafızadan ziyade, "zahmetli araştırmaya" güveniyordu.

Herodotos'un, 5.283.320 Pers askerinin Yunanistan'ı istila ettiği gibi absürt abartılarla meramını anlattığı yerde, Thoukydides genellikle inanılabilir haraç miktarları ya da gemi ve asker sayıları verir. Herodotos'un Ionia İsyanı tarihi, Homeros'un Troia Savaşı'nın tarihi gibi, objektif tarihsellikten ziyade daha çok edebiyat ve ahlak dersleriyle ilgilidir. Öte yandan Thoukydides'in (onun verdiği başlık bilinmese de) *Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi*, Ranke'nin "*wie es eigentlich gewesen ist*" (gerçekte nasıldı) sözündeki anlayışa uymak için çok uğraşmıştır. Eserinin tuzu biberi olan kelimesi kelimesine aktarılmış söylevlere dair, Thoukydides "gerçekte söylenenlerin genel özüne olabildiğince yakın" yazmaya çalıştığını yazar.

Thoukydides'i diğer Eski Yunan yazarlarından, özellikle de Homeros ve Herodotos'tan ayıran, insan güdüsüne yönelik oldukça modern yaklaşımıdır. Geleneksel doğaüstü açıklamaları tamamen bir kenara bırakmıştır; tanrıların, rüyaların, alametlerin ve lanetlerin hikâyeleri kaybolmuştur. Bunların yerine, Atinalıların, Spartalıların ve kendi müttefiklerinin eylemleri; korku, açgözlülük, cehalet, fırsatçılık, aptallık, şöhret arzusu, zafer arzusu, pazarın savunulması, bazen idealizm ve insanların yüzyıllar boyunca uğruna savaşa gittikleri tüm gerçek dürtüler tarafından harekete geçirilmiştir.

Bu eser, Eski Çağ'da profesyonel bir asker tarafından kaleme alınmış birkaç eserden biridir (diğer ikisi Ksenophon ve Iulius Caesar'dır). Savaşın acınası yanı hakkında nadiren yorum yapsa da (III. kitapta, felaketle sonuçlanan bir Aetolia görevinde yitirilen yüz yirmi gencin "Atina'nın tüm savaşta kaybettiği en iyi adamlar" olarak yazılmasının dışında), eseri bir tragedya olarak okunabilir ve okunmalıdır da.

Asıl trajik olan bu büyük eserin 411'deki olayları anlatırken VIII. kitapta aniden kesilmesidir. Üstelik aynı cildin başlarında, Atina'nın 404'teki feci boyuttaki nihai yenilgisinden bahsederken. Herhalde büyük eserini şu cümleyle bitirmiş olmayı istememiştir:

“Tissaphernes Ephesos’a varır varmaz Artemis’e kurban verdi.” Şayet sekizinci kitaptan başka kitaplar varsa da günümüze ulaşmadılar.

Eserden Çıkarılacak Ders

Thoukydides’in, siyaset ve demokrasinin sınırlarına, özellikle III. kitapta geçen Korkyra’daki *stasis*’in (iç savaş) dehşeti ve insanlığın ilerleyişini kısır kanallardan aşağıya, intikam için yeni yöntemlerin sürekli keşfedildiği bir tür mutlak cehenneme doğru yönlendiren savaşın ahlaki açıdan yıpratıcı etkisine dair söyleyecek nice kıymetli şeyi vardır. Kudret ve hakkaniyet kimi zaman örtüşse de birbirlerinden tamamen ayrı şeyler olduklarını öğretir.

Thoukydides III. kitapta büyük eserinden çıkarılacak dersi şöyle açıklıyor:

Barışta ve bollukta devletler ve bireyler daha sağlıklı düşünürler zira kendilerini aniden ortaya çıkan amansız zorluklarla boğuşurken bulmazlar. Öte yandan, savaş günlük ihtiyaçların kolaylıkla karşılanmasını engeller. Bu yüzden de çoğu insanın karakterini talihleriyle beraber dibe çeken gaddar bir öğretmen olduğunu ispatlar.

Böyle bir olgu, tarihte defalarca görülmektedir. Savaş, insanlardan insanlığı alır. Kral Lear’ın dediği gibi insanlığı, “insanı hayvana yaklaştıran, yoksul, sefil bir kılığa sokar.” Otuz Yıl Savaşları’ndaki, Moskova’dan Dönüş’teki ya da Barbarossa Harekâtı’ndaki insanlık dışı manzaralar Thoukydides’in, insan doğası aynı kaldıkça değişmeyeceğine inandığı demirden savaş hukukuna tanıklık eder.

Lord Macaulay, Thoukydides’in Sicilya Seferi’nin başdüşmanı *hybris*’ten [kibir] bahsettiği *Tarihi*’nin yedinci kitabının insan elinin değmiş en büyük sanat yapıtı olduğuna inanıyordu. Thomas Hobbes, bütün eserin “soylu adamlar ve büyük hareketleri idare etmek zorunda kalanların için faydalı talimatlar” içerdiğini yazmıştı. Harvard’lı büyük Klasik Filolog John H. Finley, II. Dünya Savaşı’nın en karanlık günlerinde, Atina-Sparta mücadelesiyle Müttefik-Minver mücadelesini aynı kefeye koymuştu. “Silahlı milliyetçiliğin zirve

yaptığı bir dünyada”, bütün nesillerin geçmişin büyük yazarlarını okuması gerektiğini çünkü hepsinin bu büyük yazarlarda atalarının gözden kaçırdığı ya da üzerinde durmadığı bazı nitelikleri bulacağını yazmıştı. Bu açıklamasında Thoukydides’in özel bir yeri vardı.

Melos Diyaloğu

Thoukydides, 416’daki kötü şöhretli Melos Diyaloğu’nda doruğa çıkan ve asıl konusunun devletlerarası ilişkilerin özündeki ahlaksızlığın olduğu realpolitik kavramını icat etmiştir. Elbette, objektif yaklaşma iddiasına rağmen Thoukydides’in birebir aktarılan söylemler gerçekte ne ölçüde kendi görüşünü ne ölçüde konuşmacıların görüşlerini temsil ettiğini bunca zaman sonra tam olarak ölçmek imkânsızdır. Fakat Atinalılar ve Meloslular, o dönemin zarif retorığı için bile dikkat çekici bir yalınlığa, belagat ve edebi niteliğe sahiptir.

Ege’deki güçsüz Melos Adası 416 yılının yazında Atina’nın büyük deniz gücünün insafına kaldığında bunu kastetmişti. Fakat Atina saldırmadan önce, generalleri adaya elçiler gönderip imparatorluğun haraç ödeyen bir vasalı haline gelmelerini teklif ettiler. Halk meclisinde konuşmalarına müsaade edilmeyen Atinalı elçiler, durumu *magistratus*’lara² ve oligarklara, Thoukydides’in V. kitabında anlattığı uzlaşmaz şekilde sundular:

Güçlü yapabildiğini yapar ve zayıf takip eder. Size, imparatorluğumuzun çıkarı için burada olduğumuzu ve şimdi söyleyeceğimiz şeyin şehrinizi korumak adına olduğunu göstereceğiz. Size zahmet-sizce hükmetmek istiyoruz ve ortak menfaatimiz adına başınıza bir şey gelmesini istemiyoruz.

Meloslular cevaben tarafsızlık teklif etseler de Atinalılar küçümseyerek yanıt verdiler: “Düşmanlığınız bize zarar vermez. Arkadaşlığınız tebaamız için zayıflığa, nefretiniz ise gücümüze delalettir.” Meloslular yok edilmelerinin Atinalıların diğer tebaalarına tehlikeli bir mesaj göndereceğini söylediğinde, muhatapları aslında durumun tam

2 Eski Yunan ve Roma’da yüksek devlet memurları. —ç.n.

tersi olduğunu savundu. Zira Atina emperyalizmi, tebaası halkların sevgisinden ziyade korkusuna dayanıyordu. Meloslular tanrıların haklı olanların yok edilmesine razı olmayacağını savunduğunda, şu alaycı karşılığı aldılar: “Biz, anlaşıldığı kadarıyla tanrıların ve görüldüğü kadarıyla da insanların doğa yasaları gereğince hâkimiyetlerini güçleri yettiği ölçüde genişlettiğini düşünüyoruz. Bu yasayı biz yapmadık, ilk kullanacak olanlar da biz değiliz.”

Meloslular Atinalıların taleplerini reddettikten ve bağımsızlıkları için savaşmaya karar verdikten sonra, Thoukydides “Atinalıların ele geçirdikleri tüm yetişkin Melosluları nasıl öldürdüğünü, kadın ve çocukları da köle yaptığını” açık açık anlatır ve ilave eder “ardından adayı kendileri için aldılar ve beş yüz yerleşimci gönderdiler.” Atina emperyalizminin zalim gerçekliği işte böyleydi. Bütün erkek nüfusu kılıçtan geçirilen tek şehir Melos değildi.

Sicilya Seferi

Atina'nın Melos, Skione ve başka yerlerdeki zulmüne misilleme, hikâyesi VI. ve VII. kitaplarda anlatılan Sicilya Seferi olarak geldi. Thoukydides'in eserindeki en uzun sefer anlatısıdır. Kitapta, tamamen farklı bir eser olarak kaleme alınmasının planlandığına dair birtakım deliller mevcuttur. Thoukydides, yapıtının önceki bölümlerinde 427'de Lakhes komutasındaki başarısız Sicilya Seferi'nden bahseder fakat on bir yıl sonra:

Atinalılar, Lakhes ve Eurymedon'un komutasındakinden daha büyük bir kuvvetle Sicilya'ya yelken açmaya ve başarabilirlerse ele geçirmeye karar verdiler. Adanın büyüklüğü ve hem Hellen hem de diğer sakinlerinin sayısı hakkında pek bilgi sahibi değillerdi. Neredeyse Peloponnesoslulara karşı verdikleri savaş büyüklüğünde bir savaşa girdiklerinin farkında değillerdi.

Thoukydides, istihbarat faaliyetlerindeki başarısızlığı seferin varlıklı komutanı Nikias'tan (aslında mecliste seferin aleyhinde konuşmuştu) ziyade Atina halkına mal eder. Bu, bazı tarihçilerin iddia ettiği

gibi milyonlar arası bir sınıfsal dayanışma mıydı yoksa sefer çılgınca bir özgüvenle kendinden geçmiş bir *demos* tarafından mı üstlenilmişti? Kuşkusuz seferin ana taraftarı, Thoukydides'in de şahsen tanıdığı düşünülen klasik Yunan tarihindeki en sebatsız, mağrur, karizmatik, pervasız ama inkâr edilemeyecek kadar zeki adamlardan biri Genç Alkibiades'ti. Atinalılar, güya Syrakousai'nin hâkimiyetinden kaçmaya çalışan Sicilyalı müttefikleri Segestallılara yardım etmek için yola çıkmışlardı. Fakat Thoukydides'in açıkça belirttiği üzere, Atinalıların asıl istediği tüm adayı kendi egemenlikleri altına almaktı. Seferle itiraz etmesine rağmen Nikias'ı, Alkibiades'i ve ihtiyar fakat maceraperest Lamakhos'u seferin üç komutanı olarak atadılar.

İradesine karşın atanınca Nikias, bu sefer tüm seferin yüz *trireme*'lik ve beş bin *hoplit*'lik (piyade) devasa bir girişim olması gerektiğini savundu. Sefer fikrinin çekiciliğini meclis nezdinde baltalamayı umuyordu ancak önerisi genel bir beğeniyle karşılandı ve bu nedenle tam tersi sonuç verdi. Thoukydides'in kaydettiği gibi "aleyhinde oy vererek hamiyetsiz gözükmek için karşı çıkan herkes sessiz kaldı." Sonuç, müttefik kuvvetler ve paralı askerler de dâhil olmak üzere yüz otuz dört *trireme* ve beş bin yüz *hoplit*'ten müteşekkil Atina'nın topladığı en büyük donanma ve ordu oldu. 415 yazında her birinin başında birer *strategos* olmak üzere üç filo halinde yelken açtılar.

Sicilya'ya vardıklarında Atinalılar, söz verdikleri gibi seferin masraflarını karşılayamayan Segestallılar tarafından kandırıldıklarını hemen anladılar. Ardından üç general sonraki adımın ne olacağına dair aralarında tartışmaya başladılar: Nikias, Segestallıların Silenus şehrindeki düşmanına saldırmak ve Atina'ya dönmek, Alkibiades Syrakousai'a karşı bir Sicilya ordusu oluşturmak ve Lamakhos ise doğrudan Syrakousai'a saldırmak istiyordu.

En nihayetinde, Alkibiades'in büyük ölçüde başarısızlığa uğrayacak planını izleyen Atinalılar, Naksos ve Syrakousai ortasındaki Katana'da ordugâhlarını kurdular. Kıyıdaki düzensiz çarpışma, Syrakousai süvarilerinin Atina hafif piyadesine saldırıp ilk kanı dökmesiyle sonuçlandı. 415 kışında Atinalılar Syrakousai'ye kanlı bir saldırı düzenlediler. Syrakousai ordusunu Katana'ya saldırması için tuzak

kuran Atinalılar bir şafak baskınıyla Syrakousai'nin büyük limanına girip Olympia Zeus Tapınağı'nın karşısındaki direnek noktasını ele geçirdiler. Syrakousai ordusu döndüğünde Atinalıların elli, Syrakousailıların iki yüz adam zayıat verdiği iyi planlanmış bir çarpışma başladı. Zafer için bastırılmadı. Zira nedendir bilinmez Syrakousailıların çok sayıda süvarisinin bulunmasına rağmen Atinalılar Sicilya'ya süvari getirmemişti. Ertesi gün, Nikias kışı geçirmek için Katana'ya döndü ve Atina'dan ivedilikle süvari gönderilmesini talep etti. Bu esnada Syrakousailılar şehrin etrafına ikinci bir duvar ördüler ve büyük limanın girişine, sualtına sivri kazıklar yerleştirdiler.

414 baharında, Atinalıların başarısızlıkla sonuçlanacak Syrakousai kalesi Megara'ya saldırılarına, Orta Sicilya'daki Kentoripa'yı zapt edip ateşe vermelerine ve şaşılacak şekilde Atina'dan atsız gelen iki yüz süvariye tanıklık etti. Nikias'ın ertesi sabah Syrakousai'a gerçekleştirdiği sürpriz saldırı, bir kez Atinalıların stratejik bir noktayı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Ancak Lamakhos çarpışmada öldürülmüştü. Ardından Nikias, artık sonunun yaklaştığı görünen şehri kuşatmaya başladı.

Alkibiades Sparta'daki sürgününde ev sahiplerine Atinalıların önce Sicilya, Kartaca ve İtalya'yı ele geçireceklerini, ardından da Peloponnesos'a dönüp burayı yakıp yıkacaklarına dair planlarını ifşa etti. Bu felaketin önüne geçmek için Sparta yetenekli amirali Glypos'u ufak bir kuvvetle Syrakousai'a yardıma gönderdi.

Gylippos Sicilya'nın kuzey kıyısındaki Himera'da karaya çıkar çıkmaz, Atina karşıtı muhtelif şehirlerden gelen bin yedi yüz kişilik bir kuvvet saflarına katıldı. Yıldırım saldırısıyla, tam da şehrin sakinleri barış teklif etmeyi düşünüyorken Syrakousai'a vardı. Atinalılar öyle şaşırdılar ki Gylippos şehre sağ salım girebildi. Gelecek birkaç hafta süren çatışmalarda Gylippos, Atinalıların şehri almasını engelleyen duvarlar ördü ve kuşatmayı kaldırdı. Şehrin dışındaki su kaynağıyla bağlantısı kesilen Nikias'ın durumu umutsuz görünmeye başlamıştı. 414 yılının kışında Atina meclisine gönderdiği habere durumunu izah ederek artık kuşatan değil kuşatılan olduğunu söyledi ve takviye kuvvetler için yalvardı.

Oysa Gylippos uyanık ve becerikli bir komutandı. En başından beri bu seferi istemeyen Nikias ise tedbirli ve sınırları yıpranmıştı. Spartalılar üstünlüğü ele geçirdikçe, tarafsız kalanlar Atinalıları değil de Spartalıları desteklemeye başlamıştı. Atinalılar, gözü pek General Demosthenes komutasında büyük bir seferi kuvvet göndermeye karar verdiklerinde bile işin seyri değişmedi. Kuşatma makinelerinin Syrakousai dışında örülmüş surlara yaptığı saldırılar, Spartalıların ve Syrakousai müttefiki diğer Sicilyalıların kuşatma makinelerini ateşe vermesiyle bertaraf edildi. Gözü pek bir gece saldırısında Demosthenes kanatlardan yaptığı bir hamleyle surların bir kısmını indirmeyi başarsa da sonunda Atinalılar ağır zayıatlarla dağıldılar.

Çok sayıda gemileriyle üstünlük açıkça Atinalılarda olsa da şehir surlarının dışındaki bataklıkvari düzlükte kurulu ordugâhlarındaki hastalık moral bozukluğuna neden oldu. Demosthenes'in Katana ya da Thapsos'a geri çekilme tavsiyesini reddeden Nikias, Syrakousai'ın yarı-kuşatmasını sürdürmeye kararlıydı. Nihayet fikrini değiştirdiğinde ve askerlerine gemilere binmelerini emrettiğinde askerlerin iyiye yormadığı bir Ay tutulması gerçekleşti. Hümanist Thoukydides böyle batıl inançlardan hiç hazzetmese de Atina seferi kuvveti için vahim sonuçlarını tam olarak kaydetti.

Feci bir deniz muharebesi yenilgisinden sonra Atinalılar, kanatlarından ve arkalarından taciz eden düşmanla Katana'ya çekilmeye çalıştılar. Demosthenes'in kuvvetlerinin irtibatı kesilmişti, neredeyse imha ediliyordu ki teslim olmaya zorlandı. Ertesi gün, Nikias ve askerleri Gylippos'a teslim oldular. Askerleri susuzluktan deliye dönmüşlerdi, akıntının geldiği yerde katledilen yoldaşlarının kanıyla akan Assinaros Nehri'nde susuzluklarını dindirdiler.

Atinalıların çok azı Katana'ya ve emniyete kaçmayı becerebilmişti ancak Thoukydides'in sürükleyici anlatısı iki seferi kuvvetin de ezici çoğunluğunun savaşta nasıl katledildiğini, idam edildiğini (Nikias ve Demosthenes de dâhil), köle yapıldığını ya da mağaradan bozma zindanlarda donarak öldüklerini anlatır. Atina'nın gücü sonuza kadar kırılmıştı, onunla birlikte Yunanistan'ın gücü de.

ALKIBIADES

MÖ yak. 452-404

ROBIN WATERFIELD

Atinalı Alkibiades her ne kadar yer aldığı nice çarpışmanın sadece bir-kaçını kaybetmiş, muharebe meydanında yetenekli bir komutan olsa da özellikle muharebelerin öncesi ve sonrasında sergilediği diplomasi, uzlaşma, askerleri için maddi kaynak sağlamak gibi konularda parladı. Savaş sanatının, genellikle tarihçiler tarafından göz ardı edilmiş bu yanları Peloponnesos Savaşları'nda durumun unutsuz gözüktüğü anlarda bile yıllarca Atinalıları umutlarını canlı tutmuştu.

Alkibiades'in sözde ihaneti üzerine çok şey yazıldı çizildi. Memleketine (ya da iktidarı elinde tutabileceği haline) öyle ya da böyle sadık olduğunu düşünmek daha makuldür. Onunla ya da onsuz, Atina Peloponnesos Savaşı'nı (431-404) kaybetmeye mahkûmdu ancak onsuz MÖ V. yüzyılın son çeyreğinin Atina tarihi kesinlikle bu kadar renkli olmazdı.

Büyüklük, Alkibiades'in kaderinde vardı. 452'den önce bir tarihte kadim Atina'nın en varlıklı ve en güçlü ailelerinden birinde doğmuştu. Babasını erken yaşta kaybedince, Atina siyasetinde yirmi yılı aşkın liderlik eden Perikles tarafından vesayet altına alındı. Alkibiades vasisinin yerine geçebilirdi ancak içkiciliğiyle, her iki cinsiyetle girdiği sayısız ilişkisiyle ve neredeyse kutsal şeylere küfre varan tavırlarıyla kepaze eğlence düşkünü hayatı, saklamadığı hırslarına sürekli ket vuruyordu.

Kamusal Yaşama Giriş

Alkibiades, Atina ve Sparta arasındaki Peloponnesos Savaşı'nın erken yıllarında rüşünü kazandı. Çocukken bile hırsını ve kibrini gösteriyordu. Tek bildiği şey harp sanatı olduğu için, onu yüceltecek sahada olmak için de savaşı seçti. Savaşın erken dönemlerinde birkaç muharebede yer aldı fakat ilk büyük darbesi geçici barış zamanında çatışma çıkarmak oldu. Yarım asırlık soğuk savaşın ve on yıllık savaşın ardından 421'de Atina ve Sparta ateşkes ilan etti. Bu, Alkibiades'i ve diğer açgözlü Atinalı politikacıları rahatsız etti. Atina elli yıldır bir deniz imparatorluğuydu. Bu sayede şehir zenginleşmiş, Yunanistan'ın en güçlü devleti haline gelmişti – en azından müttefikleri ve kara savaşındaki üstünlüğüyle Sparta'nın dengiydi. Alkibiades imparatorluğun istikrarını korumasının yanı sıra em memleketinin zenginleşmeye devam etmesini hem de kendisine daha büyük bir meşgale alanı açmak istiyordu.

Tarafların her ikisinin de vaatlerini yerine getirecek konumda olmadığı için Atina ve Sparta arasındaki barış kırılgandı. Alkibiades'in fırsatı, 420'de Atina'daki bir zirve toplantısında geldi. Toplantı, Atinalılar yetkililer, Spartalı temsilciler ve onların Atina'yla mı yoksa Sparta'yla mı ittifak yapacaklarına karar verememiş komşuları katılmıştı. Alkibiades'in retoriği öyle etkiliydi ki Spartalı temsilcilerin tümüyle itibarını sarstı. Atina hemen Argos ve diğer Peloponnesos şehirleriyle ittifaka girdi.

Kapısında böylesi bir tehditle Sparta, Argos'u ve diğer muhalif Peloponnesos kentlerini geri almak için askeri müdahaleye mahkûmdu. Sparta mevcut dostlarına güvence vermek ve dostluklarını kaybetmemek için acele ederken, Atina'nın on *strategos*'undan biri olarak seçilen Alkibiades, 419 yılının çoğunu Peloponnesos'ta gezerek Atina-Argos İttifakı'nı güçlendirerek ve diğerlerini ittifaka katılmaya ikna ederek geçirdi. Esas gayesi, Sparta'nın en güçlü müttefikleri Korinthos'u Peloponnesos İttifakı'ndan çekilmeye ikna etmektir. Korinthos Körfezi'nin batısındaki Atina mevzilerini güçlendirdi ve Argos'u kara yoluyla Korinthos'u tehdit etmesi için ikna

etmeye çalıştı fakat Argos sınırında Sparta'nın gözdağı vermesi bu teşebbüsü caydırdı.

Fazla başarı gösteremediği için Alkibiades 481'de tekrar *strategos* seçilmedi. Söz konusu iki taraf arasındaki savaş olduğunda, sadece müttefiklerin kararlılığını güçlendirmede faaliyet gösteren bir elçi olarak yer aldı. Sparta Mantinea Muharebesi'nde Atinalılar, Argoslular ve diğerlerinden oluşan birleşik kuvveti ezip geçti. Atina İttifakı dağıldı ve tüm muhalif şehirler Sparta saflarına geçti. Alkibiades'in Peloponnesos siyaseti başarısız olsa da Spartalıları yenilginin eşiğine getirmesiyle, her şeylerini tek bir muharebede riske atmaya zorlamasıyla ve muharebe Atina'dan uzakta gerçekleştiği için Atina'yı ciddi bir tehlikeye sokmadan gerçekleştirdiği için böbürlenebiliyordu.

Sicilya Seferi

Atina ve Sparta kuvvetleri Mantinea'da çarpışmış olsa da iki taraf da bunu göz ardı etmeyi ve yıpranmış barış anlaşmasını korumayı denemeyi üstü kapalı biçimde kabul etti. Alkibiades'in başka planları vardı. Bilhassa Peloponnesos'taki eylemlerinden dolayı siyasi düşmanlarıyla mücadele ettikten sonra, 416 itibarıyla Atina'daki katı siyasetçilerin lideri olarak ortaya çıktı. Buna ek olarak 416'daki Olimpik oyunlarda saygın dört atlı araba yarışında yedi takıma girme ve birinci, ikinci ve dördüncü gelme gibi benzersiz bir başarıya ulaştığında büyük bir şöhrete kavuştu. Atina'daki nüfuzunun zirvesindeydi.

Atina İmparatorluğu daha çok Ege'deki şehirlerden meydana geliyordu fakat pek çok Atinalı uzun süredir batıya, Sicilya ve Güney İtalya'nın Yunan şehirlerine doğru genişlemeyi umut ediyordu. Her şeyden önce burada hububat boldu ve Atina sürekli yiyecek sıkıntısı yaşıyordu. Bahane, 416-415 kışında Sicilyalı ufak şehir devletlerinin Atina'dan tüm adayı hâkimiyeti altına almak isteyen Syrakousai'ya karşı yardım istemesiyle geldi.

Meclisteki münazara fazlasıyla kişisel ve hiddetli olmasına rağmen nihayetinde Alkibiades kazandı ve iki general dostu Nikias ve

Lamakhos ile birlikte sefere komuta etmesi için seçildi. Armadanın büyüklüğü Atina'nın sadece Syrakousai'ı dizginlemeyi değil, adada güçlü bir varlık tesis etmek istediğini de gösteriyordu. Her ne kadar Syrakousai Sparta müttefiki olsa da Atinalılar Sparta'nın denizaşırı bir sefere gönülsüz olduğunun farkındaydılar. Ayrıca başarılı olacaklarından şüphe ettirecek bir sebep yoktu.

Fakat sefer için yelken açmadan birkaç hafta önce korkunç bir alamet şehri salladı. Tek bir gecede şehirdeki çok sayıda *herme* (Herme's'in sakallı başı ve dikili *phallos* ile kişileştirilmiş kara taş bloklar) tahrif edilmişti. Bu, en korkunç saygısızlıklardan biriydi ve komplo gibi kokuyordu. Neden yapıldığı bile meçhuldü. Sarhoşun birinin yaptığı eşek şakası mıydı yoksa siyasi bir amacı mı vardı? Peşi sıra başlayan soruşturma, duyulan korkunun kontrolden çıkmasıyla cadı avına dönüştü. Soruşturma bunun şehirde kutsallara karşı edilmiş tek küfür olmadığını ortaya çıkardı. Aristokrat erkekler ara sıra, bazı ritüelleri bağlamı dışında sülûk ehli olmayan bir kitlenin önünde gerçekleştirerek en kutsal ve gizli ritüellerinden Eleusis Gizemleri'yle dalga geçmekteydiler.

Alkibiades kesinlikle ikinci olaya dâhil olmuştu fakat dehşete düşmüş Atinalılar bu iki skandalı öyle bir karıştırdılar ki Alkibiades ve çevresindekilerin *herme*'lere yapılan saldırıya karıştığı yaygın kabul haline geldi. Alkibiades'in hırısı iyi bilinmekteydi ve amacının demokrasiyi, dar bir oligarşiyle ve hatta tiranlıkla değiştirmek olduğu sanılıyordu. Bu yüzden, armada bu kara bulutların altında gönderildi.

Seferin birinci amacı olabildiğince Güney İtalyalı ve Sicilyalı şehrini kendi taraflarına çekmekti. Alkibiades'in müzakere yeteneğiyle Atinalılar makul bir başarı elde ettiler. Ancak ardından Atina'dan görevli bir gemi, Alkibiades'i komutadan almak ve Atina'ya yargılanmaya götürmek için geldi. Alkibiades gemiye atladı fakat düşmanın kalbine yerleştiği Sparta'ya yelken açtı. Bu esnada memleketinde Atinalılar ona lanet ettiler, tüm varlığına el koyup gıyabında idam cezasına çarptırıldı.

Sparta'da ve Sardeis'te

Alkibiades'in lehine konuşacak olursak, Sparta'da kaldığı süre zarfında memleketine çok az zararı dokundu. Spartalılara Syrakousailılara yardım etmeleri yönünde tavsiyede bulunduğu bile yalnızca ufak bir kuvvet gönderdiler. Atina mağlubiyeti Alkibiades'in tavsiyesinden değil, Atinalıların beceriksizliğindendi. Ayrıca Spartalılara, yılda birkaç defa istila etmeye dayalı eski taktikleri yerine Atina'ya yakın kalıcı bir tahkimat kurmaları yönünde tavsiye verdi. Eski taktiğin amacı, Spartalılarla karada baş edemeyen Atinalıların genelde hayatını zorlaştırmak ve tarım faaliyetlerini tehdit etmekte. Spartalılar tavsiyeye uyarak Dekeleia'yı tahkim ettiler fakat bu, bir süredir düşündükleri bir taktikti. Dolayısıyla Alkibiades'in hain olarak katkısı azdı.

Alkibiades iki yılını Sparta'da geçirdi. Bu, onun için sessiz bir dönemdi fakat ardından Sparta krallarından biriyle arası açıldı (söylentilere göre karısını baştan çıkarmıştı) ve başka bir yere gitmeyi uygun buldu. Pers Kralı'nın Küçük Asya'nın merkezindeki satrapı Tissaphernes'in gitmeye karar verdi karar verdi. Persler uzun süredir savaşın kıyısında geziniyorlardı. Küçük Asya'daki Yunan şehirlerinin, vasalları olduğunu öne sürüyorlardı ve altmış beş yıl önce onları kaybettiklerinden bu yana geri almak için kulis yapıyorlardı. Savaşa girmeye hazırlardı, hangi tarafı gözleri tutarsa o tarafı finanse etmeye kanaat getirdiler. Pers desteği olmaksızın Atinalıları denizde mağlup edecek donanmayı kuramayacaklarını bilen Spartalılar ümitsizce yardımlarını istiyordu. Atinalıların da onlara ihtiyacı vardı çünkü 413 itibarıyla Sicilya'da binlerce adam ve bütün donanmalarını kaybetmişlerdi. Dahası, bu facianın ardından en önemli tâbi devletlerden bazıları imparatorluklarından ayrılmış ve Atinalıları gelirlerinden mahrum bırakmışlardı.

Küçük Asya'daki ikametinin başlarında Alkibiades, Tissaphernes'in ve kuzeyde Pharnabazos'un kıyıdaki Yunan şehirlerinin Atina hâkimiyetine karşı ayaklandırmalarına yardımcı oldu. Bu, Spartalı kralın kendisine karşı düşmanlığını köreltirken aynı zamanda Pers satraplarına kendisini sevdirmesini sağladı. Fakat Atinalılar şaşılacak

bir hızla donanmalarını yeniden inşa ettiler ve Ege'deki harekât üssü Samos'a vardıklarında, asi devletlerin yaratacağı potansiyel kan kaybını önlemeyi başardılar.

Bu noktada Alkibiades bir kez daha yurduna yardım etti. Persler bir taraf seçmek zorundaydılar, Sparta doğal tercihleriydi. Bunun tek sebebi yalnızca Sicilya felaketinin Atina'nın gücünün kırması değildi aynı zamanda V. yüzyıldan bu yana Perslere karşı direnişin başını Atina'nın çekiyor olması vardı. Ancak Alkibiades, her iki tarafı da birbirine karşı kullanmasını ve sonunda üstün gelen tarafı seçmesi gerektiğini söyleyerek Tissaphernes'i iki tarafa isteksiz bir destek vermeye ikna etti.

Tissaphernes, Alkibiades'in tavsiyesini dinledi ve Atinalılar bir nebze umutlandılar. Alkibiades bu fırsattan istifade ederek Samos'taki Atinalı komutanlarla gizli bir uzlaşma arayışına girdi. Onları, eğer Atina'daki yetkileri geri verilirse Persleri Atina tarafında savaşa sokabileceğine inandırdı fakat Alkibiades'e lanet etmiş ve onu ölüme mahkûm etmiş mevcut rejimle mümkün değildi. İlk şartı, rejim değişikliydi.

Atina aristokrasisinde demokrasiye karşı yaygın bir husumet olsa da ne Samos ne de Atina'daki genel kanı böyle değildi. Yine de Samos'taki oligarklar bir darbe oluncaya dek Atina'da ortalığı karıştırmaya devam ettiler. 411'de demokrasinin yerini "Dört Yüzler" olarak bilinen oligarşi aldı. Bu darbenin başarıya ulaşmasındaki en büyük ve tek neden, Alkibiades'in söz verdiği Pers yardımı ile savaşın olabildiğince çabuk bitme ihtimaliydi. Çoğu insanın bilmediği şey ise aslında Alkibiades'in bunu becerememiş olmasıydı. Perslere hem uzun zamandır ellerinde olmayan kıyı bölgelerini hem de Fenike donanmalarıyla Küçük Asya kıyılarında devriye gezme hakkı vermeyi vaat etmişti. Atinalı oligarklar ilk koşulu kabullenmeye hazırlanırken ikincisini kesin bir dille reddettiler.

Göreve İade, İkinci Düşüş ve Ölüm

Atinalı oligarkların "Dört Yüzleri" tesis etmekteki asıl amaçları savaş hızla bitirme isteği değil, sadece kararlı oligarklar oldukları

içindi. Fakat Samos'taki birlikler demokrat kaldılar. Liderleri de savaşı mümkün olduğunca çabuk bitirme niyetindeydi. İşin ironik yanı Alkibiades'in sürgününün kaldırılması için çağrı yapan onlardı ve Pers yardımı vaadine kanmışlardı. Atina donanması, Atina'ya dönüp demokrasiyi yeniden tesis etmek istiyordu ancak Alkibiades onları yapmamaları konusunda uyardı. Bu hamlenin Doğu Ege'yi Spartalılara karşı savunmasız bırakacağını biliyordu ve bir iç savaş tehlikesinden korkuyordu.

Ancak Alkibiades oligarklardan ayrıldı ve sadece Atina'daki daha ılımlı bir rejimle uzlaşabileceğini söyledi. Atinalılar, bir savaş lideri olarak Alkibiades'in güçlerine o kadar inanmıştı ki Atina'daki Dört Yüzler'in çöküşüne neden olan ana nedenlerinden biri buydu. Alkibiades tekrar Atina'nın sevgili oğlu olmuştu fakat eve hemen dönmeyi tercih etmemişti. Resmi bir mevkisi olmasa da Ege'deki Atina kuvvetlerinin etkileyici liderlerinden birisiydi ve bu kuvvetleri en iyi biçimde kullandı.

411 yılının sonu itibarıyla Spartalılar Ege'ye, daha da önemlisi Hellespontos'a egemenlerdi. Atinalıların uğrattığı ufak yenilgilerin üstesinden gelmekte başarılı olmuşlardı ve Hellespontos'u kontrol etmeleri Atina'dakilerin açlık çekeceği anlamına geliyordu. Klasik dönemde Atina, bereketli Karadeniz Bölgesi'nden ithal edilen tahıl ve diğer ürünlerde hiçbir zaman kendi kendine yetmedi. Spartalı egemenliği, Atina İmparatorluğu'nun hoşnutsuz üyelerini de ayırmaya teşvik etti. Her ayrılış Atina için daha büyük bir darbeydi zira çok ihtiyaç duydukları gelirlerini kaybediyorlardı.

Fakat 410'da Alkibiades, Kyzikos Deniz Muharebesi'nde Sparta donanmasının yok edilisinde etkin rol oynadı. Hem doğuya hem de batıya açılan limanlarıyla Kyzikos, Propontis'te [Marmara Denizi] kritik öneme sahip bir Atina toprağıydı. 410 başlarında Sparta Generali Mindaros ve Pers Satrabı Pharnabazos komutasındaki müşterek bir kara-deniz harekâtıyla düşürüldüğünde, Atinalılar bu kaybı kapatmak zorunda olduklarını aksi takdirde hububat sıkıntısı yaşayacaklarını biliyorlardı. Fakat bölgede sadece kırk gemileri olduğu için derhal Ege'den en tecrübeli komutanlarıyla birlikte takviye

kuvvetler istediler. Atinalılar birkaç hafta içinde, Spartalıların seksen gemisiyle başa çıkacak seksen altı gemi getirdiler.

Atinalılar karanlıktan faydalanarak Kyzikos'a yelken açtılar. Bu sayede Mindaros gerçek sayılarını bilemeyecekti. Ardından Prokonnesos Adası'nda [Marmara Adası] demirlediler. Alkibiades tüm balıkçıları adada alıkoydu zira planları için gizlilik çok önemliydi. Sabah yağın yağmur altında Kyzikos'a doğru yola çıktılar ve kuvvetlerini dörde böldüler: Alkibiades, Theramenes ve Thrasyboulos denizde kaldı. Khaireas ise kara kuvvetlerinin komutasına verildi.

Alkibiades kırk gemiyle beraber Kyzikos'un batı limanına yelken açtı. Mindaros bunun Atina'nın Hellespontos donanması olduğunu sandı, yemi yuttu ve tüm kuvvetleriyle harekete geçti. Alkibiades sahte ricatla Sparta donanmasını Artake burnuna çekti. Arkadaki yükseltilerin ardında Atina donanmasının geri kalanı gizleniyordu. Doğru an geldiğinde Alkibiades gemilerini çevirirken Theramenes ve Thrasyboulos da yükseltilerin arkasından çıktı. Mindaros'un tuzaktan kaçacak zamanı vardı fakat bu zaman Kyzikos'a güvenle dönmesine yetmezdi. Bunun yerine Pharnabazos'un ordusunun bulunduğu Kleri'ye ilerledi.

Alkibiades, Mindaros'u takip etti ve gemilerinin bazılarını yok etti. Göğüs göğse mücadele kıyıda başladı. Atinalıların karadaki adamlara karşı suda çarpışması kendileri için dezavantajdı. Bu yüzden, Thrasyboulos Alkibiades'i desteklemeye gelirken Theramenes daha batıda karaya çıktı ve kuvvetlerini Khaireas'ın kuvvetleriyle birleştirdi. Bu kara ordusu tam zamanında yetişip Alkidibades ve Thrasyboulos'un askerlerini yenilgiden kurtardı. Çetin çarpışmadan sonra Pharnabazos askerlerine geri çekilme talimatı verdi. Kısa bir süre sonra da Mindaros öldürüldü ve cesaretlerini kaybeden Spartalıların gemilerini terk edip kaçtılar. Geride kalan Spartalıların, Kyzikos'u terk etmeden tipik kısa bir mesajı gönderecek vakitleri vardı: "Gemiler kaybedildi. Mindaros öldü. Askerler açlıktan kırılıyor. Ne yapacağımıza dair hiçbir fikrimiz yok."

Sonraki üç yıl boyunca Alkibiades, Atinalılara Hellespontos'un kontrolünü verecek birçok çarpışmayı yönetti ya da bu

çarpmışlarda yer aldı. Sicilya felaketine ve Atina'daki siyasi muhalefete rağmen rüzgârın yönü değişmişti. Alkibiades sayesinde Atina üç koca yılda toparlandı ve artık nihai zafer için umut edeceği daha fazla şeyi vardı. Öyle ki Kyzikos'tan sonra Sparta'dan gelen barış teklifini reddettiler.

Başarılarıyla neşelenen Alkibiades'in 407'de Atina'ya dönüşü muhteşem oldu. Şehrin kurtarıcısı olarak övgüyle karşılandı. Kendisine yönelik bütün suçlamalar düşürülmüş, lanetler kaldırılmış, mülkü de iade edilmişti. Doğal olarak *strategos* seçildi. Kısa süre içinde Samos'a, Spartalılara karşı savaşı sürdürmesi ve asi şehir devletlerini Atina egemenliğine sokması için gönderildi. Fakat şimdi karşısında bir dengi vardı: Sparta'nın yeni komutanı Lysandros. Lysandros sadece çok yetenekli bir stratejist ve taktisyen değildi, ayrıca Atina'nın düşüşünü tertiplemesi için İran'dan gönderilen Pers Kralı'nın oğlu Kyros'un da sevdiği bir isimdi. Lysandros, Alkibiades'in maddi kaynak sağlamak için gitmesinden faydalanarak Notion Deniz Muharebesi'nde onun vekilini yenilgiye uğrattı. Alkibiades misilleme yapamayacak denli güçsüzdü. Harekete geçemeyişi, Atina'daki hasımlarının düşmanca tavırlarının dozunu artırabilmesine neden oldu ve 406'da göreve iade edilmesinden birkaç ay sonra bir kez daha sürgün edildi.

Bu kez, Trakya Khersonesos'unda [Gelibolu Yarımadası] kendi mülküne çekildi. Mülkünden çok uzak olmayan Aigospotamoi'daki son muharebeden önce Atinalı generallere tavsiyeler verdiği muhtemelen uydurma bir hikâyeye dışında savaşta başka hiçbir rol oynamadı. Bu tavsiye kulak ardı edildi. Savaş kaybedildi ve imparatorluk yıkıldı. 404'te Atina'da kıtlık baş gösterdi ve yalnızca birkaç hafta sonra, hala bilinmeyen nedenlerden dolayı Alkibiades Phrygia'da öldürüldü.

KSENOPHON

MÖ yak. 430 - yak. 354

ROBIN WATERFIELD

Atinalı Ksenophon, Pers Kralı'nı devirmek ve yerine kardeşini geçirmek için talihsiz bir seferle doğuya giden "On Binler" olarak anılan Yunan paralı askerlerinin liderlerinden biri olarak nam salmış üretken bir yazardı. Seferin günümüze ulaşan tek kaydı ona aitti. Bu, aynı zamanda dünyanın bir sefere tanıklık ederek kaleme alınmış ilk anlatısıdır. Askeri kariyer kısa olsa da inzivaya çekildikten sonra komutanlık tecrübesini aktarmayı sürdürdü ve sefer anlatısında da gördüğümüz kendisinin ve diğer generallerin işbaşındaki betimlemeleriyle bir liderlik teorisi geliştirmesine yol açtı. Bu fikirler diğer eserlerde de karışımıza çıkmaktadır. Bu yüzden Ksenophon'un önemi yalnızca uygulamacı değil, aynı zamanda da bir kuramcı olmasından ileri gelmektedir.

Ünlü sefer iki yıl (401-399) sürdü. Ksenophon, On Binler'den geriye kalanlarla birkaç yıl daha paralı asker komutanı olarak kalmaya karar verdi. Küçük Asya'da Spartalıların yanında önce Perslere karşı ardından da kısa bir süreliğine Yunan ana karasında yine Sparta adına memleketi Atina dâhil diğer Yunan devletleriyle savaştılar. Ancak o zamana değin Sparta yanlısı tutumu ve demokrasi karşıtlığı yüzünden Atina'dan sürgün edilmişti.

Ksenophon hali vakti yerinde Atinalı bir ailede dünyaya gelmişti. Atina süvarilerinde hizmet edecek kadar varlıklıydı. Muhtemelen

Otuz Tiran'ın kısa ama zalim iktidarının (404-403) Atina'da güvenliği sağlamasına yardım etmiş ve Sokrates'le de bu dönemde tanışmıştı. 403'te hiç de hoşuna gitmediği demokrasinin yeniden tesisi, Pers Kralı II. Artakserkses'in küçük kardeşi Kyros'la doğuya gitme fikrini retikledi. Paralı askerlik kariyeri 394 ya da 393'te son buldu ve sonrasında Batı Peloponnesos'ta Skillous'taki mülklerinde Sparta himayesi altında kibar bir çiftçi olarak yaşadı. Tarihten, avcılık, mülk idaresi ve süvari komutası gibi teknik konulara kadar geniş bir yelpazeye sahip eserlerinin çoğunu Skillous'ta geçirdiği yirmi yılda yazdı. Bir noktadan sonra Atinalılar sürgün cezasını kaldırdıysalar da Atina'ya dönme yi tercih etmedi ve kalan günlerini Korinthos'ta geçirdi.

Anabasis

Kyros belli aralıklarla Küçük Asya'daki Pers bölgelerinin komutasını aldı fakat fazlasını istiyordu. Pers tahtını ağabeyinden almaya karar verdiğinde Yunan askerlerini toplamaya başladı. Çünkü Yunan askerleri, dünyadaki en iyi bilinen, en iyi teçhizata sahip ve Peloponnesos Savaşı (431-404) sayesinde en deneyimli askerlerdi. Planları meyvesini vermeye başladığı 401 yılı itibarıyla Yunan dünyasının her köşesinden on bin altı yüz Yunan *hoplit* (ağır teçhizatlı piyade) ve iki bin üç yüz *peltast* (hafif piyade) toplamıştı. İlaveten en azından bir bu kadar yerel asker de kendisi ve amcası Ariaaios'un komutasındaydı.

Doğuya yolculuk (*anabasis*, aşağıdan yukarıya doğru ilerlemek) zorlu değildi fakat Büyük İskender'den önce yapılmış en uzun yolculuktu. Kısmen rahat bir yürüyüşle yaklaşık 2.735 kilometre yol kat ettiler ve Artakserkses ile günümüzde Bağdat'ın batısındaki çölde kalan Kounaksa Köyü'nde karşı karşıya geldiler.

Artakserkses kırk beş bin kişilik bir orduya komuta ediyordu. Kralın askerlerinin çoğunluğu imparatorluğun dört bir yanından gelmiş piyadeler ve korku salan Pers okçuları olsa da bunun yanı sıra yüzlerce süvari ve düzinelerce tırpanlı savaş arabaları da vardı. Kyros'un otuz bin kişilik kuvvetinin çoğu muhtemelen Küçük Asya'dan geliyordu. Sayı üstünlüğü Artakserkses'teydi. Fakat bu durum Kyros'u

endişelendirmiyordu zira Yunanlar onun tarafındaydı. Kyros'un muharebe düzenini Yunanları sağ kanata, kendisi merkezde komutasına ve güvenilir yaveri Pers Ariaios da sol kanata yerleştirerek oluşturdu.

Düşman yaklaşık bir kilometre uzaklıktayken Yunanlar ilerledi. Normal adımla başladılar fakat *phalanks* şişmeye başladı ve geri kalanlar diğerlerini yakalamak için hızlandılar. Kısa süre sonra hepsi beraber ilerliyordu. Ancak Pers hattına ulaşmadan önce, Tissaphernes komutasındaki Pers sol kanadı dönüp kaçtı. Bu, bir sahte ricattı! Tissaphernes, Yunanları kalmaları gereken muharebe alanının dışına çekti. Oysa Artakserkses'i arkadan çevirip, merkezini kanatlardan sıkıştırmaları gerekiyordu.

Yunanların muharebe meydanının dışına çıkmalarıyla birlikte Artakserkses'in süvarileri peşlerinde piyadelerle taarruza kalktı. Kyros'un, Yunanların ilerlemesi yüzünden açıkta kalan sağ kanadını çevirmeye çalıştılar. Kyros'un bu tehlide iyi bir karşılık vermesi için hemen harekete geçmesi gerekiyordu. Kanatlarını açmış kartalın yer aldığı Pers kraliyet sancağını işaret etti ve elit süvarilerinin önüne düşerek doğrudan ağabeyine doğru aceleci ve düşüncesiz bir taarruza kalktı. Artakserkses'in süvari hattını yardılar fakat Kyros'un canı pahasına. Bu, her ne olursa olsun muharebenin kaybedildiği anlamına geliyordu.

Bu esnada Kyros'un, Ariaios komutasındaki sol kanadının da durumu hiç iyi değildi. Sürekli daha uzun Pers hattınca kanatlardan kuşatılma tehlikesi altında oldukları için dikkatleri bölünmüştü. Önce direnebilecekleri en etkili biçimde karşı koydular fakat Kyros'un öldürüldüğü haberi cesaretlerini kırdı ve önceki geceyi geçirdikleri noktaya kadar geri çekildiler. Yunanların yüklüklerinde çaresiz bir çarpışma başladı. Ordugâhı takip eden gözü pek siviller ellerine hangi silah geçtiyse yağmacı Perslere karşı kullandılar.

Yunanları çaresizliğe sürükleyen Kounaksa Muharebesi kaybedilmişti. Maaşlarını ödeyecek kimse yoktu ve düşman bölgesinin içlerinde kalmışlardı. Hizmetlerini Artakserkses'e sunmayı denediler fakat kabul görmediler. Teslim olmayı kabul etmeyenler Yunanların yurtlarına dönmekten başka çareleri yoktu. Fakat geldikleri

yoldan geri dönemezlerdi çünkü güzergâhları üzerindeki erzakları tüketmişlerdi. Öyle ya da böyle Karadeniz'in güney sahillerine doğru kuzeye yönelmek zorundaydılar. Ardından Byzantion civarındaki Yunan topraklarına doğru yol alacaklardı.

Kyros'un Küçük Asya'daki eski mevkiisini almak için yola çıkan Tissaphernes tarafından Kuzey Irak ve Güneydoğu Türkiye'nin dağlarında adım adım takip edildiler. Ara sıra ufak çatışmalar yaşansa da meydan muharebesine dönmedi. Zira Tissaphernes'in başka planları vardı. Önce Ariaios'u kendine yanına çekti, böylece Yunanları müttefiklerinden mahrum bıraktı. Ardından Yunan komutanların en yetkilisi Spartalı General Klearkhos'u iyi niyetiyle ikna etti ve kıdemli komutanların çoğunu müzakere yapmak üzere kandırdı. Ardından hepsini tutukladı. Babil'e gönderildiler ve öldürüldüler. Tissaphernes sadece bu hamlenin orduyu savunmasız hale getirmeye yeterli olacağını ummuş olsa da Ksenophon'u hesaba katmamıştı. Ksenophon Yunanları, kendisinin de dâhil olduğu yeni komutanlar seçmeye ve kuzeye doğru ilerlemeyi sürdürmeye ikna etti. Dağlardaki düşman kabilelerinin ve kış ikliminin Yunanları bitireceğinden artık emin Tissaphernes batıya, Küçük Asya'ya doğru devam etti.

Yunanlar kışın dünyadaki en engebeli, dağlık bölgelerinden birinden geçtiler. Ksenophon, elzem olmayan yüklerin ve öküzlerin çektiği hantal arabaların bırakılması gibi bazı zor ama gerekli kararlar aldı. İlerleyen aşamalarda adamlarına esirlerini bırakmayı dahi söyledi. Esirler köle olarak satıldıkları için paralı askerler için temel para kaynaklarından biriydi. Bu kararlar, kışın dağlarda bulması zor erzakların ve yemlerin idareli kullanımı için elzemdi.

On Binler sadece hava şartlarıyla değil, neredeyse karşılaştıkları her kabileyle de savaşmak zorundaydı. Ancak arazi hiçbir şekilde geleneksel Yunan hoplit taktiklerine uymuyordu. Ksenophon ve komutanları, Pers askerlerinin ve dağlardaki gerilla savaşçılarının bitmek bilmeyen tacizlerine dayanmak, bir yamaca ya da tepeye kurulmuş kaleyi zapt etmek, güçlü bir direnişe rağmen nehri geçmek ve vadilere sırtlarını vererek savaşmak için esnek olmaları gerektiğini kısa sürede öğrenmek zorunda kaldılar.

Karadeniz'e vardıklarında işler yoluna girmedi. İlk gördükleri andaki "Deniz! Deniz!" diye haykırışları Ksenophon tarafında hafızalara kazınacak şekilde kaydedilmiştir. Burada Yunan yerleşkeleriyle karşılaştılar ancak hala Yunan olmayan uzun bir kıyı şeridi vardı ve aslında en büyük kayıpları, bir hafta içinde yaklaşık bin kişinin çarpışmada öldüğü Bithynia'da gerçekleşti. Byzantion'a ulaştıklarında, Kounaksa'dan bu yana binlerce Yunan paralı asker ve orduyu izleyen sayısız sivil kaybedilmişti.

Daha da önemlisi, ordunun Karadeniz'deki motivasyonu hayatta kalmaktan kâr etmeye dönüştü. Açgözlülüğün etkisiyle ordu tekrar ufak parçalara ayrılmaya başladı. Karşılaştıkları her Yunan kasabasını ötekileştirdiler. Doruk noktası Byzantion'a saldırıp kısa süreliğine ele geçirmek oldu. Ksenophon onları kendilerine getirmeye dek bu sürdü. O zamanlar Yunan dünyasının efendisi konumundaki Spartalılar, doğal olarak ya ortadan kaldırılmalarını ya birbirinden farklı memleketlerine dağılmalarını ya da kendi amaçlarına hizmet etmelerini istiyorlardı. İkincisini daha da yeğliyorlardı.

Spartalılara Hizmet

Yolculuğun sonunda Ksenophon, paralı askerlerin birçoğunun en güvendiği ve saydığı general oldu. Hatta Sinop'e ulaştıklarında ve askerler tek bir komutan altında işlerin daha yolunda gideceğini düşündüklerinde seçtikleri isim Ksenophon'du. Fakat Yunan dünyasına geri döndüklerinde, Ksenophon diplomatik kanallarla aralarındaki kıdemli Sparta subaylığına yolunu yaptı. Bu bölüm, sefere sağladığı esas katkısı özetlemektedir. Ksenophon, farklı hedeflerin, etnik farklılıkların, disiplinsizliğin, açgözlülüğün ve hayal kırıklığının neden olduğu olası ayrışmalar karşısında, morallerini yüksek tuttu ve işlerin sarpa sarmasını önlemişti.

Adamlarının bazıları Byzantion'dan sıvışıp memleketlerinde döndü, fakat Ksenophon binlercesini 400-399 kışında, Odrysyalı-Thrak Savaş Beyi Seuthes altında hizmet etmek üzere yanına aldı. Seuthes, bölgedeki en güçlü hükümdar olma amacıyla günümüzde Kuzey Yunanistan ve Bulgaristan'da kalan bölgedeki şahsi topraklarını

genişletiyordu. Bu seferin sona ermesiyle birlikte Sparta ve Persler arasındaki pamuk ipliğine bağlı barış bozuldu ve savaşa tutuştular. Bu yüzden Spartalılar, Ksenophon'un adamlarını istememekten vazgeçtiler ve Tissaphernes'i Küçük Asya'dan defetmeye çalışırken onlara iş teklif ettiler. Eski Atina İmparatorluğu'nun yerine, kendilerine ait daha geniş bir imparatorluk koymayı hedefliyorlardı.

Ksenophon ve On Binler'den arda kalanlar sonraki üç yılı önce Thibron ve daha sonra Derkylidas altında çarpışarak geçirdiler. *Birlik ruhları [esprit de corps] ve tecrübeleri* onları Spartalıların en kıymetli birimi haline getirdi. Fakat sadakatleri Sparta'dan ziyade Ksenophon'a ve kendilerineydi. Lakin savaş, Sparta krallarından II. Agesilaos 396'da gönderilinceye dek iyi gitmedi. Özellikle büyük boyutta dalavereler çevirebilen çok yetenekli bir taktisyen ve stratejistti. Kuzeyde Pharnabazos'a ve Küçük Asya merkezlerinde ise Tissaphernes'e karşı kayda değer bir sefer yönetti. Bu başarılarından biri, Tissaphernes'i Sardeis dışında büyük bir muharebede yenilgiye uğratmasıydı. Daha sonraları Ksenophon Agesilaos hakkında met-hiyelerle dolu bir biyografi yazacaktı.

Tissaphernes gözden düştü ve Artakserkses'in buyruğunca suikasta uğradı fakat Agesilaos'un Küçük Asya'yı ele geçirme hayalleri, Perslerin Sparta'dan yaka silken kıta Yunanistan'ında akıllıca dağıttığı paralar yüzünden suya düştü. Siyasetçiler rüşvetle satın alındı, askerler finanse edildi ve Yunan şehir devletlerinden oluşan bir koalisyon Sparta'ya karşı savaşa girdi. 394'te Agesilaos ve Ksenophon'un da dâhil olduğu adamları Küçük Asya'dan tehlikenin daha büyük olduğu yurda çağrıldı. Ksenophon'un, Spartalıların Yunan koalisyonuna karşı çarpıştığı muharebelere katılıp katılmadığını bilmiyoruz. Buna, koalisyona memleketlisi Atinalılar da dâhildir. Fakat 394'teki korkunç Koroneia Muharebesi'nde yer aldığını biliyoruz. Hemen akabinde ise Ksenophon'un kısa askeri kariyeri sona erdi.

Komuta Teorisi

Liderlik, hem Ksenophon'un eserlerinde tekrarlanan bir konuydu ve hem de IV. yüzyıl entelektüelleri arasında çok tartışılan bir

meseledir. Ksenophon'un geliştirdiği liderlik teorisi, doğudaki seferde edildiği tecrübelerinin ve gözlemlerinin sonucudur. Bu teori bir dereceye değin şöyle açıklanabilir:

Üstlerden ve astlardan oluşan herhangi bir teşkilatın ilk ilkeleri, astların itaatkâr, üstlerin ise iyi liderler olmasıdır. Bu, aslında aynı madalyonun iki yüzüdür, zira tek gerçekte itaat gönülden olanıdır ve iyi bir lidere gönülden itaat edilir. İyi bir liderliğin özü bilgidir. Daha açıklayıcı bir şekilde ifade edecek olursak astların iyiliği için nasıl çalışılacağının ve bunun nasıl anlaşılacağının bilgisidir. Gerçek lider bir diktatör olmaktan, sadece kendi servet ve makamını artırmaktan ve toplumun kaprisleriyle bir yerlere çekilen bir demagog olmaktan, kendi sürüsünün iyiliğini düşünen bir çoban gibidir. Gerçek bir lider, yönetmekle yönetilmek arasındaki dengeyi bulan kişidir.

Ksenophon'a göre başarılı hükümdarlar, tebaalarının ihtiyaçlarını onlardan daha iyi bilirler. Aristokratik bir özgüven burada büyük üstünlük sağlar ve Ksenophon'a göre iyi liderler doğalarının ve iyi yetiştirilmelerinin birleşimidir. Kuşkusuz bu, herkesin harcı değildir. İyi liderler timsallerle yönetirler, tebaalarının ortak yararını ve güvenliğini sağlamanın yollarını tasarlarırken esnek ve yaratıcı olduklarını, saldırganlık ve haksızlıklara karşı koyabilecek güçte olduklarını gösterirler. Elbette "iyi" muhtelif organizasyon yapıları arasında farklılık gösterebilir. Ev halkı için iyi olan ordu için olmayabilir. Fakat genel anlamda, bir lider topluluğunu büyötmek ve geliştirmek için çalışır.

Bu, askeri bağlamda bir liderin hem askerlerinin güvenliğini sağlayıp onlara maaş ve erzak temini garantisi vereceği hem de askeri kapasitelerini artırıp muharebe meydanında başarılı olmaları için elinden geleni yapacağı anlamına gelir. En kadim askeri bağlamalarda, ayrıca yurtlarına daha zengin dönecekleri anlamına da gelir. Dolayısıyla bir lider, askerlerine kâr edecekleri yağma olanakları sağlamak ile yükümlüdür. Astların geliştirilmesinin etik bir boyutu da vardır. Tüm Yunan siyaset kuramcıları, insanlardaki ahlaki gelişmenin esas olarak toplumsal bir ortamda, başkalarıyla etkileşime girerek mümkün olduğuna inanıyordu. Bu nedenle askeri ortamda, iyi bir general kendi disipliniyle ve hatta özverisiyle askerlerine örnek

olur. Böylece askerleri de disiplini, açgözlülükle hareket etmemeyi, aşırıya kaçan veya uygunsuz talanlar yapmamayı öğrenirler.

Böyle bir lider tebaası için hemen cazip bir hale gelir. Bu yüzden ona saygı duyarlar, onurlandırır ve itaat ederler. Gönüllü itaat en iyisidir, fakat acil durumlarda mecburiyetten, öykünmeden ya da utanç duygusunda veyahut görev bilincinden kaynaklanabilir. İdeal olan bir liderin astlarını eğitmek için övgü ve mükâfatı kullanmasıdır. Gelgelelim kimi zaman cezalandırma bir gerekliliktir. O halde diyebiliriz ki bir üste edilen itaatin dikey erdemi aslında astlara disiplin aşılamanın bir yoludur. Yatay erdemi ise diğerleriyle birlikte çalışabilmektir. Böylece, Ksenophon'un özellikle askeri başarılarında kıymetini büyük bir açıklık ile ortaya koyduğu moral faktörü yükselir.

İyi bir liderin daha hususi özelliklere ihtiyacı vardır: Cesaret, (Yunan generaller sadece taktisyen değillerdi, ayrıca en ön saflarda çarpışırldı) zekâ, taktik ve stratejik kabiliyet, disiplin, adanmışlık, kurnazca davranma yetisi, adamlarına erişebilme, güçlü ve zayıf yönlerini bilme, yabancılarla uzlaşabilme ve genel anlamda iyi bir iletişim becerisi. Bu niteliklerin arasında en önemlisi disiplindi. Zira iyi bir Sokratesçi olarak Ksenophon, disiplini başkalarına iyi davranma becerisi veya onlara disiplin aşılama da dâhil olmak üzere tüm erdemlerin temeli olarak görüyordu. Öte yandan yetersiz liderler, ahlaki kesinliğin gücünden ve kararlılıktan yoksundur. Baskı ve gönüllü sadakat arasındaki doğru dengeyi bulmayı beceremezler. Kişisel hırslarıyla hareket ederler ve adamlarına hata yaptıklarını söyleyemezler. Bunun yerine düşüncesizce verilen vaatlerle onları satın alıp orduda kamplaşmaya neden olurlar ve tanrılar tarafından gönderilen işaretleri göz ardı ederler.

Ksenophon, kusursuz bir liderin dahi tüm astlarının gönüllü itaatiyle yükseldiğini düşünecek kadar naif değildi. Fakat iyi bir lider vaktini adamlarına disiplin aşılama, rekabet yaratmakla ve erdemlerini geliştirmekle geçirmek için hazırlıklı olmalıdır. Bu esnada, askerlerden gelen belli ölçüde olumsuz tepkiler pekâlâ bir liderin bekleyeceği bir şeydir ve liderliğin tüm tehlikeleri gibi yeteneklerini kullanarak üstesinden gelebilmelidir.

MAKEDONIALI II. PHILIPPOS

MÖ 382-336

ROBIN LANE FOX

Makedonia Kralı II. Philippos, kadim Yunan dünyasının gördüğü en büyük askeri mucit ve ordu eğitmeniydi. Yeni model ordusu Tunâ'dan Güney Yunanistan'da Sparta'ya, günümüzde Dubrovnik civarında kalan bölgeden Karadeniz'in batı kıyılarına kadar uzanan bir coğrafyayı ele geçirdi. Philippos usta bir taktisyen ve muharebede cesur bir liderdi. Yeni ordu modeli oğlu tarafından korundu ve İskender'in Asya'daki büyük zaferlerinin esas sebebiydi. Philippos'un ordu birlikleri sonraki yüz elli yıl boyunca Yunan ordusunda egemen kaldılar. Kendisi, Hellenistik savaş sanatının kurucusudur.

Philippos'un dehası hala muzaffer oğlu İskender'in şöhretinin gölgesindedir. Öte yandan Philippos, çağdaşı tarihçiler bakımından da şanssızdır. En üretkenleri Khioslu Theopompos (yak. 387-320) bir süre Philippos'un Makedonia'daki sarayında yaşadı fakat bile isteye Philippos'un savurganlığı, ahlaksızlığı ve maiyetindekilerin sözde hovardalığı hakkında yazdı. Philippos'tan "Avrupa'da böyle bir adam daha doğmamıştır" diye bahseder fakat bu yorumu bile düşmanca olabilir. Bu eseri, sadece sonradan verilen referanslar sayesinde biliyoruz ancak Philippos'un seferleriyle ilgili en iyi kısa kaynağımız Iustinus'un (MS yak. 350) Latince yazdığı *Epitome Historiarum*'un temelini oluşturur. Theopompos uzun tarih eserinin başlığını,

Philippos'un önemine atfen *Philippika* olarak belirlemiş olsa da bir askeri tarihçi değildi. Philippos'un savaş anlatıları için çok daha sonraları Yunan *strategemata'sına* ve kısa anekdotlara (bilhassa Pol-yainos'un kine MS yak. 162) ve kaynakları meçhul ve görgü tanıklarına dayanmayan Sicilyalı Diodoros'un kısa ikincil anlatısına göz gezdirmek zorundayız. 1977'de bulunan büyük mezar kesinlikle Philippos'a aittir. Makedonya'daki Vergina'da bulunan mezar dönemin silahlarını ve genç uşaklarıyla kralı avlanırken gösteren büyük bir duvar resmini de ortaya çıkardı. Diğer arkeolojik buluntular Philippos'un askeri reformlarını ve tercih edilen teçhizatı anlamamıza yardımcı oldu.

Kral Philippos'un Askeri Kariyerinin Başları

Philippos, Kuzey Yunanistan'daki Makedonia Krallığı'nın komutasını 359 yılında büyük bir kriz döneminde aldı. Selefî kral bir çarpışmada öldürülmüştü ve krallığın batı yakasının büyük bir kısmı muzaffer Illyrialılar tarafından istila edilmişti. Yirmi üç yaşındaki Philippos başta daha genç yeğenin naibiydi. Muhtemelen 356'ya kadar kral olmadı. Genç Philippos önce Illyrialılara akabinde ise 360 yılında Yunan şehir devleti Thebai'a rehin olarak verilmişti. Bu süre zarfında dönemin en büyük Yunan komutanlarını, özellikle de Epaminondas'ı ve süvarileri ile kırk sıra derinliğindeki piyade düzenleriyle meşhur Thebai ordusunu yakından gözlemleme fırsatı oldu. İyi eğitilmişti ve Makedonia hükümdarı olarak temel süvari ve piyade birliklerini yeni bir şekilde kullandı. Süvari bu iş için özel uzun mızraklarla taarruz edecekti. Sıra dışı şekilde donatılmış piyade ise dört nala saldıran atlıların "şoku ve dehşetiyle" yarılmış düşmana karşı ilerleyecekti.

Kuzey ve kuzeybatıdaki komşu barbar kavimlere karşı kazandığı zaferlerden (359-358) sonra Philippos, surlarla çevrili Yunan şehirlerine ve krallığının doğu sınırının ötesindeki noktalara harekâtlar düzenlemeye başladı. Kuşatma makineleri selefî krallardan mirastı fakat bunları geliştiren Philippos'un mühendisleriydi. Philippos, bu

kuşatma makinelerini 357-354 yılları arasında kuzeydeki en az otuz iki Yunan şehrine karşı kullandı. Bunların arasında ayrı bir öneme sahip dört kuşatma vardı: 357 Amphipolis, 356 Potidaia ve Pydna, 354 Methone (Philippos kuşatma sırasında bir mancınıktan fırlatılan ok sebebiyle gözünü kaybetmiştir). Bu fetihler atlar için kulanışlı sulak tarım arazileri verdi. Philippos ise bu arazileri süvari olacak Makedon yerleşimcilere tahsis etti.

354/353'ten 348 yılının haziran ayına değin Philippos, Thebalıların ve Thessalialıların daha önceki davetine icabet ederek Orta Yunanistan'da daha güçsüz Phokis'e karşı yürüttükleri "Kutsal Savaş"a girdi. 352'de Thessalia'da, Krokion Ovası'ndaki büyük bir zaferden sonra Philippos, büyük bir muharebeden kaçınarak savaşı usta bir diplomasi yeteneğiyle sonlandırdı. Bu esnada, doğu sınırlarındaki büyük Yunan şehri Olynthos'u ele geçirdi ve yerle bir etti. Şehrin surları Philippos'un kuşatma makinelerine bir sene dayandı, ta ki şehir içeriden ihanet uğrayıncaya dek. Harabeleri, MÖ IV. yüzyıl Yunan şehir planına ait elimizdeki en iyi korunmuş örneklerdir. Philippos'un askerlerince fırlatılan ve üzerinde hakaretler yazan ok, mızrak gibi silahlar bu harabelerden çıktı.

Bariştan Savaşı

346 yazında her zamanki diplomat tavrıyla Philippos, kuzeydeki birçok kuşatması sırasında karşısına aldığı Atina'nın da aralarında olduğu Yunan şehir devletlerinin çoğuyla barış yaptı. Ancak Makedonya'nın barbarlara karşı kuzey ve doğu sınırlarını güvence altına almasının yalnızca geçici bir tedbir olduğunu biliyordu. En büyük fetihleri burada, Yunanistan'ın ötesinde yatar. Günümüzde Philippos'u daha çok Atinalı demokrat hatip Demosthenes'in düşmanca söylevlerinde görsek de at sırtında geçen yirmi üç senesinin on üçü barbar düzlüklerinde ve dağlarında geçti. Bunları sadece ufak anekdotlar sayesinde öğreniyoruz.

Gittikçe merkezileşen daimî ordusu kışın bile sefere çıkmasını mümkün kılmıştır. Bugün hemen hemen Bulgaristan'a tekabül

eden Trakya'nın geniş düzlükleri, uzun kargılarla (*sarissai*) donatılmış safları sık piyadeleri ve dört nala koşan süvarilerinin taktikleri için oldukça elverişliydi. Philippos bunları Trakya ve Batı Asya'nın geniş düzlüklerini düşünerek tasarlamıştı.

En azından 350'lerin sonlarından beri nihai amacı, Asya'daki eski Pers İmparatorluğu'nu istila etmektir. Bir istila için Avrupa ve Asya arasında kalan Hellespontos'un kontrol altına alınması gerekiyordu. Atinalılar, devletlerinin tahıl tedarikinde hayati öneme sahip bir güzergâh olduğu için burayı açık tutmuşlardı. Philippos, Atinalıların Hellespontos'un kontrolünü ellerinde tutmak için savaşıyorlardı biliyordu. Atina'nın güçlü uzun surları ve imkân dâhilinde büyük bir donanması vardı. Philippos'un donanması hala çok küçüktü ve Atina'nın surları geliştirilmiş kuşatma makinelerine, kuşatma kulelerine ve ok fırlatan makinelerine rağmen aşılamazdı.

354'te kuzeybatıya, Illyria'ya içlerine doğru yürüdü ve 341'den 339'a kadar Thrak kabilelerinin süvari ve hafif piyadelerine karşı seferdeydi. Tuna Nehri'nin doğu ucuna bile ulaştı. 340 yılının haziran ve eylül aylarında, Propontis yakınlarında iki önemli Yunan şehri Perinthos ve Byzantion'u kuşattı fakat ikisi de büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı. Byzantion'a saldırması, Byzantion'un Orta Yunanistan'daki eski müttefikleri Thebai'yle bozulan ittifakına zarar verdi.

339 sonlarında Philippos Orta Yunanistan'a, sonunda ona karşı birleşmiş Thebailılarla ve Atinalılarla savaşmaya döndü. Philippos, içten içe bu savaşın hep en büyük sınavı olacağını düşünmüştü. Kış başlarında Orta Yunanistan'a beklenmedik bir güzergâh üzerinden giren Philippos'un ordusu, ufak bir Boiotia kasabası Khaironeia yakınlarında konakladı. Kış boyu süren diplomasi girişimleri sonuçsuz kalınca son çare olarak ovada savaşmaya karar verdi. 22 Ağustos 338'de aldatici piyade manevraları ve oğlu İskender'in komutasındaki süvari kanadının etkili hücumuyla zor bir zafer kazandı. Khaironeia Muharebesi, daha sonra ozanların söyleyeceği gibi özgürlük için ölümcül bir darbeydi. Makedonia krallarının Yunan şehir devletleri üzerinde yüz elli yıldan fazla sürecek hâkimiyetlerinin habercisiydi.

Philippos'un, Atinalılar ve Thebailılar komutasındaki büyük Yunan ordusuna karşı son zaferi muharebelerinin tekrar inşasında ki sorunu ortaya koymaktadır. Alanın mevkisi, Kephissos Nehri ve Boiotia'daki Khaironeia akropolisi arasında kalan dar düzlük olarak saptanmıştır. Her iki taraf da aylardır beklemekteydi ve Yunan ordusu ancak 338 yılının ağustos ortasında muharebe düzenine geçmişti. Bölgeyi, Philippos'un süvarilerinin kanatlardan yapacağı manevraları alan bırakmamak için seçmişlerdi. Nehir ve tepeler Thebai ordusunun sağ kanadını, Atina ordusunun da sol kanadını korumaktaydı. Hatları yarılırsa, Kerata Geçidi Yunan ordusuna güneydoğuya açılan bir kaçış güzergâhı sağlıyordu.

Philippos'un ordusunun büyüklüğüne dair her zamanki gibi çelişken iki kaynağımız var. Biri sayıca az olduğunu iddia ederken öteki otuz bin piyade iki bin süvarisi olduğunu öne sürer. Tahminen altmış binden fazla asker çarpışmıştı ki bu Orta Çağ Batı Avrupa'sında görülmuş muharebelerin hepsinden çok daha büyüktür. Savaşa dair tek genel bakışımız, üç yüz yıl sonra gelen Diodoros'un kısaltılmış versiyonudur. Mezkûr kaynak, Philippos'un sol kanadındaki süvarilerin İskender komutasında, Yunan piyadelerine etkili bir taarruz gerçekleştirdiğini kaydeder. Polyainos'un muhafaza ettiği anekdotlar, Philippos'un piyade *phalanks*'ının aldatıcı bir manevrada bulunduğunu aktarır. Ricat eder gibi gerileyip bugün gözükmeyen yüksek bir tepeye yönelirler. Atina piyadesi düşünmeden Philippos'un peşine düştüğünde şöyle bağırıldığı rivayet edilir: "Atinalılar zafer kazanmasını bilmiyorlar!" Akabinde Philippos geri çekilen *phalanks*'ına durmasını emreder ve aralıksız *sarissai*'larıyla ileri marş komutu verir. Manevranın bu kadar kontrollü bir şekilde yapıldığını kabul etmek zor olsa da Yunan hattının bir kısmının yarılmasını ve etkileyici süvari taarruzunu açıklar.

Anekdotların ve birbirleriyle çelişen kaynakların birleşimi neredeyse tüm Eski Çağ savaşlarını ve onları gün yüzüne çıkarmakta yaşanan problemlerin tipik sorunudur. Genel bir bakışa sahip olup bunu hemencecik yazan kimse yoktu. Muharebedekiler sadece göğüs göğüse mücadelede etrafında olanları biliyorlardı. Khaironeia'daki

savaş meydanı arkeolojik olarak mezar yerlerini doğrulamıştır. Makedon sol kanadındaki höyük kremasyona uğramış cesetler, mızrak uçları ve muhtemelen ölen Makedonlular için kullanılan sikkeler içermektedir. Anıtsal taş aslan, muhtemelen Kutsal Thebai Takımı'na (eşcinsel çiftlerden oluştuğu söylenmekteydi) ait iki yüz elli dört bedenin bulunduğu bir diğer toplu mezarın yerini gösterir. İskender'e karşı koyan Yunan sağ kanadındaki bu cesur adamların cesetlerinin görüntüsü Philippos'un ağlamasına neden olmuştu.

Philippos'un zaferini önce husumetinin devam ettiği Sparta'ya karşı bir harekât akabinde ise muhtemelen 337 yılında Illyria Seferi izledi. Ardından 336 yazında kıdemli komutanlarıyla Pers hâkimiyeti altındaki Asya'ya büyük bir istila harekâtı başlattı. Fakat 336 sonbaharında eski Makedonia başkenti Aigai'daki (Vergina) düğün kutlamaları sırasında öldürüldü. Suikast neredeyse kesin olarak Philippos'un çok eşliliğinden ve doğan ikinci oğlundan kaynaklanan ailevi hoşnutsuzlukla alakalıydı. Nerdeyse iki yıl sonra Philippos'un Asya'daki ilk adımlarını takip etmek ve bunu Hindistan'a, muhtemelen Philippos'un düşündüğünün daha da ötesine taşımak İskender'e kalmıştı.

Philippos'un Yeni Model Piyadesi

359'da Philippos'a, eski ve iyi bir süvari geleneğine sahip ufak bir krallık miras kalmıştı. Fakat bu krallığın, eğitimli veya merkezi piyadeleri, hafif piyadelerden oluşan destek birlikleri ya da basit kuşatma aletleri yoktu. Askeri reformları Makedonların değişen sosyal yapısına bağlıydı ve yarattığı askeri birimlere yeni isimler verdi. "Kraliyet Yaya Yoldaşları"¹ ya da "Kraliyet Kalkan Taşıyıcıları" gibi isimle, bu askerleri hususi olarak hizmet ettikleri yerel soylulara değil de doğrudan krala bağlıyordu. Ayrıca onlara, bitmek bilmeyen fetihlerinde kazandığı yeni topraklardan dağıttı ve sadakatlerini

1 Πεζῆταιροι (Pezhetairoi): Adını, yaya anlamına gelen πεζός (pezos) ve dost/yoldaş anlamına gelen ἑταῖρος (hetairos) kelimelerinin birleşmesinden alan Makedon piyade birliği. Yoldaşlar anlamına gelen ἑταῖροι (hetairoi) da Makedon elit süvari birlikleri için kullanılmaktaydı. -ç.n.

kazandı. Savaşlarda ele geçirilen esirler, genişleyen Makedonia'nın tarlalarında ve madenlerinde çalışan köleler haline getiriliyordu. Kraliyet piyadeleri artık seferler için kış da dâhil bütün yıl talim görüyordu. Geleneklere göre yazın hasat ayı seferler için uğursuz sayılıyordu zira Makedonların mahsulleri kaldırması gerekiyordu. Philippos'un yeni ordusu toprağa bağlı bu işten kurtulmuşlardı ve her ay savaşabilirlerdi.

Reformlar karmaşıktı ve mükelleşmesi için yıllar gerekiyordu. Merkezi, *sarissai* adında çok uzun kargılarla donatılmış meşhur *phalanks* düzenindeki piyadelere oluşan bir muharebe hattı planladı. *Sarissa*, asgari dört veyahut beş metre uzunluğundaydı ve iki sert ahşap parçadan meydana geliyordu. Tercihen kızılıç ağacından (*Cornus mas*) imal ediliyordu. Bu ağaç, hâlihazırda Batı Asya'daki Persler tarafından süvari mızrağı yapımında kullanılmaktaydı. Ahşap parçaları ortadaki metal bir boru bir arada duruyordu. Uçların biri, savunmada zemine sabitlemek için dikenliydi. *Sarissa* ancak iki elle tutulabiliyordu ve neredeyse yatay hale getirildiğinde ilk beş sıranın metal uçları en ön sıranın ötesine denk geliyordu. Orta sıralar *sarissa*'larını gelen ok gibi mühimmatları engellemek için yukarı doğru dik pozisyonda tutuyorlardı. Talimli manevralarla *phalanks sarissa*'sını dik tutup, geriye dön emriyle arka sıralara doğru indirip geri çekilebiliyorlardı. Trompetçilerin yönettiği yanlardan yapılan manevralar da mümkündü. Ayrıca *sarissa*'yla donatılmış bir *phalanks* durup dört yanından mızrak uçlarının çıktığı dikdörtgen şeklinde bir duvar oluşturabilirdi. Ön ve arka saflardaki askerler en iyi askerlerdi ve en yüksek maaşı alırlardı.

Sarissa'yla donatılmış piyade (en azından ön ve arka sıradakiler) bacak zırhı, metal miğferler (tepesi öne doğru kıvrılan Phrygia tipi miğferler popülerdi) kullanırlardı ancak gövde zırhları yoktu. Bir kayış yardımıyla boyunlarından ve sol omuzlarından sallanan küçük dışbükey kalkanları vardı. Nitekim ellerinin ikisi de kargıyı kullanırken lazımdı. Temel piyade birliği on sıradan birim olarak başladı ancak sonra sekizli ve on altılı şeklinde kısa sürede gelişti. Daha sonraki Yunan taktiknameleri temel birimi *phalanks*'taki

iki yüz elli altı asker (16 x 16) şeklinde tanımlayacaktı fakat bunlar kuramsal rekonstrüksiyonlardan da ibaret olabilirler. *Phalanks*, Makedonia'daki kantonlardan toplanan ve yerel prens ya da soylu tarafından komuta edilen kıtalardan (*takseis*) meydana gelmekteydi. Tahminen her *taksis* yaklaşık bin beş yüz adam gücündeydi ve en azı yedi *takseis*, muharebe gücündeki bir *phalanks*'ı oluşturuyordu.

Sonraki yazarlar bu *phalanks*'ları Homeros'un *Ilias* eserindeki Yunan savaş hatlarıyla kıyaslamışlardır ancak Philippos'un kaynağı Homeros değildi. Philippos, dikkatlice planlamış bir hattın parçası olarak tasarlamıştı. Keskin, ince kargı uçlarından oluşan uzun duvarı daha geniş temas alanıyla saldırganları uzaklaştırdı ancak en iyi verim düz zeminde hareket ederken alınıyordu. Daha büyük metal kalkanlar taşıyan, tepeden tırnağa zırhlı, mızrak ve kılıçlarla donatılmış iyi eğitilmiş Kalkan Taşıyıcıları savunmasız sağ kanadı kapatırdı. Philippos'un savaş planına göre üç bin kadarlardı ve İskender'in komutası altında Eski Çağ Tarihi'nin gördüğü en üstün askeri birimler haline geldiler. Ayrıca düşmanı kovalamada tehlikeliydiler ve engebeli ve sarp zeminlerde "özel harekâtlarda" da kullanılıyorlardı. Tahminen bu görevler esnasında esnekliklerini artırmak adına bazı zırh parçalarını çıkarıyorlardı.

Süvari Harbinde Yeni Bir Soluk

Onların sağında *phalanks*'ın solunda Philippos sivri uçlu bir düzende süvari konuşlandırmıştı. Makedon *Hetairoi* süvarileri kama düzeninde, Thessialı Yunan müttefikler ise main düzeninde konuşlanmıştı. Bu sivri uçlu düzenler, atlılar hemen liderlerine odaklandıkları ve liderler döndükleri zaman atlılarda döndüğü için dönüş hızını artırmıştır. Gözlemcilere göre kuşlar da böyledir ve böyle bir düzende uçarlar. Süvarinin üzengisi ve parmak kayışı yoktu. Kimi zaman vahşi hayvanların derisinden yapılan doldurulmuş eyer bezleri üzerine otururlardı. Bacakları sanat eserlerinde korumasız olarak gösterilir ve kalkan taşımazlardı fakat metal göğüs zırhları ve belden kalçanın ortasına kadar koruyucu deri "etek" giyerlerdi.

Miğferleri metaldendi ve Boiotia tipi gibi kenarları yivliydi. Yakın dövüş için kılıç taşırlandı. Bu, çok keskin korkutucu *kopis* daha çok kesmekte kullanılıyordu. Sağ ellerinde düşmanlarına karşı daha uzun bir menzil sağlayan *ksyston* adında iki ya da üç metre uzunluğunda uzun bir mızrak taşırlandı. Düşmanın üzengisi olmadığı sürece, yakın zamanlarda sinemada gösterilen Makedon savaşlarının rekonstrüksiyonun gösterdiği üzere *ksyston*'la cepheden bir saldırı yapılabilirdi. *Ksyston*'un uzun metal ucunu rakibin omzuna, köprücük kemiğinin hemen orasına saplamak en etkili yöntemdi. Dört-nala düşmanı geçerken saplanan mızrağı sapından çekip çıkarmak kolay değildi. Bu yüzden kullanıldıktan sonra süvari kılıcına ya da *kopis*'ine güvenirdi. Mızraklar önde, kama düzeninde bir saldırı genellikle düşmanı korku içinde dağıtmak için yeterliydi.

Bu süvari taarruzları kanatlardan saldırıya uğramaktan kaçınırken belli bir açıyla dönüp, hattın zaten yarılan merkezine saldırmaları için eğitiliyordu. Önceki Yunan orduları, süvariye sadece düşman süvarisine karşı ya da zaten kaçmakta olan piyadeleri kovalamak için kullanılıyordu.

Dengeli Bir Ordu

Denge ve çeşitlilik Philippos'un yeni savaş hattının ilkeleriydi. Th-rak ciritçilerin, Yunan sapancıların ve Giritli okçuların uzun men-zilli silah unsurunu eklemeleriyle tamamlanmış bir bütün oldu. Oklu mancınıkların burulma gücünü geliştirmek ve daha büyük, daha iyi kuşatma kuleleri için Yunan Thessalia'dan uzmanlar getirildi. Kovalama için köpekler bile kullanıldı. Öte yandan, binlerce damızlık kısrağ ıthal ediliyordu. En iyi savaş atlarına sahip olmak adına aygırlar muhtemelen kraliyete ait özel damızlıklarla dikkatlice çiftleştiriliyordu.

Philippos'un süvarilerine bizzat komuta etmesi hasebiyle çok sayıda ciddi yara aldı. Diplomasisi gibi taktikleri de genellikle kurnaz-caydı. Birliklerine hemen geri çekilmesini emreden mektuplarının iki kez Atinalı General Khares'in eline geçmesini sağladı. İlkinde,

ESKİ ÇAĞ'IN BÜYÜK KOMUTANLARI

Khares aldatılmış ve ona inanmıştı. İkincisinde ise yine hata yaparak mesaja inanmıştı. Philippos güzel bir çifte blöf oynamıştı. Ordusunun hareket kabiliyeti aşırı disipline ve talimlere dayanıyordu. Ordugâhtaki hizmetkâr sayısı çok az olmakla beraber ağır erzak çantaları ve çadırlarla yapılan cebri yürüyüşler oldukça sıkı. Söylenene göre, Makedonia'da yeni doğum yapmış kadınlar dışındakilere sıcak banyo yasaktı.

Philippos, nadiren savaşı muharebe meydanında bitirirdi. Bu, tipik bir Yunan alışkanlığıydı. Öte yandan Yunan olmayan kabilelerin dünyasında kralı ve maiyetindeki birkaç kişiyi kovalayıp yakalamak önemliydi. Philippos kilometrelerce dörtlü gidebilirdi. Bu alışkanlığı İskender'e de geçmiştir. Süvari ve piyadeyi yeniden dengelemesi, *sarissai*, şok taarruzları, menzilli birliklerin dizilimi ve uzun kovalamacalar geleneksel Yunan ordularının nezdinde savaşı onunla birlikte yeni ve korkunç bir deneyim haline getirdi.

BÜYÜK İSKENDER

MÖ 356-323

ROBIN LANE FOX

Büyük İskender, kadim dünyanın en büyük fâtihiydi. Üç muharebede devasa Pers ordularını yenmiş, Asya'daki imparatorluklarının batısında-ki ve ortasındaki kısımlarını ele geçirmiş askeri bir dehaydı. Akabinde, dünyanın ucuna ulaşmayı hedefleyerek Hindistan'a doğru bastırdı. Şahsi liderliği, stratejik gözü pekliği ve taktik becerisi ne Mezopotamya düzlüklerinde ne de Himalaya Dağları'nın zirvesinde aşılamamıştır. Yalnızca otuz iki yaşındayken bilinmeyen nedenlerden dolayı hayatını kaybetti.

Antikitede bile insanlar İskender'in başarısını, yetenekten ziyade şansa borçlu olup olmadığını tartışır. Gerçek şu ki büyük komutanlar kendi şanslarını, kendileri yaratırlar. İskender babası Philippos'un yeni model ordusuna, talimli birliklerine ve onun için hazırladığı deneyimli subaylara çok şey borçluydu. İskender'in seferlerine dair bilgimiz, Philippos'un seferlerine nazaran çok daha fazladır. İşte bu yüzden Philippos'un teşkil ettiği örneği hafife alıyabiliriz. Genç varisin, pek beğeni gören bir kral tarafından oluşturulmuş tecrübeli bir orduya komuta etmesi kolay değildir. İskender, ustaca ayarlanmış çeşitliliği daha az taktiksel bir akıl tarafından kolayca yanlış uygulanabilecek dengeli bir orduyu miras aldı. Selefî Make-don krallarının hiçbirisi doğal nedenlerden dolayı huzur içinde ölmedi. Onları başarısızlığa uğrattığı takdirde daha yaşlı komutanları

onu öldürüp yerine geçmekte tereddüt etmezlerdi. İskender, büyük ordusunu zafere götürmeye başladığında yalnızca yirmi yaşındaydı. On üç yılda sadece bir defa, Güneydoğu İran'ın korkutucu Mekran Çölü üzerinden geri dönerken hava ve kurak arazi sebebiyle, yenildi.

İskender'in Erken Kariyeri

Babası Philippos 336 sonbaharında öldürüldüğünde İskender, Makedonların kralı ilan edildi ve hemen babasının kurduğu Yunan ittifakının lideri rolünü üstlendi. İlk yılları, bugün hemen hemen Bulgaristan'a tekabül eden Tuna Nehri'ne kadar Trakya'yı elde tutmak için düzenlediği seferlerde geçti. Askerleri nehri saman doldurulmuş derilerin üzerinde geçti. Bu, Asya'da kullanılan çok eski bir yöntemdi. Babasının süvarisini ve ünlü *phalanx*'sını asi kabilelerinin dağınık saflarına karşı ustaca kullandı. Piyadelerinin olağanüstü eğitimi kendini darı tarlalarındaki ilerleyişlerinde gösterdi. İki elleriyle tuttukları *sarissa* kargılarıyla yanlardan yaptıkları disiplinli bir hamleyle ekinleri düzleştirdiler. Kabileler sarp bir tepeden aşağıya yük arabalarını bıraktıklarında, İskender'in piyadeleri hızlıca kalkan duvarının arkasına geçtiler. Kalkan taşıyıcıları yere çöküp, arabaları birliklerinin üzerinden geçirerek savuşturdular. Yunan şehri Thebai'daki ayaklanma İskender'in sıra dışı fakat ona has bir hızlı güneye ilerleyip asilere ultimatom vermesine neden oldu. Reddettiler, bu yüzden şehri kuşatıp ele geçirdi ve şehri yerle bir edip sağ kalan otuz bin Yunanı köle olarak sattı. İskender kariyeri boyunca, teslim olma çağrısını reddeden ya da sözlerini tutmayan rakiplerine karşı son derece gaddar davrandı. Babası Philippos'un aksine kuşatmada mahirdi. 332'den itibaren mühendisleri tarafından geliştirilen kuşatma makinelerinin çok faydasını gördü. Mühendisleri, mancınıklarının ok yerine taş atabilmesi için burulma gücünü kullandılar. Ancak salt makine yardımıyla kazandığı tek bir şehir bile olmadı. Gece saldırıları, "özel harekâtları" ve surların belli kısımlarına yönelik dağınık saldırıları temel etkenlerdi.

334 baharında İskender Asya'yı işgal etti ve kadim Troia'ya saygılarını sundu. Burada, Homeros'un Akhilleus'ine ait olduğu öne

sürülen kalkan, kendisinin sıklıkla dile getirdiği büyük kahramanla rekabetinin onuruna ona verildi. Hindistan'a kadar muharebelerde yanında taşıdı. Savaşta kişisel hüner ve bireysel cesaret gibi Homerosçu değerler İskender'in derinlerine kök salmıştı ve içinde büyüdüğü yarı-Homerosçu Makedon'a iyi adapte olmuştu. Kendisinin dahi tehlikeye atamayacağı şeyleri başkalarından istemezdi. Hatta kendi yaralarından önce başkalarının yaralarıyla ilgilenirdi. Ön saf-larda örnek olarak liderlik ederdi. Kendi talihine ve yenilmezliğine duyduğu inancıyla adamlarına ilham olurdu.

İstila hareketi, etkili bir siyasi "dönüş" ile uyumluydu. Babası Philippos gibi İskender'in kendisi de Perslerin Yunanistan'da işlediği geçmiş suçların (480-479'daki) öcünü aldığını öne sürüyordu. Asya'daki Pers hâkimiyeti altındaki Yunan şehirlerini boyunduruk altından kurtararak birçoğuna Pers yanlısı küçük zümrelerin karşı olduğu demokrasiyi bahşetti. İlk zaferini, 334 yılının mayıs ayında günümüzde Türkiye'nin kuzeybatısında kalan Granikos Çayı'nı geçerken gerçekleştirdiği gözü pek taarruzuyla tattı. Pers süvarisi nehrin uzak kıyısını tutmaktaydı, fakat İskender'in süvarilerinin cesurca saldırısıyla geri püskürtüldüler. *Phalanks* nehir yüzünden engellen-diği için fazla etkili olamadı.

333 yılının kasım ayında, İskender'in dehası büyük Issos Muharebesi'ni (Türkiye'nin Suriye'ye doğru güneydoğu kıyısında, modern İskenderun civarlarında) kendini gösterdi. Pers Kralı Dareios devasa bir ordu topladı, fakat farkında olmadan İskender'in kuzeyine geçti. İskender'in ordusu kuzeyde, araya giren Amanos Dağları tarafından perdeleniyordu. İskender düşmanın arkasına doğru ilerlediğini duydu. Böylece, düşman onu sayı üstünlüğünün belirleyici olacağı geniş açık bir düzlüğe itmeye zorlayacaktı. Dâhice bir şekilde askerlerini döndürdü ve dar düzende kıyıya doğru ilerlemelerini emretti. Ardından onları, iki ucu deniz ve tepeler tarafından çevrili bir düzlüğe sıraladı. Böylece kanatlardan kuşatılamayacaktı. Cebri gece yürüyüşüyle baskın fırsatını tekrar ele geçirdi, sayıca üstün Perslere karşılık verdi ve Pers merkezini zayıflatan çapraz süvari taarruzuyla büyük bir zafer kazandı. Ana piyade gücü *phalanks* ve

sarissa'ları nehir yüzünden bölünen engebeli zeminde bir kez daha ayrı kalmışlardı. Bu zafer de yine bir süvari zaferiydi. Muharebe başlamadan önce savaş hattının karşı tarafı aldatacak şekilde karıştırması, tıpkı 338'de Khaironeia'da babası Philippos için yaptığı gibi atı Boukephalas üzerinde bizzat yönettiği taarruz ve ilham kaynağı olan geri dönüş ve dar alanda savaşma kararı Issos Muharebesi'ni İskender'in şaheserlerinden biri haline getirdi. Her zaman olduğu gibi, arazinin potansiyelini ve alanı kavradığını ustaca gösterdi.

Başka stratejistler Dareios'u doğrudan Asya'ya içlerine takip edebilirdi ancak daha fazla asker ve surlarla çevrili pek çok şehir tarafından korunuyor olacaktı. Bunun yerine, İskender kasıtlı olarak kıyı şeridini izledi. Daha güçsüz donanmasını 334 yazında terhis etti. Pers donanmasını engellemek maksadıyla Tyros'un da dâhil olduğu büyük donanma üslerini ele geçirmek için yola koyuldu. Devasa bir kuşatmanın akabinde önce Tyros'u daha sonra Gazze'yi aldı. Kuşatma kulelerinin ve otuz metreye kadar uzanan katlanabilir köprülerin de içinde bulunduğu kuşatma makineleri dehşet vericiydi. Başmühendisi Diades, "Tyros'u İskender ile alan adam" olarak hatırlanırdı. Askerleri arasında çok sayıda Makedon ormanlarında geçen yıllarda tecrübe kazanmış yetenekli marangoz ve doğramacı da vardı. İskender, onlara Tyros Adası'nı yapay bir setle ana karaya bile bağlattı. Bu set denizden yaklaşık bir km mesafeden hala görülebiliyor.

Kuşatmalar her zaman içindeki o cüretkâr ve kendine has yanı ortaya çıkarıyordu. Ancak genel stratejisi daha da cüretkârdı: Mısır'ı almak, Dareios muhtemelen toplayabileceği en büyük orduyu toplarken (İskender bu orduyu tek çarpışmada alt etmek istiyordu) Tyros'a dönmek ve 331 yazının büyük bir kısmını burada geçirmek. Kırk yedi bin adamını Dareios'un emrindeki en az dört katı adama karşı koyduğu bu plan son derece cüretkârdı. Bu net sayılar, Oliver Stone'un 2004 yapımı *Alexander* filmi için Kuzey Irak'taki Gaugamela Muharebesi'nin olağanüstü rekonstrüksiyonuna özel efektler olarak eklendi. Muharebenin boyutunu ilk kez görsel olarak bize sundu. Issos'ta ve babası Philippos'un muharebelerinde olduğu gibi İskender'in zaferi getiren manevrası yine sağ kanattaki çapraz

süvari taarruzuydu. Taarruzu bizzat kendisi yönetiyordu ve karışan düşman merkezini kesti. Gerek ana hattının gerisinde rezervdeki *phalanks* hattı, gerek sapancılarını ve hafif piyadelerini süvari birlikleriyle gizlemesi gerekse diğer yarısının yarılmasına rağmen merkezdeki mevzisini dikdörtgen düzende sıkı sıkı tutan *phalanks* olsun, taarruz ufak birçok taktiksel numaralarla desteklenmişti. Sol kanadındaki kaçınılmaz sayısal dezavantajı İskender'in Dareios'un ardından gitmeyi bırakıp geri dönmesi gerektiği anlamına gelmekteydi. Cesetlerin kötü kokusu kısa sürede alanı terk etmesine neden oldu.

Şimdi, "Asya Kralı" olarak selamlanıyordu. Geriye kalan Dareios'u yakalamak ve Asya'nın nerede bittiğini göstermekti.

Asya'da Savaşmak

İskender hiçbir zaman ayrı bir siyasi parlamentoyla uğraşmak zorunda kalmadı zira hem general hem de siyasetçiydi. Seferin başındaki beyanına sadık kaldı ve 330 yıllarının başlarında Persepolis'teki büyük Pers saraylarını yakıp yıkarak Yunanların intikamını aldı. Büyük komutanların birçoğu gibi görev dışında zamanlarında çok içiyordu. İçki, Persepolis'te kargaşalarla dolu ve yıkımla geçen bir akşam boyunca ona yardımcı oldu.

Dareios'un ölü bedenini ele geçirmeden önce İskender tavrını değiştirdi ve kendisini Dareios'un saygın varisi olarak gösterdi. 330 yılının haziran ayından itibaren de Dareios'un katillerinin cezalandırıcısı olarak ortaya çıktı. Gerçekteyse, tüm Asya'yı hatta Pers İmparatorluğu'nun sınırlarının ötesindeki toprakları dahi fethetmek istiyordu. Bu amaç İskender'i, karlı Hindukuş Dağları'nı da geçeceği son derece sarp ve zorlu coğrafyalara götürdü. Gelecek dört yılı (330-326) inanması güç dağ yürüyüşleriyle, Ceyhun Nehri'nin ötesindeki dik kayaların kuşatılmasıyla, daha açık ve akıcı bir savaş tarzıyla, tüm "teröristlere" ya da teslim olduktan sonra tekrar silahlanan yerel isyancılara yönelik son derece acımasız saldırılarla geçti. 328 kışından itibaren İskender'in ordusu genellikle, gittikçe deneyimlenen subaylar altında savaşan bölüklere ayrılıyordu. Yine de en

büyük kuşatmalar onun liderliğinde, Philippos'tan kalan deneyimli Kalkan Taşıyıcılar'ın ve korku salan Agriyalı-Thrak ciritçilerinin desteğiyle gerçekleşiyordu. Askerler İskender'in cesur misaliyle, gittikçe artan ikramiye vaatleriyle ve çoktan imkânsız başarmış dağcılık, köprü kurma ve kuşatma kabiliyetlerinin bilgisiyle harekete geçiriyorlardı. Hatta, Eski Yunan tanrısı Dionysos'un ve kahraman Herakles'in izinden gittiklerine inanıyorlardı.

326 baharının sonlarında İskender'in ordusu, günümüzde Jhelum'da kalan Kuzeybatı Hindistan'ın büyük Pencap nehirlerinden Hydaspes Nehri'ne ulaştı. Hint kral Poros, savaş filleri ve savaş arabalarından müteşekkil büyük ordusu nehrin diğer kıyısını tutmuştu. İskender bir ay sürecek bir sinir harbi yürüterek başladı. Karanlıkta onun kıyısına bir ileri bir geri giderek sanki geçmeyi planlıyormuş gibi gürültüler çıkardı. Rakiplerini aldatarak yoruyordu. Akabinde ordusunun bir kısmını geceleyin ufak sandallarla gönderirken diğer kısmını da Hintli gözcüleri yanıltmak için akıntının aşağı yönünde bıraktı. Korkunç bir fırtına koptu fakat yeterli sayıda süvarisi, deneyimli Kalkan Taşıyıcılar'ı ve *phalanks*'inin bir kısmı nehrin uzak kıyısını kontrol altına almak için geçmişti. Şans eseri Hint savaş arabalarının ilerlemesini engelledi.

Hint ordusunun önünde savaş fillерinden oluşan uzun muharebe hattı vardı. Uzun yaylı okçular ve süvari Hintlilerin asıl güçleriydi. İskender ise her bir muharebe kolu için plan yapmıştı. Süvarilerinin bir kısmını General Koinos ile birlikte sol kanadı genişten alıp çevirmesi için gönderdi. Bunun nedenleri, Oliver Stone'un son filmindeki canlı fil kıtasına karşı hücum eden süvari canlandırması sayesinde daha iyi anlaşılmıştır. Atlar, bir fil hattına karşı korkup sola çekilirler. Atlar bir süreliğine fillерle birlikte kalsa dahi böyle olur. İskender'in planı bu davranış üzerine kuruldu ve bunu ana Hint ordusunun arkasından çevireceği geniş bir kanat manevrası olarak avantaja çevirdi. Ayrıca fillер de arkadan saldırıya uğradıklarında paniklemeye meyillilerdir.

Fil hattı, İskender'in fillерin hortumlarını ve bacaklarını kesmek için özel balta ve kesicilerle donatılmış yaya Kalkan Taşıyıcıları

tarafından geri püskürtüldü. Filler panikleyip kendi mevzilerinin gerisine çekilerek kargaşa yarattılar. Böylece *sarissa*'lar önde bir düzende ilerleyen bir kısım phalanks kargaşaya daldılar. İskender her zamanki gibi kendi liderliğinde eş zamanlı bir süvari hücumu başlatarak sağ kanadındaki Hint süvarilerini çekti.

Hydaspes Muharebesi'ne dair bir kaynak İskender'in ordusunun sadece birkaç bini kadarının nehri geçip çarpışmaya girdiğine işaret etmektedir. Hintlilerin fil hattının ima edilen uzunluğu bunun küçük bir güç olduğunu gösteriyor olsa da bu pek de olası değildir. Ayrıca İskender'in geri kalan birliklerinin desteği, bu kısaltılmış anlatıdan kuşkusuz çıkarılmıştır. Gelecek nesiller onu muhakkak büyük bir fil fatihi olarak hatırlayacaklardı. İskender'i ölümünden sonra Mısır'daki ardılı Ptolemaios'un sikkelerinde, filin kafası şeklinde sembolik bir başlık takarken görüyoruz. Nehre, hava şartlarına ve acayip bir düşmana karşı unutulamayacak şekilde planlanmış bir zaferdi. İskender, Kral Poros'u cesaretinden dolayı bağışladı ve onu tekrar hükümdar olarak atadı. Fakat artık muzaffer generalin emri altındaydı.

Hindistan'da yılanlar ve muson yağmurları, İskender'in Ganj Nehri'nin ağzında dünyanın "kenarına" ulaşma hedefini bozdu. Askerleri daha fazla devam etmeyi reddetti. Bu, İskender'i deliye döndürse de sonunda kabul etti.

Hint Pencap'ındaki Beas Nehri üzerinden eve dönüşleri, onları İndus Nehri'nin aşağısında özel olarak inşa edilmiş gemilere götürdü. 330'dan itibaren İskender, yeni tebaalarından asker topluyordu. Eve dönen ordusu yüz bin üzerindeydi ve Hintliler ile birlikte çok sayıda İranlı süvariyle (özellikle de meşhur atlı okçuları) çoğunlukla Makedon olmayan unsurlardan oluşuyordu.

İskender'i eve dönüş yolunda, savaş ve katliam bağımlısı olarak veya hedeplerini gerçekleştirmeyi reddeden adamları cezalandırmaya çabalayan biri olarak görmek yanlıştır. Alıkoyma ve yenme hevesindeki cengâver Hint kabilelerine karşı çetin bir savaş vermek zorundaydı. Bir örnek verecek olursak bir seferinde surlarla çevrili bir şehrin siperlerinden atlayarak bir grup Hintlinin arasına düştüğünde dahi liderlik etmeyi sürdürmüştü. Bir Hint oku tarafından göğsünde

vurularak kötü biçimde yaralanmıştı. Bu riskler, yeni ya da çaresizlikten değildi. Her zaman hayat tarzının bir parçası olmuşlardı.

Başına gelen en büyük felaketlerden biri iyileşmesini takiben gerçekleşmişti. Nedeni, hava durumunu yanlış hesaplamasıydı. Eve dönüşte sert bir coğrafya olduğunu bilmesine rağmen en iyi adamlarıyla Mekran Çölü'nü, bölgeden geçen sahil yolu boyunca geçti. Planlarından biri onunla buluşacak filosu için kuyular açmaktı. Muhtemelen, diğer planı da bu filonun ordu için deniz yoluyla bir erzak getirmesi idi. Ters rüzgârlar filonun ayrılmasını engellemişti. Bu ise İskender'i çölde ikmal hattı olmadan bıraktı. Ölçülebilir olmasa da ağır zayıatlar verdi. Neredeyse beraberinde getirdiği askerlerin yarısı kaybedilmiş olabilir.

Babil'e döndü fakat 323 baharında, bu defa Arap Yarımadası'na bir başka kara ve deniz harekâtı planlıyordu. Denizde esen rüzgârlar burada da aleyhine olabilirdi fakat sefere çıkmadan önce bilinmeyen sebeplerden dolayı 323 yılının haziran ayında öldü. Dedikodulara göre zehirlenmişti fakat bu pek olası değildir. Zira iki haftadan fazla hasta yatmıştı. Muhtemelen sıtmadan dolayı ateşlenmişti.

İskender'in Hedefleri ve Planlaması

Ordunun özü temelde, 137-146 numaralı sayfalarda anlatıldığı üzere Philippos'un ki gibiydi. 323'te İranlı okçularla *phalanks*'in orta safalarında denemeler yapıyordu, fakat *sarissai* halen ön ve arka sıralarda büyük öneme sahipti. Sivri uçlu düzenlerdeki süvari hücumları en büyük şok taktiği idi. Her daim muzaffer Makedon *Hetairoi* birliklerine eklediği Pers atlılarıyla da bu taktiği desteklerdi. Dileği, "en iyilerinden oluşan bir orduydı." Asıl nedeni ne olursa olsun, orduda bir Makedon isyanını kışkırtmış olsa bile bundan vazgeçmedi. Böylece, ömrünün sonlarında ordusunun kimliği değişmesine rağmen yapısı aynı kaldı. Bu, eklemelerden biri her zaman Hintli uzmanlarca sürülen savaş filleri kıtasıydı.

Atılğanlığı ve cesareti mühimdi ancak taktiksel hileleri, gözü pek "büyük stratejisi" ve muharebe meydanındaki boşlukları fark

BÜYÜK İSKENDER

etme sezisi ve ikmal zorunluluğu elzemdi. Her ne kadar kötü sonuçlanmış olsa da Mekran yürüyüşünde çiftli bir ikmal hattı bulunuyordu. Erzaklar kısmen öküzler tarafından çekilen arabalarda taşınıyordu kısmense yerel malların ve besi hayvanlarının yağmalanmasıyla sağlanıyordu. Su kaynakları, adamlarının ve özellikle atlarının güzergâhını belirlemede çok önemli bir faktördü. İskender'in yürüyüş güzergâhı halen sistematik olarak izlenemiyor. Yürüyüşlere sayıları gittikçe artan kadınlar da eşlik etmekteydi. 325 itibarıyla sayıları en azından on bine ulaşmıştı. Tüccarlar da gelirdi. Öyle ki askerlerin, maaşlarını aşan borçlara girmelerinin sebeplerindendiler.

Hindistan'da geri adım atsalar da askerler İskender'i yenilmez sayarlardı. Kendisini kahramansı özel bir ilişki çerçevesinde Zeus'in oğlu olarak görüyordu ve Zeus tarafından yönlendirildiğine inanıyordu. Başarıları gerçekten insanüstüydü ve tarzı uzun süre boyunca halefi generalleri tarafından taklit edildi. Hayatı boyunca Yunan hayranları ve umutlu dalkavuklar tarafından tanrılara eş değer payelerle onurlandırıldı. Herakles'in mitolojik görevlerinin bile üzerine çıktı.

HANNIBAL

MÖ yak. 247-183

TOM HOLLAND

Büyük generallerin listesini oluşturmak, büyük generallerin bile yapmayı sevdiği bir uğraştır. Bunun meşhur bir örneği 193'te dönemlerinin en iyi iki komutanı diplomatik temaslarda bulunduğu sırada gerçekleşti. Taraflardan biri diğerine kendi yıldızlar geçidinde kimlerin yer alacağını sordu. Soruyu soran Scipio Africanus'tu, dokuz yıl önce en ölümcül rakibi Kartacalı'nın ayakta kalan son ordusuna karşı ezici ve kesin bir zafer kazanmış bir Romalı. Fikrini sorduğu kişi ise o önemli günde yendiği Kartacalı'dan başkası değildi, Hannibal Barca.

Yine de Scipio sorusunu böbürlenerek ya da bir zafer gösterisi edasıyla sormamıştı. Hatta, belki de eski rakibinin dehasını takdir ediyordu. Zira Hannibal'ın on altı yıl boyunca sonu gelmeyen seferlerinin kazandırdığı yıkım ve zaferlerinin sayısı bir deha olduğunu gösteriyordu. Sonunda yenilmesine rağmen Roma'nın karşılaştığı en tehlikeli düşmanı olarak nam saldı. Scipio, böyle bir adamın fikrini almaya değer olduğuna karar verdi. Bu yüzden Livius'un sözleriyle, "arkadaşına tüm zamanların en büyük generalinin kim olduğunu sordu."

Hannibal'ın tercihi pek tartışmaya açık değildi: Büyük İskender. İkinci sıraya Epeiros Kralı Pyrrhos'u yerleştirdi. Ancak üçüncü sıraya kendini aday görmüştü. Aktarılanlara göre, Scipio buna gülmüş ve arkadaşına şöyle sormuştu: "Peki beni yenseydin ne söyledin?"

Hannibal şöyle cevap verdi: “Bu durumda, kendimi kesinlikle İskender’le Pyrrhos arasına koyardım. Hatta yaşamış tüm generallerin önüne koyardım.” Livius’un da dikkat çektiği gibi cevap nüktedandı ve Hannibal’in kendi dehasının esasen trajik doğasının unutulmaz takdirini de yansıtıyordu.

Başarısızlığa uğradığını biliyordu. Zaferleri ne kadar büyük ve şaşılağı olsa da kariyerinin bir faciayla bitmesi, savaşlarda kazandığı tüm şanın düşmanlarının zaferlerinin ganimeti olacağını gösteriyordu. Savaş planlarını mahveden tek kişi yalnızca Scipio değildi. Kendisinden daha büyük bir gücün olduğunu asla kabul etmeyen bir devletin, Roma Cumhuriyeti’nin boyun eğmez doğası daha ölümcül olmuştu. Hannibal işte bu amansız ve acımasız düşmana karşı savaş açmayı seçerek Roma halkına diz çöktürmenin mümkün olduğuna dair inancı uğruna her şeyini riske attı. Bunun, kendisi için olduğu kadar şehri için de ölümcül bir yanlış hesaplama olduğunu zaman gösterecekti. Yine de bir stratejist olarak daha umutsuz bir durumda başarısız olmasına neden olan şey, bir taktisyen olarak kendisini gerçekten eşsiz göstermesindendi. Lejyonları peş peşe yenilgiye uğratmıştı. Bunlar o kadar yıkıcıydı ki Romalılar yerine bu kadar zarar görmüş başka düşman olsaydı mutlaka teslim olurdu. Şayet Hannibal muharebe kazanmadaki yeteneğini Roma’yı yenebilecek stratejiye sahip bir bakış açısıyla birleştirseydi, gerçekten de İskender’i geçmeye hak kazanmış olurdu. Öyle ki iki bini yılı aşkın süreye rağmen galibiyetleri arasında öyle bir zaferi var ki kusursuzca uygulanmış bir başka muharebe planı daha yok. Ezici sayı üstünlüklerine rağmen yaklaşık yetmiş bin Romalının Hannibal’in kuvvetlerince kuşatılıp imha edildiği Cannae, günümüzde komutanlar için ilham kaynağı olması hasebiyle modern çağ öncesine ait tek muharebedir. Almanların Schlieffen Planı’nı uygulamaya çalıştığı Ağustos 1914’ten, Norman Schwarzkopf’un 1991’de I. Körfez Savaşı’nda uyguladığı kuşatma stratejisine kadar Hannibal’in örneği XX. yüzyıl generallerinin zihinlerinde büyük bir yer etmiştir. Bu, İskender’in kendisi de dâhil olmak üzere antik dünyadaki herhangi bir komutan için söylenebileceklerin daha fazlasıdır.

Babasının Oğlu

Gerçekten de Pyrrhos'a sözde bağlılığına rağmen Hannibal'in İskender'in varisi sayılma iddiası herhangi bir Yunaninkinden çok daha hakkaniyetlidir. Büyük selefi gibi korkusuzca düşmanın tam kalbine saldırırdı. Yıkıcı bir taktiksel etki yaratmak için süvariye farklı piyade sınıflarıyla birleştirdi. Doğaya meydan okumada tanrısal bir yaklaşımı vardı. Hannibal'in kariyeri, İskender'in kariyerinin çarpıcı bir tekrarı gibidir. Her ikisi de büyük komutanların en büyük oğullarıydı. Makedoniali Philippos'un yaptığı gibi Hannibal'in babası da oğluna güçlü bir ordu ve verimli görev bilinci bırakmıştı. Hamilcar Barca, Romalılarla savaşmanın ne demek olduğunu çok iyi anlamıştı. Kartaca ve zıpçıktı cumhuriyet arasındaki ilk savaş 264'te patlak vermiş ve gittikçe büyüyen bir vahşetin içinde yirmi yıldan fazla sürmüştü. Savaşın esas cereyan ettiği bölge Sicilya'ydı. Nereden bakılırsa bakılsın en iyi faaliyet gösteren komutan Hamilcar'dı. Her ne kadar sonunda Kartacalılar yenilgiye uğratılmış olsalar da Hamilcar meydan muharebesinde mağlup edilememişti ve silah bırakmak zorunda bırakılmasından kaynaklanan kin duygusundan hiçbir zaman tamamen kurtulamadı. Hamilcar şehrini eski ihtişamına döndüğünü görmeye kararlı halde, yeni ufuklar aramaya başladı. 237'de İspanya'ya yola çıktı.

Bu, kısmen çaresizlik yüzündendi. Çünkü kendisine verilen ordu sınırlıydı ve barbar kabilelerle kaynayan İspanya'nın vahşiliği dillere düşmüştü. O zamanlar alışageldiği üzere Hamilcar tehlikeli macerasından önce memleketinin tanrılarının lütfunu istemeyi ihmal etmedi. Bu esnada dokuz yaşındaki Hannibal, babası tarafından kurban törenini izlemeye götürüldü. Hamilcar libasyondan sonra oğluna dönüp kendisiyle birlikte İspanya'ya gelmeyi isteyip istemediğini sordu. Söylenene göre babasıyla aynı güçlü görünüşe, gözlerinde aynı ateşe sahip Hannibal tereddüt etmedi. Ardından o can alıcı an geldi. Hamilcar oğlunun elini tuttu ve ona kurbandan kalanlar üzerine "Romalılara karşı asla iyi niyet beslemeyeceğine" dair yemin etmesini buyurdu.

Bu, Hannibal'in asla unutmayacağı bir sözdü. O andan itibaren babası gibi hayatının tek bir amacı vardı. İspanya'ya varınca harp sanatındaki yeteneği, Kartaca gücü yerlileri hizaya getirirken pekişti. Batıda yeni bir imparatorluk yaratmak daha çok bir aile projesiydi. 228'de Hamilcar'ın bir kabilenin kurduğu pusuda öldürülmesinin ardından bu görkemli girişimin komutasını alan damadı Hasdrubal, başarılı bir şekilde hâkimiyet sahasını kuzeye doğru genişletti. Bununla birlikte, orduyu büyüttü ve olağanüstü deneyime ve yeteneğe sahip bir kurmay heyeti oluşturdu. Kurmayların başı Hannibal'in ta kendisiydi. Süvari komutanı olarak vazifesi, İskender'in zamanından bu yana görülmuş en başarılı süvari gücünü eğitmekti. Hasdrubal 221'de huysuz bir İspanyol tarafından öldürüldüğünde Hannibal onun yerine geçti. İspanya'daki Kartaca İmparatorluğu, Romalıları bile durdurmada kullanılabilecek öldürücü bir güce sahipti.

Fil Adam

Gel gelelim öyle olmadı. 219'da Hannibal, uzun süredir Roma müttefikli İspanyol şehri Saguntum'a saldırmasıyla başlayan diplomatik gerginlik Roma Cumhuriyeti'nin Kartaca'yla yeniden savaşa girmesiyle neticelendi. Hannibal'in hayatı boyunca hazırlandığı sınav artık önündeydi ve buna hazırdı. Roma'yla giriştiği önceki mücadelelerinde Kartacalılar için savunmada kalmak yeterliydi. Fakat bu sefer Hannibal doğrudan düşmana saldırmaya kararlıydı. Eğer İtalya'ya ulaşmak istiyorsa Romalıların denize hâkim olmaları hasebiyle ordusunu Pireneler üzerinden Güney Galya'nın düşmanca çorak topraklarından geçirmek zorunda olduğunun farkındaydı. Hannibal sadece bu meydan okumayı kabul etmekle kalmadı aynı zamanda bunu benimsedi de. Çünkü amacı Roma'ya ilerlerlerken onları Herakles'e yaraşır cesaretiyle şaşırtmak ve dehşete düşürmektir. Bu yüzden Libyalı ağır piyadelerin, Numidialı hafif süvari birliklerinin, Balear Adaları'nın sapancılarının ve İspanya'dan getirdiği çok sayıda süvari ve piyade unsurunun yanı sıra, bugün ordusunun hatırlanmasının asıl sebebi otuz yedi fili de getirdi. Mesele, bir askeri analistin neşeyle

söylediği gibi “doğaları gereği muharebe koşullarına uygun olmamaları” değildi. İskender’in döneminden beri filler, Doğu Akdeniz’in askerlik geleneğinde yetişmiş generallerin devasa zevklerinin bir ifadesi olarak üst düzey askeri statü sembolü görevi görmüşlerdi. Ancak hiçbir Hannibal’in İtalya Seferi’nde doruk noktası olarak yapmayı planladığı şeyi yapmayı düşünmemişti: Filleri ve tüm ordusunu Alp-ler gibi yüksek ve kasvetli dağlardan geçirmek.

Bugün bile, bundan geriye kalan şey belki de tüm askerlik tarihin en totemleşmiş kahramanca davranışıdır. En azından bu açıdan Hannibal’in Alpler’i geçme emeli fazlasıyla amacına ulaştı. Ölesiye bir kinin peşinde savaş fillerini dünyanın çatısından geçiren bir general gerçekten de genelde rakipleri tarafından şaşırtması zor bir halk Romalıları şaşırtmada işe yaramıştı. Buna rağmen Hannibal, aslında bu propaganda hamlesi için ağır bedeller ödemişti. Romalıların Hannibal’i aşağıdaki yoldan beklediği ve buna göre plan yaptığı doğrudu ancak onların arkasında çıkarak kazandığı üstünlük, karların içinde verdiği zayıat yanında hiçbir şeydi. 218 yazında İspanya’dan kabaca tahminen altmış bin adamla yola çıkmıştı. Kuzey İtalya’da görüldüğünde ise bundan geriye kalan yirmi beş bin adamdı. Bu boyuttaki kayıplar Hannibal’in umudu için yıkıcı olmuştu. İtalya’yı bu kadar ufak bir kuvvetle istila etmek asla planlarından biri değildi. Kısmen başarılı bir şekilde bölgedeki Galyalıları sancağı altında toplasa da bunların en güçlüsünün bile İtalya yolunda kaybettiği deneyimli savaşçılara denk olmadığını biliyordu. O halde saflarında, Roma’yı devirmeye yönelik büyük girişimlerinin neredeyse başlamadan önce başarısızlığa mahkûm olmasından korkan birçok kişi olmalıydı.

“*Hannibal ad Portas!*”¹

Şayet öyleyse bile moralleri kısa süre sonra olağanüstü bir şekilde artardı. İspanya’da başlayan yolculuğuna gölge düşüren stratejik başarısızlıkları ne olursa olsun, sonunda Romalıların kapılarına

1 Latince “Hannibal kapılarda!” –ç.n.

dayanması ona en iyi yaptığı şeyi yapma fırsatı verdi: Muharebeleri kazanmayı. Romalılarla ilk çarpışması Alpler'in eteklerindeki Tici-nus Nehri yakınlarında gerçekleşti. Çarpışmanın ufak bir çatışma-dan hallice olmasına rağmen Roma süvarisi geri püskürtülmüş ve komutanları Konsül Scipio ağır yaralanmıştı. Birkaç hafta sonra, aralık ayının dondurucu soğğunun ortasında Hannibal ikinci bir nehrin, 'Trebis Nehri'nin kıyılarında önemli bir zafer kazandı. Kırk bin kişilik Roma ordusunun üçte biri öldürülmüş ya da esir alınmış-tı. Hannibal'e karşı yenilenler için moral yıkıcı bir gösteriydi.

Düşman hattının arkasında birliklerini saklaması, muharebe-nin gerçekleştiği coğrafyanın dâhice kullanılması ve muharebenin doruk noktası olan Romalıların çembere alınması: Bunların hepsi, Trebis'da vardı. Aynı şekilde bir sonraki yıl daha çarpıcı bir zafere sahne olacaktı. 217 yazında Hannibal, güneye ilerledi ve Apenin Dağları'nı geçmesini engellemek için konuşlandırılmış Roma ordu-sunu ustaca geçti. Ardından güneye ilerleyerek gittiği her yeri coş-kuyla yaktı ve yağmaladı. Doğal olarak yaklaşık otuz bin Romalı da sıcak takipteydi. 20 Haziran gecesi, Trasumennus Gölü kıyısındaki taş ocaklarını uzaktan gördüler. Ertesi sabahın erken saatlerinde, is-tilacıları yakalamaya sabırsız halde sis içinde alelacele artçı Kartaca birliklerine doğru ilerlediler. Bir taraflarında nehir, öte yanlarında hizalanmış tepeler vardı. Bir başka deyişle, pusu için kusursuz bir noktaydı ve Hannibal de böyle bir fırsatı tepecek biri değildi. Sis da-ha da yoğunlaşmıştı. Lejyonerler göl kenarındaki yol boyunca yalpa-layarak yürüyorlardı. Hannibal tuzağının iki uçtan kapatılması için emir verdi. Lejyonerler tamamen kuşatıldıklarını fark ettiler. Takip eden katliamda, yaklaşık altı bin kişilik Roma öncü birlikleri dışın-da tüm Romalılar imha edildi. Katliamın boyutu öyle korkunçtu ki o esnada meydana gelen depremin farkına bile varılmamıştı.

Romalılar o andan itibaren, faciayla sonuçlanan tek bir örnek dışında elim ve korkakça bir stratejiye bağlayarak Hannibal ile sa-vaşmaktan kaçtılar. Bunu ilk tasarlayan General Quintus Fabius Maximus'a, gayretlerinden dolayı alaycı "oyalayan"² mahlası veril-

2 Latince *Cunctator*: Geciktiren, erteleyen, oyalayan, tehir eden. -ç.n.

di. Ancak zaman, istilacının stratejisindeki vahim zayıflığı doğru tespit ettiğini gösterecekti. Gariptir ki Hannibal'in bütün olağanüstü kariyerinin en olağanüstü zaferi Cannae Muharebesi, yalnızca bu zayıflığı vurgulamaya yaradı. Zira Roma Cumhuriyeti'ne tarihindeki en büyük faciayı yaşattıktan sonra bile, nihai zaferi zorlayamadı. Roma, insan gücü bakımından kan kaybetmiş olsa da Hannibal'in yedek kuvvetleri daha kötü durumdaydı. 217 baharı itibarıyla her şeyini kaybetmiş, sadece bir fili kalmıştı. Cannae'yi izleyen on buçuk yılın üzerine, Roma lejyonlarının çoktandır cüret edemediğini salgınlar ve fırlarlar gerçekleştiriyordu. Bu esnada, takviye alması da düzenli bir şekilde engelleniyordu. Sadece Kartaca'nın, Hannibal'in kardeşi komutasındaki ikinci İtalya istilası bertaraf edilmekle kalınmamış, İspanya'daki Barca İmparatorluğu da Romalı seferi kuvvetlerince başarıyla fethedilmişti. Bu başarının mimarı, Ticinus'ta yaralanan konsülün oğlundan başkası değildi: Scipio. 204 yılı itibarıyla Scipio Kartaca toprağını istila etmek için yola çıkmaya hazırdı. Bu, ona ileride "Africanus"³ mahlasını kazandıracaktı. Telaş içerisinde İtalya'dan geri çağrılan Hannibal, 202 yazında Scipio'nun ordusuyla Zama şehri dışında karşı karşıya geldi. Hannibal kaybetti.

Tek bir yenilgi, savaşı bitirdi. Kartaca'nın mücadeleyi sürdürecektir insan gücü yoktu. Yeni fatihinin anlaşma şartları teklif edildiğinde Hannibal yurttaşlarına kabul etmelerini tavsiye etti. Komutan olarak başaramadığını artık devlet adamı olarak başarmaya çalışıyordu: Ülkesinin ayakta kalmasını sağlamak. Ancak Romalılar hala korkuyorlardı. Bu sebeple 195'te Kartaca'dan ayrılmaya zorladılar. O andan itibaren, "bütün tüyleri yolunmuş bir kartal" gibi sefil ve hortlakvari bir sürgüne katlandı. Sonsuza kadar Roma ajanları tarafından bir yabancının maiyetinden diğerine sürüklendi. Nihayet 183'te öldü. Kendini öldürmüştü. Düşmanları sonunda onu köşeye sıkıştırmıştı. Hannibal'e karşı duydukları kökleşmiş öfkeleri şüphe-siz bir düşmana yapılabilecek en büyük iltifattı. Son hesaplaşmada

3 Latince *Africanus*: Afrika fatihi. -ç.n.

başarısız olmuş olabilir ancak Romalılar çabalarının boyutu ve hırslarının ufkuyla Hannibal'i asla unutamayacaklardı. Tıpatıp kendilerine benzeyen bir düşmanla karşılaşmışlardı.

Kusursuz Muharebe: Cannae

Cannae Muharebesi, Hannibal'in şaheseri idi. Trasumennus Gölü'ndeki hezimetin ardından istilacıyla açık temasa girmemeye karar veren Romalılar, zamanla bu utanç verici yaklaşımdan bıktılar. Bu doğrultuda, 216 yazında cumhuriyetin sahaya sürdüğü en büyük orduyu oluşturmaya karar verdiler. Sekiz tam lejyondan oluşan bu ordu, yaklaşık seksen bin askerden müteşekkildi. Başlarında devletin iki lideri, konsüller bulunuyordu. Hannibal'i tamamen yok etmek uğrunda hiçbir zahmetten kaçılmamıştı.

Pes etmeyen Hannibal, hevesle düşmanlarıyla savaşıma fırsatını değerlendirdi. Romalılar Apulia'ya doğru güneye ilerlerken kendisi süvarilerini en etkili şekilde kullanabileceği Cannae şehri yakınlarındaki düzlükte mevzilendi. Konsüllerden biri böyle bir bölgede çarpışmaya girmeyi kabul etmese de diğer konsülle birlikte paylaştığı komuta dönüşümlüydü ve diğer konsül de savaşıma karar vermişti. Böylece 2 Ağustos 216'da emir verildi, lejyonlar ordugâhtan ayrıldılar. Düşmanlarının iki katı büyüklükteydiler.

Hannibal, merkezde devasa bir piyade bloğuyla karşı karşıyaydı ancak kanatlarda sadece altı bin acemi atlı vardı. Bu yüzden kendi merkezini zayıflatıp bütün gücü kanatlarına vermeyi seçti. Lejyonerler ilerlerken karşılarında, dışarıya çıkık bir yay hizasında dizilmiş Galyalıları ve İspanyolları buldular. Ezici sayı üstünlüğüne sahip Romalılar beklendiği üzere bu çıkıntıyı önce düzleştirdi, ardında da geriye doğru büktü. Safları sıkı lejyonerleri daha da ileri çekiyordu. Aynı esnada Hannibal'in kanatları kolaylıkla Roma süvarilerini püskürtmüş, lejyonların savunmasız kanatlarına karşı tehditkâr bir şekilde konumlanmışlardı. Libyalı ağır piyadeler yanlarını kapattılar, böylece İspanyol ve Galyalı atlılar arkalarına geçti. Tamamen kuşatılan Romalılar, katledildi. Şayet Yunan tarihçi Polybios'un

HANNIBAL.

aktardıkları doğruysa, gece yarısı itibarıyla muharebe meydanı yetmiş binin üzerinde ölüyle dolmuştu.

Eğer Cannae Roma Cumhuriyeti'nin tarihindeki en korkunç yenilgiye o halde Hannibal için de önemli bir dönüm noktasıydı. Aynı akşam kurmayları Roma'ya yürümesi için ikna etmeye çalıştı. Hannibal, şehre hücum edecek asker sayısına sahip olmadığını bildiğinden reddetti. Fakat panikle çalkalanan ve askerlerinden mahrum bırakılmış bir Roma eline geçecek en iyi fırsattı. Bu fırsatı değerlendirmekteki başarısızlığı sonunda bütün umutlarının suya düşmesine sebep olacaktı.

SCIPIO AFRICANUS

MÖ yak. 236-184

ADRIAN GOLDSWORTHY

Publius Cornelius Scipio, Roma ve Kartaca arasında cereyan etmiş umutsuz İkinci Kartaca Savaşı'ndan çıkan en yetenekli Roma generaliydi. Romalılar için faciayla sonuçlanan peş peşe birkaç olaydan sonra, 210'da Scipio'ya İspanya'nın komutası verildi ve beş içerisinde Kartacalıları tüm İber Yarımudası'ndan sürdü. Ardından, Kuzey Afrika'nın işgaline komuta ederek doğrudan Kartaca'ya gözdağı verdi ve 202'de Zama'daki zaferiyle savaşı sonlandırdı. Önemli bir kara muharebesinde Hannibal'e galip gelmiş tek Romalı komutandı.

Scipio askerlerini oldukça iyi eğitirdi. Roma lejyonları, komutası altında her zamankinden daha talimli ve kendinden daha emin bir hale geldi. Böylece karmaşık muharebe manevraları ve ani gece baskınları yapabiliyordu. Her sefer planlamasında sistemli ve titizdi. İstihbarat toplar, yerel müttefikleri kendi tarafına çeker ve yeterli miktarda erzakın tedarikini garantilerdi. Yeni Kartaca'nın zaptı bu yetenekleri sayesinde gerçekleşebilmişti. İspanya'da çok sayıda İspanyol savaşı kullandı ancak çok da bel bağlamadı ve daha ciddi çarpışmaları kendi askerlerine bıraktı. Afrika'da düşmana üstünlük kurmasına yetecek kadar Numidialı hafif süvariye emri altına alabildi. Bu, Hannibal'den öğrendiği kadarıyla başarıya ulaşmak için şarttı. Ayrıca Hannibal'i, amacı konusunda düşmanı aldatmak ve yapılan her hamlenin hızlı ve beklenmedik olması konusunda da taklit etti.

Scipio'nun hayatı ve kariyeri Hannibal'inkine sıkı sıkıya bağlıydı. Hannibal, İtalya'yı istila ettiğinde babasının kurmayları arasında bir delikanlıydı ve 218'de iki ordu arasındaki ilk kez karşılaştığında oradaydı. 216'da Roma'nın en büyük yenilgisi Cannae Muharebesi'nden sağ çıktı. Scipio, yetenekli ve kararlı bir düşmana karşı verilen savaşta büyüdü. Bu nedenle nesli, Romalı aristokratların normal sefer görev sürelerine kıyasla daha uzun görev yaptı ve nasıl asker olunacağını çok zor bir okulda öğrendiler. Bu adamlardan çok yetenekli komutanları çıktı ve Scipio en iyisiydi.

Buna rağmen Hannibal'i yenilgiye uğrattıktan sonraki kariyeri büyük ölçüde bir hayal kırıklığıydı. Daha sonraki bir seferde orduya komuta etmiş olsa da performansı işin erbabından beklenenin üstünde değildi, üstelik rakipleri alt tarafı Galyalı kabilelerdi. Uzak diyarlarda uzun yıllar boyunca ordu yönetmek Roma'daki siyasi hayat için kötü bir hazırlıktı. Nihayetinde acı ve gönüllü bir inzivada öldü. Görünen o ki hayatı gibi ölümü de Hannibal'e bağlıydı zira aynı dönemde Hannibal de kendi canına kıydı.

Zor Okul

Scipio, Roma Cumhuriyeti'nin siyasi hayatında merkezi bir konuma sahip varlıklı ve tanınmış *patricius* ailelerinden birinde dünyaya geldi. Babası 218'de konsül seçilmiş ve İspanya'da Hannibal ile mücadele edecek orduya komuta etmekle vazifelendirilmişti. Yolda Hannibal'in kendisini çoktan geçtiğini ve İtalya'ya ilerlediğini fark etti. Bu sebeple kardeşini askerlerinin büyük kısmıyla birlikte İspanya'ya gönderdi ve kendisi de Alpler'in güneyinde Hannibal ile çarpışmak için doğuya yöneldi. Genç Scipio, kurmaylarından biri olarak onunla birlikteydi. 218 yılının kasım ayında konsül, süvarilerden ve hafif piyadelerden müteşekkil bir orduyla ezici bir bozguna uğradığı Ticinus Nehri'nde Hannibal'le çarpışmaya gitti. Romalı komutan yaralanmıştı ve aile geleneklerine göre Scipio'nun önderlik ettiği umutsuz bir süvari hücumuyla hayatı kurtarılmıştı.

Aralık ayında iki konsülün kuvvetleri Trebia'da darmadağın edildiğinde Scipio hala orduyla birlikteydi. 217'de, Roma ordusunun Hannibal tarafından pusuya düşürülüp katledildiği Trasumennus Gölü faciasında da bulunmuş olabilir. Bir sonraki yıl, Hannibal'e karşı gönderilen devasa ordunun bir parçası olan II. Lejyon'un *tribunus militum*'uydu.¹ Romalılar, ezici sayı üstünlüklerine rağmen ağustos ayında Cannae Muharebesi'nde neredeyse tamamen imha edildiler, fakat Scipio bir kez daha hayatta kalmıştı. Hayatta kalan diğer grupları bir araya getirip, kaçmayı düşünen genç aristokratlara yaptığı etkileyici konuşmasıyla ünlendi. Silahını kavrayıp silah zoruyla hepsine Cumhuriyeti asla terk etmeyeceklerine dair yemin ettirdi.

211'de Romalılar ciddi bir başarısızlık yaşadı. Yaralarını sararken Scipio'nun babası kardeşiyle müşterek komuta için İspanya'ya gönderildi ancak yerel müttefiklerin saf değiştirmesiyle iki kardeş de öldürüldü. Bir yıl sonra, henüz yirmili yaşlarının ortalarındaiken Scipio onların yerine geçmek için başvuruda bulundu. Normalde Roma Cumhuriyeti'nin askeri komutayı sadece kırklarındaki seçilmiş *magistratus*'lara vermesine rağmen son birkaç yılda senato üyeleri arasında verilen zayıflar görülmedik yükseklikteydi. İspanya'da görev almaya meraklı kimse yoktu. Bunun yanı sıra yarımadadaki kabileler nezdinde aile adlarının uzakta ve bilinmeyen Roma varlığından daha büyük bir sadakat göreceği düşünülmüştü. Her halükârda atanmasının ne kadar sıra dışı olduğunu hatırlamak önemlidir. Bir kriz anında Romalıların kumar oynayamaya ne kadar hazır olduklarını göstermekteydi.

İspanya Seferi

Scipio, İspanya'daki Roma gücünü otuz binin üzerine çıkarmak maksadıyla beraberinde takviye birlikler de götürdü. Kartacalıların ezici sayı üstünlüğüne rağmen Roman ordusu dikkatli ve disiplinliydi. Öte yandan Kartacalılar ordularını beslemekte zorlandıkları

1 Roma ordusunda kabaca binbaşıya tekabül eden rütbe. -ç.n.

için tek bir yerde tutamıyorlardı. Scipio neredeyse İspanya'ya ayak basar basmaz hemen Kartaca eyalet başkenti Yeni Kartaca'ya (günümüzde Cartagena) gözü pek bir hücum başlatmaya karar verdi. Yerli balıkçılara göre şehrin batı duvarını koruyan lagün belirli koşullarda geçilebilirdi. 209 yılının sefer mevsiminin başında Kartaca'nın üç sahra ordusunun şehirden uzak olduğunu öğrenince, ivedilikle kıyıdan aşağıya ilerledi. Filosu kara kuvvetlerine ayak uyduruyordu. Varışının ertesi günü karaya dönük ana sura büyük çaplı bir saldırı başlattı. Birlikleri kendilerini karşılamak için ortaya çıkan Kartaca kuvvetlerinin güçlü savunması karşısında sura ulaşabilmek adına çetin şekilde savaşıyorlardı.

Scipio saldırıyı saatlerce sürdürdü. Yalnızca cezir başlayınca beş yüz kişilik bir gücü lagünü geçmeye gönderdi. Hemen hemen tüm müdafiler "asıl" Roma tehlikesini bertaraf etmek için çekilmişti ve bu beş yüz asker merdivenler yardımıyla surları aşabildiler. Ardından ana kapıya kadar suru izlediler. Bu esnada dışarıdaki kuvvetler yeni bir hücum başlatmışlardı. Savunmadaki Kartacalılar panikleyip kaçtılar, böylece Romalılar ana kapıyı açabildiler. Akabinde Scipio yedek bir birliğin komutasında hisarı ve şehrin diğer kilit noktalarını ele geçirdi. Kabilelere Kartaca'yı yenmenin mümkün olduğunu gösteren büyük bir zaferdi.

Scipio, birçok kaynakla birlikte düşman ganimetini de ele geçirmişti. Bunların yanı sıra pek çok İspanyol kabilesinin soylu ailelerinden alınmış tutsaklar da vardı. Kartaca, yaptığı anlaşmaları güvence almak maksadıyla onları tutuyordu. Tutsaklar arasındaki güzel soylu bir kadın, adamları tarafından ona getirildi. Büyük İskender'i andıran bir tavırla Scipio ona el sürmeyi reddetti, bunun yerine ifetine leke sürmeden ailesine teslim etti. Siyasi olduğu kadar soylu da bir jestti. Bir sonraki kış Scipio, savaşçılarıyla birlikte İspanyol liderlerinin bir kısmını kendi safına geçmeye ikna edebildi.

208'de Scipio, Baecula'da Hannibal'in kardeşi Hasdrubal Barca'ya karşı büyük bir zafer kazandı fakat Hasdrubal'ın İspanya'dan ayrılıp İtalya'ya ilerlemesine engel olamadı. En nihayetinde bu bir şeyi değiştirmede çünkü Hasdrubal İtalya'ya vardıktan kısa bir süre

sonra daha güçlü Roma kuvvetlerince bozguna uğratıldı. Sonraki yıl etkisiz manevralarla geçti, ta ki Kartacalılar Hasdrubal Gisgo komutasında büyük bir ordu gönderip Scipio'yla Ilipa'da karşı karşıya gelinceye dek. Kartacalıların büyük bir sayı üstünlüğü vardı. Romalı kuvvetlerinin yarısı sadakati şüpheli ve faydası az İspanyol müttefiklerden meydana gelmekteydi. Buna rağmen Scipio'nun lejyonları ve Latin müttefikleri sıkı talimlikti. İki ordu en iyi askerleri merkezde ve müttefikleri kanatta konuşlandırılmak üzere günlerce karşı karşıya baktılar. Her iki taraf da çarpışmaya girmeyi göze alamıyordu.

Düşmanı bu rutine alıştıran Scipio, ertesi günün şafağında süvari ve hafif piyadelerini düşman ordugâhının hemen önündeki ileri karakol noktalarına saldırmaya gönderdi. Bu saldırı başlarken Scipio asıl ordusunu düzene soktu. Bu kez lejyonlarını kanatlara, güvenilmez İspanyollarıysa merkeze konuşlandırdı. Hasdrubal, öncekiyle aynı düzende hızlıca yerleşti. Karşısında, kendi kanatlarındaki en zayıf askerlere karşı ilerleyen Roma kanatlarını gördüğünde afalladı. Scipio'nun İspanyol müttefikleri kasıtlı olarak daha yavaş ilerlemesine rağmen Hasdrubal'ın merkezinin Roma kanatları için tehdit oluşturmasını engellemişlerdi. Roma piyadesi manevra yapıp daha iyi askerlerin olduğu Kartaca merkezine yönelmeden önce düşmanın kanatlarını püskürttü. Kartacalıların ise basireti bağlanmış, öylece izliyorlardı. Hasdrubal'ın ordusu tamamen dağıldı. Sonraki aylar, geriye kalan birkaç Kartaca kalesini temizlemekten ibaretti.

Kuzey Afrika'nın İstilas

Scipio İspanya'daki başarısından sonra Roma'ya döndü ve 205'te konsül seçildi. Bu makam için gerekli yasal yaşı altında olmasına rağmen son başarıları seçmenleri ve senatörleri bir istisna yapmaya razı etmişti. Bundan sonra başarılı şekilde kulis yapan Scipio, Kuzey Afrika'yı istila ederek doğrudan Kartaca'yı tehdit edecek ordunun komutasının kendisine verilmesini sağladı. İstila Sicilya'dan başlatıldı. Ordunun kalbini Cannae ve diğer Roma yenilgilerinden sağ kalan askerlerden oluşan iki lejyon oluşturuyordu. Bu askerler artık

epey deneyimlilerdi. Scipio, yaptıkları talimin kendi yüksek standartlarına uymasını sağlamıştı.

294'te Scipio karaya çıktı ve Utica şehrinin dışına ordugâhını kurdu. Kısa süre sonra Numidialı Prens Masinissa getirdiği süvarileriyle birlikte ona katıldı. Bu harikulade hafif atlılar Hannibal'ın en etkili birliklerindendi fakat Masinissa İspanya'daki Kartacalıların altındayken durumdan rahatsızlık duymuş ve saf değiştirmeye ikna edilmişti. Masinissa sadece ufak bir birliğe komuta ediyordu ancak düşman süvarisini dikkatlice hazırlanmış bir pusuya çektiklerinde kalitelerini gösterdiler. Scipio, Utica'yı kuşatmaya başladı ve kısa süre sonra iki büyük Kartaca ordusu ona yaklaştı. Birinin komutasında Hasdrubal Gisgo diğerindeyse Kartaca'nın müttefiki, Masinissa'nın azılı düşmanı Numidia Kralı Syphax bulunuyordu. İki ordu kış boyunca birbirlerinden yaklaşık on iki kilometre uzaklıkta konakladılar ve Romalıları seyrettiler. 203 baharının başlarında Scipio ordusunu ikiye bölüp birbirinden ayrı düşman ordugâhlarına dikkatlice hazırlanmış gece baskınları düzenledi. Ordugâhlar ateşe verildi, panikleyen düşman askerleri ya öldürüldüler ya da dağıldılar. Bu, görkemli bir başarıydı.

Kartacalıların tekrar bir araya gelmesi biraz zaman aldı. Bu sayede Scipio, kendi ordugâhının tahkimatlarını güçlendirdi ve düşmandan ele geçirdikleri hububatın depolanacağı büyük ambarlar inşa ettirdi. Sonunda Hasdrubal ve Syphax, İspanya'dan yeni gelen Celtiberialı paralı askerlerle önceki faciadan sağ kalanları birleştirerek hemen hemen daha önceki Roma ordusuna eşit bir ordu oluşturdular. Scipio vakit kaybetmeksizin saldırarak onları Büyük Ovalar Savaşı [Bagrades Ovası] olarak bilinecek yerde karşıladı. Merkezi oluşturan Celtiberialılar çetin bir direniş sergilediler. Roma süvarisi ve Masinissa'nın adamları kanatlarda düşman atlıları hızlıca bozguna uğrattılar. Bunu, aynı senenin başlarında ordugâhlara yapılan gece baskınında sağ kalan ve şimdi kanatlara yerleştirilen piyadelerin bozguna uğratılması takip etti. Scipio'nun lejyonerleri artık Celtiberialılarla baş başaydı. Birinci hat onları tutarken ikinci ve üçüncü hat manevra yaparak paralı askerleri kanatlardan vurdu. Ardından onlar da ya öldürüldü ya da püskürtüldü.

Yeni facia Kartacalı liderleri, istilacıya karşı koymak için Hannibal'i ve ordusunu İtalya'dan geri çağırmak zorunda bıraktı. Scipio bir özgüven gösterisiyle, esir alınmış düşman casuslarından bazılarına ordugâhının gezdirilmesini ve geri bildirmeleri üzere serbest bırakılmalarını emretti. Kısa bir uzlaşma girişiminden sonra iki ordu Zama'da karşılaştı ve Hannibal kariyerinde ilk defa ağır bir yenilgiye uğradı. Başka bir ordu kurmanın imkânsız olduğunun farkında olduğundan Kartaca'ya döndü ve siyasilere barış yapmaktan başka şansları olmadığını söyledi.

Zama Muharebesi

Hannibal, sağ kalan kıdemli askerlerini de İtalya'dan beraberinde getirmişti. Ancak ordusunun asıl gücünü sorgulanabilir nitelikteki yeni askerler oluşturmaktaydı. Süvari üstünlüğü Romalılardaydı. Harikulade Numidialı hafif atlıların çoğu da artık Romalılar için savaşıyordu. Hannibal'in seksen kadar savaş fili vardı. Bu, önceki muharebelerde komuta ettiğinin daha fazlasıydı fakat ne yazık ki bu hayvanların çoğu yakın zamanda alınmıştı ve henüz tam anlamıyla eğitilememişti. Bu yüzden 202'deki ordusu, ona büyük zaferler kazandıran disiplinli ve esnek ordusu gibi değildi. Onun karşısındaki Scipio'nun daha ufak ancak homojen, kendinden emin ve iyi eğitimli bir ordusu vardı. İlaveten dört bin Numidialı süvari ve Masinissa'nın getirdiği altı bin kadar avcı eri vardı.

Hannibal arkasındaki kıdemli askerleri ile üç hatta konuşlandı. Fil hücumunun Roma hatlarını bozacağını umuyordu. Böylece kıdemli askerleri son darbeyi vuruncaya dek, piyadeleri Roma hatlarını yoracaktı. Scipio'nun lejyonları olağan üç hatta (*triplex acies*) konuşlanmışlardı. Ancak *manipulus*'larını² teker teker alışagelmış damalı düzende yerleştirmek yerine onları, en öndeki birliğin arkasına hizalanacak şekilde konuşlandırdı. Böylece piyade düzeninin ortasından geçen geniş koridorlar oluşturmuş oluyordu.

2 MÖ 107'deki Marius reformları öncesi Roma ordusunda yaklaşık yüz yirmi kişiye tekabül eden bölük. -ç.n.

Muharebe toplu fil taarruzuyla başladı. Roma avcı erlerinin fırlattıklarıyla vurulan fillerin bazıları panikleyerek döndü ve kanatlarda yer alan kendi atlılarını ezdi. Ötekiler taarruza devam ettiyse de Roma bölüklerine vurmak yerine en kolay yolu seçerek aralarındaki koridorlardan geçtiler. Hattın gerisinde birer birer vurulup öldürüldüler. Scipio'nun kıdemli askerleri kendi bölüklerinde kalıp hayvanların arkalarına geçmesini bekleyecek kadar disiplinliydi. Fil hücumu tamamen başarısız olmuştu.

Bu esnada Roma ve Numidia süvarisi iki kanada da saldırdı. Kartaca süvarilerini bozguna uğratıp muharebe meydanının dışına sürdüler. Roma hattı merkezde, Hannibal'in en öndeki piyade hatlarına saldırdı. Kartacalılar inatla karşı koydular fakat bir süre sonra geri püskürtüldüler. Birinci hattaki birlikler geri çekilirken kargaşa yaşandılar ve ikinci hattakiler onların geçmesine müsaade etmediler. Uzayan mücadele sonucu ikinci Kartaca hattı da geri çekildi. Bu iki hattın birbirini desteklemekteki başarısızlığı açıkça gösteriyor ki Kartaca ordusunun birlikte talim yapmaya ya da bünyesindeki unsurları kaynaştırmaya vakti olmamıştı.

Hannibal'in kıdemli askerleri mevzilerinden kımıldamadılar ve saflarını kapatarak fırarilerden herhangi birisinin aralarından geçmesine müsaade etmediler. Birinci Roma hattı artık yorulmuştu ve büyük bir olasılıkla ikinci hattın bölüklerince takviye edilmişti. Bir başka büyük disiplin gösterisiyle Romalılar durdu ve yeniden düzen aldılar. Üç hattın tamamı da *phalanks*'ı andıran yek blok haline geldi. Ardından blok kıdemli askerlerle temas etmek üzere yavaşça ilerledi. Roma süvarisinin dönüp Hannibal'in kıdemli askerlerine arkadan saldırmasıyla neticelenen şiddetli bir çarpışma vuku buldu. Süvarideki üstünlüğü Scipio'ya baştan büyük bir avantaj sağlamıştı. Bunun yanı sıra Hannibal'in tüm taktiklerini etkili biçimde karşıladı. En nihayetinde Hannibal'in ordusu yirmi bine yakın zayıf ve bir o kadar da esir vererek tamamen dağıldı.

Sönen Şöhret

Scipio Roma'ya döndü ve muhteşem bir zafer alayı düzenledi. Ayrıca büyük zaferlerinin bir göstergesi olarak *Africanus* soy ismini aldı. Otuzlarının sonunda, normalde bir senatörün yüksek makamların ve askeri komuta fırsatının peşinde koştuğu yaşıydı. Fakat o zaten savaşmış ve büyük zaferler kazanmıştı. 194'te ikinci kez konsül seçildi ve Po Vadisi'ndeki Galyalı kabilelere karşı sefere çıkan ordunun komutası verildi. Bölgeye iki konsül gönderildi. Anlaşıldığı kadarıyla savaşın asıl yükü diğer konsüle kalmıştı. Scipio bir dizi yağma seferi düzenlediyse de çok bir şey başaramadı. Dahası, İkinci Kartaca Savaşı'ndan bu yana durum değişmişti. Artık askeri komuta için can atan bir yığın Romalı vardı. Görevinden alınmadan önce sadece bir sene kalabildi.

Belki de Scipio'nun İspanya ve Afrika'daki zaferleriyle kıyaslanabilecek bir başarı elde etmek için son şansı, küçük kardeşi Lucius'a Seleukos hükümdarı Büyük Antiokhos'a karşı düzenlenen sefere eşlik ettiğinde geldi. Komuta Lucius'a büyük ölçüde Scipio da ona eşlik edeceği için verildi. Buna rağmen Scipio en önemsiz rolleri üstlendi. Hatta 190'da Roma zaferiyle sonuçlanan Magnesia Muharebesi'ne katılmadı. Sebep hastalığıydı fakat belki de bütün şan kardeşine kalsın diye orada olmamayı tercih etmişti.

Lucius Roma'ya dönünce büyük bir zafer alayı düzenledi ancak hem o hem de Scipio sefer sırasında devlet hazinesini zimmetine geçirmekle suçlandılar. İkisi de hüküm giymedi ancak yalnızca mahkemeye çıkarılmaları bile büyük bir aşağılamaydı. Kısa süre sonra Scipio kırsaldaki villasında inzivaya çekildi ve kamusal yaşama bir daha dâhil olmadı. Evlatlık torunu Scipio Aemilianus 146'da Kartaca'yı yok edecekti.

YEHUDA MAKABİ

MÖ yak. 190-160

MARTIN VAN CREVELD

Belki de Yehuda Makabi'ye dair en ilginç hatırlanmış şeklidir. Yayıncı kataloğuna bir göz atmakla anlaşılacağı üzere, onun hakkında yalnızca bir avuç kitap yazılmıştır. İnternette ona dair referanslar aslında ona değil; onun adını taşıyan 1746'da Georg Friedrich Händel tarafından yazılmış librettosu Thomas Morell tarafından hazırlanmış Judas Maccabaeus'a aittir. Şöyle coşkulu bir kısmı vardır:

Bakın, kahraman fatih geliyor!
Trompetleri çalın, davullara vurun.
Şenlikleri hazırlayın, defne tacını getirin.
Ona zafer şarkıları söyleyin.

Bakın, tanrısal gençliğin ilerleyişine!
Flütleri çalın, dansa kalkın;
Mersinler bükülür güller dolanır,
Kahramanın ilahi çehresini süslemek için.

Bakın, kahraman fatih geliyor!
Trompetleri çalın, davullara vurun.
Şenlikleri hazırlayın, defne tacını getirin.
Ona zafer şarkıları söyleyin.
Bakın, kahraman fatih geliyor!
Trompetleri çalın, davullara vurun.

Yehuda'ya dair kaynaklar kısmen boldur. Makabilerin iki kitabının haricinde, MÖ II. yüzyılın ikinci yarısında aslı İbranice yazılmış ancak günümüze yalnızca Yunanca kopyaları kalmış apokrif metinler de vardır. Yaptıklarına dair çok sayıda daha kısa antik kayıtlara da sahibiz. Yine de gençliğine dair, kâhin Matatyahu Hasmonaim'in üçüncü oğlu olduğu ve ailesinin Yahudiye'deki, bugün Tel Aviv Havalimanı'ndan çok da uzakta bulunmayan Modin köyünde yaşadığı dışında hiçbir şey bilmiyoruz. İsmi Yehuda (Ioudas Yunancasıdır) "Tanrı Bilir" anlamına gelir. Makabi mahlası ise muhtemelen çekiç anlamına *makevet*'ten gelmektedir. Muhtemelen "çekiççi" demektir.

O zamanlar Yahudiye, Suriye'deki Antakya'dan Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes (ışıkla çevrili) tarafından yönetilmekteydi. Babası III. Antiokhos, 190 Magnesia Muharebesi'nde Romalılar tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştı ve ardından krallığı dağılmaya başlamıştı. 170'te Epiphanes tahtı kardeşi Seleukos'tan zorla almış ve gücünü sağlama almak için Yahudi ibadetlerini yasaklayarak kendisine tapılmasını talep etmişti.

İki yıl sonra, 170'te IV. Antiokhos Mısır'ı istila etti. Özellikle ikinci sefer büyük bir başarıya ulaştı. Kral başkent İskenderiye'ye kadar ilerlemişti. Ancak şehrin dolaylarında, özetle geri dönmesini emreden bir Roma elçisiyle karşılaştı. Bu, Antiokhos'un gücüne ve itibarına büyük bir darbe indirdi. Bir yıl sonra, 167'de Matatyahu isyan bayrağını kaldırdı. 166'da öldüğünde Matatyahu, büyük oğulları yerine Yehuda'yı varis seçti.

Yahudi İsyanı

İsyanın ilk darbeleri Suriyeli işgalcilere değil, diğer Yahudiyelilere karşıydı. Anlaşılan Matatyahu'nun oğullarına katılmayı istemeyenler vardı. "Putların" tapıldığı bir sunak yok edilmiş ve bazı "Hellenleşmiş" Yahudiler zorla sünnet edilmişti.

Seleukosların verdiği ilk karşılığın komutasında büyük ihtimalle Samaria Valisi Apollonios vardı. O ve bugün "düzenin güçleri" olarak adlandırılacak kuvvetleri 166 baharında Modin'de göründüler.

Modin, isyancılar ağır teçhizatlı düşmana karşı koyamadığı ve civar tepelere kaçtığı bir ovada yer alıyordu. Detay azlığına rağmen anlaşıl-
dığı kadarıyla Yehuda tipik gerilla taktiklerine güveniyordu. Geceleri
savaşıyor, uygun konumlar seçiyor ve düşmana beklenmedik bir an-
da saldırıyordu. Makabilerin birinci kitabında “çok sayıda düşmanı
püskürttüğü [...] ve cesaretinin ününün her yere yayıldığı” anlatılır.

Apollonios’a karşı kazanılan zaferi başka bir çatışma izledi. Bu
seferki Seleukos komutanı, büyük olasılıkla kıyıdaki garnizonlardan
sorumlu Seron’dı. Seron, askerlerini Beyt Horon yolundaki dağlar-
dan geçirme hatasına düştü. Bu, birkaç yıl önce modern otoban ya-
pılana kadar geçmesi son derece zor, kapatması ise kolay bir yoldu.
Kaynaklara göre Yehuda’nın altı bin adamı vardı. Modern araştı-
rmacılara göre bu sayı Seron’unkinden daha fazlaydı. Her halükârda
kraliyet ordusu sekiz yüz zayıat vermişti ve muhtemelen Seron da
bunların arasındaydı. Geri kalanı ise geldikleri yere kaçtı.

Artık açık bir model oluşturulmuştu. Seleukos ordusu, temelde
uzun kargılar taşıyıp *phalanks*’ta savaşan ağır piyadeden müteşekkil
güçlü bir savaş makinesiydi. Buna ek olarak hafif piyadeler de vardı.
Hafif piyadeler, ağır ve hafif süvarilerin yanı sıra ovada gerçekten işe
yarayan tek unsurdu. Apollonios ve Seron’un ne tür birliklere ko-
mura ettiklerine dair hiçbir fikrimiz yoktur. Zira asıl kaynaklarımız
I. ve II. Makabiler (geri kalan her şey kullanılmış gibi görünüyor)
askeri detaylar vermek için değil, Tanrı’nın yöntemlerini kaydetmek
ve övmek maksadıyla kaydedilmişti.

Kudüs Yolu

Antiokhos artık bu isyanın ufak bir olaydan daha fazlası olduğunu
anlamıştı. Bu yüzden bastırmak için krallığının batı kısmının valisi
olan akrabası Lysias’ı gönderdi. 165 Eylül’ünde muhtemelen Yehu-
da’nın en büyük zaferi Ammaous Muharebesi’yle sonuçlanacaktı.

Ammaous, Yehuda’nın savaştığı en büyük muharebe olmasa da
liderliğini yaptığı isyanın doğasını değiştirdi. Neyse ki muharebenin
kaydı I. Makabi’de tutulmuş. Burada yer alan bilgiler öyle detaylı

ki modern araştırmacılar yazarın muharebeye katılmış olabileceğini düşünmektedirler.

Seleukos Kralı IV. Antiokhos, komutanları Apollonios ve Seron'un yenilgisiyle öfkelenmişti. Lysias'ı komutan olarak atayıp "Yahudiye topraklarına gidip orayı yerle bir etmesi için kırk bin asker ve yedi bin süvari" verdi. Bununla birlikte Eski Çağ'ın tankları filler de vardı ancak kaynaklar ne kadar olduklarını söylemiyor.

Lysias, "kralın arkadaşlarındaki yiğit kimseler" olarak nitelenen aslları, Ptolemaios, Nikanor ve Gorgias'la birlikte güneye, İsrail topraklarının içlerine ilerledi. Latrun'a (1948 İsrail Bağımsızlık Savaşı'nda burası şiddetli çarpışmalara tanık oldu) çok yakın Ammaous'ta ordugâhını kurdu. Burada Philistia ve Edom'dan gelen takviye kuvvetler ona katıldılar. Ayrıca beklenen Yahudi esirleri zincire vurup satın almak için bekleyen zengin tüccar izdihamı vardı.

Yehuda'nın ilk hamlesi, karşılarındaki büyük ordu karşısında moralleri düşen askerlerinin moralini yükseltmek oldu. O zamanlar Seleukos garnizonunun elindeki Kudüs, "çöl gibi ıssız bir yerdi." Kaynaklara göre adamlarını kuzeydeki bir tepede, Mitzpah'ta topladı. Burada bir ibadet yeri vardı. Çuval bezlerini örtünüp, oruç tuttular ve dua ettiler. Ardından Yehuda onlara bir nutuk verdi:

Kılıcınızı kuşanın ve cesur adamlar olun. Sabaha hazır olun, zira bize ve mabedimize karşı toplanmış bu ordularla savaşabilirsiniz. Ulusumuzun ve kutsal yerlerimizin başına gelen kötülükleri görmektense savaşta ölmek yeğdir.

Gorgias merasimi duymuş olmalıydı. Belki de Yahudiler kasıtlı olarak haberi yaymışlardı. Beraberinde beş bin piyade ve bin süvari götürerek asileri gafil avlamak için gece yola çıksa da sadece boş bir ordugâh buldu. Tepelere dağıldıklarında onları aramak adına Yehuda ve tahmini sayıları altı bin kadar adamı kaçıp Lysias'ın ana üssünün güneyinde mevzileninceye dek batıya doğru ilerlediler. Yehuda tekrar adamlarına bir nutuk verdi. Ardından saldırı işareti verdi.

Düşman kaçtı ve Suriye ordugâhı kısa sürede ele geçirilip ateşe verildi. Ancak Gorgias'ın birliklerinin zarar görmediğini hatırlayan Yehuda adamlarının dağılıp talana girmesini engelledi. Görünüşe göre onları kontrol altında tutmayı başardı. Kısa süre sonra kalkanlardan yansıyan ışık Gorgias'ın yardıma geldiğini belli etti. Ancak Gorgias ordunun geri kalanının başına gelenleri anlayınca geri dönüp kaçtı.

Ve Yehuda ordugâhı yağmalamak için geri döndü. Çok sayıda altın, gümüş, mavi ve Tyros mor boyalı kumaşlarla birlikte büyük zenginlikler ele geçirdi. Dönüşte, Gökler için ilahiler ve övgüler söylediler çünkü Tanrı iyiydi ve onun merhameti ebdiydi.

Yehuda'nın gayrinizami harpten nizami harbe geçmesiyle kazanılan Ammaous, mücadelenin doğasını değiştirdi. Lysias'ın ordusu bozguna uğrasa da imha edilememişti. Suriyeli komutan güçlerini toparlamayı başarsa da akabinde gerçekleşen olaylar tam olarak net değildir. 165 yılının kasım ila aralık aylarında onu Yahudilere karşı bir başka büyük seferin başında görüyoruz.

Dağlardan çekinen Lysias bu sefer bambaşka bir güzergâhı izledi. Philistiâ'dan başlayarak Beerşeba üzerinden doğuya ilerledi. Ardından kuzeye dönüp Hebron ve Bethlehem'e yöneldi ve Beyt Tzur'a vardı (günümüzde Kudüs'ün güney eteklerinde bir Filistin Arap köyüdür).

Yehuda onu bekliyordu fakat büyük bir muharebe gerçekleşmedi. Aynı dönemlerde uzakta Parthlara karşı seferde bulunan Antiokhos hastalıktan öldü. Nöbetleşe çalışan atlı habercilerden müteşekkil Seleukos posta servisi etkiliydi ve Lysias Kudüs'e saldırıya hazırlanırken Antiokhos'un ölüm haberi ona ulaştı. Bunun üzerine ordu geri çekildi. Komutanları, merhum kralın henüz çocuk yaştaki oğlu V. Antiokhos'un tahta çıkışı için Antakya'ya döndü.

Kudüs hisarı, Akra ya da Hakra olarak bilinirdi. Yüz yetmiş yıl sonra İsa burada zindana atılacaktı. 164'te Seleukos garnizonunun sıkı kontrolü altındaydı. Yine de Lysias'ın geri çekilmesi Yehuda'nın, yıllarıdır puta tapımda kullanılan tapınağa girmesini ve

arındırmasını sağladı. Arındırma töreniyle Yahudilerin mezkûr olayı anmak için mumlar yaktığı bugünkü Hanukka Bayramı doğdu. Bu sırada söylenen ilahinin sözleri de şöyledi:

Ey kurtuluşumun kalesi,
 Seni övmek bir mutluluktur.
 İbadethanemi eski haline getir ve orada
 Sana şükran sunularımızı sunalım.
 Hazırlandığında kâfir düşmanın katliamına,
 O zaman tamamlayacağım ben de bir ilahiyle sunağın adanışını.

Fakat Lysias vazgeçmedi. Sonraki yıl Yehuda ve gerilla grubundan yarı düzenli bir orduya dönüşen adamları, Akra'yı kuşatma makineleriyle zapt etmeye uğraşıyordu. Lysias'ın kuvvetinin ne kadar güçlü olduğunu I. Makabi bize lirik dille aktarıyor: "Diğer krallıklardan ve denizdeki adalardan paralı asker orduları geldi. Ordusunun sayısı yüz bin piyade, yirmi bin atlı ve savaş için eğitilmiş otuz iki fildi." Seleukos Krallığı'nın durumunu göz önüne alırsak gerçek sayıları tahminen bunun yarısının daha azıydı.

Bu kez karşılaşma, Kitab-ı Mukaddesi'teki Peygamber Zekharî'nın adını taşıyan Beth Zekharîa köyünün biraz daha güneyinde gerçekleşti. Önce, "savaşa hazırlamak için üzümün kanıyla ve meyvelerle tika basa doyurulan" filler geldi. Bu yürüyen kalelerin her biri binlerce ağır piyade ve seçilmiş beş yüz atlıyla kuşatılmıştı. Her fil içinde dört adamın ve *mahout*'un (fil sürücüsü) bulunduğu ahşaptan bir kaleyi sirtliyordu. Bu, karma sınıfların işleyişine iyi bir örnektir. Alışılmış Hellenistik modelin ardından, kalan süvari koruma sağlamak için kanatlara dağıtılmıştı. "Kalabalıkların sesini duyan herkes korkudan titredi, kalabalığın adımlar ve silahların gürültüsü ordugâh için çok büyük ve ağırdı."

Gerçekleşen muharebe kesin ve kısaydı. Yehuda'nın kardeşi Eleazar, fillerden birinin altına dalarak onu kılıcıyla öldürmüş ancak düşen filin altında ezilerek kendini feda etmişti. Bu kahramanlığa rağmen Lysias'ın üstün kuvvetlerine direnmenin bir yolu yoktu.

Kısa sürede Yahudiler kendilerini, yakın zamanda kurtarılmış Tapınak Dağı'nda kuşatılmış halde buldular. Yiyecek hiçbir şeyi olmayan Yehuda'nın adamları firar ettiler. Yenileceklerinden şüphe yoktu ancak talih bir kez daha yüzlerine güldü. Suriye'de Seleukos ordusuna doğuda komuta eden Philippos, krallığı ele geçirmek için Antakya üzerine yürüyordu. Sonunda Lysias onu alt edebildi fakat bunun bedeli Yehuda'ya o çok ihtiyaç duyduğu soluklanma fırsatını vermek oldu.

Son Muharebeler

İlk iki senesi hatırı sayılır askeri başarılarla geçen isyan dört senedir devam ediyordu. Fakat gerilla harbi ülkeyi özgürleştirmeye yetmezdi. Seleukoslar kudretli güçlerinin bir kısmını getirdiklerindeyse (geri kalanı İran'da bağlı kalmıştı) sadece IV. Antiokhos'un ölümü Yehuda ve adamlarını kurtarabilmişti. Lysias'ın Philippos'a karşı kazandığı zafer de krallığın sorunlarını çözmemişti. Yalnızca 162'de yeni bir hükümdar, I. Demetrios kontrolü sağlamayı başarabildi.

Bakkhides adında yeni bir komutan gönderildi. Anlaşılan Yehuda bir önceki seferde, Beth Zekharia'da dersini almıştı. Adamlar ne kadar yiğit olurlarsa olsun iyi örgütlenmiş, iyi teçhizatlı ve iyi komuta edilen Seleukos ordusunun bütün kudretiyle başa çıkmaya hazır değillerdi. Bu yüzden Bakkhides Kudüs önlerinde belirdiğinde şehri savaşımadan verdi.

Bu noktada Bakkhides savaşı kazandığını düşünüyordu hatta yeni bir başkâhin bile atamıştı. Garnizonu Akra'da bırakarak, tahminen bölgeyi taramak için Kudüs'ten kuzeydeki tepelere ilerledi. Fakat dışarı adımını atar atmaz olan oldu. Babil'deki askeri durumu gittikçe kötüye gidiyordu. Bakkhides ve kuvvetlerinin bir kısmı oraya gitmek zorunda kaldı ve kendisi yerine eski astı Nikanor'u *strategos* olarak atadı.

Nikanor isyancılarla uzlaşmaya çalıştı fakat fayda etmedi. Ardından daha zayıf güçlerinin Kudüs'te sıkışıp kalacağından korktuğundan, şehirden ayrıлып kuzeydeki yaylada savaşımaya karar verdi. Orada

bazı takviye birlikler ona katıldı. Ne takviye birliklerin ne de Nikanor'un gücü hakkında bir bilgimiz var. Ancak Samaria'ya, Cenin'den Nablus ve Ramallah'a çıkan mevcut yol üzerinden gelmiş olsa gerek.

İki ordu 161 yılının mart ayında, günümüzde yeri hala bilinmeyen Adasa'da karşı karşıya geldiler. Nikanor muharebede ilk ölen oldu (bu yüzden Yahudi takvimindeki Adar ayının on üçüncü gününe "Nikanor Günü" denir). Komutanlarının ölümüyle cesaretlerini yitiren askerleri çılgınlar gibi batıya kaçtılar. Kullandıkları güzergâh Seron'un beş sene önce kullandığının aynısıydı, sadece gittikleri yönler aksiydi. Civardaki köylerin sakinleri çıkıp kovalamacaya katıldıkça, hayatta kalanların zaten zor olan durumu daha da kötüye gitti ve ancak birkaçı sağ kalabildi. Nikanor'un bedeni ya da ondan geriye kalanlar bir zafer alayıyla önce Kudüs'e getirildi sonra kazıklara çakılarak teşhir edildi.

Ertesi yıl, 160'ta Bakkhides Yahudiye'ye geri döndü. Bu sefer tamamen farklı bir güzergâhı izlemeye karar verdi. Taberiye Gölü'nden güneye Ürdün Vadisi boyunca uzanan yolu kullandı. Akabinde bir zamanlar Yeşu'nun ordugâhını kurduğu Gilgal'da batıya dönerek dağlara çıktı ve Nikanor'un mağlup olduğu aynı yaylaya ulaştı.

Karşılaşma, Adasa'nın birkaç kilometre batısında yer alan Elasa'da gerçekleşti. I. Makabiler bir yandan yaşanan yenilgiyi aklamak için Bakkhides'in gücünü abartırken öte yandan Yehuda'nın ordusunu az gösterir. Yine de Seleukos ordusunun daha güçlü olduğu şüphe götürmez. Yehuda'nın kurmayları geri çekilme tavsiyesi verdiğinde cevabı cüretkâr oldu: "Eğer sonumuz yakınsa, o zaman kardeşlerimiz için cesurca ölelim!"

İlk kez Yehuda'nın taktiksel konuşlanışına bir göz atma fırsatımız oldu. Alışılmış Hellenistik modeli takiben yay ve sapanlarla donatılmış hafif piyadelerini en öne koydu. Süvariler kanatları, piyadeler merkezi tutuyordu. Aynı şekilde Bakkhides de *phalanks*'ı merkeze, süvarilerini kanatlara konuşlandırmıştı.

Bakkhides kendi güçlü sağ kanadının komutasında bizzat yer almaktaydı. Bu, olağan Hellenistik bir adetti. Anlaşılan Yehuda tek bir şansı olduğunu düşünüyordu, yani en iyi adamlarını Bakkhides'e

karşı kullanarak her şeyini tek bir hamle için riske atacaktı. Bakkides saldırıya uğrayınca defalarca yapılmış bir manevra yaptı ve sahte bir ricatla Yahudileri üzerine çekti. Böylece *phalanks* arkalarına geçebildi. “Muharebe kızışırken bunların çoğu öldü. Düşenlerin arasında Yehuda da vardı. Geri kalanıysa kaçtı.”

Sonrası

İsyanın başında itibaren Yehuda güçlü, yetenekli ve gayrinizami harpte uzman bir komutan olduğunu gösterdi. Muhtemelen en büyük başarıları ilk başarılarıydı. Daha sonraları bilinen harp uygulamalarına geçtiğinde işler zorlaştı. Bunun nedenlerinden biri kısmen düşmana sayı ve teçhizat bakımından karşı koyamamasıydı. Biri 163'te, diğeri 162'de olmak üzere iki defa düşmanının iç karışıklıkları sayesinde kurtuldu. Son muharebesinde düşmanın üstün kuvvetleri karşısında ezildi ve sonuna kadar savaşarak hayatını kaybetti.

Ölümü büyük bir gerileme meydana getirdi fakat isyanı sonlandırmadı. Davasını kalan kardeşleri üstlendi. Sonunda hem Seleukosların iç karışıklıkları hem de kendi kabiliyetleri sayesinde kazandılar. Hasmonaim Krallığı yaklaşık yüz yıl daha ayakta kaldıysa da 64'te Romalı komutan Pompeius tarafından ele geçirildi. Böylece Yahudi bağımsızlığına iki bin yıldan fazla sürecek bir perde çekildi.

POMPEIUS

MÖ 106-48

ADRIAN GOLDSWORTHY

Gnaeus Pompeius, İtalya, Afrika ve İspanya'da zaferler kazanmış en büyük Romalı komutanlardan biriydi. Çağdaşları onu İskender'le kıyaslıyordu. Diktatör Sulla ona da "Büyük" anlamına gelen "Magnus" ismini verdiğinde çok memnun olmuştu. Kariyeri her bakımdan sıra dışıydı. Diğer Romalı komutanların aksine otuzlarının sonuna kadar siyasi bir mevkiye gelememiş bunun yerine hayatının ilk dönemlerinin çoğunu seferlerde geçirmişti. Pompeius, Roma'daki siyasi kuralların çoğunu çiğnedi ve yabancı düşmanlarla savaştığı kadar diğer Romalılarla da savaştı. Bu, Iulius Caesar'la savaşırken cumhuriyetin savunucusu olarak ölmesini daha da ironik hale getirdi.

Pompeius'un olağanüstü yeteneği düzenleme ve planlamadaydı. Asker toplama ve yetiştirmede müthiş bir yeteneği vardı. Ellili yaşlarının sonlarında dahi askerleriyle talim yapar, bizzat kendisi örnek olurdu. Daha da etkileyicisi 67'de Akdeniz'de korsanlarla savaşıp bozguna uğrattırken sergilediği teşkilatlanmanın boyutuydu. Üstelik orduları nadiren ikmal sıkıntısı yaşırdı. Böyle bir sorun yaşadıklarında da bu, Pompeius'un kontrol edemediği kimselerden kaynaklandığı içindi. Bu konuda Caesar ile kendini belli eden bir tezatlık içindeydi.

Muharebe meydanındaysa Pompeius, Caesar'ın ustalığına sahip değildi. Büyük bir cesareti vardı. Hayatı boyunca kahramanı

bellediği İskender'e öykünerek destansı süvari hücumlarına kalkıştı. Söz gelimi bir seferinde atını bırakarak kaçmak zorunda kaldı. Kaçabilmesinin tek sebebi kendisini kovalayan düşmanın, atı ve ihtişamlı koşumu için didismeye başlamasındandı. Muharebe meydanında pek çok kez zor duruma düşürülen Pompeius genellikle hatalarından ders çıkarırdı. Yine de hedefi her zaman muharebeyi gereksiz kılacak ya da sonucunu netleştirecek büyük bir stratejik üstünlük elde etmekte.

Özel Ordu

Pompeius delikanlılık yıllarında babası Pompeius Strabo'nun kurmayı olarak 91-89 tarihlerinde Roma'nın asi İtalyan müttefiklerine karşı sürdürdüğü Müttefikler Savaşı'nda görev aldı. Babası, bu savaşta müteakip patlak veren iç savaşta taraf tutmaktan kaçındı ancak bir hikâyeye göre yıldırım düşmesi sonucu aniden öldü. Pompeius, savaşın taraflarından birine şüpheyile yaklaşmaktaydı. Bu sebepledir ki Sulla liderliğindeki diğer tarafa katıldı. Eli boş gitmedi. Ailesinin geniş topraklarında teçhizatlarını ve maaşlarını kendi cebinden karşıladığı iki lejyon toplamıştı. Sonraları bu orduya üçüncü bir lejyon daha ekledi. Sulla'ya katılmak için harekete geçtiğinde, hepsi de çok kötü eğitilmiş ve oldukça berbat şekilde komuta edilen çok sayıda düşman kuvvetiyle karşılaştı. Pompeius her karşılaşmayı kolaylıkla püskürttü ve Sulla'nın en güvendiği aslarından biri oldu. Düşmanı bozguna uğratması için bir bölgeden diğerine gönderildi. Birkaç yıl içinde Kuzey İtalya, Sicilya ve Kuzey Afrika'da savaşmış olacaktı.

Pompeius'un askerleri son derece sadıklardı ancak her zaman tam olarak kontrolü altında değillerdi. Sulla'nın komutanları, Pompeius'u hakir gördüğünü düşündüklerinde isyan ettiler fakat Pompeius kendini öldürmekle tehdit edince hizaya geldiler. 82 sonları ila 81 yılı başları gibi kendini diktatör ilan eden Sulla, kısa süre sonra Pompeius'a "Büyük" ismini verdi ve zafer alayı¹ düzenlemesi-

1 Zafer alayı ya da Latince *triumphus* Roma'da sadece belli şartlar altında verilen bir imtiyazdı. -ç.n.

ne müsaade etti. Ayrıca üvey kızıyla evlenmesini ayarladı. Fakat kız evlilikten kısa bir süre sonra vefat etti.

Bununla birlikte öteki insanlar genç generale dair daha düşük düşünceler besliyorlardı. Diktatörün daha yaşlı astları Pompeius'a gösterilen ilgiyi kıskanıyordu. Tarafsız bakanlarsa Pompeius'un fazla güçlendiğini ve mağlup ettiği Romalı düşmanları idam etmekten büyük bir haz aldığını düşünüyordu ki aşağı yukarı bu dönemde "genç kasap" mahlasını kazanmıştır.

Sulla 79'da emekli oldu ve bir yıl sonra da öldü. Pompeius'un ordusu hala durduğu için senato Konsül Lepidus'un 78'deki darbe girişimini bastırmak için bu orduyu kullanma kararı aldı. Pompeius her zamanki çevikliği ve acımasızlığıyla isyanı bastırdı. Ardından Sulla'nın rakipleri arasında bulunan ve teslim olmayı kabul etmeyen Sertorius'la çarpışmak için İspanya'ya gönderildi. Pompeius ve ordusu ilk defa iyi talimli ve yetkin bir şekilde yönetilen bir düşmanla karşılaştılar. İlk karşılaşmada Pompeius pusuya düşürüldü ve tamamen saf dışı bırakıldı. Pompeius tecrübe ederek öğrendi ki kendisine "Sulla'nın öğrencisi" lakabını takan adamdan kaçınıp Sertorius'un beceriksiz astlarına saldırmanın daha iyi olacaktı.

Senato Pompeius'a ilk kez *proconsul*² yetkisi verse de seçilmiş *magistratus*'ların bu çetin sefere yönelik pek hevesleri yoktu. Hatta pek çok kez Pompeius ordusuna yeterli ikmalin yapılmadığından şikâyetçiydi. Buna rağmen kendisi ve arkadaşı Komutan Metellus sonunda düşmanı yendi. Metellus, Sertorius'un kıskanç rakiplerince suikast sonucu öldürülmesini tertipleyerek büyük bir yardım etmişti. 71'de Pompeius, Spartacus'un köle ordusunun Crassus'un zaferinden arda kalan parçasını yok ettiği İtalya'ya geri döndü. Başkalarının zaten kazandığı zaferleri bitirmekle övünmeye başladı. En nihayetinde otuz altı yaşında senatoya girmeye karar verdi. Gerekli yaşta olmamasına rağmen en büyük seviyedeki konsüllükle başlamaya kararlıydı. Senato ya popülerliğinden ya da Crassus'un kilerle birlikte

2 Latince konsül adına görev yapan anlamına gelir. Esasen daha önce konsüllük yapmış kişilerden seçilirlerdi. Konsül adına bir eyaletin yönetiminde görevlendirilirlerdi. —ç.n.

Roma dışında konaklayan ordularından dolayı karşı koyamayacağını düşündü. Böylece 70'te ikisi de ezici oy çoğunluğuyla konsül seçildi.

Halkın Generali

Popüleritesinin tadını çıkaran Pompeius ikinci bir zafer alayı daha düzenledi. Öte yandan Crassus, köle ordusuna karşı düzenlediği cesur seferde başarılı olsa da sadece daha düşük bir paye olan *ovatio*'ya³ layık görüldü. Pompeius üne ve muazzam bir servete sahipti fakat siyasi hayatta tecrübesi ya da yeteneği çok azdı. Birkaç yıla konumunu korumak için taze askeri zaferler aramaya başladı. 67'de normalde senatonun vermesi gereken karar yerine halk oylamasıyla olağandışı bir komutaya atandı. Sıra dışı nüfuzu ve popüleritesiyle *magistratus*'ları es geçerek doğrudan halk meclisine gitti. Pompeius'un zorlu görevi Akdeniz'in başına bela olmuş korsan musibetinin üstesinden gelmekti. Bu görev, daha önce başkaları tarafından denenmişti ancak bu kim-selerin yeterli kaynağı bulunmuyordu, dolayısıyla başarısızlık kaçınılmazdı. Öte yandan Pompeius'a askerler, gemiler ve savurganlığa varan paralarla birlikte devasa bir yetki verilmişti. Savaş birkaç ayda kazanıldı.

Akdeniz boyunca korsanlık MÖ I. yüzyılın başından itibaren ciddi bir sorundu. Kaçırılmalar yaygındı. Mesela maiyetiyle birlikte iki Roma *praetor*'u⁴ İtalya kıyısından kaçırılmıştı. Roma'yı besleyen hububatı tedarik eden hayati öneme sahip Ostia dâhil kıyılardaki yerleşimlere ve gemilere sık sık saldırılar düzenleniyordu. Pompeius, bu sorunu çözmesi için 67'de olağanüstü yetkilerle donatıldı. Yetkisi eyalet valilerinin üstündeydi ve karanın içlerine doğru seksen

3 Sevinmek, coşmak anlamlarına gelen *ovare* fiilinden gelen *ovatio*, *triumphus*'tan daha düşük öneme sahip bir zafer alayı türüydü. Kansı bir zaferden ya da kölelere karşı kazanılmış bir zaferden dönen muzaffer general şehre *triumphus*'ta kullanılan iki beyaz atın çektiği arabanın (*biga*) yerine at üzerinde girerdi. Başına defne yeri-ne, mersinden bir çelenk yerleştirilirdi. -ç.n.

4 Asıl kuruluş amacı konsülün üzerindeki yargı yükünü hafifletmek olan yüksek devlet memurluğu. Tarihsel seyri içinde kent idareciliğinden, valiliğe kadar çeşitli görevlerle *praetor*'luk evrilmiştir. -ç.n.

kilometreye kadar tüm Akdeniz sahilini kapsamaktaydı. Kara kuvvetlerinin toplamı yüz yirmi bin piyadeden, beş bin süvarinden oluşuyordu. Filosu ise beş yüz savaş gemisinden müteşekkildi. Ona yardım etmek üzere birçoğu son derece tecrübeli en az yirmi dört *legatus* (kıdemli general) tayin edilmişti.

Organizasyon Pompeius'un en güçlü yanıydı. Akdeniz'i altısı İtalya'nın batısında, yedisi ise doğusunda olmak üzere toplam on üç bölgeye böldü. Her bölge güçlü kuvvetlerce desteklenen *legatus* kontrolündeydi. Bunların sadece kendi bölgelerinde saldırma, kovalama yetkisi vardı. Korsanlara bulduğu her yerde saldırabilecek almış gemiden müteşekkil ana taarruz gücü Pompeius komutasındaydı. Baharda batıdaki bölgelerle başladı ve anlaşıldığı kadarıyla fazla savaşmadan kırk gün içinde tüm bölgeyi korsanlardan temizledi. Korsanlar on yıllardır ciddi bir Roma müdahalesiyle karşılaşmamışlardı ve bu denli planlı bir saldırıya hiç hazırlıklı görünmüyorlardı.

Doğudaki operasyonlar daha uzun sürdü. Doğuda doğrudan Roma tarafından yönetilen toprak sayısı daha azdı. Bu yüzden, daha fazla korsan sığınağı vardı. Pompeius en başından beri, kıyıdaki korsan üsleri sağlam kaldıkça denizi korsanlardan temizlemenin fayda etmeyeceğinin farkındaydı. Bu yüzden kara kuvvetleri düşman üslerini ele geçirmede önemli rol oynadı. Kuşatma makineleri hazırды fakat bir kez daha beklenin altında bir çarpışma gerçekleşti. Çoğu durumda kararlı Roma kuvvetlerinin yaklaşması korsanların teslim olması için yeterli oluyordu. Girit'te başka bir Romalı komutanın kuşatması altındaki korsan üssünün teslimini kendisi kabul ettiğinde, kez daha başkalarının şanını çalmadaki ününü gösterdi.

Romalılar mağlup edilmiş düşmanlarını cezalandırmada son derece acımasız, diğer zamanlardaysa merhametli olabiliyorlardı. Korsanlar konusundaysa Pompeius en başından beri kalıcı sorunun uzlaşma olduğuna karar vermişti. Bu yüzden teslim olanlar köle yapılmadı. Korsanlığa gerek kalmadan onları ve ailelerini besleyebilmek adına daha iyi topraklardaki yerleşimlere götürüldüler ve buralara yerleştirildiler. Pompeius, sekiz yüz kırk altı gemiyi ele geçirdiğini iddia etse de şüphesiz bunlar çok ufaktı. Yirmi bin kadar

mahkûm iskân edildi. Cilicia'da gönderildikleri şehirlerden biri onun şerefine Pompeiopolis olarak adlandırıldı.

Pompeius artık açıkça huzurlu bir hayatın tadını çıkarmak istediğini söylüyordu fakat başka bir büyük komuta hevesinde olduğu çok belliydi. Halk meclisinde sunulan ikinci önerge onu Pontos Kralı VI. Mithradates'e karşı yapılan savaşın başına getirdi. Sulla, kralı önceki savaşta yenmişti ancak İtalya'daki rakipleriyle başa çıkabilmek için barış yapmak zorunda kalmıştı. Kısa süre sonra mücadele yeniden başladı ve Romalılar Lucullus liderliğinde mutlak zafere bir kez daha çok yaklaştı. Ancak Lucullus'un kendisini düzenli olarak kaynaklardan yoksun bırakan ve Mithradates'in toparlanmasına olanak tanıyan senatoda düşmanları vardı.

Bir kez daha Pompeius'a ihtiyaç duyduğu tüm askerler, erzaklar ve para verildi. 66'da Mithradates'le Karadeniz'in güneybatısında kalan Batı Pontos'ta karşı karşıya geldi. Ancak Mithradates erzak sorunu yaşayınca geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Pompeius her zaman olduğu gibi daha iyi hazırlanmıştı, düşmanını izledi. Pontos süvarisi pusuya düşürüldü ve darmadağın edildi. Pompeius, sahip olduğu sayı üstünlüğüne rağmen risk almamaya kararlıydı ve inşa ettirdiği otuz kilometre uzunluğundaki tahkimat hattıyla düşman ordusunu ablukaya aldı. Askerleri açlıktan kırılan Mithradates gece karanlığından faydalanarak tekrar kaçtı. Sonraki günlerde Pompeius cebri yürüyüşle düşman sırasının önüne geçti. Kurduğu pusuda kral kaçtı ancak ordusu imha edildi. Kısa süre sonra Mithradates'in müttefiki Armenia Kralı Tigranes teslim oldu.

Mithradates yenilmiş ve krallığının kuzeyindeki bir kaleye çekilmişti. Pompeius onu yakalamak ya da öldürmekle pek ilgilenmedi. Savaş resmen bitmeden ve komutasını bırakıp Roma'ya dönmek zorunda kalmadan önce daha fazla askeri maceraya atılmaya hevesliydi. Albanların, Pompeius'un ordularından birinin kışlasına düzenlediği saldırı Pompeius'u bu krallığı işgal etmeye ve operasyonlarını komşu bölgeler Iberia⁵ ve Kolkhis'e yaymaya itti. Bunun ardından, Yahu-

5 Bahsi geçen Iberia, Batı Akdeniz'de Atlantik kıyısında yer alan İber Yarımadası'yla karıştırılmamalıdır. Buradaki Iberia ya da Hiberia, Kafkaslarda yer alan Gürcü kökenli kadim bir krallık ve coğrafi bölgedir. -ç.n.

diye'de Hasmonaim Hanedanlığı arasında süren bir iç savaşa dâhil oldu. Hak iddia edenlerden birini destekleyerek Kudüs'ü kuşattı ve üç ay süren kuşatmanın ardından şehri ele geçirdi. Ardından güneye, Petra'daki Arap krallığı Nabatea'ya doğru ilerledi. Mithradates'in intihar ettiği haberi ulaştığında seferi sona ermek üzereydi.

Pompeius, Roma hâkimiyetine geniş bölgeleri soktu. Mezkûr operasyonlar ve korsanlara karşı yürüttüğü seferler dışında yabancı düşmanlara karşı açıkça düzenlediği başka bir harekât olmadı. Savaş bitince, yeni fetihleri yürüteceği yerleşimler kurarak bir kez daha organizasyon dehasını gösterdi. Yarattığı idari yapının büyük kısmı yüzyıllarca sürecekti. Fakat ele geçirdiği toprakların tamamı eyalet haline gelmedi, bazıları yerel vasal kralların altında kaldı. Ancak anlaşmalar resmi olarak Roma'da onaylanmadan önce gecikmeler yaşandı. 62'de Roma'ya döndüğünde Pompeius'a üçüncü zafer alayını düzenleme hakkı verildi. Bu sayede Yunan-Roma tarafından bilinen üç kıtada; Avrupa, Afrika ve Asya'da zafer kazanmakla böbürlendi. Buna rağmen siyasi manipölasyonlardaki yeteneksizliğini belli ediyordu ve siyasi rakipleriyle nasıl başa çıkacağını bilmiyordu.

İç Savaş

Birkaç yıl sonra Pompeius, Crassus ve Caesar'la gizli bir ittifak oluşturarak bugün araştırmacıların Birinci Triumvir'lik dediği üçlü yapıyı oluşturdular. Caesar 59'da konsül seçildi ve iki meslektaşının çıkardığı yasa sayesinde bunu diretti. Pompeius, doğudaki yerleşim yerinin onaylanmasını ve emri altında savaşp terhis olmuş eski askerlerine tarım arazisi tahsis edilmesini sağladı. Ayrıca aralarındaki ittifakı pekiştirmek için Caesar'ın kızı Iulia'yla evlendi. Ardından yeni kayınpederi 58'de beş yıllık komutasına başlamak üzere Galya'ya gitti. Bu süre daha sonra on yıla çıkacaktı.

Gergin bir ittifak vardı. Pompeius ve Crassus birbirlerinden hiç hazzetmiyorlardı. 56'da dağılma noktası geldiler fakat bir araya geldiler ve 55'te bir kez daha konsüllüğü paylaştılar. İspanya'daki bütün orduların komutası Pompeius'a verildi ancak yarımadaya asla

gitmedi. Bunun yerine Roma dışında kalıp olayları izledi. Crassus Suriye'ye gitti ve Parthia'ya karşı bir istila başlattı. 53'te bu sefer sırasında öldürüldü. Aynı dönem Iulia da doğumda öldü ve Caesar ile arasındaki bağ zayıfladı. Caesar'ın Galya'daki komutasının sonu yaklaştığında iki eski müttefik arasında gerilim tırmanmaya başladı. Pompeius, Caesar'ı dengi olarak kabul etmeyi istemiyordu. Pompeius'a, Caesar savaşmayı seçerse ne yapacağı sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Oğlum bana sopayla saldırdığında ne olur?" Bununla birlikte, sadece ayağını yere vurarak İtalyan toprağından lejyonlar fıskirtacak olmakla böbürlenirdi. Karşılıklı şüphe ve karşı tarafın geri adım atacağına dair kendinden emin beklenti sonunda savaşa dönüştü.

49 yılının ocak ayında Caesar, eyaletinin sınırındaki küçük Rubico Nehri'ni bir lejyonla geçti. Bunu daha fazla asker izledi. Pompeius ve müttefikleri çok sayıda asker toplamıştı ancak talimli değillerdi ve Caesar'ın kıdemli askerleriyle başa çıkamazlardı. Rakibinin aksine, önemli komutalar talep eden ancak emirlerine itaat etmeyi reddeden birçok tanınmış senatörün yükü de Pompeius'un omuzlarındaydı. Pompeius, devasa bir ordu toplamak için İtalya'yı terk edip Doğu Akdeniz'e gitmek zorunda olduğuna karar verdi. Böylece geri dönüp Caesar'ı ortadan kaldırılabildi. Pompeius, Sulla'nın 83'te Yunanistan üzerinden İtalya'yı istila etmesine gönderme yaparak şöyle söylüyordu: "Sulla yaptı, ben neden yapamayayım?" Astlarının emirlerine itaatsizliği sonucu verilen birkaç ciddi zayıat dışında, iyi idare edilmiş bir ricat gerçekleştirdi. Askerlerinin büyük kısmı, Caesar'ın abluka girişimine rağmen Brundisium'dan güvenli bir şekilde tahliye edildi.

Güçlü donanma desteğini arkasına alan Pompeius yılın geri kalanı boyunca Yunanistan'da devasa bir ordu toplamaya odaklandı. Donanma yıl sonunda Caesar'ın istila filosunu yakalamayı beceremese de Caesar'ın takviye ve ikmal almasını güçleştirdi. Caesar iki defa Pompeius'un Dyrrhakhion'da erzak ambarını ele geçirmeye çalıştı. İkinci girişiminde Pompeius ilk varan oldu. Akabinde ikisi de yüksek bir mevkiye uzun tahkimat hatları kurarak birbirini ablukaya almaya çalıştı. Caesar'ın ufak ordusu dışarıda, denizden en

uzak noktadaydı ve daha uzun hatlarını tamamlamakta güçlük çekiyorlardı. Buna rağmen Pompeius'un askerlerince gerçekleştirilen bir dizi hücumu savuşturabildiler. Fakat birkaç gün sonra Caesar tarafından düzenlenen büyük bir taarruz pahalıya mal olarak başarısızlıkla sonuçlandı. Caesar şu yorumu yaptı: "Eğer karşı tarafın lideri kazanan biri olsaydı, düşman kesin bir zafer kazanmış olurdu." Buna rağmen Pompeius beklemekle yetiniyordu. Düşmanını açıklıktan kırma stratejisinin işe yaradığına dair açık belirtiler vardı. Ordusu erzak sıkıntısı çeken ve düşmanı yenme ümidi olmayan Caesar sahilden çekildi.

Pompeius, ağustos ayında kurmayları arasındaki pek çok kıdemli senatör tarafından Pharsalos dışında (ayrıca bkz. ss. 204) muharebeye girme riski alması yönünde ikna edildi. Aslında stratejisinin dışına çıkıyordu fakat sonunda zamanın geldiğini düşünmüş olabilir. Düşman hattını kanatlardan vuracak üstün süvarisine çok güveniyordu. Bu yüzden, süvarileri püskürtülünce umutsuzluğa düştü. Anlaşılan düşmanı nasıl yeneceğine dair net bir fikri daha yoktu ve kısa süre sonra da kaçtı. Sönük bir performans sergilemişti. Belki artık elli sekiz yaşında olmasından dolayı böyleydi. Belki de en son seferinin iç savaş patlak vermeden on sene kadar önce olmasındandı. Pompeius kaçtı ve belki de hala bir ordu toplama ümidiyle Mısır'a gemiyle gitti. Ufak bir salla kıyıya yaklaşırken çocuk Kral XIII. Ptolemaios'un yetkilileri tarafından karşılandı. Aralarından biri, Mısır ordusunda paralı asker olarak onun doğu seferlerinden birinde görev almıştı. İşaret verilince Pompeius öldürüldü ve başı kesildi. Birkaç gün sonra Caesar vardı ancak Pompeius'un kesik başı ona sunulduğunda bakmayı reddetti. Ölümünün doğasına rağmen Pompeius'a makamına yaraşır bir cenaze düzenlendi. Mezarı İskenderiye'de uzun yıllar bir simge olarak kaldı.

IULIUS CAESAR

MÖ 100-44

ADRIAN GOLDSWORTHY

Gaius Iulius Caesar, Roma'nın en ünlü ve en başarılı generaliydi. 58-51 yıllarında yoğun seferlerle sekiz yılda günümüzde kabaca Fransa ve Belçika'ya tekabül eden Galya'yı fethedip, Ren Nehri'ni geçerek Almanya'ya girdi ve iki kez Britanya'ya ayak bastı. Roma'daki siyasi düşmanlarınca köşeye sıkıştırılınca onları İç Savaşta (49-45) yendi. Akdeniz'in dört bir yanında savaştı. Romalılar, Caesar'ın tüm komutanlardan daha fazla muharebede savaştığına inanıyorlardı. Bütün seferlerini kazandı, sadece iki geçici ciddi yenilgi yaşadı. Ayrıca Caesar, bir yazar ve dört dörtlük bir propagandacıydı. Galya ve İç Savaştaki harekâtlarına dair yazdığı Commentarii'si Latin dilinin en güzel anlatılarından. Berrak, yalın ve akıcı üslubu askeri tarihin nasıl yazılması gerektiğine dair bir model teşkil eder. Napoléon, bu eserlerden çok şey öğrendiğini söyleyen ünlü komutanlardan sadece biriydi.

Napoléon gibi Caesar da askerlerinde neredeyse fanatik bir sadakat uyandırabilen karizmatik bir liderdi. Lejyonlerinin inatçı kararlilikları ordusunun nice umutsuz durumun üstesinden gelmesini sağladı. Caesar'ın komutanlık becerilerini, kendi yarattığı sorunlardan kurtarmak zorunda kaldığında çoğu kez en muhteşem şekilde sergilediğini söylemek yerinde olur. Görünüşe göre her zaman cesur, kimi zaman ise aceleciydi. Romalı generallerin saldırgan olması

beklenirdi ve Caesar'ın cesareti bazen aldaticıydı. Risk alırdı. Söz gelimi, herkesin bildiği gibi, İç Savaş'ı bir kumarbaz yorumuyla “zarlar atıldı” (*iacta alea est*) ile başlatmıştı. Buna rağmen riski kendi elini güçlendirecek her şeyi yaptıktan sonra alırdı. Eğer beklemek düşmanın işine gelecekse, o zaman durum aleyhine olsa bile saldırdı. Adamlarının hayatını hiçbir zaman boşa harcamadı.

Caesar terfi, talan ve övgü konusunda oldukça cömertti. Kahramanlıklarına *Commentarii*'de yer verdiği subaylarını, ünlü ve heybetli *centurio*'ları¹ isimlerine kadar bilirdi. Caesar, ordusuna sert bir talim anlayışı dayatmıştı, fakat kendisi davranışlarıyla örnek oluyordu. Suetonius'a göre adamlarına sık sık gözlerini kendisinden ayırmamaları söyler ardından da sessizce ordugâhtan sıvıştırdı. Onlardan kendisini yakalamalarını ve zor bir eğitim yürüyüşünde takip etmelerini beklerdi. Dinlenme süresi boyunca resmiyetteki disipline al-dırış etmezdi, kurallara aşırı derecede bağlı biri değildi. Lejyoneriyle konuşurken onlara “yoldaşlar” diye hitap ederdi. İç Savaş'ta iki ciddi isyanla karşı karşıya kaldığında (ikincisinin başını gözdesi X. Lejyon çekiyordu) Caesar onların cesaretini tek bir kelimeyle kırdı. Onlara “yoldaşlar” yerine “yurttaşlar” diye seslendi. Bir anda kıdemli lejyonerler, Caesar onları tekrar kendi komutasına alsın diye *decimatio*'ya (her on askerden birinin idam edilmesi) bile razı olur halde yalvardılar. Sonuçta askerleri ona hep güvenmişlerdi. Caesar komutada olduğu sürece kazanacaklarına inanıyorlardı. Caesar talihli olduğuyla övünürdü ki bu Romalılar nezdinde bir generalin en önemli özelliklerindendi. Seferlerinde hatalar yaptı ve büyük riskler aldı ancak sonunda hep kazandı. Romalılar için önemli olan da buydu.

Erken Kariyeri

Caesar, gittikçe şiddetlenen siyasi rekabetlerin böldüğü bir cumhuriyette doğdu. Onun delikanlılık yıllarında patlak veren birinci iç savaşla boğuşan Roma, üç kez Roma ordularının saldırısına uğramıştı. Genç Caesar bu acımasız mücadelede aktif bir rol oynamamıştı

1 Roma ordusunda kabaca yüzbaşıya tekabül eden rütbe. -ç.n.

fakat ardından Diktatör Sulla'yı kızdırmış ve birkaç ayını aranan bir kaçak olarak geçirmişti. Annesi ve nüfuz sahibi akrabaları affedilmesini ve 80-78 yıllarında Asya Eyaleti'ne subay olarak gönderilmesini sağladı. Burada cesaretini hemen gösterdi. Mytiline Kuşatması'nda Roma'nın en büyük nişanlarından *corona civica*² ile ödüllendirildi. Ancak Bithynia Kralı Nikomedes'in sarayına gönderildiği bir diplomatik görev skandala neden oldu. Caesar'ın yaşlı kralın sevgilisi olduğu konuşuluyordu. Dedikoduları inkâr etmesine rağmen bu söylenti hayatının geri kalanı boyunca peşini bırakmadı.

78'de Caesar Roma'ya döndü. Bu tarih itibarıyla Roma ordusu artık etkin bir profesyonel güç haline gelmişti ancak askerlik vazifelerinin dönemlerini kamusal ve siyasi makamlar arasına serpiştirmiş aristokrat subaylarca yönetiliyordu. Caesar da bu yola girdi ve sonraki yirmi senesinde genç bir senatör için gayet alışılmış bir kariyer yaptı. Ayrıca Yunan Doğu'daki ünlü eğitimcilerden hitabet ve hatiplik dersleri aldı. Bu yolculuklardan birinde korsanlar tarafından esir alındı ve fidye için alıkonuldu. Caesar rehin tutanları etkiledi fakat onlara serbest kaldıktan sonra geri dönüp hepsini çarmıha gereceğinin sözünü verdi. Fidyeye ödendiğinde tam olarak bunu yaptı. Hiçbir yetkisi olmamasına rağmen müttefik şehirlerden gemi ve adam toplayıp bu korsanları yakalamak için harekete geçti. Söylediği gibi korsanları çarmıha gerdi ancak bir merhamet göstergesi olarak önce gırtlaklarını kesti. 74'te Pontos Kralı Mithradates Roma eyaleti Asya'ya akıncı kuvvetleri gönderdiğinde Caesar bir başka eğitim gezisindeydi. Hemen doğuya gitti, oradaki müttefik şehirlerden bir ordu topladı ve düşmanı eyalet sınırlarından attı. Bir kez daha bunu yapma yetkisi yoktu fakat hem yeteneğini hem de kendine güvenini gösteren eylemleri geniş çevrelerce övüldü.

Caesar, Roma'daki siyasi basamakları çıkmasını sağlayan etkileyici bir ün kazanmaktaydı (diğer yandan da başka erkeklerin eşlerini baştan çıkararak seri baştan çıkarıcı olarak pek de saygın olmayan bir ünü vardı). 72 ya da 71'de bir kurmay subay olarak *tribunus militum*

2 Defne ve meşe yapraklarından yapılmış çelenk. -ç.n.

seçildi. Anlaşılan Spartacus'a ve isyancı köle ordularına karşı yürütülen harekâta görev aldı. 61'de Hispania Ulterior³ eyaletinin valisi yapılarak on yıl sonra bir başka önemli askeri makama getirildi. Devasa bir borcun altındaydı, ün ve popülerite kazanmak uğruna sahip olduğundan fazlasını harcamıştı. İtibarını düzeltmek ve alacaklılarını uzakta tutmak için İspanya'da kârlı ve başarılı bir sefere ihtiyacı vardı. Eyalet garnizonu iki lejyondan oluşmaktaydı fakat kısa sürede bir lejyon daha kurdu ve sınırdaki kabilelere karşı bir dizi saldırgan harekât düzenledi.

Caesar zafer kazandı ve 60 yılının sonuna doğru geri döndüğünde Roma şehrinin kalbinden geçeceği bir zafer alayıyla ödüllendirildi. Ancak siyasi rakipleri, verilen bu payenin Caesar'ın, Roma'daki en büyük *magistratus*'luk olan konsüllük için aday olmasının önüne geçeceğinden eminlerdi. Bu yüzden Caesar *triumphus*'tan vazgeçti ve konsül seçilerek Roma'nın en güçlü iki adamı Pompeius ve Crassus'la gizli bir ittifaka girdi. Üçü birlikte siyasete bir sene boyunca yön verdiler. Caesar'ın ödülü, Galya'daki eyaletlerin ve Illyricum'un beş yıllık idaresiydi. Bu süre daha sonra on seneye çıkarıldı. Hala borç batağında bulunan Caesar, büyük zaferler kazanmak zorundaydı.

Galya Müdahalesi

Caesar başta Balkanlar'da, Illyricum'dan ilerleyerek Dacia Krallığı'na saldıracağı bir sefer düzenlemeyi planlamış olabilir. Fakat bunun yerine fırsat kendini başka yerde gösterdi. Günümüzde İsviçre'de kalan yurtlarından göç eden Helvetii kavmi Gallia Transalpina'dan (modern Provence) geçmek için izin istediler. Caesar reddetti ve Rhône Nehri üzerindeki hattı tahkim ederek tüm geçme teşebbüslerini güç kullanarak püskürttü. Helvetii başka tarafa yöneldiğinde, Caesar Roma müttfikleri bir Galya kabilesi Aeduî'den gelen yardım çağrısına karşılık verdi ve Helvetii'nin peşine düştü. Kötü keşif sebebiyle Romalıların gece saldırı teşebbüsü başarısız oldu fakat kısa

3 "Daha Uzak İspanya" MÖ 197- MÖ 19 tarihlerinde İspanya'nın güney kıyı kesimini kapsayan Roma eyaletiydi. -ç.n.

süre sonra Caesar göçmenlerin olduğu tek kalmış bir konvoyu bas-kın yaptı ve onları parçalara ayırdı. Müttefikleri yeterli miktarda erzakı tedarik edemeyince Caesar, Aedui başkenti Bibracte'ye doğru çekildi. Helvetii bunu zayıflık belirtisi olarak algıladı ve ordularını toplayıp saldırdı. Ancak devasa boyutta kayıplar vererek geri püs-kürtüldüler. Sağ kalanlar yurtlarına gönderildi.

58'de Caesar, Germen savaşçı lider Ariovistus'la ilgileniyordu. Bir kez daha Roma'nın müttefiklerinden gelen yardım çağrısına kar-şılık veriyordu. Roma ordusu Germen savaşçıların vahşiliğini duydu-ğunda neredeyse isyan ediyorlardı. Caesar, sadece X. Lejyon yanında olsa bile mücadeleye devam edeceğini söyledi. X. Lejyon'un gururu okşanmıştı, diğerleriye utancından Caesar'ı izlediler. Kısa bir sefer sonucu Ariovistus'la muharebeye girildi ve tamamen bozguna uğ-ratıldı. 57'de Caesar yine bir başka yardım çağrısına yanıt verdi ve kuzeydoğuya savaşçı Belgae kabileleriyle mücadele etmeye gitti. İki ordu arasındaki çıkmaz, kabilelerden müteşekkil ordunun erzakının bitip dağılmak zorunda kalmasıyla sona erdi. Ardından Caesar ka-bilelere teker teker saldırdı fakat kabileler tekrar bir ordu oluşturup Sambre Nehri kenarında gerçekleşen büyük bir pusuyla Caesar'ı gafil avladılar. Umutsuz ve karmaşık bir muharebede Caesar hızla sağ ka-nadına gitti ve kendi sözleri ile:

O [...] arka sıradaki adamlarından birinin kalkanını aldı. Zira ken-disi kalkansız gelmişti. Ön hatta ilerleyip *centurio*'ları isimleriyle çağırırdı, askerlerini yüreklendirdi ve hattın genişleyerek ilerlemesini emretti. Böylece kılıçlarını daha kolay kullanabileceklerdi.

Sonunda durumu kurtarmıştı fakat bu muzaffer sol kanadındaki birliklerinin bir astının emri uyarınca çarpışmaya gönderilmesi sa-yesinde olmuştu.

56'da Caesar'ın operasyonları, yılın büyük bir kısmında siyasi meseleler ile meşgul olması sebebiyle daha ufak ölçekliydi. Atlantik kıyısında yaşayan ve denizcilikteki hünerleriyle bilinen Veneti kav-minin donanmasını yenmesine rağmen bunu kendi inşa ettirdiği

donanma sayesinde yapmıştı. 55'te bazı Germen kabilelerinin Galya'ya göç etme girişimi şiddetli bir tepki uyandırdı ve hepsi katledildi. Caesar bu başarısının ardından Ren Nehri'ni geçti. Lejyonerler on günde köprü kurdular. Caesar askerlerini bu köprüden geçirerek en yakınındaki tarlaları tahrip edip batı kıyısına geri döndü. Ardından köprü yok edildi. Bu, Germenler nezdinde Caesar'ın yurtlarına nasıl kolaylıkla ulaşabileceğinin güçlü bir timsaliydi.

Aynı yılın sonlarında Caesar iki lejyonuyla birlikte Manş Denizi'ni geçip Britanya'ya çıktı. Romalılar karaya çıkıp bir üs kurdular fakat kısa süre sonra nakliye gemilerinin çoğu çıkan fırtınada yok oldu. Galya'ya dönebilecekleri kadarını zar zor onardılar. 54'te daha büyük bir kuvvetle Britanya'ya döndü. Kuzeye ilerleyip Thames Nehri'ni geçti. Britanyalıların tacizine uğradı ancak Caesar büyük kasabalarına saldırarak onları anlaştırmaya zorladı. Fakat bir kez daha Romalılar demir atmış gemilerinin çoğunu fırtınaya kurban verdiler ve güçlkle kaçabildiler. Felaketle neticelendiği için Britanya'ya yaptığı iki askeri seferin de pek bir getirisi olmasa bile siyasal olarak Roma halkının ilgisini çeken şaşırtıcı bir başarıydı.

İsyanlar

İkinci Britanya Seferi'ni takip eden kışta Caesar ilk ciddi isyan hareketiyle karşı karşıya kaldı. Bir lejyon ve diğerinin de yarısı asi Belgae kabilelerince katledilmişti ve bir garnizon da kuşatma altındaydı. Caesar toplamı yedi bini bulmayan güçten düşmüş iki lejyon ve biraz süvariyle kuşatmayı kaldırdı. 53'te bir dizi cezalandırma seferine çıktı ve kuşatmadan sorumlu kabilelerin hepsine diz çöktürünceye kadar topraklarını yakıp yıktı.

53-52 kışında Galya'da daha büyük vedaha ciddi bir isyan patlak verdi. Asilerin başında kabilelere geçmişte gösterdiklerine nazaran daha sıkı bir disiplin uygulayabilmiş hünerli bir şef, Vercingetorix vardı. Caesar başlangıçta hazırlıksız yakalanmıştı ancak isyancılara katılan kabilelere karşı hücumlar düzenleyerek tipik saldırganlıkla karşılık verdi. Vercingetorix açık muharebeye girmektense,

Romalıların ikmalini kesip onları açlıktan kıırarak yenmeyi planlıyordu. Bu yüzden Caesar'ın ilerleyişı karşısında önce geri çekildi. Akabinde yiyecek tedariki için gönderilen birlikleri taciz etti ve Romalıların güzergâhı üzerindeki kasabaları ve tahıl ambarlarını merhametsizce ateşe verdi.

Avaricum sakinleri müstahkem yurtlarını savunmalarına müsaade edilmesi için yalvardılarsa da sonunda Caesar tarafından sadece dört hafta süren bir kuşatmayla ele geçirildi. Ötekilerine verilecek korkutucu bir mesaj olması için kasaba yağmalanıp sakinleri katledildi. Ardından Caesar, Vercingetorix'i Gergovia kasabasına doğru kovaladı. Galyalıların ordugâhına kısıtlı bir saldırı düzenleme planı, sabırsız askerleri düşmanı fazla uzağa kovalayıp doğrudan kasabaya saldırınca işe yaramadı. Galya ordusunun asıl kuvvetleri gelince ağır kayıplar vererek geri püskürtüldüler. Caesar geri çekildi, kendilerine fazla güvenen Galyalılar da peşine düştü. Galya süvarisinin Roma koluna yaptığı hücum bertaraf edildi. Galyalılar geri çekilirken durum tersine döndü, Caesar kovalamaya başladı.

Galyalılar ordugâhlarını bir tepe üzerinde yer alan Alesia kasabasının dışına kurmuşlardı ve büyük bir ordu toplayıp yardımlarına gelmeleri için bütün kabilelere ulaklar gönderdiler. Caesar tepeyi on yedi-on sekiz kilometrelik tahkimat hattıyla çevirerek ablukaya aldı. Ardından dışarıya bakan daha uzun ikinci bir tahkimat hattı çekti. Sonunda devasa büyüklükte bir Galya ordusu geldi. Onlar dışarıdan saldırırken Vercingetorix de kendi adamlarıyla defalarca Roma hattını yarmaya çalıştı. Son gün, Roma hatlarının en zayıf noktasında bulunan bir kalenin etrafında çaresizce çatışmalar sürdü. Takviye alan Caesar son askerleriyle Galya hücumunu kırmaya çalıştı. Vercingetorix, ertesi gün teslim oldu. İsyan gelecek yıla değin tamamen bastırılamadı ancak Romalılar geriye kalan birkaç inatçı kabileyi sistematik biçimde mağlup ettiler. Askerî harekâtlara yoğun bir diplomasi eşlik etti zira Caesar kalıcı bir barış için tek yolun bu olduğunu biliyordu.

İç Savaş

49 itibarıyla Caesar'ın eski müttefiki Pompeius, rakipleriyle çok daha fazla yakınlaşmıştı. Caesar'ın kamusal yaşama dönmesine ve Galya zaferinde kazandığı şan ve servetin tadını çıkarmasına mâni olmaya kararlıydı. Caesar'ı köşeye sıkıştırdılar. Caesar, kamudaki kariyerinin bitmesinden iç savaşa girmeyi göze almıştı. 49 yılının ocak ayında Rubico Nehri'ni geçti ve birkaç hafta içinde İtalya'yı ele geçirdi. Ardından İspanya'ya giderek Ilerda'da Pompeius taraftarı orduyu teslim olmaya zorladı. Yıl sonunda Pompeius'la yüzleşmek için Macedonia'ya geçti. Düşmanın Dyrrhakhion'daki tahıl ambarrını ele geçirme girişimi, haftalarca süren gayretlere rağmen başarısızlıkla sonuçlandı.

Dyrrhakhion'da yenilen Caesar, kıyıda Thessalia içlerine çekildi. İtalya'dan gelecek takviye kuvvetlerden ve erzaktan mahrum kalmıştı. Pompeius onu izledi sonunda 9 Ağustos 48'de, ordusundaki kıdemli senatörlerin güçlü baskısı yüzünden Pharsalos dışında çarpışmaya karar verdi. Caesar'ın ordusu yirmi iki bin piyade ve sadece bin süvariden müteşekkildi. Kıdemli askerlerdi fakat sayı üstünlüğü kırk beş bin piyadeden ve yedi bin süvariden oluşan düşmandaydı.

En büyük tehlike Pompeius'un süvarisiydi. Muharebe meydanı açık bir ovaydı fakat Caesar Enipeus Nehri'nde kalan sol kanadını güvene alabilmişti. Sağ kanadı açıktaydı ve Pompeius ise altı bin beş yüz atlısını sol kanadına konuşturmuştu. Caesar'ın bin kadar süvarisini bozguna uğrattıktan sonra Caesar'ın piyadesinin arkasına kıvrılmak, tasarladığı basit planıydı. Pompeius'un daha az deneyime sahip piyadesinin yapması gereken tek şey ise tüm bu plan gerçekleşirken hatlarını korumaktı.

Her zamanki gibi Caesar'ın lejyonları *cohors*'lardan oluşan üç sraya (*triples acies*) dizilmişti. Düşman mevzilenirken Caesar, her lejyonunun üçüncü sırasında kalan *cohors*'lardan birini alıp kendi atlılarının arkasına koyarak fazladan dördüncü bir sıra oluşturdu. Bunlar, kendi atlıları tarafından gizlenmişti. Böylece düşmana görünmüyorlardı. Muharebe Caesar'ın lejyonlarının ilerlemesiyle

başladı. Düşman piyadesinin de onları karşılamak üzere ilerleyeceğini bekliyordu. Büyük bir disiplinsizlik örneğiyle Caesar'ın kıdemlileri, düşmanın ilerlemediğini görünce durdu. İlerlemeye devam etmeden ve hücum etmeden önce yeniden düzen aldılar.

Bu esnada Pompeius'un süvarisi hücumla kalktı fakat Caesar'ın sağ kanattaki süvarilerince geriye püskürtüldü. Bu süreçte Pompeius'un yığılmış süvari bölükleri düzenlerinin çoğunu kaybedip tek düzende birleştiler. Atlılar iyi yerleşmiş ve kendinden emin olsalar da tecrübesiz ve disiplinsizlerdi. Dördüncü sıranın *cohors*'ları toz bulutunun içinden çıkıp onlara saldırdıklarında Pompeius'un süvarileri en arkaya panik içinde dağılarak kaçtılar. Artık Caesar'ın dördüncü sırası Pompeius'un piyadelerinin sol kanadının arkasına kıvrılmıştı. Önden ve kanattan baskı altında kalan bu askerler gerilemeye başladılar. Sonunda da hatları çöktü ve kaçtılar.

Eski Çağ muharebelerinde zayıatlar, her zaman orantısız biçimde kaçan tarafta daha fazla olurdu. Pompeius'un ordusu verdiği altı bin zayıatla neredeyse yok oldu. Bu sayı Caesar'a göre on beş bindi. Ayrıca yirmi dört bin kişi esir alınmıştı. Caesar'ın ordusu ise sadece iki yüz zayıat vermişti. Bununla birlikte en azından otuz *centurio* da ölmüştü. *Centurio*'lar önde komuta ettikleri için yüksek zayıat verme eğilimindeydiler. Pharsalos Muharebesi büyük bir zaferdi.

Pompeius Mısır'a kaçtı fakat Çocuk Kral XIII. Ptolemaios tarafından öldürüldü. Kısa süre sonra Caesar da Mısır'a vardı ve bir süre sonra kral ve ablası-eşi VII. Kleopatra arasında süren iç savaşta dâhil oldu. Herkesin bildiği o ünlü şekilde, Caesar'ın yanına gizlice sokulan Kleopatra (aslında Kleopatra haliya sarılmış halde değil de bir çamaşır sepetinin içinde sokulmuştu) kısa sürede sevgilisi oldu. Beklenildiği üzere Ptolemaios, Kleopatra'nın müzakere gücüyle başa çıkamadı. Sonunda Caesar tarafından mağlup edildi ve öldürüldü. Ardından aylarını Kleopatra'yla birlikte yaptığı Nil gezintilerinde geçirdi. 47 sonlarında tekrar harekete geçti ve Asya'ya Kral Pharnakes'i Zela'da yenmeye gitti. *Veni, vidi, vici* (geldim, gördüm, yendim) sözünü bu hızlı seferinin kutlamalarında söyledi.

ESKİ ÇAĞ'IN BÜYÜK KOMUTANLARI

Caesar'ın, bu boşluğu yeniden toparlanmak için fırsat bilen Romalı düşmanları Afrika'da yeni bir ordu topladı. Afrika'ya geçti. Başta Ruspina'da rüzgâr az kalsın tersine dönecekken Caesar, Pompeius taraftarlarını 46'da Thapsos'ta yenilgiye uğrattı. İç savaşın son seferi, İspanya'da gerçekleşti ve 45'te Munda'da kazanılan zaferle sonuçlandı. Caesar, Roma'ya döndü ve kendini ebedi diktatör ilan etti. Önce Dacia'ya ardından da bugün Irak ve İran'ın bir kısmına denk gelen Parthia'ya düzenlenecek büyük bir sefer planlamaktaydı. Fakat savaşı kazanmış olmasına rağmen barış yapmayı başaramadı ve MÖ 15 Mart 44'te bir grup tarafından uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetti.

ARMINIUS

MÖ yak. 18-MS 21

ADRIAN MURDOCH

Teutoburg Ormanı Muharebesi Roma İmparatorluğu'nun yaşadığı en büyük askeri hezimetti. MS 9 yılının eylül ayında gerçekleşen muharebenin çağdaşı bir Romalı tarihçi Teutoburg'dan, "Romalıların yabancı toprakta başına gelmiş en ağır yenilgi" diye bahseder. Muharebede German savaşçıları Publius Quinctilius Varus komutasındaki üç lejyonu, üç süvari taburunu ve altı destek birliğini imha etti. German kabilelerinin oluşturduğu kırılğan koalisyonun komutanı Arminius, Roma'nın hiçbir düşmanının başaramadığını başardı. Kartacalı Hannibal, Galyalı lider Vercingetorix ya da Iceni Kraliçesi Boudica, Roma'ya meydan okumaya cüret eden bu üç isim de sonunda cezalandırıldılar ve toprakları Roma dünyası tarafından yutuldu. Fakat Arminius Roma İmparatorluğu'nu olduğu yerde durdurdu ve Ren Nehri'nin doğusuna yönelik imparatorluk taleplerinin önünü kesti.

Roma, Palatium'daki sarayında dört dönen İmparator Augustus'un, ağlamaklı ve yürek burkan "Quinctilius Varus, bana lejyonlarımı geri ver!" yakarışı iyi bilinir. XVII., XVIII. ve XIX. lejyonların kaybı öyle ciddiydi ki sağ kalan birkaç kişinin İtalya'ya ayak basmasına asla müsaade edilmedi. Bu lejyonların yerine yenileri konmadı ve Ren Nehri Geç Antik Çağ'da bile kimsenin isteyerek geçmediği bir medeniyet ve barbarlık sınırı haline geldi.

Arminius'un çok geçmeden Alman kudretinin mitolojikleştirilmiş bir idolüne dönüşmesine şaşmamalı. Böylece Katolik İtalya'ya karşı Alman direnişinin kişileştirilmesine, XIX. yüzyılda Fransa'ya karşı mücadelenin sembolüne, Alman milliyetçiliğinin ve sonunda da Nazizm'in sesine dönüştü. Detmold yakınlarındaki elli üç metre uzunluğundaki Hermannsdenkmal adlı devasa Arminius heykeli, Almanya'daki en popüler turistik yerlerden biri olmaya devam ediyor. Aşağı Saksonya'daki Kalkriese kasabası yakınlarındaki muharebe alanının 1987'de amatör bir İngiliz arkeolog tarafından keşfi sayesinde bugün de popülerliğini koruyor. Bu keşif bir Alman gazetesinde haklı olarak "İkinci Troia" şeklinde duyuruldu.

Roma'yla İlk Temas

Arminius tanımlaması zor biridir. Hakkında sahip olduğumuz bütün bilgi, doğal olarak düşmanca tutum sergileyen Romalı yazarlardan gelmektedir ve bu yazarların çoğunluğu da olayın üzerinde yüz yıl ya da daha uzun süre sonra yazmıştır. Sonuç olarak, burada sunulan her bilgi tartışmaya açıktır.

Bir örnek verecek olursak, Arminius'un gerçek isminin ne olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Pek çok araştırmacı, aile isminin ya da verilmiş bir payenin Latinize edilmesiyle oluştuğunu düşünüyor. *Erman* veya *ermen*, Eski Germen dilinde kabaca "seçkin" anlamına gelen bir kelimedir ve elit kesimde doğan bir çocuk için mantıksız değildir. Arminius'un Romalılar tarafından nasıl çağrıldığı da meçhuldür. Dönemin *auxilia'sının*¹ Iulius adını alması adettendi. Bu nedenle, Gaius Iulius Arminius olarak adlandırılması olasıdır fakat el yazmalarında isminin nasıl yazıldığı ya da telaffuz edildiğine dair ortak bir kanı bulunmamaktadır. Kimi zaman Arminius kimi zamansa Armenus olarak geçmektedir.

Arminius, Segimerus adında bir aristokratın oğlu olarak aşağı yukarı MÖ 18'de doğdu. Romalılar, bu yıllarda Germania'nın fethini ciddi olarak düşünmeye başlamışlardı. Kabilesi Cherusci,

1 Roma'nın, Roma vatandaşı olmayan müttefiklerinden oluşturulan destek kuvvetleri. -ç.n.

doğuda Elbe Nehri ile batıda Weser Nehri arasında, bugün kabaca Aşağı Saksonya Eyaleti'nin güney kısmına tekabül eden bir bölgeye hâkimdi. Cherusci bölgesinde ne olduğuna dair yapılan arkeolojik araştırmalar henüz emekleme aşamasındadır. Zira XIX. yüzyılda başlayıp İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren milliyetçi yakıştırmalar Arminius'u lekelemiştir. Bu nedenle savaş sonrası dönemden günümüze kadar Aşağı Saksonya'daki yerleşkelerde çok az araştırma yapılmıştır. Ancak 1990'ların ortalarından bu yana yapılan arkeolojik araştırmalar, tek tük çiftliklerin veya dağınık çiftlik kümelerinin bulunduğu tarım ağırlıklı bir kırsalın resmini çizdi.

Ara sıra bahsinin geçmesi dışında Cherusci, Arminius'un delikanlılık yıllarının sonlarında olduğu milenyumun başlangıcına kadar kayıtlı tarihe girmez. Sonraki üç yıl boyunca kabile, elebaşı olarak olmasa da Germania'yı kasıp kavuran ciddi bir isyanın taraflarındandı. Romalı tarihçiler bu isyanı "büyük savaş" olarak adlandırmıştı. Anlaşıldığı kadarıyla, MS 4'te barışın yeniden tesisinin ardından kabile, MS 9'a kadar Roma'nın müttefiki olarak kalmış.

Roma'nın Hizmetinde

Iulius Caesar'ın döneminden itibaren Kelt kabileleri, hafif piyade ya da süvari olarak hizmet etmek üzere Romalılara *auxilia* için asker sağlamıştır. Asker tedarikinin müstakbel İmparator Tiberius'un, Cherusci ile 4'te imzaladığı barış anlaşmasının bir koşulu olduğundan şüphe yoktur.

Arminius'un yirmili yaşlarının başında Roma ordusunda bir subay olduğu kesindir. 6'dan sonra imparatorluğu sarsan Pannonia isyanları sırasında Balkanların kuzeyinde harekâta katılmıştır. Romalı tarihçi Tacitus, Arminius'un "kendi yurttaşlarının komutanı olarak görev yaptığını" yazar. Yani, *auxilia*'da kıdemli bir subaydı. Rüştünü ispat ettiği açıktır. Arminius'un, yalnızca kendisine Roma vatandaşlığı kazandırmakla kalmamış aynı zamanda hayranlık duyulan orta sınıf *equites*'e [atlı sınıf] terfi etmesini de sağlayan kayda değer bir hizmet kaydı bulunuyordu.

Roma'ya karşı hissettiklerine dair hiçbir belirti gün yüzüne çıkmadı ancak Arminius'un hayatının bu dönemi kesinlikle gelecekte yaşanacaklar için askeri bir zemin sağladı. Her şeyden önce düşmanın tanıması fırsatını verdi. En basitinden Latinceye akıcı olmasını sağladı. Daha da önemlisi, Arminius Roma ordusunun nasıl çalıştığını ve muharebedeki taktiksel yeniliklerini gördü. Cherusci için dönemin savaşlarının çoğu kabilelerle savaşan kabilelerden olduğundan akılda kalmaması kolaydır. Bunlar, tarihte hiçbir iz bırakmayan mücadelelerdi. Arminius'un bir taktisyen ve stratejist olarak gücü, teknolojik olarak gelişmiş Romalıları yenmek için çok farklı German savaş tarzını kullanmanın yollarını bulmaktı.

Eve Dönüş

MS 7 dolaylarında Arminius evine dönmek için Roma hizmetinden ayrıldı. Roma medeniyetinin bir tür sancaktarı olmasını amaçlayan Arminius'u dönmesine teşvik eden Roma bile olabilir. Germania'nın yeni valisi Publius Quinctilius Varus, bölgedeki Romanizasyon faaliyetlerini hızlandırmaya çalışıyordu ve çevresinde olabildiğince fazla Roma yanlısı müttefik olmasını ve önde gelen Germanlerin desteğini istiyordu. Roma emperyalizminin en büyük başarısızlıklarından biri, zamanında medeniyetinin meyvelerini tatmış birinin onu reddetme olasılığını asla düşünememiş olmasıydı.

Arminius, Roma deneyiminden dolayı bir miktar ayrıcalık görmüş olabilir ancak genel itibarıyla hoş karşılanmadı. Sonuçta, Romalıları saldıracak konuma gelmek ve bunu planlamak iki yılını aldı. Döndüğü zaman en az üç fraksiyon ya da Cherusci siyasetinde söz sahibi olmak için rekabet eden iki soylu daha vardı demek belki daha doğru olacaktır. Üçünün de önemli takipçileri vardı ve her biri ister kan bağı ister evlilik bağıyla olsun birbirleriyle akrabalardı.

Arminius, Roma karşıtı bakış açısını göstermeye gitti. Amcası Inguimerus kararsızdı. Segestes ise en başından itibaren Roma yanlısı olarak kaldı. Dönem boyunca Segestes'in nüfuzu ve Roma desteği, Arminius'un herkesin desteklediği popüler bir isyana liderlik etmediğini

göstermektedir. Arminius ve Segestes arasındaki ilişki Teutoburg Ormanı Muharebesi'nden sonra, Segestes'in kızı Thusnelda'nın başkasıyla nişanlıyken Arminius'la kaçmasıyla başka bir yola girdi.

İsyan

Genç Cherusci komutanını isyana iten neydi? Yunan tarihçi Cassius Dio iki neden verir: İlki, Germenlere “sanki gerçekten Romalıların kölesiymiş gibi” verilen emirlerdir. Ötekiyse “Varus’un beklediği üzere tâbi uluslardan para talep etmesi.”

İlki kabul etmesi zor bir özgürlük kaybıydı. Roma müttefikinden fethedilmiş bir millete dönüşmek, söz gelimi Cherusci askerleri için artık Roma disiplinine, ücretlerine ve şartlarına tâbi olacakları anlamına geliyordu. Ancak ikinci neden kesindi. Tüm Romanizasyon masraflarını eyaletin kendisi karşılıyordu. Yolların, binaların, kasabaların faturaları bölgenin ileri gelenlerine kesiliyordu. Kızgınlık, Roma ordusunun bölgedeki daimî varlığıyla arttı. Elbette ordugâha erzak, mal ve “randevu” hizmetleri sağlayan yerel ticaret gibi bazı ekonomik çıkarlar da vardı ancak genel itibarıyla Romalılardan bıkmıştı. Bununla beraber, yıllarca süren savaşın ardından Romalıların bu genç eyaletin yerlilerine karşı pek duyarlı davranmadıklarını da söyleyebiliriz.

9 yılının eylül ayı itibarıyla hoşnutsuzluk ve kızgınlık isyana dönüşmüştü ve komutanlarına karşı isyan eden yirmi yedi yaşındaki Roma subayı Arminius, onları tuzağa düşürene kadar sadıkmış gibi davranarak planlarını gizli tuttu.

Arminius'un bir komutan olarak marifeti Romalıların verimsiz şekilde savaşmasını sağlamaktı. Teutoburg Ormanı Muharebesi, teknolojik üstünlüğe sahip müthiş bir savaş makinesinin nasıl etkisiz hale getirileceğine dair ustaca bir ders niteliğindedir.

Arminius, Roma ordusu batıya doğru dost bölgeden geçtiğini düşünürken, bugün Aşağı Saksonya'da kalan bölgede Roma ordusuna ve maiyetlerindeki karıştı pusu kurmayı planladı. Tuzağı ustalıkla hesaplayarak kurdu. Cherusci lideri, Roma ordusunu çekecek

bir ayaklanma planladı. İsyân haberi Varus'un orduya bizzat komuta edeceği fakat şüphelenmeyeceği kadar önemliydi.

Arminius'un önündeki zorluk, Roma lejyonlarının gücüyle en iyi nasıl başa çıkabileceğiydi. Her iki taraf da nicelik bakımından hemen hemen eşitti. Arminius yaklaşık on beş bin adam toplayabilmişti. Öte yandan Varus, on dört bin civarında bir güce komuta ediyordu. Ancak bir meydan muharebesinde hafif teçhizatlı German kuvvetleri, ağır teçhizatlı lejyonerlerin üstesinden gelemezdi. Lejyonerler, *lorica segmentata* denilen hafif ve esnek parçalı yeni bir zırhla korunuyordu. Arminius'un yaptığıysa German savaşçıların güçlerine oynamaktı.

İlk saldırı, gün sonunda Romalı askerler yorgunken Kalkriesse'nin doğusunda yaşandı. Arminius'un adamlarının asıl hedefi Roma süvarisiydi. Bu, büyük lojistik problemler yaratmasının yanı sıra Romalıları hareketsiz bırakacak ve demoralize edecek bir darbe oldu.

Hava şartları da yardım etti. Arkası kesilmeyen fırtınalar Roma lejyonerlerini sırlıslıkla ederken, zırhsız ve mızraklı German savaşçıları engel tanımadan gerilla saldırıları düzenlediler.

Ertesi sabah Varus, üç lejyonunu Orta Weser'den Aşağı Ren'e giden esas batı-doğu güzergâhının birleştiği Kalkrieser-Nieweder-Senke adında dar bir geçide götürdü. Pusu için kusursuz bir noktaydı. Altı kilometre uzunluğundaki dar bir koridor su seviyesindeki artış sebebiyle yalnızca yüz seksen iki metre genişliğindeydi. Güneyde Kalkriesse Tepesi ve kuzeyde Büyük Bataklik ile sınırlanmıştı. Geçidi betimlemek için istakoz sepeti benzetmesi kullanılmıştır. Romalılar girebildiler ama çıkamadılar.

Arkeolojik kanıtlar pusunun kurulduğu noktanın çok iyi planlandığını göstermiştir. Tepenin olduğu taraf boyunca kemer biçiminde çimden duvarlar ve toprak rampalara kuruldu. Bu hem Germanların beklenmedik saldırı yapma şansını sağladı hem de geçidi çok daha fazla daralttı. Böylece Romalıların, nice düşmanın gördüğü aşılmasız lejyoner hatlarını oluşturma şansı kalmadı.

Varus'un, kapana kısılmış ve kaçma şansı kalmayan ordusunun geri kalanı kısa sürede katledildi. Varus, Romalı tarihçi Cassius

Dio'nun "korkunç ama kaçınılmaz" dediğini yaptı ve kendini öldürdü. Arminius kazanmıştı.

Teutoburg'daki taktiksel olarak parlak ve kesin pusunun ardından neredeyse tüm German kabileleri Arminius'un çağrısına katıldı. Ren Nehri'nin doğusundaki tüm Roma yerleşimleri talan edildi. 1993 yılında Lahn Vadisi'nde keşfedilen, asimile edilmiş bir sivil yerleşim yeri Waldgrimes gibi yeni ortaya çıkan kasabalar bile ya terk edildi ya da yok edildi. Germanlar, nefret edilen istilacılara ait bütün izleri silmek istiyordu. Yalnızca bir Roma kalesi, Aliso (genellikle Haltern'deki ordugâhla bir tutulur) ayakta kalabildi ancak o da sonbahar itibarıyla ele geçirildi ve yerle bir edildi. Alman tarihçi Theodor Mommsen'in Arminius'un seferini Almanya'nın ulusal kaderinde dönüm noktası olarak tanımlamasına şaşmamalı.

Ancak Arminius'un taktisyen olarak tüm yeteneğine rağmen bir komutan olarak en büyük kusuru strateji duygusundan yoksun olmasıydı. Neyi başarmaya çalışıyordu? Germania'yı özgürleştiren kişi olarak görülemezdi. Bu, epey Romalı bir bakış açısidir. Ren'in doğusundaki kabileleri birleştirmeye çalıştığını söylemek de abartı olacaktır. O zamanlar emperyalist bir hırsı varmış gibi de görünüyordu. Oldukça basit biçimde amacı, Romalıların Ren ve Elbe arasında bir eyalet kurmasına engel olmaktır.

Teutoburg Sonrası

Roma'nın bu askeri felakete tepkisi, büyük bir seferberlik hareketi oldu. Ren orduları beş lejyondan sekize çıkarıldı ve MS 10-11 yılları boyunca Tiberius'un komutasında kaldı. Tiberius'un yeğeni ve varisi Germanicus'un 13'te, vali ve başkomutan olarak atanmasıyla yeni bir sayfa açıldı. Görevi amcasının yaptıklarını sağlamlaştırmak, Varus'un sebep olduğu hasarı onarmak ve Arminius'un peşine düşüp onu cezalandırmaktı. Üçünde de küçük düşerek başarısız olduğunu gösterdi.

Ancak Germanicus'un başarısızlığı, Arminius'tan ziyade kendi beceriksizliğine bağlıydı. Teutoburg'dan sonraki yıllarda Cherusci lideri tuhaf bir biçimde pasif kaldı. Örneğin Augustus'un 19

Ağustos 14'te ölmesiyle Ren lejyonlarında baş gösteren isyandan faydalanamadı. Bunun yerine Arminius iç siyasetle meşgul görünüyordu. Ortada, Segestes'in tutsak alınmasıyla sonuçlanan bir iktidar mücadelesi vardı.

MS 15'in büyük kısmında üstünlük Germanicus'ta kaldı. Arminius'un müttefiklerine karşı intikam almak amaçlı bir dizi sefere girişti. Teutoburg'da kaybedilen üç lejyon sancağının ikisini geri aldı ve muharebe meydanındaki Roma cesetlerini gömdü. Ancak Romalılar Segestes'i kurtarıp ve Arminius'un eşi Thusnelda'yı esir alınca, Arminius üzerindeki uyuşukluğu attı ve Cherusci'yi yeniden birleştirmek için harekete geçti.

15 sonbaharı boyunca Cherusci lideri bilhassa muharebeye girmeksizin Romalıları sürekli taciz etti. Yıl sonunda Romalıları, Teutoburg'da yapılan manevranın tekrarında pusuya düşürüldükten sonra dört lejyon daha kaybederek daha büyük bir facia yaşamaktan kurtaran, Cherusci yüksek komutasındaki anlaşmazlıktı. Arminius'un nihai saldırı planı amcası Inguiomerus tarafından reddedildi. Inguiomerus, Arminius'un konumunun çoğunluğun düşündüğü gibi saldırılmaz olmadığını düşünüyordu. Lejyonlar kaçtı ve Germanlar geri püskürtüldü. Fakat genel olarak değerlendirsek yıl Arminius için başarılı geçmişti. Son hamlesinde engellenmiş olsa da Romalılardan büyük bir ganimet toplamış ve düşmanı ciddi zayiata uğratmıştı.

Idistaviso Muharebesi

Roma'nın sabrı ve parası tükendiği için 16 yılının nihai olacağı belliydi. Arminius, Idistaviso Muharebesi'nde son bir kez kendi deyişiyle "Varus'un ordusundan kaçan ödlekle" yüzleşmek zorunda kaldı. Idistaviso, Weser Nehri üzerinde konumu bilinmeyen bir mevkiye, muhtemelen Minden yakınlarındadır.

Olayın, meydan muharebesine gelmesi merak uyandırıcıdır. O noktaya kadar Arminius'u bir komutan olarak üstün kılan şey, Roma askeri üstünlüğünü en aza indirme yeteneğiydi. Arminius'un Idistaviso'da, önceki yaz olduğu gibi komutanları tarafından hükümsüz

bırakıldığını ileri sürmek makul geliyor. İster bu sebeple olsun ister aşırı öz güvenden, Arminius'un muharebe düzeni bir askeri düşünür olarak ne kadar geliştiğini gösterir. İlk meydan muharebesi olmasına rağmen konuşlanışı profesyoneldi ve açıkça Roma tarzındaydı. Arminius ve Cherusci, önde diğer kabileler birlikte yüksek mevkiyi tuttu ve sol taraflarına Weser Nehri'ni, sağ taraflarına da ormanı alarak Roma saldırısını önde dar bir alanda tutmaya çalıştılar.

Yine de bir felaketti. Arminius muharebenin ilk dakikalarında yaralandı ve German kabileleri püskürtüldü. Hemen ardından gerçekleşen çarpışma Germanların daha fazla kayıp vermesine neden oldu. Buna rağmen bir sonuca bağlanmadı ve Ren'in doğusundaki Roma müdahalesi sona erdi. Germanicus'un bir sefer daha için yalvarmasını imparator görmezden geldi (İmparator Tiberius'un Armenia Seferi'ne kaynak gerekiyordu) ve Roma'ya geri çağırıldı.

Son Yıllar

Idistaviso Muharebesi'ndeki yenilgisi Arminius'un gücü için sonun başlangıcı oldu. Germanicus'un geri çağırılmasına rağmen Cherusci savaşçılar doğuya, Roma tehdidinden uzağa gitmeye başladılar. Bu göç hareketi yerleşimcileri Bohemia Kralı Maroboduus'la karşı karşıya getirdi. 17 itibarıyla iki komutan arasında savaş patlak verdi. Arminius muzaffer oldu ve yalnız kalan Maroboduus ise Tiberius'a sığınmak zorunda kaldı.

Arminius için bu, hayatının en büyük anı olmalıydı. Gücü perçinlenmişti. Kazanmıştı. Romalılar Ren Nehri'nin öteki tarafına sürülmüştü ve en büyük rakibi gitmişti. Fakat zaferi ve bu zaferi izleyen kabileleri birleştirme girişimi sonu oldu. Tacitus, Arminius'un "kraliyet hedefi olduğunu" yazar. Arminius kendi adına otorite talep eder etmez gücünü kaybetti. Adeta bir başka zalime dönüşmüştü.

Hoşnutsuz bir German şefinin Arminius'a karşı düzenlediği suikast tertibi için istediği Roma desteği İmparator Tiberius tarafından reddedildi. Bu, ne kadar gözden düşüğünün bir göstergesiydi. Arminius bir iç savaşla karşı karşıya kaldı ve çok geçmeden bir aile üyesi

ESKİ ÇAĞ'IN BÜYÜK KOMUTANLARI

tarafından kısmen şüpheli koşullar altında öldürüldü. Katilinin kim olduğunu ya da Arminius'un nasıl öldüğünü bilmiyoruz ancak kaderin bir cilvesidir ki Arminius ve Germanicus aynı yılda öldüler.

Tacitus'un *Annales* eserinin ikinci kitabının sonunda yer alan ölümü, günümüze ulaşan Latin nesrinin en sıra dışı örneklerinden biridir. Tarihçi, müthiş bir acındırma duygusuyla birkaç cümlede Romalıların en başarılı rakiplerine karşı duydukları hayranlık ve iğrenme hissini yakalamayı başarır:

Hiç kuşkunuz olmasın, Arminius Germania'nın kurtarıcısıydı. O da Roma'ya kafa tutanlardan biriydi ancak bunu diğer kral ve generaler gibi erken yükselişinde değil, imparatorluğun şanının zirvesini yaşadığı bir dönemde yaptı. Çarpıştığı muharebeler gerçekten de belirsizdi. Buna rağmen savaşta yenilmez kalabildi. Otuz yedi yıl yaşadı, on ikisinde güç ondaydı. Hala barbar kavimlerin arasında onun şarkısı söylenir. Sadece kendi başarılarını öven Yunan tarihçiler için bilinmezdir. Geçmiş yüceltip, kendi zamanımıza kayıtsız kalan biz Romalılar için bile olması gerektiği kadar ünlü değildir.

TRAIANUS

MS 56-117

ADRIAN GOLDSWORTHY

Traianus Roma'nın asker imparatorlarının en büyüğü mü bilinmez ama kesinlikle en ünlüsüydü. Son büyük Roma fatihiydi ve hükümdarlığında imparatorluk en geniş coğrafi sınırlarına ulaştı. Traianus'un hâkimiyetindeki genişleme döneminin ardından Roma İmparatorluğu daha savunmacı bir tutum sergilemeye başladı. Traianus'un halefi Hadrianus, hudutlarda kurduğu diğer savunma sistemlerinin yanı sıra Kuzey Britanya'da inşa ettirdiği Hadrianus Duvarı'yla meşhurdur.

Traianus'un en önemli ve son fethi, bugün Romanya'da kalan güçlü ve zengin Dacia Krallığı'nın zaptıdır. Dacia, MS I. yüzyılın son yirmi yılında Romalıları bir dizi küçük düşürücü hezimete uğratmıştı. Hükümdarlığının sonraki yıllarında, muhtemelen bütün Parthia'yı fethetmek için doğuda büyük bir hücumla girişti. Bazı kazanımlar elde edildi ve Mezopotamya eyaleti kuruldu ancak birkaç yıl içinde yeni zapt edilmiş topraklarda geniş çaplı isyanlar patlak verdi. Bunların haricinde, Roma İmparatorluğu'ndaki Yahudi cemaatleri de büyük bir isyan başlatmıştı. Bu yeni kazanımların çoğundan Traianus ölmeden önce vazgeçildi ve daha sonra Mezopotamya Hadrianus tarafından terk edildi. Gelecek iki yüz yılda Romalılar birçok kez kayıp topraklarının bazılarını geri alabildiler. Bunlar, genellikle

Roma İmparatorluğu ve Parth (daha sonraları Pers) komşuları arasındaki sürtüşmenin kaynağıydı.

Romalılar Traianus'u, Augustus'la aynı kefeye koyarak sahip oldukları en iyi imparatorlardan biri olarak hatırladılar. Askeri başarılarının buna büyük katkısı olsa da bu ayrıca adaleti, cömertliği ve iyi idareciliğinden de kaynaklıydı. Edward Gibbon'a göre MS II. yüzyılı "dünya tarihinde insan ırkının durumunun en mesut ve müreffeh olduğu dönem" kılan imparatorlardan biriydi. Büyük başarılarını ve geniş çaplı seferlerinin seyrine dair bildiklerimiz, komuta tarzına dair bildiklerimizden daha fazladır. Dile getirebileceğimiz kadarıyla geleneksel bir Romalı general gibi liderlik ediyordu. Traianus da Iulius Caesar gibi seferlerini anlatan *Commentarii* kaleme aldı ancak günümüze sadece bir cümlesi ulaştı. Fakat yazılı kaynaklarımız ve arkeolojik kanıtlarımızın yanı sıra bugün hala Roma'da duran ve üzerindeki kabartmalarla Dacia Savaşları'nı tasvir eden Traianus Sütunu da vardır.

Traianus'un İktidara Yükselişi

Traianus'un ailesi İspanya'daki Italica'da yaşıyordu. İkinci Kartaca Savaşı'nın sonunda Scipio Africanus tarafından koloniye yerleştirilen kıdemli askerlerin soyundan gelmeleriyle övünürlerdi. Aile yerel aristokrasinin bir parçasıydı. Zamanla imparatorluk hizmetine girdiler ve ayrıcalıklı kariyerlerinin keyfini çıkardılar. Ailesindeki ilk senatör olup olmadığını bilmiyoruz ancak Traianus'un babası senatördü ve 67-70 yıllarında Nero'ya karşı çıkan Yahudi İsyanı'nı bastıran Legio X. Fretensis'i komuta etmişti. Bu ordu, Nero'nun 68'deki intiharını takiben çıkan iç savaştan muzaffer çıkacak Vespasianus tarafından yönetiliyordu. İmparator Vespasianus, Traianus'un babasını önce *legatus* (vali ve ordu komutanı) olarak Cappadocia'ya akabinde ise daha itibarlı bir eyalet diyebileceğimiz Syria'ya atadı. Bu süre zarfında babası Parthlarla yaşanan sınır anlaşmazlığının başarıyla üstesinden geldi.

Traianus'un erken kariyeri, kendi toplumsal sınıfındaki biri için olağandı. Delikanlılığının sonlarına doğru babasının komutasındaki lejyonlardan birinde kıdemli *tribunus* (*tribunus laticlavius*) oldu.

Temelde *tribunus*'lar kurmay subaylarıydı. Kimileri için bu makam, siyasi kariyerleri bakımından yalnızca bir basamaktan ibaretti. Bu yüzden orduyla olabildiğince az vakit geçiriyorlardı ve bu süre kesinlikle bir yıldan fazla değildi. Traianus gibileriyse çok daha heveslilerdi ve görev sürelerini uzatmayı tercih ediyorlardı. Traianus, Ren sınırındaki bir lejyonda görev aldı. Üç yıl boyunca *tribunus* olarak görev almak alışılmadık değildi. Traianus'un on yıl boyunca bu rütbede kaldığı sanılsa da bu bir abartı olabilir. Askerliği gerçekten ciddiye alıyordu ve vaktini olabildiğince fazlasını öğrenerek geçiriyordu. Sonraları şerefine yapılan bir konuşma şöyle diyordu: "On yıllık görev sayesinde halkların geleneklerini, ülkelerin bölgelerini, topoğrafyanın sağladığı fırsatları öğrendiniz. Ayrıca kendinizi, her türlü nehri geçmeye ve her türlü hava şartına dayanmaya alıştırdınız [...]"

İspanya'daki birçok aristokrat gibi iyi bir süvariye ve av bağımlısıydı. Yine abartılı bir övgü olsa da bütün askeri talimlerde ve silah kullanmada uzmanlaştığı söylenirdi. Babasının Parthlarla yaşadığı sınırlı anlaşmazlığında ne kadar çarpışmanın yaşandığı veya oğlunun bu çarpışmalara doğrudan dâhil olup olmadığı muğlaktır. Traianus, başından beri sıra dışı bir yetenek sergilediği Ren'de faal görev aldı.

Tutkulu ve ağırbaşlı bir askerdi ancak Romalı aristokratlar asla profesyonel askerler değillerdi. Herkes gibi senatörlük kariyeri peşinde bir dizi kamu makamında yer aldı. Otuz iki yaşında İspanya'daki Legio şehrine (günümüzde León) Legio VII Gemina'ya komuta etmek için *legatus legionis* [lejyon komutanlığı] olarak atanana kadar orduyla yolu kesişmedi. Pek sefere çıkma fırsatı olmayan huzurlu bir eyaletti ancak 89'da Traianus ve lejyonu, pek sevilmeyen İmparator Domitianus'a (Vespasianus'un ikinci oğlu) karşı Ren'de isyan eden bir valiye karşı gönderildiler. Traianus varmadan önce isyan bastırıldı fakat bir süre daha Ren'de kaldı ve doğu kıyısındaki German kabilelerine karşı seferler düzenledi.

Sonraki on yılda Traianus *legatus provincialis* [eyalet valisi] yapıldı ve önce German eyaletlerinden birini, ardından Tuna sınırındaki Pannonia'yı yönetti. Pannonia'da çok sayıda alt kabileye bölünmüş ve saçlarını topuz yapmalarıyla meşhur kalabalık bir German halkı

Suebi'yle savaştı ve onları mağlup etti. Domitianus 96'da bir saray komplosuyla öldürüldüğünde, kırk yaşındaki Traianus karakteri ve askeri kabiliyetiyle iyi bir üne sahipti. Senato, ihtiyar üyelerinden çocuğu olmayan Nerva'yı imparator atadı. Nerva, Domitianus'u öldüren komplocuları infaz etmesi için Praetor Muhafızları'ndan güçlü bir baskı gördüğünden kendini güvende hissetmiyordu, bu yüzden Traianus'u oğlu ve varisi yaptı. Bu, beğeni toplayan bir karardı. Çok daha önemlisi Traianus, Nerva'nın iddiasına arka çıkabilecek bir ordunun başında bulunuyordu.

Dacia Savaşları

Nerva 98'de iki yıldan az bir süre hüküm sürdükten sonra öldü. Traianus'un tahta geçişi çoğunlukla herkesi memnun etmişti fakat Traianus bazı büyük başarıların konumunu güçlendireceğinin farkındaydı. Domitianus'un imparatorluğu sırasında Dacia Kralı Decebalus, Tuna boyunca Roma eyaletlerini yağmalamıştı. Hatta bir seferinde eyalet valisini mağlup edip öldürmüştü. Bu saldırılara misilleme olarak düzenlenen Roma seferlerinin akıbeti değişiyordu. *Praefectus praetorio* [Praetor Muhafızları'nın komutanı] Cornelius Fuscus tarafından komuta edilen bir kol 86'da Dacialılar tarafından tamamen yok edildi. Sonunda Domitianus, Decebalus'a yıllık haraç verilmesinin yanı sıra kralı tahkimat ve kuşatma aletleri inşa etmesine yardım edecek askeri mühendislerle desteklemeyi de kabul ettiği bir anlaşma yaptı. Domitianus zafer kazandığını öne sürdü ancak bu daha çok büyük bir aşağılanma olarak görüldü ve Domitianus'a duyulan hoşnutsuzluğu artırdı.

Dacia'nın kalbi Transilvanya'da yatar. Decebalus'un kalelerinin çoğu, başkenti Sarmizegethusa Regia da olmak üzere, Karpatlar'dadır. Dacia altın ve başka madenler bakımından zengindi ve Karadeniz'deki eski Yunan kolonileriyle temas halindeydi. Ülkenin pek çok müstahkem kasaba ve karakolu yerli, Hellenistik ve Roma yapı tekniklerinin ustaca bir karışımını ortaya koymaktadır. Decebalus çok güçlü bir kraldı ve MÖ I. yüzyıldan bu yana hiçbir Dacia lideri

böyle bir güce sahip olmamıştı. Domitianus'a karşı kazandığı zaferler konumunu güçlendirdi. Sadece Dacialıları güçlendirmekle kalmadı aynı zamanda da komşu halklardan müttefikler de edindi. Bunların arasında acımasız German halkı Bastarnae ve ağır zırhlı süvarileriyle meşhur Sarmatlar da vardı. Ayrıca Roma askerleri, firar edip kralın hizmetine geçmeleri için teşvik ediliyorlardı.

Öyle görünüyor ki Traianus hükümdarlığının başından itibaren Dacia'yla savaşa kararlıydı. İmparatorluğun dört bir yanından getirilen birlikler Tuna boyunca toplandı ve 101'de Romalılar istilaya başladı. Bazı lejyonlar gönderdikleri müfrezeler aracılığıyla temsil edilmişse de var olan otuz lejyondan dokuzu harekâta mevcuttu. Ayrıca çok sayıda düzenli destek kuvvetinin yanı sıra düzensiz German ve Britanyalı savaşçılar ve Numidia hafif süvarileri de vardı. Traianus harekâtları bizzat denetliyordu. Görünüşe göre başta fazla çarpışma yaşanmadı. Dacialılar bu saldırı karşısında geri çekildiler ve kalelerinin bazılarını terk ettiler. Romalılar, Karpatlar'daki Demirkapı geçidini ele geçirmek için ilerlediler.

Anlaşılan ilk büyük muharebe Tapae'da, güçlü bir Dacia kuvveti Roma ilerleyişini durdurmaya çalıştığı noktada gerçekleşti. Roma zaferine kadar şiddetli bir çarpışma sürdü. Çarpışma sırasında *falx* adı verilen çift elli ve kavisli Dacia kılıcı Romalı gözlemcilerde güçlü bir izlenim bıraktı. Roma'daki Traianus Sütunu, imparatoru bu çarpışmayı ve diğerlerini izlerken betimler. İmparatorun işi göğüs göğse çarpışmak değil, muharebe hattının hemen arkasından durumu gözetip askerleri cesaretlendirmek ve takviye güçleri sürmektir. Romalı askerler için yakından gözlemlendiklerini hissetmek önemlidir. Keza korkaklığın cezalandırılması gibi dikkatleri çeken cesaret de hemen ödüllendirilirdi. Traianus Sütunu, imparatoru sıklıkla adamlarını ödüllendirirken ya da yüreklendirirken gösterir. Takviye kuvvetlere mensup iki asker kestikleri düşman kafalarını imparatora sunarken betimlenirler. Daha sonra gerçekleşen bir muharebede sahra hastanesine sevk edilen yaralı bir süvarinin hikâyesini öğreniriz. Sahra hastanesinden sağ çıkamayacağı söylenen süvari, imparatorun cesaretlendirmesiyle muharebeye döner ve savaşarak ölür.

Tıbbi yardım istasyonlarının sargı bezleri tükendiğinde Traianus kendi yedek kıyafetlerinin parçalanıp kullanılmasını emretti. Askerlerinin disiplini ve muharebe gücünü önemseydiği kadar refahlarını da önemseyişini her zaman gösterdi.

Traianus ayrıca planlamada, arazi keşfinde ve mahkûmları sorgulamada doğrudan yer aldı. Dacialılar Tuna sınırına karşı saldırıya geçtiğinde ve Roma sınır garnizonlarına akınlar düzenlediğinde, tehlikeyi bertaraf etmek için Praetor Muhafızları'yla bizzat oraya gitti. Nehir boyunca gemiyle ilerlediler ve akıncılar ana orduya dönmeden önce onları avlayıp imha ettiler. Decebalus birkaç kez anlaşmaya yanaştıysa da Roma'nın şartlarını kabul etmedi. Bu yüzden Traianus ilerlemeye devam etti ve bir muharebe daha kazandı. Kışın yaklaşmasıyla o yılki çarpışmalar son erdi.

102'de Traianus tekrar ilerlemeye başladı. Kuşatmalarla aldığı kaleleri, diğer kaleler izledi. Sonunda Decebalus teslim oldu. Bu aşamada Romalılar Dacia'yı ilhak etmeye meyilli değillerdi. Kralın iktidarda kalmasına izin verildi fakat başkentine bir Roma garnizonu yerleştirildi. Topraklarının bir kısmı alındı. Decebalus tüm Roma firarilerini teslim edeceğine ve daha fazla firariye kucak açmayacağına söz verdi. Ayrıca artık Roma'dan yıllık haraç almayacaktı, aksine o verecekti. Traianus, Dacia Fatihi anlamına gelen Dacicus unvanını aldı. Ancak barış kalıcı olmadı nitekim Decebalus bu yeni kısıtlamalardan rahatsızdı. Tekrar savaşıma karar verdi ve 105-106 yıllarında ikinci harp savaşıldı. Bu kez Traianus mutlak zafere ulaştı ve bütün krallık Dacia eyaletine dönüştürüldü. İnanılmaz bir refah seviyesine sahip bu eyalet kısa sürede Roma ordusu için asker sağlamaya başladı. Decebalus adında bir askerin daha sonra Hadrianus Duvarı'nda yer alan kalelerden birinde hizmet ettiği kanıtlanmıştır.

İkinci Dacia Savaşı, 105 yılında Decebalus'un başkentindeki ufak Roma garnizonun komutanını tutsak etmesiyle başladı. Decebalus, komutanı rehine olarak tutmak ve anlaşma şartlarını yeniden görüşmek niyetindeydi. Mezkûr subayın, hizmetkârlardan birinin gizlice soktuğu zehirle intihar etmesi ise planlarını suya düşürdü. Yeni bir Roma ordusunun toplanması zaman aldı. Savaş başladığında

Traianus İtalya'daydı ve harekât bölgesine intikal etmesi gerekti. Bu seferde yer alan ordu muhtemelen öncekinden daha büyüktü. Traianus'un bizzat kendisinin yetiştirdiği ve adlandırdığı iki yeni lejyon da bölgeye sevk edildi.

Tuna boyunca kayalıkların oyulmasını gerektiren bir yolun yapılması ve nehri geçmek için büyük kemerli taş köprünün inşa edilmesi gibi devasa boyutta hazırlıklar yapıldı. Ordu toplanırken geçici ikmal depoları oluşturuldu. Bir tarihçi "Traianus savaşı aceleyle değil sağduyulu şekilde yürüttü" diye kaydetmiştir.

Yerel Dacia şefleriyle yapılan müzakereler sonucu bazıları itaat etmeye ikna edildi. Ayrıca Decebalus'un eski müttefiklerinin ona katılması engellendi. Anlaşıldığı kadarıyla 105 sonlarında Dacialılar Roma karakollarına saldırmış ancak geri püskürtülmüşlerdi.

106'da Roma ordusu, Tuna'yı geçerek Dacia içlerine ilerledi. Hedef hem siyasi hem de dini bir öneme haiz başkent Sarmizegethusa Regia'ydı. Karpatlar'da yüksek bir mevkideydi. Şehir büyüktü, dağın tepesinde yer almaktaydı ve güçlü bir surla korunuyordu. Romalılar, burulma gücüyle çalışan mancınıklar ve başka kuşatma makineleri kurarak geleneksel bir kuşatma başlattı. Gerçekleştirilen doğrudan saldırı anlaşıldığı kadarıyla kısmen bir başarıya ulaşmıştı, hatta geri püskürtülmüş olmaları dahi ihtimaller dâhilindedir. Yine de savunan tarafı, şehri ateşe verip kaçmaya kışkırtmaya yetti. Muhtemelen şehrin konumu Romalıların şehirden çıkan tüm yolları kesmesini zorlaştırdı. Traianus, Decebalus'un yakalanması özel emriyle kaçakları takip etmek için devriyeler gönderdi. Tiberius, Claudius Maximus adında bir subayın komutasındaki Roma süvarisi Dacia Kralı'na yetişti. Ancak kral ele geçirilmeden önce gırtlığını kesti. Başlı Traianus'a geri götürüldü ve ordu önünde gezdirildi. Düşmanı mukavemetini tasfiye etmek için bazı harekâtlar düzenlendi ancak savaş fiilen bitmişti. Sarmizegethusa Regia önemini yitirdi ve terk edildi. Traianus eyalet için yeni bir başkent kurdu ve kendi adını verdi: Colonia Sarmizegethusa Ulpia.¹ Şehir, Karpatlar'ın eteklerinde bir vadiye kuruldu.

1 Traianus'un tam adı Marcus "Ulpus" Traianus'tu. -ç.n.

Parthia Savaşı

Traianus, büyük bir şatafatla Dacia zaferini kutladı. Decebalus'un yağmalarda ele geçirdiği altınlarını kullanarak Roma'nın kalbinde devasa boyutta yeni bir forum kompleksi inşa ettirdi. Merkezinde yüz Roma *pedesi* yükseklikte (modern ölçülere göre 29,7 metre) bir sütun yer alıyordu. Sütun, yamacın forum alanını oluşturmak için yapılan kazıdan önceki yüksekliğinin hatırlatıcısı vazifesi gördü. Dacia'daki başarı imparatorun gücünü tasdikledi ve Domitianus'un küçük düşürücü barış anlaşmasının öcünü aldı. Anlaşılan o ki Traianus birkaç yıl daha barış içinde kalmaktan memnundu. Ancak zamanla Armenia sınır krallığı yüzünden Parthlarla yaşanan gerginlik, Traianus'u Parthları nihai olarak yenmek için büyük bir sefer planlamaya itti. Büyük İskender'i örnek alma arzusu bu hırsını körükledi fakat bu arzusu seferin imparatorluğun menfaatine olduğunu düşünmediği anlamına gelmez.

114'te Traianus, Parthlara karşı büyük bir ordunun başında sefere çıktı. 115 yılı itibarıyla Armenia ve Mezopotamya ele geçirildi ve her ikisi de eyalet dönüştürdü. Bir yıl sonra Romalılar, Fırat'ı izleyerek Parth başkenti Ktesiphon'a indi ve burayı talan etti. Ardından Traianus bastırarak Hürmüz Boğazı'na kadar ilerledi. İskender'i daha öteye izleyemeyeceğini anladığında Hindistan'a yelken açan bir tüccar gemisine özlemle baktığı rivayet edilir. Yeni fethettiği yerlerde ayaklanma çıktığında ve fazla yayılmış ordusu bu tehlikeleri bastırmaya çalıştığında durumu iyice kavradı. Mısır, Kyrenaika ve Kıbrıs'taki büyük Yahudi cemaatlerinin isyan ettiğini duyduğunda Babil'deydi. İşin garip yanı Yahudiye isyan bayrağını kaldırmamıştı. İsyen nihayet bastırılınca dek muvazzaf Roma kuvvetleri ve goyim halklardan toplanan milis kuvvetler de acımasız çarpışmaya müdahil oldu.

Romalılar dört bir koldan isyancı gruplarla mücadele ederken, tersine dönen durumlar oldu. Traianus istemese de Parthia monarşisini tanıdı ve tüm krallığı ele geçirme hırsından vazgeçti. Muhtemelen 117 dolaylarında vaha şehri Hatra'yı ele geçirmeye çalıştı ancak

TRAIANUS

geri püskürtüldü. Tahkimatlara yönelik yapılan keşiflerden birinde Traianus'un hemen yanındaki süvari muhafızı bir okla öldürüldü. Altmış yaşındaki imparatorun gri saçları müdafilerin dikkatini çekmişti. Şehir kuşatma altına alınmasına rağmen sert iklim şartları ve ikmal sorunları Romalıları geri çekmeye zorladı.

Traianus bir süre hasta kaldı ve kısa süre sonra felç geçirdi. Birkaç hafta sonra da öldü. Ardından başa Hadrianus geçti ancak Hadrianus'un "evlat edinilmesi" pekâlâ Traianus'un ölümünden sonra imparatorun dul eşiyle birlikte ayarlanmış olabilir. Kendini güvence alma ihtiyacı duyan Hadrianus doğudaki seferi sürdürmeye hevesli değildi. Traianus'un doğuda fethettiği bölgelerden kaybedilmemiş olanlar kısa sürede terk edildi.

ZHUGE LIANG

MS 181-234

JONATHAN FENBY

Machiavelli Avrupa'da devlet yönetimi açısından neyse, III. yüzyılda yaşamış Çinli general ve stratejist Zhuge Liang da kendi ülkesinin askeri tarihi için o'dur. "Çömelen ejderha" olarak bilinen Liang, Çinli bir komutandan fazlasıdır. Liang, 220'de üçüncü imparatorluk hanedanı Doğu Han'ın düşüşü ve bunu izleyen uzun bir ulusal bölünme döneminin başlangıcından, Sui Hanedanı'nın birliği yeniden tesis ettiği ve Büyük Tang Dönemi'nin temelini attığı 581 yılındaki tahta geçişine değin süren döneminin değerli geleneksel erdemlerini ve becerilerini timsalidir.

Zhuge Liang, "Uyuyan Usta Ejderha" olarak da anıldığı *Üç Krallığın Hikâyesi* başlıklı dönemin büyük epik destanında oldukça etkileyici bir başkarakter olarak görülmektedir. Bunun da katkısıyla Liang, aynı zamanda hem devlet adamı hem bilgin hem de astrolog (Çin kozmolojisinde göklerin sahip olduğu önem açısından bu çok önemlidir) son derece yetenekli ve sadık bir komutanın ve zekânın timsalidir.

Zhuge'ye yapılan atıfların çoğu tarih ve efsane arasındaki bir sınırdadır. Pek çok durumda ikisini birbirinden ayırmak neredeyse imkânsızdır.

Teknikler ve Teknoloji

Şayet Zhuge yüzyıllardır anlatılagelen hikâyelerdeki doğaüstü yeteneklere sahip değilse bile, yine de çağdaşı ve ardılı Çinlilerin değer verdiği askeri teknik külliyyatını temsil eder. Dahası genel kanı böylesine ikonik bir figürün, gerçekten yapıp yapamayacağına bakılmaksızın deniz muharebelerinin seyrini belirleyecek rüzgârları çıkarabilmesi gerektiğidir.

Daha kesin olanı, aralarında silahların, mayınların ve ulaştırma teçhizatının yer aldığı icatlarıyla askeri teknolojiyi geliştirdiğidir. Zhuge'ye atfedilen eserler, Taocu ilkeleri temel alan piyade süvari taktiklerinin ana hatlarını çizer. Bu eserlerden biri öylesine iyi yazılmıştır ki söylenene göre okuyan kişi gözyaşlarını tutamaz. Bu yüzden de ağlamayan kişi güvenilmez sayılırdı.

Zhugue aynı zamanda bir hile ustası olarak da bilinir. Ünlü bir örnekte, ordusunun yetersiz ok ikmali sorununu şöyle çözer: Samanla doldurulmuş tekneleri düşmana yakın yüzdürür ve düşman okçularının saldırmasını bekler. Ardından adamlarına tekneleri çektirir ve stokları yeniler. Kitaplar ve şiirler başarılarını ve karakterini över. Yakın zamanlarda Zhuge, alametifarikası büyük beyaz tüylü yelpazeyle birlikte bir video oyunu kahramanıydı.

Han'ın Düşüşü

“İmparatorluğun oyulması” Han Hanedanı'nın 220'deki düşüşünü izleyen süreçte Çin'in bölünmesiydi. Hanedanlığın son yıllarında ülke zayıf liderlerden, hizipçilikten, saraydaki hadımların gücü ele geçirmesinin yanı sıra doğal afetlerden de mustarıptı. Başlıklarından dolayı “Sarı Türbanlılar” olarak bilinen Doğu Çin'deki asiler üç yüz elli bin destekçi toplarken diğer asiler batıda bağımsızlıklarını ilan etti.

189'da İmparator Lingdi'nin ölümü bir veraset mücadelesinin başlangıcı oldu. Bir savaş beyi başkent Luoyang'ı ele geçirdi. İki bin hadımı öldürdü ve tahta sekiz yaşında bir çocuğu yeni imparator olarak çıkardı ancak kısa süre sonra birbirleriyle mücadele eden diğer savaş beyleri yüzünden kaçtı.

Zhugue bu esnada on dokuz yaşındaydı. 181'de Shandong'un doğu eyaletinde dünyaya geldi. Dokuz yaşındayken annesini, on iki yaşındayken babasını kaybetti. Bundan sonra Zhugue ve kardeşleri (iki erkek ve iki kız kardeş) amcası tarafından büyütüldü. 195'te kuzeyli bir savaş beyi eyaleti talan ederken Shandong'dan kaçmak zorunda kaldı. Orta Çin'de günümüzde Hubei olarak bilinen yere taşındı ve oldukça iyi tanınan bir bilginin kızıyla evlendi. Sonraları anlaşılacağı üzere bu, çok önemli bir bağlantıydı. Zira bilginin eşi, paralı askerlerin lideri Lui Bei'yi kollayan yerel savaş beyinin baldızıydı.

Üç Krallık

Lui Bei'nin fazla dikkat çeken bir kariyeri vardı. Wei Hükümdarı ve dönemin önde gelen generallerinden Cao Cao'ya karşı tertiplenen suikasta karıştığı için bu kuzey krallığının sarayından kaçmak zorunda kalmıştı. Lui'yi koruyan savaş beyi öldükten ve oğlu Wei'yle ittifak yaptıktan sonra güvenliği tehlikeye girdi. Bu, Lui'nin yenildiği bir muharebeye neden oldu. Aşağı yukarı bu dönemde Zhugue'nin namını duydu ve üç kez Zhugue'nin yaşadığı sazdan kulübeye gitti. Üçüncüsünde Zhugue onu görmeyi kabul etti. Öyle bir intiba bıraktı ki Lui tekrar suya bırakılan bir balık gibi hissettiğini söyledi. Onun için işlerini yoluna koyacak *consiglière'sini*, yardımcısını bulmuştu.

Zaman, hırslı askerlerin zamanıydı. Wei, Kuzey Çin'i hâkimiyeti altına almışken, Yangtze Vadisi ve güneydeki bölgeler Sun Quant'ın hükümdarlığındaki Wu Krallığı'nın kontrolündeydi. Lui şimdi de oraya kaçmıştı. Sun'la ittifak kurarak kralın kızıyla evlendi ve Zhugue'yle birlikte kralın Wei'yle mücadelesine katıldı.

207'de Zhugue, Lui'ye onu Çin'de büyük oyunculardan biri yapacak ve Han Hanesi'ni birleşmiş imparatorluğun önderi olarak yeniden tesis edeceği planını sundu. Longzhong Planı olarak bilinen bu plan Liu için vahşi, bereketli, dağlık Sichuan'da Shu adı altında üçüncü bir krallık olacak güçlü bir üs kurmasını sağladı. Güçlü bir devlet yaratmak amacıyla idari, mali ve siyasi reformlar yapılacaktı. Han Çinlilerine karşı düşmanlıklarına karşı koymak için güneydeki kabile halkıyla ilişkiler geliştirilecekti.

Zhuge'nin planı sayesinde Sichuan'dan kuzeyde Wei'ye iki çok yönlü saldırı düzenlendi. Saldırıları, Chang'an'ın (günümüzde Xi'an'ın dışında kalan ilk imparatorluk başkenti) büyük şehirlerine ve Sarı Nehir Ovası'ndaki Luoyang'a kadar ilerledi. Wu, ittifak sayesinde saf dışı bırakılacaktı. Ancak kuzeyliler yenilgiye uğratıldıktan sonra Shu Krallığı Çin'i birleştirtince onların da üstesinden gelinecekti. Sürekli gezen maceracı bir askerle onun yirmi altı yaşındaki danışmanı için epey bir plandı.

Kızıl Kayalar Muharebesi

Zhuge planını açıkladıktan bir sene sonra çok önemli bir gelişme yaşandı. Wei, Yangtze Nehri'nde Wu Krallığı'na saldırdı ve 208'de Kızıl Kayalar Muharebesi'nde düşmanın deniz harbindeki üstün becerilerini hileyle birleştirmesi sonucu yenilgiye uğratıldı. Çok beğenilen bir hikâyeye göre Wu generaline teslim olması ve büyük miktarda erzak vermesi teklif edildi. Buna mukabil yanıcı malzemeler ile dolu on gemi getirildi. Ateşe verilip esen rüzgâr sayesinde sayıca üstün Wei armadasına gönderildi. Bu esnada Wu filosu da diğer taraftan saldırdı. Karadan çekilen Wei pusularla taciz edildi. Söylenene göre kral kuzeydeki başkentine ulaştığında maiyetinde sadece yüz kişi kalmıştı.

Muharebedeki rolünün şüphesiz abartan *Üç Krallığın Hikâyesi*'ne göre Zhuge, rüzgâr çıkarmak için doğaüstü güçlerini kullandı. Kısmen daha yavan bir versiyonda ise Zhuge isabetli bir hava tahmini yapar ve Wu filosuna buna göre tavsiye verir. Müteşekkik Wu Kralı, Lui'ya oradan tüm Çin'i fethetmeyi hedefledikleri üssü Sichuan'a kurmasına müsaade eder.

220'de Cao Cao öldü ve Han imparatoru tahttan feragat etti. Cao'nun oğlu vakit kaybetmeden kendini Wendi adıyla imparator ilan etti. Lui, Sichuan'da yas tutmaya başladı fakat onun Han soyundan geldiği ortaya çıkarıldı. Zhuge de dâhil olmak üzere maiyetindekiler ona Göklerin Yetkisini miras aldığını söyledi. Böylece Lui, Shu Han Hanesi'nin başı olarak kendini Çin'in meşru hükümdarı ilan etti. Artık kendisi tanrıların yeryüzünde hüküm sürmesi

için yarattığı imparatorlardan biriydi. Sichuan'daki Chengdu şehri- ni başkenti yaptı. Akabinde Wu Hükümdarı da kendini imparator ilan ederek bu furyaya katıldı.

Lui'nin başı derde girdi. Generallerinden biri Wu'yla arasını bozmuştu. Wu, generalini yenip kellesini Wei sarayına gönderdi. 219'da Sichuan'dan Wu'ya yapılan karşı saldırı başlangıçta başarılıydı ancak ardından farklı unsurların birbirinden kopmasıyla sorun yaşamaya başladı. İkmal hattı kesilmişti ve saldırganlar dağlardan ovalara indiğinde Wu süvarisi üstünlüğü ele geçirmişti. Zhuge bu seferde yer almadı. Chengu'da idareyi denetlemek için kalmıştı.

Güneyi Korumak

Shu ile doğrudan muharebeye girmekten kaçınan Wu generali bir gece saldırısı düzenledi. Düşmanın kuru ormandaki mevzilerini ateşe verdi ve kundaklı yaycılar, su getirmeye çalışan Sichuan askerlerini öldürdü. Kaya kaymasının ordugâhı mahvetmesi sonucu ordusundaki diğer unsurlar da yok olunca Lui, altmış üç yaşında kederden öleceği müstahkem bir şehre sığındı. Ölüm yatağında Zhuge'yi çağırdı, oğlu Lui Shan'ı varisi yaptı ve ekledi: Şayet oğlu beceriksiz çıkarsa Zhuge tahtı almalıydı.

Çinli tarihçilerin “yozlaşmış” olarak bahsettiği oğlu gerçekten de beceriksiz çıktı. Fakat Shu'nun Göklerin Yetkisi iddiasını destekleyen hanedan ilkesinin korunmasının önemli olduğunu düşünen Zhuge tahtı almayı reddetti. Yine de başdanışman olarak krallıktaki baskın figürdü. Wei ve Wu'ya kıyasla kaynak ve asker bakımından daha zayıf olsalar da Çin'deki egemen güç olmaya koyuldu.

Zhuge, Wei'yi asıl düşman olarak görüyordu. Bu yüzden, Shu'nun doğu cephesini korumak için Wu'yla ittifak yaptı. Arkasını sağlama almak maksadıyla Sichuan'ın güneyinde kalan Yunnan Dağları'ndaki asi kabileleri hizaya getirdiği seferler düzenledi. Ordusu, büyük saygı gören esas kabile lider Meng Huo'yu yedi kere mağlup etti. Her seferinde Zhuge onu bir lütuf göstergesi olarak ve güvenini kazanmak için serbest bıraktı. Sonunda Meng itaat etti.

Zhugé'ye "Sen Göklerin kahramanı olmalısın. Güney bir daha isyan etmeyecek" dedi.

Zhugé sadakatlerini kazanmak için bir yandan Meng ve diğer yerel şeflerini yönetici olarak atarken öte yandan işgalin masraflarından ve belirsizliklerinden kaçınıyordu. Yunnan kabileleri Shu'ya altın, gümüş, at ve besi hayvanı olarak haraç ödüyordu. Böylece krallık ordusunun çok gerek duyduğu ek kaynakları sağlamış oldular.

Kuzey Yürüyüşü

227'de Zhugé'nin Pingzhong Planı uyarınca kuzeye Wei'ye karşı ilerleme zamanı geldi. Hükümdarın, Lui Shan'a söylediğine göre amaç, Kuzey Çin'in uçsuz bucaksız düzlüklerini ele geçirerek "kötüleri yok etmek, Han Hanesi'ni yeniden başa geçirmek ve eski başkent [Chang'an'a] dönmektir." Bu hırsa rağmen ilk kuzey seferine de sonraki Shu saldırıları gibi damgasını vuran şey Zhugé'nin krallığın görece zayıflığı, ordusunu daha büyük kuzeyli kuvvetlerin insafına bırakmaktan kaçınması ve birlikleri merkez üslerinden uzaklaştıkça ortaya çıkan tedarik zinciri etkenler gibi meselelerdeki farkındalığı oldu.

Başta derin vadileri ve korkunç geçitlerinden tırmanan seyrek yollarıyla Qinling Dağları olmak üzere, önlerinde haşın bir bölge bekliyordu. Zhugé dağlardan yapılacak cephe taarruzu teklifini reddederek alışıldığı üzere aldatıcı bir hamleyi tercih etti. Ana kuvveti Wei Nehri'nin yukarı vadisi boyunca ilerleyerek Chang'an'a giderken, şaşırtmaca için iki kol gönderdi. Wei Hükümdarı Cao Rui, savunmayla bizzat ilgileniyordu. Bölgedeki garnizonların yanı sıra elli bin kişilik süvari ve piyade gücü de doğrudan istilacılara saldırımları için gönderildi. Shu generali, su kaynağından mahrum bir dağ tepesinde kısıtılmasına olanak verdi ve yenilgiye uğratıldı. Wei askerlerince kuşatılmaktan korkan Zhugé ordunun Sichuan'a çekilmesini emretti.

Zhugé sonraki yıl, Wu ve Wei arasındaki mücadeleden faydalanmak amacıyla tekrar hücumla geçti. Shu ordusu bir kez daha Wei Nehri Havzası'na ilerledi fakat erzak azalınca Zhugé bir kez daha

eve dönüş emri verdi. Ancak Zhuge, önde gelen Wei komutanlarından biri Qinling Dağları'nda kurduğu pusuya düşürünce ufak bir zafer kazanmış oldu.

Üçüncü sefer için tekrar yürüyüşe geçen Zhuge'nin askerleri 209'da Qinling'in batı eteğini ele geçirdi. Wudu Muharebesi'nde önemli bir başarı kazandılar ancak hemen akabinde sayıca üstün Wei kuvvetlerinin çetin direnişiyle karşılaştılar. Dağın öte tarafında bekleyen iki Shu komutanına rağmen Zhuge ricat emri vermek durumunda kaldı. Artık Wei, Sichuan'dan gelen saldırılardan yılmıştı. Bu nedenle 230 yılının sonbaharında, tamamı dört yüz bin kişilik olduğu söylenen bir orduyla Shu Krallığı'nı istila etti.

Zhuce, Wei karşıtı duygular yaratmaları için düşmanın güzergâhı üzerinde yer alan Han olmayan kabilelere ajanlarını gönderdi. Bunlar, ipek karşılığında Shu'ya silah ve at satarlardı. Sağanak yağmur dağ patikalarını geçilmez hale getirdi. Shu kuvvetleri düşman hatlarının gerisinden yönetiliyordu. Zhuge zorlu bir yürüyüşle takviye kuvvetleri getirince bir Sichuan generali ana Wei ordusunu mağlup etti. Bir ay sonra Wei hücumu durdurup geri döndü.

Tedarik Zinciri ve Yağmur

Zhuce, bu başarıdan hareketle 231 yılının başlarında Wei bölgesine hemen yeni bir sefer başlattı. Ana düşman kuvvetini Qishan şehrini savunmak üzere çekip diğer Wei mevkiilerini ele geçirmek maksadıyla askerlerini gönderdi. Düşman kısaç hareketi düzenlemek için savunma mevzilerini terk edince Zhuce onları geri püskürttü.

Akabinde Wei ordusuyla karşılaşmak için güneye ilerlemeden önce bahar hasadını toplamak için ilerlemeyi durdurdu. Wei generali muharebeye girmekten kaçındı fakat sonunda savuşturma taktiklerine yönelik eleştirileri dinledi ve felaketle sonuçlanan bir cephe taarruzu başlattı. Shu'ya verilen rapora göre beş bin kılıç, üç bin yüz kundaklı yay ve üç bin zırh ele geçirilmişti.

Bu büyük zafere rağmen Zhuce daha ilerlemedi zira tedarik zinciri konusunda endişeliydi. Yaz yağmurları yolları bataklığa çevirmişti

ve kralı geri çekilmesini emretmişti. Zhuge'nin kendine özgü pusu kurma yeteneği sayesinde bir kez daha nihai zafer kazanıldı. Önde gelen Wei komutanı ve adamları geri çekilen orduyu dar bir vadinin içlerine kadar izleyince Shu'nun kundaklı yaylılarınca biçildiler.

Shu başdanışmanı son kuzey seferini yüz bin adamla 234 baharında gerçekleştirdi. Ancak kendi ordusunun iki katı büyüklüğünde bir düşman ordusuyla karşılaştı. Düşman, Wei Nehri'nin düzlüklerine ilerlemelerini engelliyordu. Sichuan saflarında hastalık baş gösterdi. Zhuge'nin ruh hali gittikçe çökmeye başladı. Kendi ölümünü öngörünce, ölümünün ardından Shu diyarının nasıl yönetileceğine dair talimatlar hazırladı. 239 yılının sonbaharında elli dört yaşında öldü. Wei generali, Zhuge'nin gerçekte hayatta olduğunu ve sözde ölümünün kuzeylileri tuzağa düşürmek için bir yem olduğunu düşünüyordu. Nitekim Wei'yi, Zhuge'nin hala yaşadığına ikna etmek adına Zhuge gibi davranan bir dublöre veya onun kıyafetlerinin giydirildiği ahşap bir heykelin kullanıldığına dair hikâyeler anlatılmaktaydı.

Böylece Zhuge, Çin'e hâkim olma planını gerçekleştiremedi ancak üç krallık arasındaki en zayıf olanı adına inisiyatif alış tarzı büyük Çinli komutanların arasındaki konumunu garantiledi. Sayı üstünlüğüne sahip güçleri sarsmak için kullandığı aldatma ve beklenmedik ani saldırılar, doğrudan Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı*'nda ortaya koyduğu gelenek dâhilindeydi.

Zhuge'nin genel stratejisi, hangisinin temel ilerleme hattı ve hangilerinin göstermelik olduğunu açıkça tanımlamadığı için eleştirildi. Ancak asıl zayıflığı, Sichuan'ın nispeten yoksul ve izole olmasından ve haşin coğrafyadan geçen uzun ikmal hatlarından kaynaklanan sorunlarda yatıyordu. Hepsinden önce siyasi amaç, yani tahtta hak iddia eden Shu şeklinde Han Hanedanlığı'nın yeniden tesisi içten içe kusurluydu. Wei, topraklarında etkili bir yönetim sistemi geliştirmişti ve üçüncü krallık olan Wu asla Shu'nun üstünlüğünü kabul etmezdi.

Zhuge'nin ölümünden sonra himayesindeki Jiang Wei, Wei'ye karşı seferleri sürdürmeye devam etti. Bunlar mağlubiyetle sonuçlandı

ve nihayet 263'te kuzeyliler güneybatı krallığını ele geçirdiler. Jiang direnişi sürdürmeyi denedi fakat askerleri onu izlemeyi kabul etmediler ve muharebede öldürüldü. Ardından Wei 264'te başka bir hanedanlık olan Jin tarafından alaşağı edildi. Bu esnada Wu da zayıflamaya başladı. Böylece Üç Krallık Dönemi'nin sonu, 581'de Sui Hanedanlığı'nın imparatorluğu yeniden tesis etmesiyle son bulacak 300 yıllık bir bölünmeye yol açtı.

Zhuge'nin Taktikleri

Çukurlar: Asi elebaşı Meng Huo'yu güney seferinde yakalamasının ardından, Zhuge onu serbest bırakmadan önce ordugâhını gezdirdi. İsyancılar saldırdığında Zhuge adamlarına geri çekilmelerini emretti. Meng ordugâhı bildiğini sanıyordu. Bu yüzden ordusunu hemen içeri soktu. Ancak tuzağa düşürmek için kazılmış ve gizlenmiş devasa çukurlar onları bekliyordu.

Ateş: Yunnan savaşlarındaki saldırılardan birinde düşman Sichuan kuvvetlerine saldırırken filler ve kaplanlar kullandılar. Zhuge is onları korkutup kaçırmak için ateş püskürten makineler kurdu.

Mayınlar: Güneydeki son muharebede Meng, ok ve kılıçlara karşı dayanabilen Hint kamışından zırhlarla donatılmış askerlere sahip bir kralla ittifak kurdu. Zhuge onları mayın döşediği bir vadiye çekti. İnfilak eden mayınlar düşmanların zırhlarını tutuşturarak diri diri yanmalarına neden oldu.

Ahşap öküz: Zhuge, dağlardan erzak taşımak için iptidai el arabaları kullanan ilk komutandı.

Pusular: Zhuge, Sichuan'ın derin yarıklara sahip sarp dağlık arazisini düşmanlarını pusuya düşürmek için kullandı. Bu pusular öyle başarılı oldu ki düşman, ortada tuzak yokken bile taktiklerini değiştirmek zorunda kaldı.

ESKİ ÇAĞ'IN BÜYÜK KOMUTANLARI

*Boş kale: Üç Krallığın Hikâyesi'*nde de anlatıldığı üzere kuzeye düzenlenen ilk seferde Zhuge kendini, askeri olmadan düşman tehdidi altındaki bir kasabada kapana kısılmış halde buldu. Bütün kapıların açılmasını emretti ve kasabanın sakinlerine her şey yolundaymış gibi sokakları süpürmelerini söyledi. Kendisi de duvarda iki çocukla beraber oturup zitherini çaldı. Düşman generali daha önceden Zhuge'nin tuzağına düşmüştü. Bu yüzden bir pusuya çekildiğinden kuşkulandı. Böylece ordusuyla uzaklaştı.

I. ALARIC

MS yak. 360/370-410

JOHN HAYWOOD

Kimisi için kahraman çoğu içinse hain Alaric, 410'da Roma'yı ele geçirip yağmaladığında Roma İmparatorluğu'nun gücünün zayıfladığını dünyaya duyuran Got lideriydi. Alaric'in kariyerine, destekçileri için güvenli bir yuva bulma arayışı damgasını vurdu. Her ne kadar bunu görmeye ömrü vefa etmemiş olsa da başarıları 417'de Vizigot Krallığı'nın kurulmasını mümkün kıldı. Vizigot Krallığı, Batı Roma İmparatorluğu sınırları içerisindeki ilk otonom barbar krallığıydı.

Alaric, 360-370 yılları arasında bir tarihte Tuna Nehri'nin ağzının civarlarında bir yerde dünyaya geldi. Daha sonraki yazarlar kahramansı duruşuna yaşacak kralî bir soyağacı çıkaracaktı ancak liderlik yeteneği sayesinde yükselen "yeni bir adam" olması daha muhtemeldir. Ergenlik yılları, halkı için büyük bir kargaşa ve güvensizlik dönemi idi. Gotlar iki ana gruba ayrılmışlardı: Alaric'in de dâhil olduğu Tervingi ve German halklarının en güçlüsü addedilen Greuthungi. Greuthungi'nin Hunlar tarafından 374 mağlup edilmesi diğerleri arasında panik yaratacaktı.

Bunun sonucu olarak Tervingi topraklarını terk edip Roma İmparatorluğu'na sığınmaya karar verdi. Hunlara boyun eğmek-tense kaçmayı yeğleyen Greuthungi'den bazıları da aynısını yaptı. Romalılar, German dünyasında artan kargaşayı kötücül bir neşeyle

izlemişlerdi ancak 376 yazının sonunda Tuna'nın kuzey kıyısına iki yüz bin kadar Got mültecinin gelişi endişe verici bir gelişmeydi. İmparator Valens'in (r. 364-378) tüm dikkati Perslere karşı sürdürülen savaştaydı ve Gotları durdurmaya yetecek askeri yoktu. Bu yüzden Tervingi'nin girmesine izin verdi ve sayıca daha az olan Greuthungi'ye karşı koymak için ayırabileceği birlikleri kullanacaktı.

Roma imparatorları hakikatin aldatıcı yorumlanışına yabancı değillerdi. Valens, Tervingi'nin kabul edilmesini imparatorluk için büyük bir fırsat olarak sundu. Roma'nın IV. yüzyılda karşılaştığı en büyük sorunlardan biri nüfusun gerileiyiydi. İşgücü kıtlığı yüzünden tarım zarar görüyor, vergi gelirleri düşüyor ve ordu saflarını doldurmak için German paralı askerlere bel bağlanmıştı. Tervingi, Balkanlar'daki boş topraklara yerleştirilebilirdi. Böylece terk edilmiş tarlaları tekrar işleyecekler, orduya asker sağlayacaklar ve vergi vereceklerdi. Daha iyisi ne olabilirdi ki? Geçmişte binlerce German başarılı bir şekilde imparatorlukta iskân edilmişti fakat bunlar mağlup edilmiş, silahsızlanmış ve lidersiz savaş esirleriydi. Tervingi'yi kabul etmek çok daha tehlikeliydi. Savaşta yenilmemişlerdi, liderlikleri bozulmamıştı ve şayet işler yolunda gitmezse Valens'in onları kontrol edecek askeri yoktu. Nitekim öyle de oldu.

Valens'in, iskânla ilgilenmesi için ardında bıraktığı generaller yozlaşmış kimselerdi. Malzeme satın almak için ayrılan parayı zimmetlerine geçirdiler. Bu yüzden kısa bir süre sonra Tervingi hayatta kalmak adına çocuklarını köle olarak satmak zorunda bırakıldı. 377'de Tervingi ayaklandı ve çılgınca bir yağma hareketine girişti. Greuthungi kargaşadan faydalanarak gruplar halinde Tuna'yı yasa dışı yollarla geçti ve Tervingi'ye katıldı. 378'de Valens Perslerle barış yaptı ve nihayet askerlerini Gotlarla başa çıkmalar için gönderebildi. 9 Ağustos'ta Hadrianopolis (günümüzde Edirne, Türkiye) yakınlarındaki Got ordugâhına kötü planlanmış bir hücum başlattı. Muharebeyi kaybetti ve öldürüldü. Savaş, Balkanlar'ı dört yıl boyunca tahrip etti. Romalılar Gotları sürekli taciz ettiler ancak onlara kesin bir mağlubiyet yaşatmaya ya da imparatorluktan kovmaya muktedir olamadılar. 328 yılının ekim ayında yapılan barış anlaşmasında

İmparator Theodosius (r. 379-395) Gotların Trakya'ya (kabaca günümüzde Bulgaristan'a tekabül eden bölge) kendi liderleri altında yarı otonom *foederati* (müttefikler) olarak yerleşmelerine izin verdi. Theodosius'un bağışladığı federe statünün ilk fırsatta geri alınması planlanmıştı ancak imparatorun hükümdarlık yılları boyunca batıda tahtı gasp etmeye çalışan Magnus Maximus (r. 383-388) ve Eugenius'la (r. 392-394) uğraşması sebebiyle bunu asla gerçekleştiremedi. Theodosius'un bu gaspçılarla mücadele etmek için Got askerlerine ihtiyacı vardı. Bu sebeple zor kazanılmış otonomilerine müdahalede ederek onlarla arasını bozmaya cüret edemedi.

Frigidus Muharebesi

Alaric ilk kez 391 yılında öne çıktı. Balkanlar, bir ordunun isyanı ve Thessalonika'daki halk ayaklanması yüzünden kargaşa içindeydi. Gotlar bu durumu fırsat bilerek yağmaya çıktılar. Alaric, alkollü bir öğle yemeği sırasında uyuklayan Theodosius'u pusuya düşürerek nam saldı. Alkolden sersemlemiş imparator ancak aklı başında adamlarının geri çekilirken çarpışması sayesinde kaçabildi. Birkaç yıl sonra Alaric, Theodosius namına savaşmaya başladı. İmparatorun Eugenius'a karşı savaşında Alaric Got birliklerinin komutanıydı. 394 yılının eylül ayında Theodosius düzenli birliklerden ve Balkan eyaletlerinden gelen Gotlardan oluşan ordusuyla Giulie Alpleri'ni geçerek İtalya sınırındaki Frigidus Nehri Vadisi'ne (günümüzde Vipava) ilerledi. Eugenius iyi seçilmiş bir mevkide bekliyordu ancak iki gün süren çetin çarpışmaların ardından kazanan Theodosius oldu. Eugenius yakalandı ve idam edildi. Theodosius'un kasıtlı olarak birinci hatta yerleştirdiği Gotlar çok ağır kayıplar verdiler. Bir kaynağa göre on bin zayıat vermişlerdi, yani muharebe güçlerinin dörtte biri kadar. Theodosius, zaferinin tadını çıkaracak kadar yaşamadı. 17 Ocak 395'te kalp rahatsızlığı nedeniyle Milano'da [Mediolanum] öldü ve imparatorluk iki oğlu arasında bölündü. On yedi yaşındaki Arcadius doğunun, on yaşındaki Honorius ise Vandal General Stilicho'nun naipliğinde batının imparatoru oldu.

Stilicho, Theodosius'un ölümünden sonra Got birliklerine eve dönmelerini söyledi. Romalıların Gotların savaşta zayıflamasından memnun olduklarından haklı olarak şüphelenen Alaric, Gotların Frigidus Muharebesi'nde yaptığı fedakârlıkların ardından bu gelişigüzel görevden almaya sinirlendi. Zafere yönelik bireysel katkısının muvazzaf komutaya terfiyle tanınması gerektiğini düşünüyordu. Alaric, Balkanlar'dan geçerken isyan etti ve hak ettiği komutayı almak için doğu başkenti Konstantinopolis üzerine yürüdü. Başta muhtemelen sadece kendi birliği tarafından destekleniyordu ancak hoşnutsuz Gotlar da etrafında toplandılar ve hem Tervingi hem de Greuthungi tarafından kral olarak kabul edildi. Alaric'in liderliğindeki bu iki grup Vizigotlar (Batı Gotları) olarak bilinen tek bir halka dönüşeceklerdi.

Alaric, Konstantinopolis'in başarılı bir hücumla zapt edilmesi için fazla güçlü tahkimatlara sahip olduğunu gördü ve batıya yöneldi. Sonraki iki yılını güneyde Peloponnesos'a değin Ege sahilini yağmalayarak geçirdi. 395 baharında Stilicho, Alaric'le mücadele etmek için Alpler'i geçti ancak onu muharebeye çekemedi. Bu, kasıtlı olabilir. Stilicho, Theodosius'un kendisinden hem Arcadius'un hem de Honorius'un naibi olmasını istediğini düşünüyordu fakat doğudaki yönetim hadım Eutropius'un hâkimiyetindeydi. Bu yüzden Stilicho, Eutropius'un itibarını sarsacağı umuduyla Alaric'i yağma yapması için bırakmış olabilir. 397'de Stilicho bir kez daha müdahale etti. Yunanistan'a bir deniz seferi gerçekleştirerek Alaric'i kuzeye, Epeiros'a geçmeye zorladı. Kısa süre sonra Eutropius Alaric'le bir iskân anlaşması yaptı. Amacı, Vizigotlarla samimi bir barış yapmaktan ziyade Stilicho'nun doğuya müdahale etmek için bahane yaratmasının önüne geçmekti.

Alaric, o çok istediği generalliğe kavuştu. Vizigotlara da vergi geliri ve erzak yardımıyla Thracia ve Macedonia eyaletlerindeki topraklara yerleşme izni verildi. Ne yazık ki bu imtiyazlar Konstantinopolis'te barbarlara taviz vermek olarak algılandı ve 399'da General Gainas, Eutropius'u devirip idam ettirdi. İşin ilginç yanı Gainas da bir Got idi. Yeni yönetim Eutropius'un vaatlerini yerine getirmeyi

kabul etmedi. Alaric generalliğini ve tahsisatını kaybetti ancak Vizigotlar topraklarından atılamadılar. Kısa süre sonra Alaric'e bulunduğu konumun tehlikesi zor kullanılarak hatırlatıldı. Gainas görevden alındı ve idam edildi. Bunu, Konstantinoupolis'te Gainas'ın Got destekçilerinin katledilmesi izledi.

Alaric'in Birinci İtalya İstilasası

Doğu yönetiminden imtiyaz alma konusunda başarısızlığa uğrayan Alaric, Stilicho ve batı yönetimi üzerinde baskı kurmak için İtalya'yı istila etti. İstilasının zamanlaması dâhiyane idi. 394'te Theodosius'un kullandığı aynı güzergâhı izledi ve 401 yılının kasım ayında kar kış boyu geçitleri kapamadan ve İtalya'yı kalabalık garnizonlara sahip kuzey hudutlarından ayırmadan evvel Giulie Alpleri'ni geçti. Alaric, Po Nehri Vadisi'nin batısına doğru ilerleyip Milano'daki imparatorluk sarayını kuşatırken sadece ufak bir direnişle karşılaştı.

Stilicho ancak 402 yılının şubat ya da mart ayında İtalya'ya takviye kuvvet getirebildi. İmparator Honorius'un kaçtığını öğrenen Alaric, Milano'daki kuşatmayı kaldırdı ve imparatorun ardından gitti ancak Asti'de Stilicho tarafından önü kesildi. Sonuca bağlanmayan bir muharebeden sonra Alaric Pollentia'ya (günümüzde Bra) kırk kilometre kadar geri çekildi. Burada 6 Nisan'da, Paskalya gününde Stilicho'yla tekrar çarpıştı.

Bir Hristiyan olarak yetiştirilen Alaric anlaşıldığı kadarıyla bir ayine katılırken gafil avlanmıştı. Vizigot süvarisi Roma süvarisini alandan sürdü ancak Roma piyadesi Alaric'in eşi, çocukları ve bütün ganimetiyle birlikte ağırlıklarını ele geçirdi. Alaric, Stilicho'yla müzakerelere oturdu ve sonunda İtalya'dan ayrılmayı kabul etti. Ancak henüz Verona'ya ulaşmıştı ki ateşkesi bozmakla suçlandı ve tahminen haziran ya da ağustos ayında Stilicho'yla tekrar muharebeye tutuştu. Stilicho bir kez daha Alaric'in üstesinden geldi fakat söz konusu mağlubiyet çok ağır değildi. Zira Alaric 397'deki Vizigot topraklarına muntazam şekilde geri çekilebildi. Alaric'in istilasının sonuçlarından biri, Honorius'un batı başkentini Ravenna'ya

taşınması oldu. Zira Ravenna hem bataklık ve güçlü tahkimatlara tarafından korunmaktaydı hem de Konstantinoupolis'le güçlü bir deniz bağı vardı.

İtalya istilasının başarısızlığı Alaric'i arafta bıraktı. 406 yılının sonlarına doğru Stilicho, Eutropius'un daha önce 397'de sunduklarını teklif etti. Karşılığında doğu yönetimine karşı ittifaka girecekti. Stilicho'nun amacı doğuyu, Balkan eyaleti Illyricum vermeye zorlamaktı. Illyricum Roma ordusunun ana asker toplama bölgelerinden biriydi. Batı imparatorluğundaki askeri vaziyet gittikçe kötüye gidiyordu. 405'te Stilicho, Kral Radagaisus komutasındaki bir grup Gotun istila girişimini bertaraf etti. Aynı istikametten daha fazla belanın geleceği belliydi. Ardından 406'da Britanya'daki kara ordusu isyan etti ve generalleri Constantinus'u imparator ilan ettiler. Bu tehlikelerle başa çıkmak için Stilicho'nun acilen Balkanlardan asker toplaması gerekiyordu. Zira batıdaki insan gücü sıkıntısı Doğu Roma İmparatorluğu'nda olduğundan daha ağırdı. Ancak bu plan fena biçimde geri tepti.

Alaric'in İkinci İtalya İstilas

Alaric güneye, 407 yazında Konstantinoupolis'e karşı sefere çıkmadan önce Stilicho ve Romalı muvazzaf askerlerini beklediği Epeiros'a ilerledi. Ancak bu, gerçekleşmeden önce olaylar Stilicho'nun kontrolü dışına çıktı. 406 yılının son gününde Vandal, Suebi ve Alan koalisyonu donmuş Ren Nehri'ni geçerek Galya'yı istila etti. Ardından 407'nin başlarında, gaspçı Constantinus Galya'yı barbarlardan kurtarmak için Manş Denizi'ni geçti. Stilicho'nun planlarından vazgeçmek dışında yapabileceği yoktu ve Alaric tekrar zor durumda bırakılmıştı. 408'te Alaric Vizigotlarını Alp eyaleti Noricum'u ele geçirmek için harekete geçirdi. Noricum, İtalya'yı tekrar istila etmek için çok iyi bir konumdu. Batı Roma'yı, halkına bakmak için kullanacağı 1814 kilogram altın gönderilmediği takdirde istila etmekle tehdit etti. Hâlihazırda Galya'da iki düşmanla mücadele eden Stilicho bunlara bir üçüncüsünü eklemek istemiyordu. Bu yüzden tereddütte kalan

senatoyu ödemeye ikna etti fakat itibarı ciddi biçimde zedelendi. Artık yetişkin bir adam olan Honorius, baskıcı generalinden kurtulmaya can atıyordu. 408 yılının ağustos ayında Stilicho tutuklandı ve düzmece ihanet suçlamalarıyla idam edildi.

Aniden İtalya'da barbar karşısı bir tepki baş gösterdi. Roma ordusundaki binlerce Germen asker aileleriyle birlikte katledildi. Hayatta kalanlar kaçıp Alaric'in kuvvetlerine katıldılar. 408 sonbaharında Alaric İtalya'yı ikinci kez istila etti. Gittiği her yeri yağmalayan Alaric Roma'ya yöneldi ve kasım ayında şehrin surlarının dışına ordugâhını kurdu. Vizigotların sayıları binlerce kaçak köle sayesinde artmıştı. Bunların çoğu Stilicho'nun 405'te yakaladığı Gotlardı. Bu takviyelerle Alaric'in saldırı gücü tahmini kırk bin civarındaydı. O dönemin şartlarına göre bu büyük bir kuvvetti. Ayrıca Alaric'in adamları, çoğu barbar ordusundan daha iyi teçhizata sahipti. Alaric Balkanlarda bulunduğu esnada Roma silah imalathanelerine el koymuş ve buradaki zanaatkârları kendi askerlerine silah ve zırh yapmaya zorlamıştı.

Sonuç vermeyen müzakereler bir yıl sürdü. Müzakerelerde ilerleme kaydedildiğinde Alaric ablukayı kaldırıyor, kötüye gidince tekrar ablukaya alıyordu. Askeri müdahale Honorius için bir seçenek değildi zira askerleri Galya'da Constantinus'la savaşmak için lazımdı. Güçlü konumuna rağmen Alaric uzlaşma yanlısıydı keza altın ve generallik talebinden vazgeçip sadece Noricum eyaletini ve hububat desteği istedi. Romalıların çoğu dahi Alaric'in taleplerinin ne kadar da mütevazı olduğunu düşünüyordu fakat Honorius taviz vermiyordu.

408 yılının kasım ayında Alaric'in bir başlayıp bir kaldırdığı kuşatma, 410 yazında doruk noktasına ulaştı. Alaric, Honorius üzerindeki baskıyı artırma umuduyla 409 sonlarında Roma'daki kuşatmayı kaldırdı ve senatoyu kendi imparatorunu seçmeye ikna etti. Bu aday Attalus'tu ancak Attalus Alaric'in umduğu kadar işbirlikçi çıkmadı. Bu sebeple 410 yılının haziran ayında ondan kurtuldu ve tekrar Honorius'la müzakerelere başladı. Alaric, Honorius'la Ravenna dışında buluşmak istedi fakat imparatoru beklerken ufak bir Roma kuvveti tarafından pusuya düşürüldü. Öfkeden deliye dönen Alaric Roma'ya döndü ve tekrar kuşattı. 24 Ağustos gecesi Vizigotlar, şehrin

kuzeydoğusunda kalan Salaria Kapısı'ndan şehre girdi. Şehrin tam olarak nasıl düştüğü bilinmemektedir. Bir hikâyeye göre Alaric daha önceden bazı varlıklı senatörlere Got oğlanlarını köle olarak vermişti ve kapıyı açan da bu şüphe çekmeyen gizli destekçileriydi. Başka bir hikâyeye göreyse Vizigotlar hücumla içeri girmişti.

Kuşatmayı izleyen yağma, Vizigotların çektiği zorluklar ve belirsizlikler göz önüne alındığında dikkate değer ölçüde dizginlenmişti. Alaric kiliselere zarar verilmemesini emretti ve adamlarını öldürüp yakıp yıkmak yerine taşınabilirleri yağmalamaya odaklanmaları konusunda uyardı. Aziz Petrus ve Aziz Paulus bazilikaları sığınma yerleri olarak kabul edildi. Oraya sığınanlara el sürülmeyecekti. Kaçınılmaz olarak değerli malların nerede saklandığını söylemesi için dövülen ya da öldürülenler oldu fakat genel itibarıyla Vizigotlar Alaric'in uyarısına kulak astılar. Hatta şehirden kaçan mülteciler, bazı Vizigotların rahibelere nasıl güvenli bir yere kadar eşlik ettiklerini dahi anlatacaklardı. Ancak taşınabilirler insanlar da dâhildi. İmparatorun kız kardeşi Galla Placidia dâhil birçok kişi fidye için ya da köle olarak satılmak üzere esir alındı. Vizigotlar, kilisenin hazinelerinin çoğuna el sürmeyecek kadar Hristiyanlıklarının farkındaydılar. Sadece senato binası ciddi zarar görmüştü. Üç gün süren yağmanın ardından Vizigotlar geri çekildiğinde Roma bir hayli fakirleşmişti ancak büyük oranda zarar görmemişti. Hayat hızlıca normale döndü.

Roma artık başkent olmasa da tarihinin ve gücünün kudretli bir sembolü olarak kalmıştı. Sekiz yüz yıl önce Keltlerin yağmalamasından sonra ilk kez bir istilacının eline geçtiği haberi imparatorlukta dehşetle yayıldı. Alaric yapabileceğinin en kötüsünü yapmıştı ancak Ravenna'da güvende olan Honorius hala taleplerini kabul etmiyordu.

Öfkelenen Alaric askerlerini Güney İtalya'ya götürdü. Alaric, Kuzey Afrika'nın İtalya'ya en büyük hububat ihracı yapan yer olduğunu biliyordu. Bu yüzden, Kuzey Afrika'yı işgal etmekle tehdit etti ancak yıl bitmeden öldü. Halefi Athaulf, Vizigotları Galya'ya götürdü. Yedi yıl sonra Romalılara İspanya'da Vandalları yenmelerine yardım etmelerinin akabinde nihayet Aquitaine'daki verimli toprakların hâkimiyeti verildi.

Alaric'in Başarıları

Elimize ulaşan kaynaklar Alaric'in gerçek karakterine dair birkaç ipucu verse de hiçbir zaman durduk yere yakıp yıkmaya meyilli olmadığı ve güç peşinde koşmayı istemediği açıktır. Roma'nın tekrarlanan art niyeti karşısında kendini dizginlemesi olağanüstüydü ancak bu onun halkının geleceği için gerçek endişesini yansıtmaktadır. Alaric, Romalılarla uzun vadeli bir siyasi uzlaşma karşılığında kısa vadeli bir askeri üstünlüğünü vermeye her zaman hazırды. Onu meşhur eden Roma'nın yağmalanması da olsa, bu eylemin önemi daha çok sembolikti. Bu olay, bir başına Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışını kaçınılmaz ya da olası hale getirmede. Alaric, Roma siyasetinde nüfuz sahibi bir rol oynayan ilk barbar değildi. Stilicho örneğinde de gördüğümüz gibi birçok Germen, Roma ordusunda hizmet edip yükselmiş ve imparatorluk siyasetinde baskın bir rol oynamıştı. Onlar gibi Alaric de Roma generali oldu ancak onların aksine asla düzenli ordu birliklerine komuta etmedi ya da Roma askeri hiyerarşisinin bir parçası haline gelmedi. Alaric kraldı fakat bir krallığı ya da işler yolunda gitmediğinde çekilebileceği güvenli bir bölgesi hiç olmadı. Buna rağmen, halkını Roma sisteminde asimile etmeye çalışan tüm askeri girişimlere başarıyla direndi. Vizigotlar imparatorlukta yaşıyorlardı fakat Roma tebaası değillerdi. Roma'yla tek bağlantıları Alaric ve onun imparatorluk yönetimiyle olan ilişkisi aracılığıylaıydı. Alaric bir barbar kralın imparatorluk içinde bağımsız bir kuvvet üssü kurmasının mümkün olduğunu kanıtlayarak, barbar krallıkların kuruluşunun ve sonunda Batı Roma İmparatorluğu'nun dağılışının habercisiydi.

AETIUS

MS yak. 400-454

JOHN HAYWOOD

Flavius Aetius, Batı Roma İmparatorluğu'nun son büyük generali idi. 433'ten 454 yılındaki ölümüne kadar Batı Roma ordularının başkomutanı Aetius, bir barbar grubunu diğerine kırdırarak Galya'yı Roma kontrolünde tutmayı başardı. Ölümü genellikle Batı Roma İmparatorluğu'nun sonunun başlangıcı olarak görülür.

400 yılı dolaylarında doğan Aetius, Gaudentius'un oğluydu. Gaudentius, Praetor Muhafızları'na katılmış ve süvari yüksek komutasına yükselmiş Balkanlar'dan gelen sıradan bir askerdi. Annesi, senatör bir ailenin İtalyan varisiydi. Aetius askeri kariyerine babasının izinden gidip, Praetor Muhafızları'na katılarak başladığında henüz ergenlik çağındaydı. Ailesinin öneminden dolayı Aetius çocukluğunun bir kısmını Vizigot Kralı Alaric'in rehinesi olarak geçirdi. Daha sonra birkaç yılını da Hunların arasında yine rehine olarak geçirdi. Diplomatik ilişkiler koptuğunda hayatlarını kaybedecek olsalar da genç rehinelere genellikle mahkûmdan ziyade evlatlık gibi davranılıyordu. Aetius, Hunlarla geçirdiği süre zarfında binicilik ve okçuluk öğrendi ve kralları Ruga (ö. 434) ve yeğeni Attila'yla arkadaşlık kurdu. Aetius, Vizigot Prensesi ile evlendi ve oğullarından Carpilio 425'te Ruga'ya rehine olarak gönderildi. Genç Aetius'un Vizigot ve Hun kraliyet aileleriyle kurduğu bu ilişkiler, kariyerinin ilerleyen dönemlerinden epey işine yarayacaktı.

İktidara Yükselmesi

Batı Roma İmparatoru Honorius 423'te bir erkek varis bırakmadan öldüğünde Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius (r. 408-450), Honorius'un dört yaşındaki yeğeni III. Valentinianus'u (r. 425-454) annesi Prenses Galla Placidia (ö. 450) niyabetinde atadı. Çocuk bir imparator, zor durumdaki Batı Roma İmparatorluğu'nun ihtiyaç duyduğu son şeydi. Ordu ayaklandı ve Ioannes adında bir memurun tahta geçmesini talep etti. Darbecilerin taleplerini kabul etmeyen Theodosius, Valentinianus'u tahta zor kullanarak geçirmesi için Galla Placidia'ya bir ordu verdi. Ioannes onu durdurmak için Aetius'u arkadaşı Hunlardan paralı asker toplamaya gönderdi. Aetius altmış bin Hunla birlikte döndüğünde Ioannes çoktan mağlup edilip idam edilmişti. Farklı şartlar altında Aetius da aynı kaderi paylaşırdı ancak o zaman Hunlar İtalya'yı yakıp yıkardı. Galla Placidia makul biçimde Aetius'a Galya'daki kara ordusunun komutasını vererek *magister equitum* [Süvari birlikleri komutanı] olarak atadı.

Aetius'un Galya'da devraldığı durum umutsuzdu. Romalılar Germen istilacılar karşısında sürekli toprak kaybediyorlardı. 417'de Romalılar, Vizigotlar'ın Aquitaine'ya *foederati* olarak yerleşmesine izin vermek zorunda kaldılar. 376'da Hunlardan kaçarak imparatorluğa giren ve 410'da Roma'yı yağmalayan Vizigotlara, Roma ordusunda hizmet etmelerine karşı yerleştikleri eyaletin vergi gelirlerini toplama imtiyazı verildi. Teknik olarak hala Roma'ya tabi olsalar da kontrolleri altındaki bölgeyi genişletmek için yavaş yavaş onun zayıflığını kullandılar. Romalılar, kuzeyde Belgica eyaletindeki kontrollerini genişleten Franklarla da benzer sorun yaşadılar. Galya'nın doğusunun büyük bir kısmı Burgundların elindeydi. İsmen Roma kontrolündeki bölgelerse, *bagaudae* denilen köylü haydutların faaliyetleri yüzünden güvenli değildi.

Bu sorunların üstesinden gelmek için Aetius'un sadece kırk beş bin düzenli birliği vardı (tabii tüm birliklerin gerçek gücünde olduğunu varsayarsak). Bu yüzden Aetius kendi kuvvetlerini desteklemek için ağırlık olarak Hun paralı askerlerine bel bağladı. Hunlar olmaksızın pek az şey başarabilirdi. Aetius ilk başarısını 425 ya da 426

yılında, Arelate'yi ele geçirmeye çalışan Vizigot Kralı Theodoric'i (r. 418-451) yenerek kazandı. 427'de sınırlarını Somme Nehri'ne doğru genişletmeye çalışan Frankları mağlup etti. 430'da Alamanni işgalini durdurdu. Ertesi yıl Alp eyaleti Noricum'da baş gösteren bir isyanı bastırdı ve bir kez daha Vizigotları Arelate'den sürdü. 432'de Franklara bir hezimet daha yaşattı. Peş peşe kazandığı zaferler hem itibarını hem de nüfuzunu artırdı 429 yılında Felix'in yardımcısı ve batı orduları komutanı yapıldı. Sonraki yıl Galla Placidia'yı Felix'i görevden alması ve yerine kendisini başkomutan yapması yönünde baskıladı. Böylece Felix (Şanslı) vatana ihanetten idam edildi ve 432'de Aetius Roma konsülü yapıldı.

İç Savaş

Galla Placidia, Aetius'un Ioannes'i desteklediğini asla unutmadı. İntikam için sadece doğru anı bekliyordu. 432'de Aetius'u görevden aldı ve yerine Afrika Ordusu Komutanı Bonifacius'u atadı. Aetius bu kararı kabul etmedi ve Rimini yakınlarında Bonifacius'la çarpıştı. Bonifacius galip gelse de kısa süre sonra yaralarından dolayı öldü ve yerine başkomutanlığa damadı Sebastianus geçti. Aetius ise Hunların yanına kaçtı. Ruga'nın desteği sayesinde 433'te İtalya'ya dönebildi ve Galla Placidia'ya şartlarını dayattı. Sebastianus sürgün edildi. Aetius tekrar başkomutan ve Roma aristokrasisindeki en yüksek mertbe *patricius* yapıldı. Aetius'un Batı Roma İmparatorluğu'ndaki hâkimiyeti 437'de, Valentinianus'un on sekizinci yaş günü münasebetiyle Galla Placidia'nın naipliğinin bitmesiyle tamamlandı. Valentinianus zayıf ve beceriksiz bir karaktere sahipti. Annesinin siyaseten devre dışı bırakılmasıyla Aetius fiilen Batı Roma İmparatorluğu'nun hükümdarı konumuna geldi. Bütün hırslarına rağmen Aetius tahtı ele geçirmeye asla heves etmedi. Buna teşebbüs etmesi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun düşmanlığını kazanmak demektir. Aetius, Batı Roma İmparatorluğu'nun ayakta kalmak için desteğine ihtiyacı olduğunu anlayacak siyasi zekâya sahipti. Bu yüzden tahtın arkasındaki güç olmak çok daha iyiydi.

430'larda Batı Roma İmparatorluğu yeni ve ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kaldı. 429'da Vandal Kralı Geiseric halkını, Vizigotların bitmek bilmeyen tacizine uğradıkları İspanya'dan Kuzey Afrika'ya işgal yoluyla götürdü. Mezklr tarihte Batı yönetimine karşı ayaklanan Bonifacius'un, Geiseric'i kendi hırslarına alet etmek umuduyla teşvik etmesi muhtemeldir. Böylece Aetius'un Hunları kullandığı gibi o da Vandalları kullanacaktı. Şayet öyleyse işler planlananın tam tersi gitti. Geiseric, Bonifacius'un kuvvetlerini bozguna uğrattı ve Kuzey Afrika'nın en zengin ve en büyük şehri Kartaca'ya ilerledi. Kuzey Afrika, Batı Roma İmparatorluğu'nda savaşın sıçramadığı tek bölgeydi. Batı yönetiminin vergi gelirlerinin ve İtalya'ya gelen hububatın asıl kaynağıydı. Tamamen Galya'daki meselelerle ilgilenen Aetius'un Afrika'ya gönderebileceği çok az adamı vardı. Bu yüzden 435'te Kartaca'yı kurtarmak için Mauretania'daki (kabaca günümüzde Cezayir) Vandal hâkimiyetini tanıdı.

Burgundların İmhası

Vandallar konusunda bir şey yapabilmesi için Aetius'un önce Galya'da istikrarı sağlaması gerekiyordu. 436'da Burgundların üzerine Hun ordusunu salarak büyük bir darbe indirdi. Aktarılanlara göre soykırıma varan gaddarca bir seferde kralları Gundahar dahil yirmi bin Burgund katledildi. Kurtulanlar birkaç yıl sonra, sindirilmiş ve cesaretleri kırılmış bir vaziyette Aetius tarafından Cenevre Gölü'nün güneyindeki topraklara yerleştirildi. Burgundların uğradığı yıkıcı hezimet efsaneye dönüştü ve Orta Çağ Alman destanı *Nibelungenlied*'i yarattı. Aynı zamanda Aetius, Galya kırsalına musallat olmuş *bagaudae*'in çoğunu imha etti, Armorica'daki (Bretagne) bir isyanı bastırdı ve Vandalların Kuzey Afrika'dan ayrılmasını fırsat bilerek İspanya'daki Roma kontrolünü yeniden tesis etti. Burada tek istisna Vandalların eski müttefiki Suebi'nin kontrolünde kalan dağlık Galiçya bölgesidir. Vizigotlara karşı iki yıl daha süren zorlu sefer 438'deki Mons Colubrarius Muharebesi'nde büyük bir zafer kazanılmasıyla sonuçlandı.

Aetius, Hunların büyük yardımları ve devamlı düzenlediği seferler sayesinde on yılda çok şey başardı. 409'da Vandallar tarafından istila edildiğinden beri Ren sınırını ilk kez eski haline getirdi. Vandalları izleyen Germen kavimlerinin çoğu ya kovuldu ya da hizaya getirildi. Vizigotlar, 417'de anlaşmayla kendilerine verilen topraklara tekrar kapatılmışlardı. İspanya ve Galya kırsalında barış ve düzen yeniden tesis edildi. Bu durum, Batı yönetiminin çok ihtiyaç duyduğu vergi gelirlerinin artacağını vaat etmekteydi. Aetius kısa süre içinde Vizigotlara vuracağı son darbe için gereken kaynaklara sahip olacaktı.

435'teki anlaşma Geiseric'i Kartaca'ya tehlikeli biçimde yaklaştırmıştı ancak Galya'da düzeni sağlamak için kesintisiz yapılan seferler Aetius'a şehrin garnizonunu küçültmekten başka çare bırakmadı. Zamanının barbar krallarının açık ara en zeki ve en acımasız Geiseric böylesine bir cazibeye karşı koyabilecek biri değildi. 439'da Kartaca'yı ve Kuzey Afrika'nın en zengin eyaletlerini ele geçirdi. Kartaca'nın kaybı, Batı Roma İmparatorluğu'nun ayakta kalma mücadelesine vurulmuş en ağır darbeydi. Kuzey Afrika'dan gelecek vergi gelirleri olmadan Batı yönetimi mali olarak ayakta kalamazdı. Hububat olmadan da Roma halkı açlıktan kırılacaktı. Ravenna 402'den itibaren başkent olsa da Roma imparatorluğun sembolik kalbiydi. Aetius'un otoritesi burada yaşanacak bir kıtlığı kaldıramazdı. Hububat akışının devam etmesi için Aetius'un, Geiseric'in Kartaca'yı zaptını tanımaktan başka çaresi yoktu ancak hemen bir karşı saldırı planladı. Bu görev için kaynaklarının yetersiz kaldığını fark eden Aetius, Doğu'nun yardımı için Theodosius'a gitti. 440 sonlarında imparatorluğun iki yarısından gelen bin yüz gemiden müteşekkil filo ve devasa bir ordu Sicilya'da toplandı. Sefer başarılı olduğu takdirde, Batı Roma'nın talihi tek hamlede değişecekti. Kuzey Afrika'nın Roma hâkimiyetinde kalmasını, Galya ve İspanya'daki barbar yerleşimlerinin yeniden fethi izleyecekti. Flavius Aetius Roma'nın kurtarıcısı olarak selamlanacaktı.

Büyük sefer asla yapılmadı. Attila'nın 441'de Balkanları istila etmesi Theodosius'u askerlerini geri çekmeye zorladı ve seferden

vazgeçildi. Bu andan itibaren artık Batı Roma İmparatorluğu'nun günleri sayılıydı. Başarısızlık Aetius'un şahsi itibarını bozmadı. 410'da Roma yönetimini kovan Britanyalılar bile 446'da ona gelerek Britanya'ya saldıran barbarlara karşı yardım istediler. Ancak 430'larda güçlükle kazandığı başarıları yavaşça tersine dönmeye başladı. Aetius'un Kuzey Afrika'da oyalanmasını fırsat bilen Suebi, Galiçya'dan çıkıp İspanya'yı ele geçirmeye başladı. Aetius'un gönderebildiği kısıtlı kuvvet bir dizi mağlubiyet yaşadı ve 443'te neredeyse Ebro Nehri'nin güneyindeki her şeyi kaybettiler. En azından Aetius'un Attila'yla dostluğu Batı'yı Hun akınlarından koruyordu. Aetius, Attila'yı hoşnut tutmak için durumu kurtaracak bir yol buldu. Attila'yı general yaparak ona tahsisat sağlayacaktı zira ilgili makam kayda değer bir maaşı da beraberinde getiriyordu.

Aetius Attila'ya Karşı

450'de Aetius'un Attila'yla dostluğu bozuldu ve Hun istilasına hazırlanmak zorunda kaldı. Attila'nın muhtemelen Batı İmparatorluğu'nun askeri zorbası olarak Aetius'un yerini alma tutkusu vardı. Böylece niyetinin imparatorun müttefiki olarak Vizigot Krallığı'na saldırmak olduğunu açıkladı. Valentinianus'un asi kız kardeşi Honoria'dan –Attila'nın nezdinde– bir evlilik teklifi alması ve Franklar arasındaki veraset ihtilafına müdahale etme fırsatı Atilla'yı daha fazla teşvik etti.

Aetius'un son ve en mühim zaferi Catalaunum Muharebesi generallik kadar diplomasi de şaheseriydi. 451'de eski müttefiki Attila'nın Galya'yı işgaliyle karşı karşıya kalan Aetius, Galya'daki eski düşmanı Germenlerle pek mümkün olmayan bir koalisyon kurdu. Deneyimli kralları Theodoric liderliğindeki Vizigotlar, Franklar, Burgundlar, Saksonlarla, Hunlar tarafından steplerinden edilen eski göçebe halk Alanlar bu koalisyondaydılar. Aetius'un muvazzaf ordusundaki askerlerin çoğu da Germendi. Dolayısıyla ordusu sadece ismen Romalıydı. Attila'nın ordusunda da başta Ostrogotlar ve Gepidler olmak üzere kendisine tabi halklardan topladığı kalabalık Germen unsurlar bulunmaktaydı.

Attila, Orléans'a kadar batıya ilerledi ancak şehri almaya muktedir olamadı. Aetius'un kuvvetlerince taciz edilen Attila süvarideki üstünlüğünü daha elverişli biçimde kullanabileceği Catalaunum Ovası'na (günümüzde Champagne) çekildi. 20 Haziran'da Châlons ve Troyes arasında kalan Châtres Köyü yakınlarında Attila, ordugâhını arabalarla etrafını çevirerek kurdu ve ardından gelenlere karşı savunma hazırlığına girişti. Attila merkeze Hunları, kanatlara Germen mütteliklerini koyarak muharebe hattını kurdu. Aetius düzenli birliklerini sol kanada, Vizigot ve diğer Germenleri sağ kanada konuşturdu. Güvenilirliklerinden şüphelendiği Alanları ise kaçamaları için merkeze koydu.

Çarpışma öğleden sonra saat üç sularında muharebe meydanının solunda kalan alçak bir tepenin hâkimiyet mücadelesiyle başladı. Aetius avantajlı mevkiyi Attila'dan hemen önce fark etmişti ve Theodoric'in oğlu Thorismund komutasındaki Vizigot süvarisi Hunların hemen önündeki tepeyi ele geçirebildi. Bundan sonra çarpışma olağan bir hale büründü. Roma piyadesi kalkanlarını kenetleyerek geçit vermeyen bir düzen aldılar. Bu yüzden Attila saldırısını, çoğu yaya dövüşen Germenlere yoğunlaştırdı. Arbede esnasında Kral Theodoric atından düşürüldü ve kendi askerlerinin altında kalarak can verdi. Şiddetli çarpışmalar, başladıktan yaklaşık yedi saat sonra hava kararırken de sürmeye devam etti. Attila peşinde Thorismund'la arabalarla çevirdiği ordugâhına çekilmeye başladı. Başından yaralanan ve yer düşen Thorismund babasıyla aynı kadere paylaşmaktan son anda bir adamının çevik hamlesiyle kurtuldu. Muharebe Aetius'un lehineydi. Bu yüzden karanlıkta devam etmektenense saldırı durdurdu. İki taraf da ağır zayıatlar vermişti. Kaynaklar pek mümkün olmayacak biçimde yüz altmış beş bin ölüden bahsetmektedir. Ertesi gün Attila geri çekilmeye başladığında Aetius peşinden gitmedi. Muhtemelen Hunların Galya'daki Vizigot gücünü dengelemesini istiyordu.

Aetius bu noktada kariyerinin en büyük hatasını yaptı. Attila'nın bu yenilgiyle dersini aldığını ve tekrar dostane ilişkiler başlatmaya hazır olduğu düşünüyordu. Bu yüzden Alpler'deki geçitlerde

bulunan garnizonları ihmal etti. Honoria'yla evlenme tutkusundan vazgeçmeyen Attila 452'de İtalya'yı neredeyse direnişle karşılaşmadan istila etti ve ikmal sorunları yüzünden geri çekilinceye değin yağmaladı. Ertesi bahar Attila beklenmedik şekilde öldü ve imparatorluğu hemen dağılmaya başladı.

Hun İmparatorluğu'nun çöküşü Aetius'u askeri ve siyasi olarak harap vaziyette bıraktı. Sadece son derece etkili birlikleri gibi yeri doldurulamaz bir kaynağını kaybetmekle kalmadı aynı zamanda sayesinde Galya'daki Roma otoritesini koruduğu hassas güç dengesi de paramparça olmuştu. Hunlar gittiğinden, Germanlerin onunla işbirliği yapması için artık bir neden kalmamıştı. Aetius'un imparatorluk sarayındaki nüfuzu da zarar görmüştü. Hunlarla tek başına başa çıkabilmişti, artık o kadar da vazgeçilmez görünmüyordu.

Düşüşü ve Ölümü

Attila'nın ölümünden önce dahi Valentinianus, Aetius'un artan gücünden gittikçe daha hoşnutsuz bir hale geliyordu. Theodosius'un 450'deki ölümünden sonra Valentinianus oldukça aptalca tasarlanmış bir planla bütün imparatorluğu kendi otoritesi altında birleştirmeye karar verdi. Bunun, imparatorluğun kaldıramayacağı bir iç savaşa neden olacağını fark eden Aetius planı engelledi. Valentinianus ve Aetius kısa süre sonra bu kez evlilik ittifakı nedeniyle anlaşmazlığa düştüler. Belki de konumunun zayıfladığını fark eden Aetius, oğlu Gaudentius ve Valentinianus'un kızı Placidia'yla evlenmesini teklif ediyordu. Valentinianus'un oğlu olmadığı için hem Aetius'un konumunu güvene alacaktı hem de oğlu Gaudenitus'u tahtın varisi yapacaktı. Bu, Valentinianus'un için çok fazlaydı. 21 ya da 22 Eylül 454'te vergi gelirlerinin tartışılacağı bir toplantıda aniden kılıcını çekip Aetius'u öldürdü. Çağdaş bir kronikçi Valentinianus'un kendi sağ elini de kesmiş olabileceğinden bahsetmektedir. Valentinianus güç bela altı ay daha dayanabildi. 16 Mart 455'te Aetius'un sadık iki Hun subayı tarafından, Roma dışındaki alanda ok talimi yaptığı sırada öldürüldü. Aetius'un yerini almaya layık bir general olmadığından

ve Valentinianus'un varisi olmadığından Batı Roma İmparatorluğu nihai yıkılış dönemine girdi. Son zayıf imparatoru 467'de bir barbar general tarafından tahttan indirildiğinde, Batı Roma İmparatorluğu sadece İtalya'dan ve biraz daha fazlasından ibaretti.

Batı Roma İmparatorluğu'nun düşüşü, Aetius'un ölümünden sonraki itibarına zarar vermedi. VI. yüzyılda Bizanslı tarihçi Prokopios ondan "son Romalılardan" şeklinde bahsetti. Aetius'un Batı Roma İmparatorluğu'nu kurtaramamasının sebebi büyük ölçüde kendi kontrolü dışında gerçekleşen koşulların sonuçlarıydı. Askeri sicili ortadadır. Kariyeri boyunca yalnızca tek bir muharebe kaybetmiş ve askerlerinin sevgisini kazanmıştır. Siyasi kararları genellikle mantıklıydı. En büyük zayıflığı ise Hunlara bel bağlamasıydı. Bu da, Geç Roma İmparatorluğu'nun kronik insan gücü kıtlığının onu mecbur bırakmasındandı. Aetius, kısıtlı kaynaklarını bölüp yeni bir tehditle başa çıkmadan önce imparatorluğa yönelik bir tehdidi bertaraf etmekten fazlasını pek yapamadı. Dâhice yaptığı şeyse, asla yüzüne gülmeyecek şansını beklerken askeri ve siyasi yeteneklerini imparatorluğa vakit kazandırmak için kullanmasıydı.

ATTILA

MS yak. 406-453

JOHN HAYWOOD

Hun Lideri Attila artık demode kaçan “Karanlık Çağlar” ifadesiyle adlandırılan dönemin muhtemelen en kötü ünlü karakteridir. 434’ten 453’e kadar Hunların Krallı olan Attila yıkılmaya yüz tutmuş Roma İmparatorluğu’nda dehşet saçtı ve günümüzde Karadeniz’den Ren Nehri’ne uzanan bir coğrafyada kendi imparatorluğunu kurdu. En nihayetinde inşa ettiğinden fazlasını yıktı ve başarıları kendisinden uzun yaşamadı.

Attila’nın hayatının başlarına dair pek bir şey bilinmiyor. Babası Mundzuk, kardeşi Ruga’yla 420’lerde Hunların eş-krallı oldu. Bu dönemde Hunlar geçiş sürecindeki bir toplumdur. Göçebe bir Türk halkı olan Hunlar, IV. yüzyıl sonlarında Orta Asya’dan Doğu Avrupa’ya göç ettiler ve Büyük Macaristan Ovası’na yerleştiler. Burası, göçebelerin askeri güçlerinin temelini oluşturan büyük at sürülerini otlatmak için uygun bozkır meralarının en batı kısmıydı. Bununla birlikte bölge, Orta ve Kuzey Avrupa’nın Germen halklarına ve Roma İmparatorluğu’nun doğu yarısına baskınlar düzenlemek için de stratejik bakımdan oldukça elverişli bir konumda bulunuyordu.

V. Yüzyılda Hunlar

Avrupa’ya geldikleri zaman Hunlar tek bir hükümdarı tanımadı ancak belli bir sıralama sistemi içerisinde faaliyet gösteren ve iktidarı

paylaşan birkaç kralları vardı. Bunlardan biri yüksek kral kabul ediliyordu. Aşırı otlatmanın önüne geçmek için Hunların geniş bir alana dağılması gerekmekteydi. Bu ise doğal olarak yetkinin devredildiği bir iktidar yapısını gerekli kılıyordu. V. yüzyılda Hunlar göçebe kırsalını terk edip köylere yerleşmeye başladılar. Yağmalarla, tabi halklardan topladıkları haraçla ve Roma ordularında paralı askerlik yaparak zengin olmaya başladılar. Bu, Ruga'nın 432'de Hunların tek kralı olmasıyla sonuçlanacak siyasi merkezileşme sürecini mümkün kıldı. Krallar, *logades* denilen seçilmiş elitlerin desteğiyle hüküm sürüyorlardı ancak Hunlar hala resmi devlet kurumlarından yoksundu ve birlikleri yalnızca liderlerinin savaşta başarıya bağlıydı. Esasen sadakat savaş ganimetinin paylaştırılarak ödenmesi gerekiyordu. Ta-kipçilerini ödüllendirmeyen bir kral uzun süre tahtta kalamazdı.

Ruga 434'te öldü ve yerine Attila ile kardeşi Bleda eş-krallar olarak geçtiler. İlk icraatları, amcalarının ölüm döşegindeyken Doğu Roma İmparatorluğu'yla yapmaya çalıştığı barış anlaşmasını tamamlamak oldu. Attila ve Bleda barış görüşmelerinde atlarından inmeyi reddettiler ve Roma elçilerini at sırtında anlaşma yapmaya zorladılar. Böylece iki tarafın da denk olduğuna dair bir izlenim yaratmaya çalıştılar. Aslında Romalılar barış için can atıyorlardı. Askerlerinin, Kuzey Afrika'yı istila eden Vandallarla savaşmak için serbest bırakılması gerekiyordu. Kardeşler sıkı pazarlık yaptılar. Kaçan Roma esirleri iade edilip kişi başı sekiz altın *solidus* kefaretle serbest bırakılacaktı. Romalıların barış için ödeyeceği yıllık haraç da iki katına, yüz elli sekiz kilogramdan üç yüz on yedi kilogram altına çıktı. Ayrıca Romalıların, Hun kraliyet ailesi mensubu belli başlı kişilerin naaşlarını da teslim etmesi gerekiyordu. Bu kimseler, Ruga'ya karşı başarısız bir mücadeleye girmiş ve imparatorluğu iltica etmişti.

Balkanların İşgali

Barış anlaşmasından birkaç yıl sonra Attila ve Bleda, Romalı yazarların muğlak biçimde Skythia dedikleri bölgeyi, yani barbar Avrupa'yı ele geçirmekle meşguldü. Fetihlerinin kesin sınırları bilinmiyor

ancak kuzeyde Baltık Denizi'nden –aralarında kısa mesafe bulunan– batıda Ren Nehri'ne ve doğuda Karadeniz'e genişledikleri kesindir. Bu süre zarfında Romalılar, Hunlara yıllık haraçlarını ödeyemediler. Ardından 439'da Vandallar Kartaca'yı ele geçirdiler ve Roma'nın hububat ikmalini kesmekle tehdit ettiler. Roma'nın bütün askeri kaynaklarının Kartaca'yı geri almak için bir araya getirilmesi gerekiyordu. Böylece Attila ve Bleda'ya intikam alma fırsatı doğdu. Romalıların anlaşma şartlarını yerine getirmedeki başarısızlığı Hunlara haklı bir savaş nedeni verdi ve 441'de Tuna'yı geçip Balkanları işgal ettiler. Önce Viminacum (Kostolac, Sırbistan) düştü ve yerle bir edildi. Sakinleri köle yapıldı. Bunun Margum, sonra da Singidinum (Belgrad) izledi. Büyük kale şehir Sirmium'un (Mitroviça) da düşüşüyle Tuna sınırındaki savunma çöktü. Attila hâkimiyet altındaki geniş Roma toprakları sayesinde İmparator II. Theodosius'la (r. 448-450) ateşkes yapmayı kabul etti. Attila, Romalıların kalkışacağı herhangi bir saldırının savaşın yeniden başlamasıyla sonuçlanacağı konusunda uyardı. Buna rağmen Theodosius, bu boşluğu fırsat bilerek Vandallara karşı planlanan saldırıdan vazgeçti ve birlikleri Balkanlara kaydırıldı.

Attila tehdit ettiği gibi tekrar savaşa girdi. 443'te Raiaria'daki (Arçar, Bulgaristan) Romalıların Tuna filo üssünü ele geçirdi. Muhabere hattını Romalıları karşı güvene alan Attila güneye ilerledi ve doğuya dönmeden önce Naissus'taki (Niş, Bulgaristan) büyük silah üretim merkezlerini Sardica'yı (Sofya) talan etti. Bundan sonra hızlıca ana yola inerek Doğu Roma başkenti Konstantinoupolis'e doğru ilerledi. O zamana kadar fazla direnişle karşılaşmamıştı ancak Attila ve Konstantinoupolis arasında *magister militum*¹ Aspar komutasındaki ana Roma ordusu vardı. Birbirini izleyen muharebelerde Attila kapsamlı bir manevrayla Aspar'ı saf dışı bıraktı ve başkentle irtibatını keserek kalan birliklerini dağıttı. Konstantinoupolis aşılamayacak ağır tahkimatlara sahip olsa da Bakanlar artık tamamen savunmasızdı. Theodosius barış için ricacı olmuştu. Attila ödenmemiş haraca ek olarak yıllık dokuz yüz elli iki kilogram altın talep etti.

1 Geç Roma İmparatorluğu'nda ordu başkomutanı. –ç.n.

Roma tutsaklarının fidyesi sekizden on iki *solidus*'a çıktı. Ödenmiş haraç ödendi ve 443 sonbaharında barış yapıldı. Hunlar Roma topraklarından çekildi.

Hunların Tek Hükümdarı

444 ya da 445'te Attila kardeşi Bleda'yı öldürerek Hunların tek kralı oldu. Neden ters düştüklerini bilmiyoruz ancak anlaşıldığı kadarıyla iki kardeş birbirinden çok zıt karakterlere sahipti. Bleda'nın amacı olmayan acımasız ve sadist bir yanı varken Attila gaddar olmasına rağmen şiddete daha pragmatik yaklaşıyordu. İsmi zorbalıkla anılsa da, Hun yoldaşlarına göre zorba değildi. Şahsi düşmanlarını kazığa oturtup can çekiştirerek öldürse de Hunları itaat ettirmek için çoğunlukla korku salmaktan ziyade kendi karizmasını ve savaşta ki başarılı liderliğini kullanmaktaydı. Serbest bırakıldıktan sonra Hunlarla kalmayı tercih eden Yunan bir tutsak Attila'nın hükümdarlığını olumlu açıdan yüksek vergileri ve yozlaşmış memurlarıyla Roma imparatorlarınıninkine benzetiyordu.

447 baharında Doğu Roma İmparatorluğu'nu tekrar işgal etmesine değin Attila'nın hareketlerine dair çok az şey biliniyor. Bu seferki istila 441'dekinden çok daha büyük boyuttaydı. Kendisine tabi Germenlerden de askeri unsurlar getirmişti. Aynı yılın ocak ayında Konstantinoupolis'te art arda büyük depremler gerçekleşti ve şehir surlarının büyük bir kısmı elli yedi kulesiyle birlikte çöktü. Konstantinoupolis halkı surları yeniden inşa etmek için canhıraş çalışırken Attila arkasında her zamanki gibi dumanı tüten harabeler bırakarak yaklaştı. Ancak bu sefer Romalılar daha sert bir direniş sergilediler. Attila, Roma ordusuyla Marcianopolis yakınlarında karşılaştı. Bozguna uğratsa da ağır kayıplar verdi. Konstantinoupolis surlarının onarıldığını öğrenince Balkanları talan ederek Yunanistan'a girdi. Romalılar için barışın bedeli bu kez Tuna'nın güneyinde kalan şeridi teslim etmek oldu. Bölge, beş günlük seyahat (takribi yüz doksan üç kilometre) genişliğindeydi. Sonraki yıl Attila Romalılar'ı rahat bıraktı ve doğuya sefer düzenleyerek Karadeniz ve

Hazar Denizi arasında kalan göçebe halk Acatziri'yi zapt etti. Saldırı muhtemelen imparator Theodosius'un Hun karşısı bir ittifak kurma girişimiyle kışkırtıldı.

Romalılar artık ümitsiz yollara başvurdular. 449'da Theodosius yönetimi, diplomatik heyeti paravan olarak kullanarak Attila'ya karşı suikast tertiplediler. Ancak tertip ifşa oldu. Görevlerinin bir aldatmacadan ibaret olduğunu bilemeyen elçiler orada hemen idam edilmedikleri için şanslılardı. Attila'nın merhamet gösterisi, diplomatik protokolün bu haince ihlalden kaynaklanan Roma utancından istifade ederek yeniden büyük bir haraç almasını kolaylaştırdı. Artık Doğu Roma İmparatorluğu'nun tehdit oluşturmadığına kanaat getiren Attila dikkatini Batı Roma İmparatorluğu'na yöneltti. Basiretsiz imparator III. Valentinianus (r. 425-455) tarafından görünürde yönetilen devletin arkasındaki asıl güç *magister militum* Aetius'tu (ö. 454). Gençliğinde Hunların tutsağı Aetius onlarla yakın ve dostane bir ilişki kurmuştu. O zamandan beri çoğunu paralı asker olarak kullanmaktaydı. Hatta Aetius, Attila'yı Batı ordusunda fahri *magister militum* bile yapmıştı.

Göz Alıcı Ganimetin Çekiciliği

450 yılının başlarında Attila, Aquitaine'daki Vizigot Krallığı'na Valentinianus'un müttefiki olarak saldırma niyetini belli etti. Vizigotlar, 327'de Hunlardan kaçan mülteciler olarak imparatorluk topraklarına girdiğinden beri Romalılar için bir sorundu. Krallıklarının yok edilmesi Romalıların çıkarına olacaktı. Attila'nın fahri askeri payesini gerçeğiyle değiştirmeyi ve Batı orduları başkomutanı Aetius'un yerine geçerek Batı Roma İmparatorluğu'nun etkin kontrolünü elde etmeyi amaçlaması olasıdır. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria'nın, kendisini katlanamadığı bir evlilikten kurtarması için baharda gönderdiği haberci, Attila'yı daha da teşvik etti. Attila, Valentinianus'tan Honoria'yı ve çeyiz olarak da Batı Roma İmparatorluğu'nun yarısını kendisine vermesini talep etti. Valentinianus kabul etmedi. Yazın Franklar arasında veraset ihtilafı çıktı.

Taraflardan biri Aetius'tan, daha ufak öteki tarafsa Attila'dan destek istedi. Böylece Attila'nın Batı'ya müdahale etmesi için bir bahanesi daha oldu. Akabinde Theodosius bir binicilik kazasında hayatını kaybetti. Yerine geçen yeni Doğu Roma İmparatoru Marcianus, Attila'ya daha fazla haraç ödemeyi reddetti.

Attila batıdaki planlı seferini sürdürmeye devam etti. Başarılı olduğu takdirde Marcianus'la kolaylıkla başa çıkabilecekti. 447 itibarıyla Germen tebaasını silah başına çağırды ve Koblenz yakınlarından Ren Nehri'ni devasa bir orduyla geçerek Galya'yı istila etti. Ancak Attila istilanın diplomatik hazırlıklarını baştan savma yapmıştı. Hem Romalıların hem Vizigotların hem de Frankların çıkarlarını aynı anda tehdit ederek Attila onları ittifak yapmaya itti. Attila batıda Orléans'a kadar ilerledi fakat şehri alamayınca Catalaunum Ovası'na (Champagne) çekildi. Orada, Châlons and Troyes arasında bir yerde 20 Haziran 451'de Aetius'un komutasında Romalılardan, Vizigotlardan, Franklardan ve Galya'ya yerleşmiş diğer Germenlerden oluşan karma orduyla çarpışmaya girdi. İki ordu ağır zayıatlar vererek karanlık çökene kadar aralıksız savaştılar. Geceleyin Attila bir anlığına kendini bir yığın eyerin üzerinde yakmayı düşündü ama fikrini değiştirdi. Sabahında Aetius, muntazam bir şekilde çekilen Hunları izledi. Eylül itibarıyla Attila Macaristan'a dönmüştü ve Marcianus'un planları hakkında tahmin yürütmesini sağlamak adına Balkanlar'a akıncılar göndermeye devam etti.

Honorius'yla evlenmeye hala kararlı olsa da Attila hatalarından ders çıkarmıştı. Ertesi yıl, Vizigotların ve Frankların savunmakla ilgilenmediği İtalya'yı işgal ederek Romalıları kendisiyle yalnız yüzleşmeye zorladı. Attila'nın yenilgiden sonra barış müzakerelerine oturacağını düşünen Aetius, Alpler'deki geçitleri korumakta başarısız olmuştu. Böylece Hunlar, Aquileia'ya kadar hiçbir direnişle karşılaşmadı. Burada Attila, şehir garnizonunun destansı direnişi karşısında birkaç hafta kaldı. Ancak sonunda surları aşan Hunlar şehri öyle bir yağmaladı ki şehir bir daha eski haline dönemedi. Attila, Milano'da Papa I. Leo'nun (r. 440-461) liderliğinde bir heyetle bir araya gelinceye değin, Po Vadisi boyunca bütün kentleri kuşatıp

batıyı silip süpürdü. Heyet, barış karşılığında haraç teklif etmişti. Tam zamanında gerçekleşmişti. İtalya kıtlıkla pençeleyiyordu ve Attila kısa süre sonra erzak yetersizliğinden geri çekilmek zorunda kalacaktı. Yurduna döndü. Yokluğunda Marcianus'un Hun topraklarını yağmalamak için askerler gönderdiğini öğrendi.

Attila'nın İmparatorluğunun Yıkılışı

Sadece adının geçmesi bile dünyayı ürkütmeye yetse de 452'nin sonlarında Attila'nın durumu şaşırtıcı derecede güçsüzdü. İtalya seferi ganimet ve haraç bakımından elbette kârlı olmuştu ancak ağır kayıplar verilmişti. Bu kayıplar, evvelki sene Galya'da verilen kayıpların üzerine gelmişti. Honoria'yla evlenmemişti ve Batı Roma İmparatorluğu hâkimiyetinin kıyısında bile değildi. Hunların atları yorgundu ve yaz otlatmasından faydalanabilmek için eve çok geç dönmüştü. Bu nedenle ertesi yıl baharda yeniden semirme fırsatı bulana kadar hiçbir sefere çıkılamazdı. Balkanlar öyle sıklıkla talan edilmişti ki tekrar yağmalamakla elde edilecek kâr çok azdı. Attila önceki deneyimlerinden, Marcianus Konstantinopolis surlarının ardında olduğu sürece gazabına uğramayacağını biliyordu. Buna rağmen Attila iktidarını korumak için ganimet elde etmek zorundaydı. Hiçbir şey yapmaması imkânsızdı.

453 baharında Marcianus'un meydan okumasına karşı ne yapacağını düşünürken Attila Ildico adında güzel bir Germen kızını eş koleksiyonuna katmaya karar verdi. Rivayete göre bir Germen kralı tarafından Attila'ya haraç niyetine verilmiş bir prensesti. Dügün kutlamaları uzun sürdü. Attila, kendine saygı duyan her barbarın böyle durumlarda yapması gerektiği gibi zilzurna sarhoştı. Yeni geliniyle gece için çekildiğinde yatağında kendinden geçti. Gece boyunca ciddi bir burun kanaması geçirdi. Bilinci kapalı sırt üstü yattığı içinde sessizce kendi kanında boğuldu. Böylesine korkunç birinin ölümü Cennet'in gözünden kaçamazdı. Rivayete göre Marcianus aynı gece kehanet gibi bir rüya gördü, Attila'nın yayı kırılmıştı. Attila'nın karizmatik şahsiyetinden yoksun Hun İmparatorluğu hızla

dağıldı. Attila'nın oğulları krallık için mücadele ederken Germen tebaası ayaklandı. 455'teki Nedao Muharebesi'nde Hun İmparatorluğu'nu devirdiler. Sağ kalan Hun grupları steplere dağıldı. Yüz yıl içinde de halk olarak kimliklerini yitirdiler.

Attila'nın Mirası

Attila'nın kariyerine dair herhangi bir objektif değerlendirme, başka yerlerde ihtiyaç duyulan kuvvetlerini bölmek zorunda bıraktığı Batı Roma İmparatorluğu'nun düşüşünü hızlandırmanın ötesinde hiçbir şey başaramadığı sonucuna varmalıdır. Attila'nın Avrupa'nın büyük kısmına dehşet saçtığı yıkım ve ölüm götürdüğü doğrudur. Roma hazinesini büyük ölçüde boşalttığı da doğrudur ancak kalıcı bir devletin temelini asla atamadı. Savaşçı barbar liderinden devlet adamlığına geçişi sağlayacak siyasi tasavvurdan yoksundu. Buna rağmen Attila'nın namı ölümünden sonra da büyümeye devam etti. VIII. yüzyıla gelindiğinde, kendisine "Tanrı'nın Kırbağı" dendiğine dair efsane geniş çapta geçerliliğe kavuştu. Alman, İskandinav efsanelerinde ve Attila'dan mucizevi kurtuluşların ve onun elinde canice öldürülen şehitlerin düzinelerce düzmece hikâyesine bilhassa yerleştirildi. Yalnızca Macarlar ya da kendilerini adlandırdıkları biçimde Magyarlar Attila'yı ulusal bir kahraman addetti. Ancak bu bile bir efsanedir. Esasen Sibiryâ'dan gelen Fin-Ugor bir halk Macarların Türk bir kavim olan Hunlarla hiçbir alakası bulunmaz. Benzerliğe rağmen Macarlar isimlerini Hunlardan değil, On-Ogur'un (On Ok) Slav dillerindeki yanlış telaffuzundan aldılar. On-Ogur ise IX. yüzyılın sonlarında bölgeyi fetheden Magyar konfederasyonunun adıydı.

Savaşta Hunlar

Nice zaferine rağmen Attila'nın yenilikçi bir komutan olduğuna dair herhangi bir emare yoktur. Esasen Attila'nın başarısının sırrı Hunların savaş tarzında yatmaktaydı. Her ne kadar Attila'nın zamanında Hunlar gittikçe yerleşik düzene geçmeye başladılarsa da Avrasya steplerinde yaşarken geliştirdikleri harp geleneklerini

kullanmayı sürdürdüler. Tüm göçebe step halkları gibi hayatlarının büyük kısmını at sırtında geçiriyorlardı. Koyun, sığır ve at sürüleri için sürekli yeni otlak arayışında mevsimsel olarak sürekli hareket ediyorlardı. Bu da onları doğal hafif süvari yapıyordu. Öteki göçebe halklarla vuku bulan kan davaları ve otlak hakkı için yaşanan çatışmalar günlük bozkır hayatının parçasıydı. Sarmatlar ve Alanlar gibi Hunlardan önce batı steplerinin hâkimi Hint-İran göçebelelerinin gözde silahı kargıydı. Hem at hem de binicisi, Pers ve Roma ordularının *kataphraktos*'ları gibi pullu zırh giyerdi.

Hunlar ise aksine atlı okçulardı. Nadiren zırh giyerlerdi ve korunma için hız ve manevra kabiliyetine güvenirlerdi. Güçlü bileşik yaylarını kullanan Hunlar, daha ağır hareket eden süvari ve piyadeleri misilleme yapabilecek kadar yakınlaşmadan cesaret kıran ölümcül ok yağmurlarına tutabilirdi. Ahşap, boynuz ve sinir katmanlarının yapıştırılmasıyla yapılan bileşik yayın sıklığı, onu at sırtında kullanmak için ideal yapıyordu. Hunlar tarafından kullanılan yaylar, gücünü neredeyse ikiye katlayan benzersiz bir asimetrik tasarıma sahipti. Böylece zırhı doksan bir metreye kadar delebiliyordu. Bu, bir Orta Çağ İngiliz uzun yayının gücünü, boyut ve ağırlık olarak yarısı kadar bir silaha sıkıştırmak gibiydi. Yayın Hunlar için önemi büyüktü. Bir otorite sembolüydü ve liderleri altın kaplama yaylarla gömülürdü. Hunlar Avrupa'ya geldiklerinde kuşatma harbine dair bir deneyimleri yoktu. Attila'nın dönemi itibarıyla kuşatma silahı yapmayı –muhtemelen Romalılardan– öğrendiler. Bunları, sefer sırasında arabalarda taşırlardı. Ayrıca nehirleri geçmek için sallar da taşırlardı.

Süvarilerinin etkisi korkunç görüntüleriyle pekiştiriliyordu. Kafatası deformasyonu Hunların âdetiydi. Çocukların kafatası kaşlarının üstünden sıkıca bağlanırdı. Böylece kafatası geliştikçe alçak bir alınla uzun düz bir şekil alırdı. Hunlar deri kazıma yoluyla skarifikasyon da yaparlardı. Bundan dolayı yüzlerinde çok az kıl çıkardı. Daha önce Hunlarla karşılaşmamış askerler, görünüşlerini bir hayli korkutucu bulmuş olmalıydı. Hunların cadıların ve vahşi hayvanların soyundan geldiğine dair hikâyelere yaygın olarak inanılırdı.

III. THUTMOSIS

- E. H. Cline and D. O'Connor (eds), *Thutmose III: A New Biography* (University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006).
- I. Shaw, *Egyptian Warfare and Weapons* (Shire Publications Limited, Princes Risborough, 1991).
- M. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: A Book of Readings. Volume II: The New Kingdom* (University of California Press, Berkeley, Los Angeles, and London, 1976).

II. RAMSES

- K. A. Kitchen, *Pharaoh Triumphant: the Life and Times of Ramesses II* (Aris and Phillips Limited, Warminster, 1982).
- M. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: A Book of Readings. Volume II: The New Kingdom* (University of California Press, Berkeley, Los Angeles, and London, 1976).
- I. Shaw, *Egyptian Warfare and Weapons* (Shire Publications Limited, Princes Risborough, 1991).
- J. A. Tyldesley, *Ramesses: Egypt's Greatest Pharaoh* (Viking Penguin, London, 2000).

YEŞU BEN NÜN

Kitab-ı Mukaddes, Yeşu.

- R. S. Hess, 'Early Israel in Cana'an; A Survey of Recent Evidence and Interpretations', *Palestine Exploration Quarterly*, 125, 1993.

KRAL DAVUD

Kitab-ı Mukaddes, I. Samuel 16–31, II. Samuel 1–24, I. Krallar 1–2.

- Jonathan Kirsch, *King David: The Real Life of the Man who Ruled Israel* (Ballantine, New York, NY, 2001).

III. TIGLATH-PILESER

Mark Healy, *The Ancient Assyrians* (Osprey, London, 1991).

Doyne Dawson, *The First Armies* (Cassell, London, 2001), 5. bölüm.

SUN TZU

Sun Tzu, *The Art of War*, notlandıran ve çeviren Samuel B. Griffiths (Oxford University Press, Oxford, 1963).

C. P. Fitzgerald, *China, A Short Cultural History* (Cresset Press, London, 1950).

Marcel Granet, *Chinese Civilisation* (Barnes and Noble, London, 1957).

Mao Zedong, *Selected Works* (Lawrence and Wishart, London, 1955).

BÜYÜK KYROS

Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, çev. Peter T. Daniels (Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 2002).

Tom Holland, *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West* (Little, Brown, London, 2005).

Josef Wiesehöfer, *Ancient Persia*, çev. Azizeh Azodi (I. B. Tauris, London, 2001).

LEONIDAS

Herodotus, *The Histories*, çev. Aubrey de Sélincourt (yeniden düzenlenmiş baskı, Penguin Classics, Harmondsworth, 1996).

Paul Cartledge, *Thermopylae: The Battle that Changed the World* (Macmillan, London, 2006).

Tom Holland, *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West* (Little, Brown, London, 2005).

THEMISTOKLES

Herodotus, *The Histories*, çev. Robin Waterfield (Oxford University Press, Oxford, 1998).

Robert Lenardon, *The Saga of Themistocles* (Thames & Hudson, London, 1978).

Barry Strauss, *The Battle of Salamis* (Simon and Schuster, New York, 2004).

N. G. L. Hammond, 'The Expedition of Xerxes', içinde John Boardman vd. (eds), *The Cambridge Ancient History, Volume 4* (ikinci baskı, Cambridge University Press, Cambridge 1988).

THOUKYDIDES

Nigel Bagnall, *The Peloponnesian War* (Pimlico, London, 2004), Sicilya Seferi'nin iyi bir haritasını da ihtiva etmektedir.

Simon Hornblower, *Thucydides* (Duckworth, London, 1987).

Robin Lane Fox, *The Classical World* (Penguin, London, 2005).

Thucydides, *The Peloponnesian War* (New English Library, London, 1966).

ALKIBIADES

Thucydides, *The Peloponnesian War*, çev. Rex Warner, rev. Tim Rood (Penguin, London, 2008).

Xenophon, *A History of My Times*, çev. Rex Warner (Penguin, Harmondsworth, 1979).

David Gribble, *Alcibiades and Athens: A Study in Literary Presentation* (Oxford University Press, Oxford, 1999).

Walter Ellis, *Alcibiades* (Routledge, London, 1989).

KSENOPHON

Xenophon, *The Expedition of Cyrus*, çev. Robin Waterfield (Oxford University Press, Oxford, 2005).

J. K. Anderson, *Xenophon* (Duckworth, London, 1974).

Robin Waterfield, *Xenophon's Retreat: Greece, Persia and the End of the Golden Age* (Faber & Faber, London, 2006).

MAKEDONIALI II. PHILIPPOS II

M. Andronikos, *Vergina: The Royal Tombs and the Ancient City* (Ekdotike Athenon, Athens, 1984).

G. T. Griffith, 'Philip as a General and the Macedonian Army', içinde M. B. Hatzopoulos and L. Loukopoulou (eds), *Philip of Macedon* (Heinemann, London, 1981). N. G. L. Hammond, G. T. Griffith, *A History of Macedonia II* (Clarendon Press, Oxford, 1979).

N. G. L. Hammond, *Philip of Macedon* (Duckworth, London, tekrar basım 2002).

N. Sekunda, *The Army of Alexander the Great* (Osprey, London, 1984).

BÜYÜK İSKENDER

J. F. C. Fuller, *The Generalship of Alexander the Great* (Eyre & Spottiswoode, London, 1958).

N. G. L. Hammond, *Alexander the Great: Commander and Statesman* (Chatto & Windus, London, 1981).

Robin Lane Fox, *Alexander the Great* (Allen Lane, London, 1973; yeniden basım Penguin, London, 2004).

N. Sekunda, *The Army of Alexander the Great* (Osprey, London, 1984).

HANNIBAL

Gregory Daly, *Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War* (Routledge, London, 2002).

Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars* (Weidenfeld & Nicolson, London, 2000).

J. F. Lazenby, *Hannibal's War* (Aris and Philips, Warminster, 1978).

SCIPIO AFRICANUS

- H. Scullard, *Scipio Africanus: Soldier and Politician* (Thames & Hudson, London, 1970).
- Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars* (Weidenfeld & Nicolson, London, 2000).
- Adrian Goldsworthy, *The Fall of Carthage* (Cassell Military Paperbacks, London, 2003).
- B. Liddell Hart, *Greater than Napoleon – Scipio Africanus* (William Blackwood & Sons, Edinburgh, 1930).

YEHUDA MAKABİ

- I. ve I.I Makabi, İngilizce tercüme, çevrimiçi: http://sttakla.org/pub_Deuterocanon/Deuterocanon-Apocrypha_El-Asfar_El-Kanoneya_El-Tanya__8-First-of-Maccabees.html ve http://st-takla.org/pub_Deuterocanon/Deuterocanon-Apocrypha_El-Asfar_El-Kanoneya_El-Tanya__9-Second-of-Maccabees.html sırasıyla.
- B. Bar Kochva, *Judas Maccabaeus: The Jewish Struggle against the Seleucids* (Cambridge, Cambridge University Press, 1989).

POMPEIUS

- P. Greenhalgh, *Pompey: The Roman Alexander* (Weidenfeld & Nicolson, London, 1980).
- P. Greenhalgh, *Pompey: The Republican Prince* (Weidenfeld & Nicolson, London, 1981).
- Adrian Goldsworthy, *In the Name of Rome* (Weidenfeld & Nicolson, London, 2003).

IULIUS CAESAR

- Adrian Goldsworthy, *Caesar: The Life of a Colossus* (Weidenfeld & Nicolson, London, 2006).
- J. F. C. Fuller, *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant* (Eyre & Spottiswoode, London, 1965).
- T. Rice Holmes, *Caesar's Conquest of Gaul* (Oxford at the Clarendon Press, Oxford, 1911).

ARMINIUS

- Adrian Murdoch, *Rome's Greatest Defeat: Massacre in the Teutoburg Forest* (Sutton Publishing, 2006).
- Tony Clunn, *The Quest for the Lost Roman Legions: Discovering the Varus Battlefield* (Spellmount, Stroud, 2005).
- Dieter Timpe, *Arminius-Studien* (Winter, Heidelberg, 1970; tercüme edilmemiş).
- Rainer Wiegels and Winfried Woesler (eds), *Arminius und die Varusschlacht: Geschichte, Mythos, Literatur* (Schöningh, Paderborn, 2003; tercüme edilmemiş).

İLAVE OKUMALAR

TRAIANUS

- J. Bennett, *Trajan: Optimus Princeps* (ikinci baskı, Routledge, London, 2001).
S. S. Frere and F. Lepper, *Trajan's Column* (Sutton Publishing, Stroud, 1988).
I. Richmond, *Trajan's Army on Trajan's Column* (The British School at Rome, London, 1982).

ZHUGE LIANG

- Luo Guangzhong, *The Romance of the Three Kingdoms*, çev. Moss Roberts, dört cilt (Beijing, Foreign Languages Press, 2005).
Rafe de Crespigny, *The Three Kingdoms and the Western Jin içinde East Asian History* (Australian National University, Canberra, 1991).

I. ALARIC

- Peter Heather, *The Goths* (Blackwell, Oxford, 1996).
Peter Heather, *The Fall of the Roman Empire* (Macmillan, London, 2005).

AETIUS

- Aetius'un İngilizce biyografisi hiç hazırlanmadı. (Ancak 100 yıl önce Fransızca hazırlanmış mevcuttur.)
J. B. Bury, *The History of the Later Roman Empire. 1. Cilt* (Macmillan, London, 1923; güncel tekrar basım Dover, New York, 2003).
Peter Heather, *The Fall of the Roman Empire* (Macmillan, London, 2005).

ATTILA

- John Man, *Attila: The Barbarian King Who Challenged Rome* (Bantam Press, London, 2005). Edward A. Thompson, *The Huns* (Blackwell, Oxford, 1999).

DİZİN

A

Absalom (Avşalom) 58, 59, 60

Abydos 104

Acarziri 261

Achan (Akan) 47

Adasa Muharebesi 184

Adoniya 60

Aedui 200, 201

Aegina 102

Aetius 10, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 261, 262

Afrika 15, 163, 167, 171, 175, 187, 188, 193, 206, 244, 249, 250, 251, 252, 258

ayr. bkz. Kartaca ve Kartacalılar

Agesilaos II, Sparta Kralı 134

Ahaz, Yahudiye Kralı 64

Ahitophel 59

Ahit Sandığı 45

Ahmoses, Firavun 25

Aigospotamoi Muharebesi 127

Akdeniz 20, 26, 35, 48, 65, 161, 187, 190, 191, 192, 194, 197

korsanlık 187, 190, 191, 193, 199

ticaret 26, 35

Akhenaton, Firavun 34

Akhilleus 99, 148

Akkad ve Akkadlılar 61

Akra (Hakra) 181, 182, 183

Alamanni 249

Alanlar 252, 265

Alaric I, Vizigotların Kralı 10, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247

Albanlar 192

Alesia 203

Aliso 213

Alkibiades 10, 109, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127

Alpler 161, 162, 168, 240, 253, 262

Amalekliler 44, 56

Amanos Dağları 149

Ammaous Muharebesi 179

Ammon (Amon) 57

Amon 24, 26, 28, 37, 38, 64

Amonhotep I, firavun 25

Amonhotep II, firavun 31

Amon-Ra 24, 26

Amphipolis 110, 139

Amurru 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41

Anadolu 61, 62, 63, 65

Anopaia Patikası 97

Antakya 178, 181, 183

Antiokhos III (Büyük), Suriye Kralı 178

Antiokhos IV Epiphanes, Suriye Kralı 178, 180, 183

Antiochos V, Suriye Kralı 181
 Apenin Dağları 162
 apokrif metinler 178
 Apollonios 178, 179, 180
 Apulia 164
 Aquileia 262
 Aquitaine 244, 248, 261
 Aral Denizi 87
 Aram 57
 Arami kabileler 62, 63, 66, 67, 68
 Araplar 64, 82
 Arap Yarımadası 154
 Arcadius, İmparator 239, 240
 Ardata 29
 Arelate 249
 Argos ve Argoslular 108, 120, 121
 Ariaioş 130, 131, 132
 Ariovistus 201
 Armagedon 29
 Armenia ve Ermeniler 63, 192, 215, 224
 Arminius 10, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216
 Armorica (Bretagne) 250
 Arpad 64, 69
 Artakserkses I, Pers Kralı 108
 Artakserkses II, Pers Kralı 130
 Artemis 112
 Artemision 93, 104, 105, 106
 Aruna 28
 Asael 56
 Asi Nehri 29
 askere alma 66, 67
 Aspar 259
 Asti 241
 Astyages, Med Kralı 83, 84, 85, 86
 Asur ve Asurlular 40, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69
     idari reformlar 66
     ordu 61
 Asyatikler 33, 34

Aşkalon 64
 Aşur 66
 Aşurnasirpal II, Asur Kralı 62
 Athaulf 244
 Atina ve Atinalılar 92, 101, 102, 103, 104, 105, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 130, 137, 138, 139, 140, 141
     400'ler Oligarşisi 124
 Athos Yarımadası 104
 demokrasinin gerilemesi 124
 donanma 104, 105, 106, 107, 115, 123, 124, 125, 126, 140
 kutsala küfür 122
 Makedonyalı Philippos 137, 138, 139, 140
 Melos Diyalogu 113
 ordusu 141
 ostrakismos 102, 108
 Otuz Tiran 130
 Peloponnesos Savaşı 110
 Sicilya Seferi 114
strategos 109, 110, 115, 121, 127
 atlar 139, 152
ayr. bkz. süvari
 Attalus, imparator 243
 Attila 8, 247, 251, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265
 Augustus, imparator 207, 213, 218
 Avaricum 203
 Avisaş 56, 57, 59
 Ay'ın zaptı 46, 47

B
 Babil 30, 40, 62, 63, 65, 83, 84, 87, 88, 132, 154, 183, 224
 Baecula, Muharebesi 170
 bagaudae 248, 250

- Bagrades Ovası 172
 Bağdat 82, 130
 Bakkhides 183, 184, 185
 Baktria 87
 Balear Adaları 160
 Balkanlar 200, 238, 239, 240, 247, 262, 263
 Baltık Denizi 259
 Barca İmparatorluğu 163
 Bastarnae 221
 Batşeba 57, 60
 Beas Nehri 153
 Bcdeviler 37
 Beerşeba 181
 Bekaa Vadisi 37, 39
 Belçika 197
 Belgae kabileleri 201, 202
 Belgica 248
 Benteşina, Amurru Prensi 36, 39
 Bethlechem 54, 181
 Beth Zekharía 182, 183
 Beyt Horon 48, 179
 Beyt Tzur 181
 Beyt'ül Vali'de 35
 Bibracte 201
 Bisitun 82
 Bithynia 133, 199
 Bleda, Hun Kralı 258, 259, 260
 Bohemia 215
 Bonifacius 249, 250
 Boukephalas 150
 Brasidas 110
 Britanya ve Britanyalılar 202, 252
 Bronz Çağı 26, 35, 61, 62, 68
 Brundisium 194
 Bulgaristan 133, 139, 148, 239, 259
 Burgundlar 252
 Büyük İskender 7, 9, 10, 18, 21, 81, 130, 140, 141, 147, 149, 150, 157, 170, 224
 Hydaspes Muharebesi 153
 Issos Muharebesi 149, 150
 İskenderiye 36, 178, 195
 Khaironeia Muharebesi 140
 ordu ve askeri strateji 147, 150, 154
 Büyük Kyros 10, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 130
 Byblos 25, 29, 34
 Byzantion 133, 140

 C-Ç
 Cannae Muharebesi 163, 164, 168, 169
 Cao Cao 229, 230
 Cao Rui 232
 Cappadocia/Kappadokia 218
 Carpilio 247
 casuslar ve casusluk bkz. istihbarat ve casusluk
 Catalaunum Ovası, Muharebesi 253, 262
 Celile 39, 49
 Ceyhun Nehri 151
 Cezayir 250
 Champagne 253, 262
 Chang'an 230, 232
 Châtres 253
 Chengdu 231
 Cherusci 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215
 Chiang Kai-shek 71, 78
 Cilicia 192
 Colonia Sarmizegethusa Ulpia 223
 Constantinus III, imparator 242, 243
 Cornelius Fuscus 220
 Crassus 189, 190, 193, 194, 200
 Çin ve Çinliler 228, 229
 Göklerin Yerkisi 231
 Han Hanedanlığı'nın Düşüşü 234
 Japon yenilgisi 71, 78
 ordular 231, 232

Sun Tzu 7, 73, 76, 77, 78, 79, 234
 Taiping İsyanı 71,78
 Zhuge Liang 10, 77
 çobanlar 54
 çocuklar 85

D

Dacia ve Dacialılar 220, 221, 222, 223
 Dapur Kuşatması 40
 Dareios I, Pers Kralı (Büyük) 83, 92
 Dareios III, Pers Kralı 149, 150
 Davud, İsrail Kralı 7, 10, 43, 49, 53,
 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60
 Decebalus, Dacia Kralı 220, 222, 223,
 224
 Dekeleia 123
 Delphoi kâhini 96, 103
 Demaratos, Sparta Kralı 95, 100
 Demetrios I, Suriye Kralı 183
 demokrasi 102, 103, 129
bkz. Atina ve Atinalılar
 Demosthenes 117, 139
 Derkylidas 134
 Develer 85, 88
 Deyrül Bahri Körfezi 31
 Diades 150
 Dicle Nehri 62
 Dienekes 99
 Dio Cassius 211, 212-213
 Diodoros, Sicilyalı 138, 141
 Dionysus 152
 Djefti 28
 Djehuty 27
 Domitianus, imparator 219, 220, 221,
 224
 donanma 29, 91, 101, 102, 106, 115,
 150, 194, 202
 Atina 105, 125
 Pers 106
 Dubrovnik 137
 Dyrhakhion 194, 204

E

Edom 57, 64, 180
 Ege Denizi 82
 el Alameyn 36
 Elam ve Elamlılar 63
 Elasa 184
 Eleazar (Yehuda'nın kardeşi) 44, 182
 Enipeus Nehri 204
 Epaminondas 138
 Epeiros 157, 240, 242
 Ephosus 112
 Ephialtes 97
 Ephraim Ormanı 44
 Erbil 62
 Eretria 92
 Euboia 93
 Eugenius 239
 Eurymedon 114
 Eutropius 240, 242

F

falx (kılıç) 221
 Felix 249
 Fenike 34, 40, 124
 Fırat Nehri 23, 25
 Filistin 25, 27, 31, 181
 Filistliler 50, 53, 54, 57
 filler 152, 161, 180, 182, 235
 Franklar 252, 261
 Frigidus Muharebesi 239, 240

G

Gabbanat el Kurud Vadisi 27
 Gainas 240, 241
 Galen (Vasily Blyukher) 78
 Galiçya 250, 252
 Galla Placidia 244, 248, 249
 Galya ve Galyalılar 161, 164, 203
 barbar istilacılar 213
 Franklar ve 248, 249
 Gandhara 87

- Ganj Nehri 153
 Gatlı İttay 59
 Gaudentius (Aetius'un babası) 247
 Gaudentius (Aetiusun oğlu) 247
 Gaugamela Muharebesi 150
 Gayrinizami harp 181, 185
 Gazze Şeridi 53, 54
 Gazze 27, 49, 53, 54, 64, 150
 Geiseric, Vandal Kralı 250, 251
 Genç Kyros 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89
 Gepidler 252
 Gergovia 203
 Germanicus 213, 214, 215, 216
 Germenler ve Germen kabileleri 202, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 252, 253, 254, 260, 262
     iç savaş 215
     iskânı 238
     katliamı 162
     ayr. bkz. Gotlar, Vizigotlar
 Gharbaniyat 36
 Gilboa Dağı 53
 Girit ve Giritliler 35, 36, 145, 191
 Giulie Alpleri 239, 241
 Giva 56
 Givon ve Givonlular 48
 Gnaeus Pompeius *bkz.* Pompeus
 Goliath 54, 55
 Gorgias 180, 181
 Gorgo 95
 Goşen 49, 50
 Gotlar 237, 239, 240
 Granikos Çayı 149
 Greuthungi 237, 238, 240
 Gundahar, Burgundların Kralı 250
 Gylippos 116, 117

H
 hadımlar 228
 Hadrianopolis 238
 Hadrianus, imparator 217, 222, 225
 Halep 29, 37
 Halimous 110
 Hamilcar Barca 159
 Hannibal Barca 157
 Hanukka 182
 harem 27
 Hasdrubal Barca 170
 Hasdrubal Gisgo 171, 172
 Hasdrubal (Hamilcar'ın damadı) 160, 170, 171, 171
 Hasmonaim Krallığı 185
 Hatra 224
 Hatşepsut, firavun 23, 24, 27
 Hattuşaş 39
 Hattuşili, Hitit Kralı 39, 40
 Hazar Denizi 261
 Hebron 56, 181
 hegemonya 61
 Hektor 99
 Heliopolis 30, 37
 Hellespontos 104, 125, 126, 140
 Helvetii 200, 201
 Herakles 96, 152, 155, 160
herme'lerin tahribi 122
 Hermon Dağı 49
 Herodotos 18, 83, 86, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 111
     ve Kyros 82, 83, 84, 85
     ve Thermopylai 93
 Himera 116
 Hindistan ve Hintliler 152, 153
     ve Büyük İskender 151, 152, 153, 154
 Hinduş 82, 87, 151
 Hititler 25, 37, 38, 39, 40, 69
 Hivliler 50
 Honoria 252, 254, 261, 262, 263
 Honorius, imparator 239, 240, 241, 243, 244, 248

- hoplit* 94, 96, 115, 130, 132
 Horus'un Yolu 27
 Hoşea, İsrail Kralı 64
 Huai-Hai Muharebesi 79
 Hubei 229
 Hun istilası 252
 Hunlar 237, 248, 252, 254, 257, 258, 260, 262, 264, 265
 Huriler 61
 Huşay 59
 Hürmüz Boğazı 224
 Hydaspes Muharebesi 153
- I-İ**
 Iberia 192
 Idistaviso Muharebesi 214, 215
 Ildico 263
 Ilerda 204
 Ilipa Muharebesi 171
 Illyria ve Illyrialılar 138, 140, 142
 Illyricum 200, 242
 Inguimerus 210, 214
 Ioannes, gaspçı 248, 249
 Ionia ve Ionialılar 85, 86, 92, 111
     ayr. bkz. Yunanistan ve Yunanlar 91, 92, 93
 Irak 15, 132, 150, 206
 Issos Muharebesi 149, 150
 Isthmos 104, 105, 106
 Italica 218
 Iulia 193, 194
 Iulius Caesar 9, 10, 111, 187, 197, 209, 218
 Iustinus 137
 İndus Nehri 153
 İran 21, 25, 62, 63, 64, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 127, 148, 183, 206, 265
     ayr. bkz. Persia ve Persler
 İsa 60, 181
 İskenderun 149
- İslâmiyet 81
 İspanya ve İspanyollar 159, 160, 161, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 187, 189, 193, 200, 204, 206, 218, 219, 244, 250, 251, 252
     ve Hannibal 160, 161, 162, 163, 164
     ve Romalılar 164
 İsrail ve İsrailoğulları 43, 44, 45, 46, 49, 50
     kabileler 44, 50, 54, 56
     Kral Davud 10, 60
     Yehuda Makabi 7, 10, 177
 istihbarat ve casusluk 44, 76, 78, 79, 114, 167
 İtalya 116, 121, 160, 161, 163, 168, 170, 173, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 204, 207, 208, 223, 239, 241, 242, 243, 244, 248, 249, 250, 254, 255, 262, 263
     Got ve Vizigot istilaları 237
     Hun istilaları 252
     ve Hannibal Barca 157
- J**
 Jebel Barkal 23
 Jiang Wei 234
 Jiangxi 79
 Jin Hanedanlığı 235
- K**
 Kadeş 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 69
     muharebesi 36, 69
 kadınlar 72, 146, 155
 kafatası deformasyonu 265
 Kaleb Ben Yefunne 44
 Kalkriese 208, 212
 Kallidromo Dağları 93
 .Kanton 78

- Karadeniz 125, 132, 133, 137, 192,
 220, 257, 259, 260
 Karkamış 29
 Karmel Dağları 27
 Karnak Tapınak kompleksi 30
 Karneia şenlikleri 95
 Karpatlar 220, 221, 223
 Kartaca ve Kartacalılar 159, 160, 167,
 169, 170, 171, 172, 174
 Katana 115, 116, 117
 Keldani kabileler 63, 65
 Keltiberia (Celtiberia) paralı askerleri
 172
 Keltler 244
 Kenan ve Kenanlılar 34, 36, 37, 41
 Kentoripa 116
 Kephissos Nehri 141
 Khaireas 126
 Khaironeia 140, 141, 150
 Khares 145, 146
 Kıbrıs 35, 224
 Kızılırmak 84
 Kızıl Kayalar Muharebesi 230
 Kimon 108
 Kitab-ı Mukaddes 13, 29, 43, 45, 47,
 48, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 60,
 63, 65
 Çölde Sayım 44
 Makabi I ve II 178, 179
 Ruth 54
 Samuel II 60
 Vahiy 29
 Yeşaya 65
 Yeşu 43, 44, 45
 Klearkhos 132
 Kleopatra VII, Mısır Kraliçesi 20, 205
 Kleri 126
 Koçbaşı 69
 Koinos 152
 Kolkhis 192
 Kom el Hisn 36
 Kommagene Muharebesi 64
 Kom Ombo 30
 Konfüçyus 75
 Konstantinopolis 240, 241, 242, 259,
 260, 263
kopis (kılıç) 145
 Kore Harbi 79
 Korinthos 104, 105, 106, 120, 130
 Korkyra 112
 Koroneia Muharebesi 134
 korsanlar 36, 199
 Kounaksa Muharebesi 131
 kozmik tarih görüşü 65
 kölelik 100
 köpekler 145
 Krallar Vadisi 31
 Kroisos, Lydia Kralı 84, 85
 Ksenophon 7, 21, 89, 111, 129, 132,
 133, 134, 135, 136
 Kserkses, Pers Kralı 91, 92, 94, 95, 96,
 97, 98, 99, 100, 104, 106, 107, 108
ksyston (mızrak) 145
 Ktesiphon 224
 Kudüs 15, 48, 49, 56, 57, 58, 59, 60,
 179, 180, 181, 183, 184, 193
 kundaklı yay 233
 Kuomintang ordusu 78
 kuşatma harbi 265
 Küçük Asya 92, 107, 108, 123, 124,
 129, 130, 132, 134
 Kyrenaika 224
 Kyzikos Muharebesi 125, 126, 127

 L
 Lahn Vadisi 213
 Lakhes 114
 Lamakhos 115, 116, 122
 Laureion 102
 Legio (León) 218, 219

Leo I, papa 262
 Leonidas, Sparta Kralı 11, 91, 92, 93,
 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 105
 Lepidus, konsül 189
 Levant 23, 24, 26, 35, 64
 Libyalılar 25, 33
 liderlik teorisi 129, 135
 Lindgi, imparator 228
 Liu Bei 229
 Liu Shan 231, 232
 Livius 157, 158
 Lokrialılar 94
 Lucius Scipio 175
 Lucullus 192
 Luoyang 228, 230
 Lübnan 29, 34, 35
 Lydia 84, 85
 Lysandros 127
 Lysias 179, 180, 181, 182, 183

M

Macaristan ve Macarlar 257, 262, 264
 Magnesia Muharebesi 175, 178
 Magnus Maximus, gaspçı 239
 Magyar 264
 Makedonia ve Makedonlar 137, 138,
 140, 142, 143, 144, 146, 148, 159
 ordu 141, 149
 Makedoniali Philippos 159
 Malia Körfezi 92, 93
 mancınık 139, 145, 148, 223
 Manhata 27
 manna 51
 Mantinea Muharebesi 121
 Manuwai 27
 Mao Zedong 71, 79
 Marathon Muharebesi 104
 Marcian, imparator 262, 263
 Marcianopolis 260
 Margum 259

Marmara Denizi 125
 Maroboduus, Bohemia Kralı 215
 Maruta 27
 Masinissa 172, 173
 Matatyahu Hasmonaim 178
 Mauretania 250
 Media ve Medler 83, 84, 85, 86
ayr. bkz. Persia ve Persler
 Megara 116
 Megiddo Muharebesi 27, 28
 Mekran Çölü 11, 148, 154
 Melos 113, 114
 Memphis 36, 37
 Meng Huo 77, 231, 235
 Menna 38
 Merom Suları 50
 Meryem, İsa'nın annesi 60
 Metellus 189
 Methone 139
 Mezopotamya 25, 61, 62, 63, 64, 66,
 67, 147, 217, 224
 Aramizasyon 67
 Roma eyaleti 13, 199
 Mısır ve Mısırlılar 25, 26, 27, 29, 30,
 37, 38, 39, 40, 61, 69
 geleneksel düşmanları 24, 25, 33
 Hititler 37, 38, 39
 maat 33
 Pompeius'un ölümü 195
 Seleukos işgali 180, 181
 Yahudi İsyanı 178
 Yıllıklar 24, 27, 30
 Mikhal 55
 Milano 239, 241, 262
 milliyetçilik 78, 209
 Miltiades 102, 108
 Mindaros 125, 126
 Mitanni 25, 26, 29, 30, 61
 Mithradates VI, Pontos Kralı 192, 193,
 199

Mitzpah 180
 Moav 57, 64
 Modin 178, 179
 Mons Colubrarius Muharebesi 250
 Munda Muharebesi 206
 Mundzuk, Hun Kralı 257
 Musa 44, 45, 50, 51
 Muvatall, Hitit Kralı 36, 38
 Müslümanlar 81
 Mykale 107
 Mytiline Kuşatması 199

N

Nabonassar (Nabu-nasir), Babil Kralı
 63, 65
 Nabonidus, Babil Kralı 88
 Naissus (Niş, Bulgaristan) 259
 Nankin 78
 Narmer steli 24
 Nebukhadnezzar II, Babil Kralı 87
 Nedao Muharebesi 264
 Nefertari, kraliçe 40
 Nero, imparator 218
 Nerva, imparator 220
 Nikanor 180, 183, 184
 Nikias 114, 115, 116, 117, 121
 Nikomedes, Bithynia Kralı 199
 Nil Nehri ve Deltası 30, 34, 36
 Nimrud 62, 63, 64
 Ninova 62, 69
 Nizami harp 181
 Noricum 242, 243, 249
 Notion Muharebesi 127
 Nubya ve Nubyalılar 25, 33, 35
 Numidia ve Numidialılar 160, 167,
 172, 173, 174, 221

O-Ö

okçular 130, 145, 152, 154
 Girit 145

Hun 247, 265
 İran 154
 Pers 130
 Oloros 110
 Olynthos 139
 On Emir 44
 Opis 88
 Orléans 253, 262
 Ostia 190
 ostrakismos 108
 Ostrogotlar 252
 Ölü Deniz 45, 59
 Ölümsüzler 96, 97, 98, 99

P

Pannonia 209, 219
 Parthia ve Parthlar 181, 194, 206, 217,
 218, 219, 224
 Pekah, İsrail Kralı 64
 Pekin 78
 Peloponnesos Savaşı 10, 110, 111, 119,
 120, 130
 Peloponnesos ve Peloponnesoslular 10,
 91, 94, 104, 105, 106, 108, 110, 111,
 114, 116, 119, 120, 121, 130, 240
Peloponnes Savaşı'nın Tarihi
 (Thoukydides) 110
 Pencap 152, 153
 Perikles 109, 119
 Perinthos 140
 Persepolis 151
 Persia ve Persler 66, 81, 82, 84, 85,
 86, 89, 92, 93, 94, 97, 98, 100, 101,
 102, 104, 105, 106, 107, 108, 123,
 124, 129, 131, 134, 143, 149, 238
 'Ölümsüzler' 97, 98, 99
 ateş gücü 87
 orduları 86, 94, 104
 ve anabasis 130
 ve Kroisos 84, 85

- ve Peloponnesos Savaşı 110, 111,
119, 120, 130
ve Spartalılar 95, 96
Petra 193
phalanx 94, 96, 99, 131, 141, 143,
144, 148, 149, 151, 152, 153, 154,
174, 179, 184, 185
Phaleron 101, 106
Pharnabazos 123, 125, 126, 134
Pharnakes, Kral 205
Pharsalos Muharebesi 205
Philippos 82, 137, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 144, 145, 146, 147, 148,
149, 150, 152, 154, 159, 183
Philistia 180, 181
Phokeia 85
Phokialılar 98
Phokis 95, 97, 99, 139
Pire Yarımadası 101
piyade 36, 68, 69, 106, 115, 130, 138,
140, 141, 142, 143, 149, 159, 160,
164, 173, 174, 180, 182, 204, 209,
228, 232
Asur 68, 69
Çin 228, 232
Hitit 39
Kartaca 160
Kitab-ı Mukaddes 182
Libya 160
Makedon 138, 141
Mısır 36
Roma 204
Seleukos 179
Thebai 138, 141
Thraklar 140
Yahudi 180, 182
Yunan 130
ayr. bkz. hoplit, phalanx
Placidia 244, 248, 249, 254
Plataia 91, 107
Plutarkhos 95
Pollentia 241
Polyainos 138, 141
Polybios 164
Pompeiopolis 192
Pompeius Magnus 187
Pompeius Strabo 188
Po Nehri ve Vadisi 241
Poros, Hindistan Kralı 152, 153
Potidaia 139
Prokonnesos 126
Prokopios 255
propaganda 78, 87, 161
Propontis 125, 140
Psytalia 106
Prah 37, 38
Ptolemaios, Kral 205
Ptolemaios XIII, Mısır Kralı 205
Ptolemaios (Yehudiyeli) 180
Publius Quinctilius Varus 207, 210
Puduhepa, Kraliçe 40
Pulu, Babil Kralı 65
Pydna 139
Pyrrhos, Epeiros Kralı 157, 158, 159

Q
Qin, Krallığı 73
Qinling Dağları 232, 233
Qishan 233
Quintus Fabius Maximus 162

R
Ra 24, 26, 37, 38
Rabat 57
Radagaisus, Gotların Kralı 242
Rahav 45, 51
Ramesses II, firavun 20, 40
Ratiaria (Arçar) 259

- Ravenna 241, 242, 243, 244, 251
 Ren Nehri 197, 202, 207, 213, 215, 242, 257, 259, 262
 Refaim Vadisi 57
 Rezin, Şamlı 64
 Rhône Nehri 200
 Rimini 249
 Roma ve Romalılar 69, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 178, 187, 191, 192, 197, 198, 200, 202, 203, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 222, 223, 224, 225, 237, 238, 240, 243, 244, 245, 248, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 265
     Aetius 247, 248, 249, 250
     Germen isyanı 202
     Dacia Savaşları 218, 220, 221
     gerilemesi ve çöküşü x
     Iulius Caesar 9, 10, 111, 187, 197
     Kartaca Savaşları 167, 175
     Köle ayaklanması 200
     Pompeius 204, 205
     Ren Lejyonlarının İsyanı 214
     Roma'nın yağmalanması 220
     Scipio Africanus 157, 218
     Traianus 217, 218
     ve Arminius 209, 210
     ve Atilla 247
     ve Gotlar ve Vizigotlar 237
     Yahudi İsyanı 178
 Rubico Nehri 10, 194, 204
 Ruga, Hun Kralı 247, 249, 257, 258
 Ruspina, Muharebesi 206

S-Ş
 Saguntum 160
 Saksonlar 252
 Salamis Deniz Muharebesi 101, 102, 106
 Samaria 49, 178, 184
 Sambre Nehri 201
 Samos 124, 125, 127
 Samuel, peygamber 18, 54, 72
 sapanlar ve sapanlılar 58, 184
 Sardeis 85, 123, 134
 Sardica (Sofya) 259
 Sarduri III, Urartu Kralı 64
 Sargon, Akkadlı 61
 Sarı Nehir Ovası 230
sarissa (mızrak) 143, 148, 150, 153
 Sarmatlar 221, 265
 Sarmizegethusa Regia 220, 223
 Saronikos Körfezi 105
 Saul, İsrail Kralı 53, 54, 55, 56, 60
 savaş arabası 36, 37, 68
Savaş Sanatı (Sun Tzu) 17, 71, 72, 73, 77, 79, 234
 Scipio Aemilianus 175
 Scipio Africanus 157, 218
 Scipio (konsül) 162
 Sebastianus 249
 Segestallılar 115
 Segestes 210, 211, 214
 Segimerus 208
 Seleukos 175, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184
 Seleukos, Syria Kralı 183
 Scron 179, 180, 184
 Sertorius 189
 Sestos 104
 Seth 37, 38
 Seti I, firavun 34, 35
 Seuthes 133
 Seyhun Nehri 86, 88
 Shandong 229
 Shu 77, 229, 230, 231, 232, 233, 234

- Shu Han 230
 Sichuan 77, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235
 Sicilya 111, 112, 114, 115, 116, 121, 123, 124, 127, 159, 171, 188, 251
     Atinalıların seferi 92
 Sidon 34
 silahlar ve zırhlar 11, 28, 55, 57, 58, 72, 73, 78, 94, 96, 138, 139, 143, 144, 182, 228, 235
     Kitab-ı Mukaddes 58
     Makedonlar 138, 139
     Persler 233, 265
     Romalılar 243, 262
     Yunan 131, 145
 Sile 27
 Silenus 115
 Sina Dağı 44, 51
 Sina Yarımadası 27
 Singidunum (Belgrad) 259
 Sinope 133
 Sirmium (Mitroviça) 259
 Skillous 130
 Skione 114
 Skythia 258
 Soğdya 87
 Sokrates 21, 109, 130
 Somme Nehri 249
 Spartacus 189, 200
 Sparta ve Spartalılar 11, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 108, 111, 117, 121, 123, 125, 126, 127, 129, 133, 134
     Karnea şenlikleri 95
     ve Peloponnesos Savaşı 110, 111, 119
     ve Pers Savaşları 18
 Stalin, Yosif 16, 78
 stasis (iç savaş) 112
 Stilicho 239, 240, 241, 242, 243, 245
 Suebi 220, 242, 250, 252
 Suetonius 198
 Sui 227, 235
 Sulla, dictator 187, 188, 189, 192, 194, 199
 Sun Quant 229
 Sun Tzu 7, 73, 76, 77, 78, 79, 234
 Suriye 13, 23, 25, 26, 27, 30, 31, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 61, 62, 63, 64, 149, 178, 181, 183, 194
     Seleukos Krallığı 182
     ve Ramses II 10, 33
     ve Tiglath-Pileser III 61, 62
 Süleyman, İsrail Kralı 58, 60, 81
 süvari 18, 31, 68, 85, 116, 130, 131, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 160, 168, 171, 173, 180, 182, 188, 205, 207, 209, 221, 225, 228, 232, 247, 265
     Atina 115, 116
     Asur 61, 68
     Hint 152
     kataphraktos 265
     Lydia 84, 85
     Makedon 18, 139
     Med 84, 85, 86
     Numidia 164, 221
     Pers 86, 88, 94, 149
     Pontos 192
     Roma 162, 164
     Sicilya 116
     Syrakousai 110, 115
     Thebai 138, 141
 Syphax, Numidia Kralı 172
 Syrakousai 110, 115, 116, 117, 121, 122
     Şalmanezzer III, Asur Kralı 62
     Şam 34, 39, 58, 64
     Şerdanalar 35
     Şeria Irmağı ve Vadisi 44, 45, 46, 59

T

- Taanakh 28
- Taberiye Gölü 53, 184
- Tacitus 209, 215, 216
- taktikler ve askeri talim 56, 69, 71, 73, 75, 76, 78, 99, 123, 132, 140, 145, 174, 179, 228, 233, 235
- Asur 69
- Büyük İskender 140, 142
- gerilla 79, 132, 182, 183, 212
- Hannibal Barca 157
- Iulius Caesar 187
- Makedonialı Philippos 137, 138, 139
- Sparta 123
- Sun Tzu 73, 77
- Ksenophon, liderlik üzerine 129, 132
- Yehuda Makabi 177
- Yunan x
- ayr. bkz.* kuşatma harbi
- Tamar 58
- Tapınak Dağı 183
- Tel Abkayn 36
- Tervingi 237, 238, 240
- Teutoburg Ormanı, Muharebesi 19, 207, 211
- Tevrat yasaları 60
- Thapsos 117, 206
- Thebai (Lüksor)
- Thebai ve Thebailılar (Yunanistan) 98, 139, 140, 141
- Kutsal Takım 142
- Themistokles 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108
- Theodoric, Vizigot Kralı 249, 252, 253
- Theodosius II, imparator 248
- Theodosius, imparator 239, 240
- Theopompos, Khioslu 137
- Theramenes 126
- Thermopylai 11, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 104, 105, 106
- muharebesi 94
- Thespiyalılar 98
- Thessalia ve Thessialılar 139, 145, 204
- Thessalonika 239
- Thibron 134
- Thorismund 253
- Thoukydides 18, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117
- Thrasyboulos 126
- Thusnelda 211, 214
- Thutmosis I, firavun 25
- Thutmosis III, firavun 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30
- Tiberius Claudius Maximus 223
- Tiberius, imparator 209, 213, 215
- Ticinus Muharebesi 162, 168
- Tiglath-Pileser I, Asur Kralı 62, 63
- Tiglath-Pileser III, Asur Kralı 61, 62, 63, 67, 68
- Tigranes, Armenia Kralı 192
- Tissaphernes 112, 123, 124, 131, 132, 134
- Traianus, imparator 10, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225
- Trakya ve Thrak kabileleri 110, 127, 140, 148, 239
- Transilvanya 220
- Trasumennus Gölü 162, 164, 169
- Trebia Nehri 162
- trireme* 102, 103, 115
- ayr. bkz.* donanma
- Troia 111, 148, 208
- Tuna Nehri 140, 148, 237
- Tunip 25, 29, 30, 39
- Tuşpa (Van) 64
- Türkiye ve Türkler 25, 39, 84, 132, 149, 238
- ayr. bkz.* Hunlar

Tyros 34, 150, 181

U

Ugarit 41

Ulay Muharebesi 69

Ullaza 29

Upi 34, 39

Urartu 63, 64

Uriah 57

Urica 172

V

Valens, imparator 238

Valentinianus III, imparator 248, 249, 252, 254, 255, 261

Vandallar 250, 251, 259

Varus 207, 210, 211, 212, 213, 214

Veneri 201

Vercingetorix 202, 203, 207

Vergina 138, 142

Verona 241

Vespasianus, imparator 218, 219

Viminacum (Kostolac) 259

Vizigotlar 240, 241, 243, 244, 245, 248, 251, 252, 261

W

Waldgrimes 213

Wei 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235

Wendi, imparator 230

Weser, Nehri 209, 212, 214, 215

Wu 71, 72, 229, 230, 231, 232, 234, 235

Wudu Muharebesi 233

Y

Yahudiler 178, 180, 183

Yahudiye (Yehuda) 46, 49, 64, 178, 180, 184, 193, 224

Yalu Nehri 79

Yanan 72

Yangtze Nehri ve Vadisi 230

Yavin, Hazor Kralı 49

Yehem 27

Yehuda Makabi 7, 10, 177

Yeni Kartaca (Cartagena) 167, 170

ayr. bkz. Kartaca ve Kartacalılar

Yeremya, peygamber 87

Yericho 45, 46, 47

Yeşayah, peygamber 65

Yeşu Ben Nün 7, 43

Yevuslular 49, 57

Yizrael Vadisi 50

Yoav 56, 57, 58, 59, 60

Yonatan 53, 55, 56, 60

Yoppa (Yaffa) 27

Yunanistan ve Yunanlar 21, 35, 81, 91, 92, 94, 101, 104, 105, 107, 108, 111, 117, 120, 133, 134, 137, 138, 140, 149, 194, 240, 260

anabasis 130

Delphoi kâhini 96

gerileyişi 238

Makedon hâkimiyeti 140

Olimpik şenlikler 95

paralı asker ordusu 182

Pers istilası 81

ayr. bkz. Atina ve Atinalılar,

Peloponnesos Savaşı, 110, 130

Sparta ve Spartalılar 94, 95, 96, 97

Yunan 231, 232, 235

Z

Zagros 25, 62, 64

Zama Muharebesi 173

Zamua 68, 69

Zaviya Um el Rakham 36

Zela Muharebesi 205

Zeus 116, 155

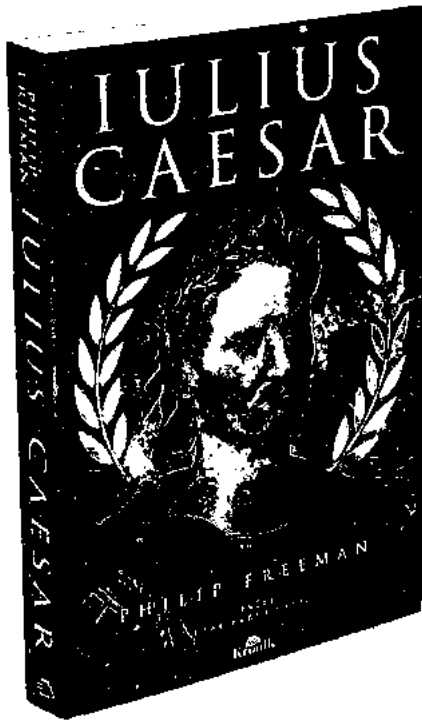
Zhuge Liang 10, 77, 227

Iulius Casear

PHILIP FREEMAN

ÇEVİRİ: ÜLKE EVRİM UYSAL

Freeman, tüm şahsiyetiyle ve çelişkileriyle Casear'ın yaşamını gözler önüne seriyor. Onun tüm kudretiyle Roma'ya nasıl egemen olduğunu ve Roma'nın kaderini nasıl değiştirdiğini anlatıyor. *Iulius Casear* klasik dünyaya derin ilgisi olan okurları olduğu kadar, Casear'ı ve antik Roma'yı ilk kez keşfedecek yeni okurlar için de bir başucu kitabı...

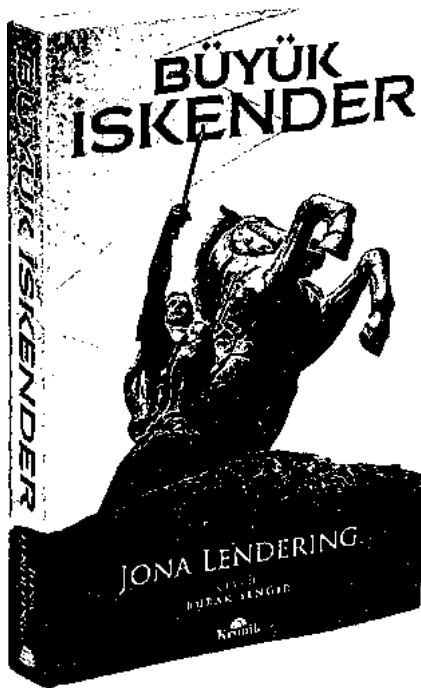

Büyük İskender

JONA LENDERING

ÇEVİRİ: BURAK SENGİR

Tarihçi Jona Lendering, *Büyük İskender* adlı bu roman tadındaki kitabında; karakteriyle, savaştığı ordularla, iletişiminde olduğu devletlerle ve tüm felsefesiyle İskender'in hayatını anlatıyor. Antikçağ Yunan hikâyelerinden, Babil hükümdarlık kayıtlarından, İran kökenli belgelerden yararlanarak daha önce benzeri görülmemiş bir biyografik eser sunuyor.

“Tek bir insan yüz kişiye nasıl liderlik edebilir?” diye sorulduğunda, cevabının alanının önde gelen uzmanlarının insanlık tarihindeki en büyük komutanların kariyerlerini incelediği ve tek bir kişi tarafından galibiyet ya da mağlubiyete götürülen insanların sadece yüz değil, bazen yüz bazen de milyonlarca olduğunun kısa ve öz bir biçimde açıklandığı bu sayfalarda bulunacağına inanıyorum.”

ANDREW ROBERTS

Hannibal’ın Roma ordularını bozguna uğrattığı üç zaferinden en dâhicesi hangisiydi? Pharsalos’ta Pompeius’u yenmek için Iulius Caesar hangi taktikleri kullandı? Büyük İskender fethedilecek yeni toprakları keşfetmek için Asya’nın yarısına kadar götürdüğü orduların bağlılığını nasıl kazandı?

Bunların ve daha birçok ilgi çekici sorunun cevabını, kadim dünyanın en büyük 25 komutanının görkemli bir kronolojik araştırması olan *“Eski Çağ’ın Büyük Komutanları”*nda bulabilirsiniz.

Büyük Mısır, Yahudi, Asur, Yunan, Makedon, Roma ve son olarak da Hun imparatorluklarının komutanları sadece kendi içlerinde korkunç ve ilham verici liderlik örnekleri sunmakla kalmaz aynı zamanda da kendilerinden sonra gelen tüm büyük komutanlar için bir örnek teşkil ederler.

Andrew Roberts’ın başeditörlüğünde; Robin Lane Fox, Tom Holland ve John Julius Norwich gibi isimlerin de bulunduğu seçkin bir tarihçi ekibi tarafından derlenen *“Eski Çağ’ın Büyük Komutanları”*nda, Iulius Caesar’dan Yehuda Makabi’ye, Sun Tzu’dan Scipio Africanus’a, Thoukydides’ten Traianus’a, Büyük İskender’den Attila’ya dönemin en büyük 25 komutanının hayatı yetkin ve güzel bir üslupla işleniyor. Her komutan, taktiksel ve stratejik kabiliyetlerinin değerlendirildiği bilgilendirici araştırmalarla ele alınıyor.

Özenle hazırlanmış ve bilimsel olduğu kadar popüler ve bilgilendirici de olan *“Eski Çağ’ın Büyük Komutanları”* alana yabancı olanlar için mükemmel bir giriş kaynağı olmakla birlikte askeri tarihe hâkim olanlar için de aydınlatıcı ve düşündürücü bir okuma deneyimi sunuyor. Dünyanın gördüğü en büyük generallere dair vazgeçilmez bir rehber arayanlara...

Kronik

kronikkitap.com

● ● ● kronikkitap

₺35,00
KDV’den muaf.

ISBN: 978-625-7631-27-3

9 786257 631273

